

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**

М.О. ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ

Мұхтар Әуезов

ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ
ЕЛУ ТОМДЫҚ ТОЛЫҚ ЖИНАҒЫ

17-том

МАҚАЛАЛАР, АУДАРМАЛАР

1936–1944

“ДӘУІР”
“ЖІБЕК ЖОЛЫ”

АЛМАТЫ
2014

УДК 821.512.122

ББК 84 Қаз-7

Ә 82

*Қазақстан Республикасының Мәдениет министрлігі
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару»
бағдарламасы бойынша шығарылды*

Редакциялық кеңес:

Кеңес төрағалары – *М. Құл-Мұхаммед, А. Сәрінжіпов*

Жалпы редакциясын басқарған – ҰҒА корреспондент мүшесі,
филология ғылымдарының докторы *У. Қалижанов*

Кеңес мүшелері:

*Әкім Т., Әуезов М., Жұртбай Т., Кекілбаев Ә., Қанапиянов Б., Қасқабасов С.,
Қирабаев С., Қонаев Д., Қошанов А., Құрманғали Қ., Мағалин М., Мұртаза Ш.,
Нұрпейісов Ә., Оразалин Н., Сүлейменов О., Тасмағамбетов И., Ыбырай Ш.*

Әуезов М.

Ә 82 Шығармаларының елу томдық толық жинағы. —
Алматы: “Дәуір”, “Жібек жолы”, 2014.

17-том: Мақалалар, аудармалар. 1936–1944. — 376 б.

ISBN 978-601-294-159-3

Мұхтар Омарханұлы Әуезов шығармаларының елу томдық академиялық толық басылымының 17-томына У.Шекспирдің “Отелло”, “Асауға тұсау”, Н.В. Гогольдің “Ревизор” пьесаларының, Л.Н. Толстойдың “Булька” атты әңгімелер топтамасының аудармасы енгізілген. Сонымен қатар жазушының 1936–1944 жылдары жазылған мақалаларымен бірге бұрын еш жерде жарияланбаған “Драмы Чехова” атты баяндама-мақаласы беріліп отыр.

Кітап ғылыми жұртшылыққа, қалың оқырман қауымға арналған.

УДК 821.512.122

ББК 84 Қаз-7

ISBN 978-601-294-159-3 (17-том)
ISBN 978-601-294-142-5

© М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты, 2014

Мақалалар

ЕРЛІК — ЕЛДІҢ СЫНЫ

Совет халқында бұрынғы қауымдардың, бұрынғы тарихтардың ешқайсысы көрмеген талай жаңа мінез, жаңа қасиет бар. Солардың ішінде ерекше ардақты саналатын ең қастерлі қасиет бар, Отан жолындағы ерлік. Сталин ұясынан ұшқан болат қанат қырандар социалистік Отанда адамдық, азаматтық дегеннің өзіне де басқаша биік нарық қойды. Совет азаматының ерлік арқылы қалай шарқ ұратынын талай тар қияда танытып келеді.

Бізде ер жорығы тірлігіміздің бір саласының ғана табысы емес, отанымыздың табысы болып даңқ алады. Ерлік бірдің үлгісі емес, бардың үлгісі. Ел сүйінер іс етсе, майдан ері, еңбек ері барлығы да бір-ақ күннің ішінде ел бағланы атанып, баға жетпес белдей қадірмен болады

Тіл айырмасы, тек айырмасы, жас айырмасы, жыныс айырмасы баршасы да Отан сүйер ерлік алдында айырмыс боп көрген емес. Сол себепті достасып, туысқан қалың қауым халықтарымыздың арасында кім қадірлі — “ер” қадірлі. Чапаевты сүймейтін қай қазақтың ұл-қызы бар! Кешегі Гастелло, Иванов сияқты ардақты жандардың ісінен айналмаған халық азаматы қалды ма? Осылардай ерлерін ардақтау біздегі өзгеше ұрпақтың айнымас дәстүрі. Бізде азамат сыны — ерлік, ерлік — өзі елдік сыны.

Совет халықтарының тілінде “геройлық”, “қаһармандық” деген сипаттардың соншалық жиі аталатыны да тегін емес, ол көп үшін күнделік мінез. Бойға сіңген қастерлі сын-сипат болғанын көрсетеді. Сол геройлықты біз жалғыз бүгінгі күнімізден санап қадірлейміз. Барлық бауырласқан жұртымыздың бағы заманнан бергі бар нәрінен жиып та басқа көтереміз. Осы ретте ерлікті өз тірлігінде өзгеше қадір тұтқан елдің бірі қазақ халқы. Біздің тілімізде “еркек” деген сөз бен “ерлік” мағынасы қосылып, біте қайнасып кеткен. Тегін емес. Жұрт өз ұғымынша ерлік жоқ жерде адамдық жоқ дегенді

білдіреді. Міні, осы ерлік жайшылықта күнде сыналып, сәт сайын сарапқа түсе бермейді. Ер екені белгісіз, кәдімгі көптің бірі боп жүрген адам күндердің бір күніне жетеді де, қатарынан қара үзіп, самғап ұшады. Көп ішінен көлбең етеді де, жарқ беріп, бір-ақ бой көрсетеді. Мұны осындай ететін өзгеше күндер, көпке жайылған өзгеше күйлер.

Ел ананың аяулы баласы болған бұрынғы ерін, бүгінгі батырын алып қарасақ, араларында біріне-бірін бір туыстай, аға мен інідей ұқсататын оқтын-оқтын жайлар көресің. Ең әуелі “ер” атану, “ерлік” атанудың өзі адамның жалғыз аяқ жеке жолынан ұшыраспайды. Үйелменді елінің өзегін жарған мұрат-мүддесінің жолында ғана ұшырасады. Және сол ерліктің егізінің сыңарындай, алып ұшар қос қанатындай асыл тірек діңгегі бар. Ол, өзгеше бір сүю сезімі. Жай сүю емес, жар сүю емес, жанынан артық көріп жұртын сүю, халқын сүю сезімі. Бұл сүюден қасиетті сүю жоқ. Ол сана, ол сезімнің алдында барлық басқа тірлік, бөгде тілек бас иеді. Соны тірек еткен, содан тиянақ тапқан ер қаттауына қан қатсын, қабағына мұз қатсын қайта ойланбайды, қатер бар екен деп қалтырамайды. Тәуекел қылып тас жұтып, жауына көрдей түйіледі. Содан арғы ер қайрағы – егес. “Кілегей қара бұлтпын, келе де жаумай ашылман” дейтін аянбас ашу үні осындай егеске мініп, жалын жұтқан жүректен туған. Ел басына күн туғанда, ер көңілінде өзгеше, өктем күй туады. Күн туғанша көп ішінде күйбең жүріспен жүрген қасиетті ұл мен қыз, сын күндерде азапты мазақ қылудан, қатерді қалжақ етуден тайынбайды. Қауіпті қыспақ болса, сол кезеңнің өзін мегзеп ұшпақты ер бәйгесі деп біледі.

Құрулы мылтыққа жолықтыр,
Құрсаулы жауға жолықтыр,
Ер сасқандай, етек басқандай күнге жолықтыр... –

деген егес батаны ер Жәнібек өзіне өзі осындайда берген.

Қора толған қойымды
Аш қасқырға тапсырдым,
Азу тісі балғадай
Жас қасқырға тапсырдым, –

деген Қобыланды сөзі де осы күйден туған.

Сырт қарағанда, тентек тебіздің шалдуар сөзі сияқты көрінгенмен осы сөздер аса мағыналы, нәрлі сөз. Бейбіт күннің бейқамдығын талақ еткенді көрсетеді. Әншейінде “амандық”, “тыныштық” деп қалтырап жүретін жабы көңілді жазалап сөйлейді. Жабыны тұлпар етіп, шынықтырып, ширықтырып алу үшін осыны айтады. Өзін-өзі тасқа түсер асылдай, өткір қайрап алу үшін, осылайша аямай жаниды. Жалын атып, күш жияды... Қандай қауіп келсе де: “Әзірмін, аянбай аңқып ұшамын” дегенді көрсетеді.

Әрине, үйіне ойран, еліне егер күн тілегеннен айтқан жоқ. Аянбастың серті осы. Аянбаған алады, жасқанбаған жығады деп, әдейі өзін-өзі қиынға әзірлейді.

Осылар сияқты Құртқа да Алшағырға күң болуды тілеген жоқ. Аяулы Ақжүніс “жақсы жар екенімді танытар ем, Тарғынның белі сынса екен” деп тілеген жоқ. Бірақ бастарына күн туды да, күй тапты. Жары ерлік жорығына кеткенде, кешегі қоштасар жерде “сен кетсең не боламыз” деп жоқтаған Құртқа елдің панасы боп кетеді. Өз жүрегінің шыдамы мен қайратын бар қатерге қарсы қойып, соны берік қуат бел етеді... Жасымайды, жабықпайды. Ел-Отанның ары үшін ері жанын қиғанда, сол елдің әлсізі мен күйсізіне бұл адал ана болып шығады.

Ескі күннің осылардай ерлігі мен елдігін біз бүгін еске аламыз. Немістердің апырандаған ершігештері — рыцарьлары он үшінші ғасырда орыс жеріне шаң шабуылмен тағы да бір келген-ді. Сонда Чуд көлінің жалтыр мұзының үстінде жалтартпай қырып, мұз астына мүрдім кетірген Александр Невский қолы болатын. Бүгін біздің барлық отан сол Александр атын ауызға алады. Текке алмайды. Сондағы ерлер әлі тірі, ондай ғана емес, бүгін сонақұрым ірі деп, еске алады. Жау атаулыға: “Қаптай шапқан жолыңнан қауырт қаза табасың, баяғыдай тағы да қан жамыласың”, — деп еске алады.

Ер қасиеті ел жұртына қамқорлық дегенді біздің елдеріміздің барлық батыр тарихы баян етеді. Ұлдың ұлына, қыздың қызына мәңгі-бақи мұра қып қалдырғаны осы. Бақ байлықтан, жас тілектен, жақын жардан бетті алысқа бұрып безінгенде Қамбар халық қамқоры боп безінді. Тобыры — құр аз ғана тоқсан үй ғана емес, көз жасы телегей теңіз болған, сор қамаған халық еді. Сол елі үшін “еңірегінде

етегі толған” қамқорды жұрт жанындай көрді. Жадынан атын тастамады. Жақсы болсаң осындай бол, ұл тусаң осындай ту деді.

Күніміз нұрлы, күйіміз кемел отанымызда сондай ерлікті біз әрдайым қадірлегеміз. Заманнан заман өткелі біз жеткенге жеткен ел мен отан болған жоқ. Бүгінгі мен болашақ тек қана біздікі. Сонымен қатар ескінің де еңсесі биік ерлігін біз қадірлейміз. Үлгі болар мінезін өнеге етеміз. Әсіресе бүгін еске аламыз. Қобыланды, Қамбардай ұл туған, Құртқадай қыз туған ел бұл күнде бір емес, мыңды туғызған. Көне күндерде көп күттіріп, шанда бір ер туса, бізде сан сайыпқыран сәт сайын тепсініп шығады. Ешбір қиял дастандары дәріптеп көрмеген, жыр жетпестей жауынгерлік білдіріп шығады әлемге. Өнегесіз өспек жоқ. Сол ерліктер барлық халыққа үлгі болсын дейді біздің Отан. Халық қадірлеген қасиет қайсы екенін ертелі-кешті ерден көр. Отанын сүйген ержүректің екпінін Сталин сұңқарларының өзінен көр дейді. Бұрынғы бірен-саран орнына бұлар мыңдар қаһармандығын көрсетеді. Бұрынғы жайын аспан әлемі көрмеген, бұрын талай қайтпас қыран білмеген қатты екпінді солар тудырады. “Қыран” деген, “сұңқар” деген сөздердің өзі де бұл күнде біздегі батырлықтың өлшеуі мен теңеуі болуға жете алмай қалды. Сол сияқты ел аңыз еткен бұрынғы ерлік те бүгінгі біздің геройлардың анық батырлығының қасында шынымен кемшін соғып қалды. Кәрі теңіз толқынымен көпті көрген қара жердің өзі де қазір анық ұл туғанын, алып жүрек жан туғанын жаңа танитын күнге жетті.

Оқ үстіне оқ тисе де жараны жара деп білмей, қаны жосып жүріп жауды жапырып шыққан ер командир не дейді? Аспанда самоләті өртенген шақта, өзі бірге жана бастаса да қолын мотордан алмай қарысып шыдап кеп жолдастарын құтқарып, өз жеріне қонатын ардақты ұшқыш, ел сұңқары не айтады? Өз самоләтімен жау бомбардировщигін түйғындай теуіп ұрып, бүріп түсетін, ажалға қарсы асқақ айбар шегетін, жүрегі жалын жас батырлар нені өсиет етеді?

Ер ертегіде ғана емес, қас батыр қасында. Өз ішінде, өз бауырыңнан шығады. Қаулап шығады. Көр, міне! Көр де, жігер жи. Отанды сүйсең, осылай сүй. Қай майданда

жүрсең де жан аямай жалын ат. Бүгінгідей сын күнде жалғыз тілек жадында тұт.

Алтын анам, Отаным, сенен аяр жаным жоқ, сенен іркер күшім жоқ деп, ер қайратына мін-дағы, өрге бас! – дейді. Осындай боп өктеген батырлық қазір бізде ту бетіндегі ұрандай! Осы ерлік пен осы жігер бүгін біздің бар халқымыздың қанында, күндіз-түні жадында. Сондықтан біз қанішер Гитлер басына әлі-ақ ажал оғын атамыз. Ежелден бергі жауынгер еліміздің жойқын күрзисі неміс фашистерін көрге тықпай тынбақ емес. “Отан үшін, Сталин үшін” деген қасиетті ұранымыз майданда шабуыл ұраны болса, тылда екі жүз миллион еліміздің ерлік сертінің де ұраны. Қарсы шыдар қамал жоқ. Жеңеміз де, жоямыз! Пәле бастаған олар болса, жеңісті тойлайтын біз боламыз. Ер елдің екі болмас серті осы!

ИВАН АНДРЕЕВИЧ КРЫЛОВ

Крылов 1769 жылы туған. Әкесі жер иесі алпауыт та, ұлық та емес, мүлкі де жоқ, көрнекті шен, дәрежесі де жоқ, орташа көптің бірі еді. Әкім емес, әкімнің қызметкері ғана болған адам еді.

1773 жылы Ресейдің бір шет түкпірінде Жайық қала (бүгінгі Елек) деген жерде капитан шенінде қызмет етуші еді.

Кейін Крылов әскер қызметінен шығады да, Тверь қаласында кішкене чиновник боп тұрып қалады.

Баласы Ивановның тоғызға жеткен кезінде ол қайтыс болады. Үй ішінде үлкен қиын жоқшылық орнайды. Шеше болса шала сауатты еді. Жас бала Иван жөнді оқу, тәрбиесін ала алмайды. Бір алпауыттың балаларына жанасып, сол үйден тиіп-қашып қана оқып жүреді.

Заты дворян болғандықтан 12 жасынан бастап, сол заманның заңы бойынша қызметші боп саналады. Кеңсенің қағаз көшірушісі боп істейді. Айналада көргені ақсүйек төре мен алпауыт байдың ызғары еді. Ауыр балалық шағы сол ортада құлдықпен өткендіктен, жас Крылов әкім атаулыны жек көріп, жиренумен өсті.

13 жасында шешесімен бірге Петербурға көшті. Тағы бір жылдан соң ептеп жазуға айналысып, пьесалар, күлдіргі опералар, трагедия, комедиялар жаза бастады. 1787 жылдан бастап, кейбір шығармалары, әсіресе мысалдары, баспаға шыға бастады. Сүйте жүріп, 20 жасқа жеткенде өзінің жеке журналын шығаратын болды. Бұны көбінесе жалғыз өзі жазып толтырушы еді. Журналының аты “Почта духов” (Әруақтар почтасы) болатын.

Жазған пьесаларында Крылов алпауыттарды шенеді, ақсүйек тобының азғындығын суреттеді. Жағымпаз театр пьесаларын қоймады, жас жігіт өткір мысалдар жазып қарсы алысты.

Не қаражаты, не дәрежесі жоқ жалқы жігіт ақсүйектер патшалығының мықтыларымен алыса бастады.

Петербурда жас жазушылар үйірмелері бар еді, Крылов соларға қосылды. Бұл топтар патшаның озбырлығына, алпауыт құлдығына қарсы еді. Осы жастардың арасына атақты Радищев келіп, үгіт сөйлейтін. Ол бұл жастардан жасы артық, аса білімді, ең саналы адамның бірі еді. Сол жылдарда “Петербургтан Москваға саяхат” деген кітап жазып, патшалыққа қарсы шығып, Сібір айдалып кетті. Бірақ Крыловтарға үлкен ұстаздық етіп кетті. Сол 1789 жыл Францияда буржуаздық революцияның басталған жылы еді. Оның да Ресейге неше алуан әсері келе бастап еді.

“Әруақтар почтасын” Крылов осы кезде шығарып тұрды. Журналында патша өкіметін, оның үлкен төрелерін сынап соқтықты. Парақор сот, жағымпаз чиновник, құлды қанағыш алпауыттарды мысқылдады.

Бұл журналын патша жапқызып тастайды. Крылов “Зритель” (Көруші) деген екінші журнал шығарады. Өзінің көп өлеңін, әңгімелерін жариялайды. Бір тамаша әңгімесі “Каиб” деген еді. Онда Каиб атымен шығыс елінің бір патшасын суреттеп, соның өз елінде жұрттың бәрін ауызға ұрып, үндетпей қойған өктемдігін ажуалайды. Бұл сыны Екатерина II патшаның зорлығын суреттеу еді. Замандастарының бәрі де Каибтың кім екенін таниды, өз бастарынан кешіп тұрған озбырлық түнегін ұғады.

Патшалық әкімшілігі болса, бұндайлық шашау сөз, оқшау пікірдің бәрін басып құртуға жан салып, Европа жаңалықтарынан сескеніп тұрған кезі еді. 1792 жылдың май айында патша қатынның өз бұйрығы бойынша “Зритель” басылатын баспаханаға тінту жасалады. Тергеу болады. Крыловтың патшалыққа қарсы шығармаларын іздейді.

Осы тінту Крыловтың өзін де, бар достарын да шошытып жібереді. Келер жылында бұлар “Петербургский меркурий” деген журналды тағы шығарса да, бұрынғыларындай емес, бағыттары бәсеңдей береді. Бірақ патшалық оны да көп көреді. Тағы жапқызады. Баспахананы Крыловтардан тартып алады. Крылов пен Клушин деген жолдасы өкіметтің нұсқауы бойынша Петербурда тұрмайтын боп, басқа жерге кетеді.

Осыдан соң Крылов көпке шейін өкімет көзіне көрінбей, шеттеп кетеді. Өршіл жазушыны өктем зорлық

жеңгендей болады. Бұл жылдарда Крыловтың сыртқы тіршілігіне ғана емес, ішкі ой санасына да үлкен өзгеріс кіреді.

Жылдар өтіп жатты. Патшалар да ауысып жатты. Екатерина өлді. Павел патша да өлді, енді бір кезек Александр I патша болды. Жұрт бұдан азырақ жеңілдік күтіп еді. Басында солай болатын да сияқтанды. Айдаудан Радищев қайтарылды. Бірақ жаңалық, кеңшілдік дегеннің бәрі бос үміт болды. Атар таң жоқ екенін көріп, Радищев атылып өлді.

Ұзақ жылдар келмеген Петербурға 1805 жылы Крылов қайта келді. Көп өзгеріп, басқа адам боп келді. Жазушылар арасына кірді. Бірақ бұрынғы өршіл жастар арасы емес, өкіметшіл, патшашыл, жағымпаз тоқ мырзалардың ортасына кірді. Олар басында Крыловтың жас кезіндегі омырау, өрлігін, қарсылығын еске алып, сеніңкіремей де жүрді.

Патша сарайына жақын адамдардың ішінен бұны сүйейтін кісілер шықты. Оның бірі Оленин деген суретші, әдебиетші еді. Сондай адамдар арқылы Крылов 1812 жылы Публичная библиотекаға (Россиядағы ең үлкен кітапхана) қызметке түсті.

Осы орында жиырма тоғыз жыл қызмет етті. Ендігі тірлігінде ешбір өзгеріс болған жоқ. Тек оқушыға даңқы жайылған жазушылық абыройы өсе берді.

Крылов өзінің мысалдарын көп жазады. Бірақ жәй тұрмыста тек бір жалқау, әзілқой ғана, жазықсыз момын бір жан боп алады. Сырт бейнесін осылай етіп жүреді.

Өкімет, патша, Оленин сияқтылар болса осындай Крыловты қош көреді. “Момын Крылов” деген атты солар шығарады. Патшалыққа сын айтатын, наразы болатын, революция рухы бар жұртшылықтың барлығына қарсы мына Крыловты үлгі етіп көрсетпек болады, оның шын тұлғасын жасырып, жаңсақ етіп танытуға тырысады.

Бірақ Крыловтың шын көңілі неден жиреніп, нені сүюші еді – ол өзіне мәлім еді. Онысы жазған еңбегінен мәлім еді. Мысалдарының көптен көбінде Крылов құр заманынан сыртқары отырған, құр жалпы ақылғөй болған жоқ. Өзі өмір кешіп тұрған заман жайында нелер өткір, ащы мысқыл, ажуа жазып отырған. Көп мысалдары арнаулы

саяси уақиғаларды мазақ етіп, дәлді, белгілі адамдарды түйреп отырады. Мысалдарында патша сарайы сүйген талай шенеунікті, нелер зор мықтыларды, көп жағымпаз жазушыларды орнынан тұрғысыз етеді.

“Квартет” деген мысалында тіпті патшаның Мемлекеттік советін (Государственный совет) мазақ етеді. “Мысық пен шортанда” патшаның адмиралы Чичаговты шаншады. “Көкек пен қораз” деген мысалында бірін-бірі өлердей мақтайтын көкек пен қоразды айта отырып, сол күндері екі жағымпаз Греч пен Булгаринды мазақ етеді. Бұның екеуі де патшалыққа жағынып, тыңшылық етіп жүріп, өздері талапсыз, жаман жазуы болса да үлкен орын салмаққа ие болған. Пушкин сияқты анық жақсы жазушылардың соңына түсіп, көп қастық, топастық еткен адамдар болатын. Крылов соларды сорақы қып көрсетеді.

Кейін бірінші Николай патша болады. Ол декабристерді қуып, қырып жойғанмен де, Крыловқа қысым көрсете алмайды.

Қайта бір жолы, 1836 жылы патша сарайында қонақта болып отырып, патшаның өз аузынан “Уәзір” деген мысалын бастыруға рұхсат та алады. Ол мысалы тура патшаның министрлеріне қарсы арналған мысқыл еді. Бұрын цензура (жазуды бақылаушылар) ол мысалды саясат жағынан залалды деп танып, бастырмай қойған еді. Крылов аз нәрсемен патшаны алдап, жаңағы өзінің өткір өлеңіне жол ашып алады.

1838 жылы жасы 69-ға келген Крыловқа өкімет юбилей (арнаулы құрмет мерекесін) жасайды. Содан бір жыл бұрын Пушкиннің өліміне өзі себепші болған патшалық өкіметті мынамен әдебиетке дұрыс қарайтынын білдірем дегендей боп еді.

Сол мерекеде тағы да сыншы Крыловты жасырып, патшалықпен үйлесіп келіскен Крылов етіп көрсетпек болған. Онысы Крыловты, әдебиетті құрметтеу емес, өзін-өзі мақтау еді.

1841 жылы Крылов қызметтен босап, отставкаға шығады да, 1844 жылы 9 ноябрьде қайтыс болады. Крыловтың жаназасында да бұның табытының артынан жандармдардың (тыңшы полицияның) ұлығы Орлов жүріп отырады.

Шын Крыловтан жалған Крылов жасап, өздеріне қолайлы достас адам жасаймын деген патшалық талабы дегеніне жете алмайды. Барлық сыншы, халықшыл, жаңалықшыл Крылов өзінің мысалдарынан түгел көрініп тұр. Патша сарайы мен Оленин сияқты патшашыл әдебиетшілер кейде Крыловқа патшалықты қостайтындай ара-тұра ұсақ-түйектер жазғызса да, халық сүйген Крылов ол емес болады. Шын бағалы көп мысалдарында анық Крыловтың беті ашылады. Өмірлік ұлы еңбегінің сыры танылады. Ол Крылов — өкімет құрылысының жыры, алпауыттар, шенеуніктер билеген крестьян құлдығын тудырып отырған патшалық Ресейінің жауы. Алпауыттар өкіметінің бірде-бір тәтті сөзіне ол сенбейді, алданбайды. Ол серт, уәденің бәрі тек қана құрғақ сөз, тұл сөз екенін әбден біледі. Сондықтан барлық тамаша мысалдарында үнемі алданған, сатылған, қорлыққа қамалған, еріктен айырылған қалың бұқараның үні шығып отырады.

Бұқара халықтың, орыс елінің отаншыл қасиетін “Ит қораға енген қасқыр” деген мысалында суреттейді. Бұл мысалы 1812 жылы Наполеонның Ресейге жасаған шабуылына қарсы жазылған. Қораға түскен қасқыры Наполеон еді.

“Бүркіт пен көртышқан” патша мен бұқараны мысал етеді. Патшаға уәзірінді тыңдама, халықтың үнін тыңда дейді.

“Жапырақтар мен тамырларда” ақсүйек табы мен крестьян табының таласы бейнеленеді. Тамырлар дегені еңбекші халық, ол қараңғыда қайрат етіп жатыр, құлдық қанауында қайрат етіп жатыр деп, сол бұқараның жоқшысы болады.

“Жұрт кеңесі” деген мысалда арыстанның қасқырға қой баққызғанын айтады. Зорлықшыл, жемқор шенеунікке облысты, өлкені билетіп қойған патшалықты мысқыл етеді.

“Қойлар мен қасқырлар” деген мысалында да сол шенеуніктер мен халықты айтады.

Міне, бұның бәрі Крыловтың езілген халыққа дос болғанын көрсетеді. Сонымен қатар ақсүйектер мен олардың үстемдігіне жау боп шыққанын да көрсететін мысалдары көп.

Шенеунік, әкім, сот атаулының пара жегіштігін, халықты қақсататын қорқау озбырлығын және кінәнің барлығын халыққа артатындығын “Аңдарға келген індет” деген мысалында, “Түлкі мен суыр”, “Піл әскер басы” деген мысалдарында мысқыл еткен.

Крыловтың көрсетуінше барлық феодал-ақсүйек қожалығы талауға, қаталдыққа, жауыздыққа сүйенген қожалық боп кейіптеледі.

Сырт қарағанда мысалдары жәй ғана хайуандар жөніндегі жеңіл әңгіме сияқты. Солардың ғана ақымақтығын, күлкі мінездерін айтқан сияқты. Бірақ анықтап ойланып қараса, сол айуаны адамды суреттейді де, жыртқыш айуандары жауыз әкімдерді суреттейді. Осылардың арасында аңдардың патшасы арыстан боп, патшаның өзі шығады. Ол арыстан көбінше елі-жұртын билей білмейтін және әділеті аз айуан боп жүреді. “Аңдарға келген індет”, “Жұрт кеңесі” деген мысалдары осыған айғақ. Ал “Патша сұраған бақалар” деген мысалында Крылов патшалық өкіметінің өзіне де теріс қарайтынын анық танытады. Бұрын бақалардың патшасы дөңбек еді. Олар соған ырза болмай, жаңа патша сұрайды. Жаңа патша боп тырна келеді де, бақаларды бытырлатып жей бастайды. Бұлар зар қағады. Бірақ жаңа патша сұрауға ауыздары бармайды. Бұдан да жаманы келер деп, қалың сорға шыдай береді. Осы дөңбек патша мен тырна патшаның екеуі де жалпы патша атаулыға Крыловтың жиренішпен қарағанын танытады. “Квартет” деген мысалында Крылов патшаның мемлекеттік кеңесін мазақ етеді. “Аққу, шортан һәм шаян” деген мысалда да сол патшаның министрлерін жаулаған деседі.

Патша Александрдың дәл өзіне арнап айтқан, шын қатал сынды көрсететін мысқыл мысал “Шортанның шоршуы” (Рыбья пляска). Бұнда әкімдер мен байлардың елді қинауға сап, патшаның өзін алдап отырғанын ащы мысқыл етеді.

Крыловтың мысалдарының барлығы бірдей өзі шығарған мысал емес. Кейбір мысалдарды ол ескі Римнің Эзоп деген ақынынан алады. Тағы бірталай мысалдарын француз халқының XVII ғасырда болған мысалшы ақыны Лафонтеннен, тағы басқалардан да алады. Бірақ алғанда әңгіме желісін алады да, соны орыс тілінде өзінше өзгертіп

әңгімелейді. Бұл ретте орыс халқының өзінде бар ертегіден, жалпы халық шығармаларынан алған нәр қоры аса мол. Орыстың өз тіліндегі мақал, нақылдарды көп қосып, көп өңдеу арқылы жаңағы ақындардың мысалдарынан мүлдем жаңа, тың мысал етіп жібергендей болады. Сондықтан шеттен алды деген мысалдарының өзін де Крыловтың өз шығармасы деп санарлықтай.

Крыловтың тілі орыс халқының нағыз халықтық тілі. Халықтың тіл байлығын көркем етіп, шеберлеп берген ақын тілі. Анық, ашық етіп, баппен сөйлейді. Ел тілінің мақал, мәтелдей өрнегін қосып, шеберлеп жазады.

Мезгілінде Крыловты толық ұғынып, орнымен бағалаушылар аз болып еді. Бірақ Пушкин сол күнде де жете түсініп, зор бағалаған. Орыс ақындарының ішіндегі нағыз халықтық ақын, барынша халық ақыны Крылов деген.

Қазақ тіліне Крылов мысалдарын аударып, біздің халықты оның мысалдарымен ең алғаш таныстырушы Абай еді. Ол Крылов шығармаларының қасиетін ерте танып, осыдан 60 жыл бұрын аударып бастаған. “Есек пен бұлбұл”, “Қарға мен түлкі”, “Бүркіт пен қарға”, “Шырылдауық шегіртке” сияқты мысалдарын жақсы аудару арқылы Абай Крыловты өз халқына мейлінше танытты. Сүйгізіп, сүйсіндіріп танытты.

Крыловтың мысалдары қазаққа да соншалық ұғымды, жақын, ұнамды мысалдар боп кетті. Үйткені Крылов мұрасы бір орыс халқы емес, бүкіл өнерлі адам баласына ортақ мұра болатын. Ұлы орыс халқының барлық адам баласының өнер, әдебиет қорына қосқан асыл қазыналарының ішінде Крылов мысалдарының орны өзге. Соны шығыс елдерінің ішінде ерте ұғынып бағалаған ақынның бірі – данышпан Абай.

Абайдан соң революцияның өзіне шейін де Крылов қазақ тіліне көп аударылды. Абай үлгісімен аударған ақындар бірнеше. Олардың кейбірі аудармаларын топтап, мысалдардың жеке жинағын да шығарған. Сондай аударушының бірі жазушы ақын Спандияр Көбеев. Ол Крыловтың 44 мысалын аударып, бір жинақ қып бастырады. Бекет Өтетілеуов деген ақын және тағы бірнеше кісілер аударма жасайды. Сол аудармалар арқылы Крыловтың мысалдап жазу үлгісін қостаған қазақ ақындары да болған.

Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәбит Дөнентаев сияқты ірі ақындар да кей кезде Крыловша мысалдап жазатын болады.

Сол Абайдан бастап бүгінге шейін қазақ халқы жақсы біліп, шын сүйіп оқыған Крылов шығармаларын қазақ мектептері де аса зор құрмет етумен келеді.

Біздің мектептерде, барлық әдебиет кітаптарында Крылов мысалдары молынан кіріп, көп оқылады. Кеңес мектебі тәрбиелеген қазақ балаларының шын сүйіп, анық сүйсініп оқитын ардақты ақынның бірі Крылов.

Бірақ сол Крыловтың бар шығармасы қазақ тіліне түгелімен аударылған жоқ еді. Осы жолғы жинақта сол олқылықтың бірталайын толықтырып отырмыз. Крылов мысалдарының ішіндегі ең бағалы, мағыналы деген үлгілерінің бәрін іріктеп алып, бұрынғы аудармаларды молықтырып, тыңнан да көп мысалдарын аудартып, бастырып отырмыз.

Крыловтың өліміне жүз жыл толуымен байланысты шығатын осы жинаққа мысалдардың көбін жаңадан аударып берген қазақ ақындары Асқар Тоқмағамбетов, Дүйсембек Еркімбеков, Нығмет Баймұхамедов, Қапан Сатыбалдин жолдастар.

СЛОВО ПЕСНИ

Ее поющее сердце рассекала только одна мечта — мечта увидеть его хоть раз. Долго ждала она, но вот однажды предстала перед ним. Явилась, но вначале ее лицо казалось робким, чего-то как будто она смущалась...

“Понравятся или нет мой напев, моя повесть?..” Вот какие были сомнения в ней...

С тех пор, как она родилась песней, до этого мига впервые пришел ей в голову этот вопрос: “Какова же я?” Но легкое смущение продолжалось до тех пор, пока не дошла до него и не взяла его за руку, после оно само собой рассеивалось, отходило.

Все лады, все струны песни мерной волной обволакивала доселе никому не высказанная тайна сердца. И она мелодично звучала в ней: и со всей присущей ей правдивостью само собой сказалось это ее волнение; сказалось песней тайны, изливаясь переливчато. Песня нашла свой тон...

Она нашла слова:

— Вождь народов, от ковыльных степей, от высоких хребтов, от волнистых барханов, от ветров и потоков — я принесла тебе привет!

Принесла привет от истории, кочуя обитавшей в этом краю, и от человека труда, с улыбкой родившегося и со стенанием ушедшего в эту историю. Я старая песня казаха! — добавила она.

— Я знаю, — промолвил он и наклонил голову... Приготовился слушать ее.

Песня звонко разворачивала свои свитки веков:

— Кем я была, кем я становлюсь? С чем пришла к тебе? Послушай об этом... — Начав так, она продолжала: — Меня вырастили соки многих корней. Гул и грохот разбрызгивавших кровавую пену кочевых орд, их дикий пляс — лежат одним, ранним на моем пути перевалом. В их времена, когда и у себя, и у врага народы плакали кровью — впервые я обрела язык, чтобы говорить голосом народного горя.

Другой перевал: обратными валами шли пушки в поисках колоний, чиня жерлами набеги — они ответные стоны вырывали из моей груди. В эти времена я была уже взрослой, знала думы. Не склонила я главы, не покорилась. Побрела я одиноко. Обитала я в ковыльных степях, в безмолвных барханах и в высотах, обнятых облаками. Стала чуткой и трепетной, подобно серне среди скал, подобно антилопе среди пустыни.

Неся в душе яд гнева и непокорности, я искала печальника, подобного мне, искала родных звуков. И нашла я их в бесконечных, безбрежных даях, в виде бушующих, пляшущих, крутя пески, вечно беспокойных ветрах. Нашла в потоках, не признающих иной, кроме своей, силы и своим гулом наполняющих теснины. Я вскачь пускалась с ними, я выросла, говоря их языком.

С ветрами я иногда равнялась однотонной медлительностью и долготой своей, и многослойным складкам гор были подобны взлеты и падения волнообразных переливов моих. В безводных пустынях — нуждой и бездольем терзалась я.

В ковыльных степях, на холмах полулежащих одиноко маячил пастух. Словами его грусти и боли, обращенными к безмолвному небу, — вырывалась я.

В долгие черные ночи, в лютую непогоду, окутанная в жуть и безмолвие в жизни заколдованной, сторожа овец, — кончала жизнь женщина. Гибла мать. Рыданием ее сердца, горестным стоном и вздохами ее сказала я. Я не слышала других песен, кроме себя. Я не знала о существовании родных по душе и горести близких моих. Но и в одиночестве я была неудержной и звонкой.

Я привыкла верить, что если вздумают просторы степей, могучие горы, беспрерывные ветры — поведать свои вымученные тайны, то скажутся они только мною.

Тогда я не думала, что изменюсь, обрету юность. Я верила подобным своему голосу, не ограниченным ничем, неизменным в веках, не дрогнувшим ни разу от сомнений степям, горам.

За многие века и юрта-перекасти поле, подобно однообразным степям, оставалась без перемен. В историю тысячелетнего существования и люди не изменили себе — кочуя пасти скот. Все виденное и пережитое — я привыкла считать вечными и неизменными. Таковы были прошлые дни и взрастившая меня колыбель.

Но вот осмотрелась, и что поняла я теперь? Вижу, сидеть веками сиднем перестала страна, ожило каменное изваяние. Все неподвижное, неизменное уже тронулось, откочевало от прежних заколдованных урочищ.

Степь сократила дали, сузила безбрежности, признала победу над ней. Поток льется, не заподозренной ей самой доселе, огненной силой. Сошла печаль и с хмурых горных бровей, разгладились складки.

И они — твердо-скрытные горы, и пески — скупые, ныне раскрывают свои клады, стали щедры. А легко ли мне, если я отстану от них, прежде сонных, безмолвных, кто дышал мною единственно бодрствововавшей тогда? Я смущаюсь еще и другого... Я себя считала самой громкоголосой, широкогрудой. Мнила, что только моим голосом должны сказываться до зари переключка — степей и гор. И правда, на моей родине и не было более громкоголосых, превосходивших меня. Недаром моя младшая сестра — поэзия — все громкозвучное сравнивала: или с плачем верблюдицы о верблюжонке, или с воем волков. В этом царстве тишины я и впрямь превосходила всех.

И не думала я, что кто-нибудь превзойдет меня.

Но чувствую, как ежедневно гудком просыпаются и гудком обретают покой — горы. Сигналами суден оживлены — реки и долины, синие озера и молчаливые берега. Вычеркнуты сказочные дали степей стальными линиями дорог. Обгоняя ветры, несясь по ним с зычным кличем, овладевают степями паровозы. Немую тишину неба над безмолвными песками, над застывшими пустынями раскалывают гордо реющие моторы. Все эти голоса оказались звонче и крепче моего. Я поняла, что лишь дуновением ветерка и гладила только сверху их шершавые горы, степи и пески, а для них требовались эти новые голоса. Голоса крепкие и острые, чтобы стали послушны, покорны те немые.

И человек, мною высказывавший свои заветные мечты об этом скудном мире, вчерашний кочевник-скотовод, по этим новым звукам-сигналам — нашел свое место, место в истории. В меня он пеленал чаяния и тоску свою.

А с ними он сроднил свою силу, борьбу, победу и будущее свое. Прежде поникший, человек теперь перестал взирать на горы, потоки, небо и пустыни со страхом и

мольбой. Нет, он крепкой хваткой пригнул голову дикого неуча, оседлал, как усмирленного коня, и, понукая, скачет на нем, начиная этими сигнальными звуками зарю своей новой жизни и истории.

На изнуренном лице человека я вижу уже румянец. Сама жизнь только теперь поет по-настоящему, заглушая все прошлое, взлетая все выше и выше.

И все это исходит от тебя. Ты разлил исцеляющие песни по мертвевшим телам стран. Ты нашел напевы, чтобы говорить с сердцами народов. Биение твоего сердца я познала по своим родным долинам, расселинам, холмам и водам.

Во всей истории моего существования ты первый человек, которому я пришла высказаться сполна. Песня не лжет, не может солгать. Тем более не лжет, не кривит песня народа. Хорошо или слабо — она скажется вся. Искренне я смущена перед тобой... Но я юная сердцем. Я утверждаю жизнь, я славлю рост и расцвет. Вдохни силу и в меня.

Не от закланной косности я рождена. Я стремлюсь претвориться в твой напев и развеять остатки царства сна, создать новое и тем бросить клич в грядущее. Что ты скажешь мне?

Так закончила она и пристально смотрела на него. На лице ее была уверенность и сдержанная радость. Она была довольна и тем, что многое было высказано ему.

Вождь народов просветлел лицом, улыбнулся, подошел к ней:

— Спасибо тебе за то, что донесла голоса времен и поколений и поведала о них. Ты мудрая. Мудрая тем, что владеешь вечно юным сердцем, и это сердце народное. Потому ты не останешься позади других. Ты уже узрела зарю новой истории своей страны, ты уже поняла победное шествие нового. И то, что ты увидела и постигла, — это есть залог твоего роста и победы. Я дорожу тобой. Запомни это!

Песня смотрела еще долго на него и внутренне благодарила:

— Ты вернул мне юность, вернул, чтобы веял радостью и счастьем мой обновленный голос. Я постараюсь оправдать твое доверие, постараюсь стать искрой, искрой от тебя и подобной тебе!

Вот какие мысли уносила она с собой.

ДРАМЫ ЧЕХОВА

Прежде чем приступить к разбору пьес Чехова, скажем несколько слов о той среде, которой по преимуществу посвящено творчество художника, и о тех общественно-исторических условиях, которые способствовали формированию этой среды. Так как задачей нашего доклада является разбор только пьес Чехова, поэтому в своей работе мы будем иметь в виду только ту среду, которая отражена в пьесах. Для ориентации берем три пьесы автора, каковые: “Дядя Ваня”, “Вишневый сад” и “Три сестры”. Как наиболее выпукло и ярко отразившие как художественный пафос Чехова, так и среду писателя со всей окружающей атмосферой: дум, настроений и чаяний.

Избранная Чеховым в этих пьесах среда является по преимуществу средою средне-дворянской, чиновничьей, интеллигентской, представшей на перепутье многих дорог в период 80-х годов и отчасти 90-х годов.

Интеллигентская среда, оказавшаяся по воле исторических судеб под перекрестным влиянием двух эпох, одной ликвидирующейся и другой зарождающейся, и кроме того, та же интеллигентская среда, пассивно переживающая полосу политической реакции 80-х годов. Так как эта среда в лице большинства своих представителей была обращена лицом к прошлому, была психологически и идеологически связана с отживающим свой век периодом русской жизни, с отмирающей группой феодального дворянства – потому и эта среда носила на себе печать разложения, упадка, внутреннего гниения при отсутствии жизненной энергии и каких бы то ни было стремлений вперед, к будущему. В силу этих признаков она представляла собою тот мрачный фон хмурых людей со слабыми признаками жизни, которому Чехов посвятил свой творческий гений.

Теперь коснемся тех общественно-исторических условий, которые способствовали формированию этой среды, тех предпосылок русской жизни, в силу которых возникли

и окончательно оформились известные настроения, носителями которых являются эти люди.

Как было упомянуто выше, это настроение сложилось в среде известной группы русской интеллигенции в результате смены известных общественных форм: именно в первой половине прошлого столетия Россия пережила перемены, преобразовавшие старую сословную барскую Русь в классовую. Этот крупный исторический факт выдвинул на арену общественной жизни новый класс — промышленную буржуазию.

Возник промышленный капитализм, который, разрушая все формы и основы старого строя, разрушая многие общественные устои, бил одновременно по тем слоям и группам, которые так или иначе являлись носителями старого. Перед лицом этой смены, перед лицом обновленного классового общества предстала русская интеллигенция — в большинстве своем безжизненная, индифферентная, но психологически связанная с прошлым. И те из них, которые не имели общественного идеала, определенных жизненных задач перед собою и которые отличались бездеятельностью, образовали собою группу деклассированных людей, без всякого удельного веса, общественной значимости, на долю которых выпала бесславная роль обывательщины, мечтанства, жизнь которых представляла беспросветное прозябание в безысходной тоске и неопределенном томлении. Все они представляли собою группу, которая еще не успела дифференцироваться, раствориться в новых классах капиталистического общества.

Лучшие представители этой интеллигенции возвели себе в культ унылое, страдальческое настроение. Завершая собою последнюю стадию эволюции типа общеизвестных в русской литературе со времени тургеневского Рудина — “лишних людей”.

Теперь перейдем от общих фраз к анализу этих типов в реальной обстановке чеховских пьес. Причем надо иметь в виду, что отдельные персонажи в его пьесах не представляют еще самостоятельного целого, если взять их оторванно от остальной массы действующих лиц. Поясним несколько конкретнее эту мысль. Чехов, выводя на сцену хмурых людей, главным образом интересуется их хмуростью, их болезненным настроением, поэтому все его картины окрашены в цвет захватывающих настроений и впечатлений. Его поэзия — поэзия определенных

настроений. Поэтому каждый из персонажей его пьес, не представляя самостоятельного целого сам по себе, составляет необходимую часть одного общего, органически целого, именно вносит собою как бы отдельные черты этого целого, дополняя общий колорит тоскливого настроения, которым пропитаны насквозь все пьесы художника. Из этого основного момента в пьесах вытекает его специфичный художественный прием в изображении типов, прием, построенный на одностороннем подборе черт. Исходя из этих признаков, мы разобьем на несколько групп наиболее выдающихся лиц указанных пьес, как наиболее ярких носителей тех или иных психологических черт.

Для большинства чеховских героев таких групп можно наметить три. В первую группу входит большинство героев — это причем те люди, для которых, как говорится, жизнь прошумела и ушла. Люди, живущие прошлым, в душе которых бродят, как остатки, огарки прошлого, сиротливые, бледные идеи. Не имеющие определенного назначения в жизни общества, не имеющие реального пристанища, от этого ноющие и тоскующие, кроме того, эти же люди, имеющие тайные притязания, ничем не обоснованные требования к жизни. К этой группе принадлежат Астров, Вершинин, Тузенбах и сестры, необычные типы из “Чайки”, также владельцы “вишневых садов”. Общая характеристика для этих людей — “лишние люди”. Вторую группу составляют люди нового поколения, имеющие хотя неопределенные идеалы и известную устремленность вперед, кроме того, главным образом с ненавистью отрицающие прошлое. К ним принадлежит “вечный студент” Трофимов и Аня из “Виш. сада”. В известном смысле к ним принадлежит и Лопехин из той же пьесы, как новое явление в русской жизни, с отрицанием даже хозяйственного значения дворянских гнезд и с новой трудовой эстетикой, характерной для нарастающей новой буржуазии.

Третью группу составляют люди, гниющие в обывательском болоте, обросшие мхом, лишившиеся способности мыслить и действовать, безразличные ко всему не только в окружающей среде, но и к судьбе самого себя. К ним принадлежат доктор Чебутыкин, Андрей Прозоров в “Трех сестрах” — несколько с иными оттененными чертами, но схожие с перечисленными людьми своим безразличным

отношением ко всему внешнему и живущие исключительно поверхностной жизнью: Софья в “Д.В.”¹, Родэ и Кулыгин в “Трех сестрах”.

Из всех перечисленных групп главных персонажей пьес составляют люди первой группы. Их психологические черты, их настроения определяют основной мотив пьес. На них прежде всего останавливается внимание читателя, ими главным образом интересовался художник, пронизывая дух большинства своих произведений настроением этих или им подобных героев. Почему считаем необходимым более подробно останавливаться на этих лицах?

Группы “лишних людей”, выведенных в пьесах Чехова, в большинстве своем принадлежат по своему социальному происхождению к чиновничье-интеллигентскому слою общества. Начнем с последних. Таковыми являются Гаев и Раневская, владельцы “Вишневого сада”. Как наиболее характерные черты для представителей отмирающего, отживающего свой век общественного слоя, в черте их характера прежде всего бросается в глаза разлад сознания и воли. Каждая мелочь их отвлекает от серьезных жизненных вопросов. Как все “лишние люди”, они отличаются ничегонеделаньем. От Гаева и Раневской не только нельзя требовать действия, поступка, но они не способны даже сосредоточить свое сознание над таким важным вопросом, как объявление торга на “вишневый сад”, от которого почти зависит вся их жизнь.

Они неисправимы в своей бездеятельности, безжизненности и душевном оскудении. Поэтому им не помогает вполне практический, деловой совет Лопухина. Приведем для иллюстрации следующие данные из второго акта “Вишневого сада”.

Лопухин. Надо окончательно решить — время не ждет. Вопрос ведь совсем пустой. Согласны вы отдать землю под дачи, или нет? Ответьте одно слово: да или нет? Только одно слово!

Но ни того ни другого владельцы вишневого сада не могут произнести, потому что они даже думать над этим не способны. Поэтому вместо ответа на вопрос Лопухина Раневская говорит:

Раневская. Кто здесь курит отвратительные сигары...

Гаев. Вот железную дорогу построили и стало удобно. Съездим в город и позавтракаем... желтого в середину! Мне бы сначала пойти в дом, сыграть одну партию.

Раневская. Успеешь.

Лопухин. Только одно слово. (умоляюще) Дайте мне ответ.

Гаев (зевая). Кого?

Раневская (глядит в свое портмоне). Вчера было много денег, а сегодня совсем мало...

Это все вместо ответа на вопрос Лопухина. Беспомощные, жалкие перед теми вопросами, которые ставит перед ними жизнь. Они готовы разразиться целым потоком пустых фраз над каждым мизерным по своей значимости вещами.

Например, речь Гаева, посвященная шкафу.

Гаев. Да... Это вещь (ощупав шкаф). Дорогой, многоуважаемый шкаф! Приветствую твое существование, которое вот уже больше ста лет было направлено к светлым идеалам добра и справедливости; твой молчаливый призыв к плодотворной работе не ослабевал в течение ста лет, поддерживая (сквозь слезы) в поколениях нашего рода бодрую веру в лучшее будущее и воспитывая в нас идеалы добра и общественного самосознания.

Лопухин. Да.

Люб. Андр.² Ты все такой же, Леня.

Гаев (немного сконфуженный). От шара направо в угол! Режу в средний.

Стоит Гаеву вспомнить бильярдную игру и сказать “режу в средний”, так проходят все предыдущие мысли и настроения, каковы бы они ни были значительны по своему содержанию.

Вполне резонно говорит Лопухин — окончательно разочарованно в каких бы то ни было способностях выходцев “Вишневого сада”.

Лопухин. Простите, таких легкомысленных людей как вы, господа, таких неделовых, страшных, я еще не встречал. Вам говорят русским языком, имение ваше продается, а вы точно не понимаете.

Раневская. Что же нам делать? Научите... что?

Именно к этим людям вполне уместно отнести слова Лопухина “А сколько, брат, в России людей, которые существуют неизвестно для чего”.

Внутренняя пустота, абсолютное непонимание того, что происходит вокруг них и ни к чему не нужный эстетический сентиментализм владельцев “вишневого сада” слишком ярко характеризует эту категорию “лишних людей”,

представляя в их лице вполне законченный художественный итог отжившей свой век общественной группы.

Вполне символичен, как полуживая тема минувшего прошлого, образ древнего старика, большого слуги Раневских – Фирса с его рассуждениями: “А еще бы. Мужики при господах, господа при мужиках, а теперь все вразброс, не поймешь ничего”.

Несколько иную категорию составляют “лишние люди” типа Астрова, Вершинина, Тузембаха, сестер. Многие из них ведут трудовую жизнь. Но это труд, не связанный с их волей и сознанием: труд, который творят эти герои, не определяется каким-нибудь общественным идеалом или известным жизненным порывом. Этих порывов и идеалов у этих людей нет. Они не знают, в чем их жизненное назначение. Они представители уходящего со сцены общественного слоя, поэтому носят в себе как внутренние противоречия присущие для этой группы психологические черты: бесплодной тоски, неверия, уныния и безнадежный, пессимистический взгляд на весь окружающий мир. Живя, работая среди людей, они причину своего пессимизма видят не в своем общественном бессилии, а во внешних условиях: в пошлости людей, в несовершенстве мира. Отсутствие идеала характеризуют следующие слова Астрова, наиболее цельного типа скептика: “А что касается моей собственной личной жизни, то, ей-Богу, в ней нет решительно ничего хорошего. Знаете, когда идешь темной ночью по лесу и если в это время вдаль светит огонек, то не замечаешь ни утомления, ни потемок, ни колючих веток, которые бьют тебя по лицу... Я работаю – вам это известно, как никто в уезде, судьба бьет меня не переставая, порой страдаю я невыносимо, но у меня в дали нет огонька”.

Отношение к той среде, в которой работают, у них отрицательное. Стремление сестер в Москву, общая ненависть многих к провинциальной жизни, тяготение к столице, к шуму большого города.

Одновременно у этих же людей наблюдается возврат жизни с народной мыслью. Слова Астрова: “Вообще жизнь люблю, но нашу жизнь, уездную, русскую, обывательскую, терпеть не могу и презираю ее всеми силами моей души”.

Стало быть, трудится для той жизни, которую он сам ненавидит. Точно так же и Ольга, одна из сестер, ненавидит захолустную жизнь и тяготится своим трудом.

Характерный разлад сознания и воли, раздваивающий всю их природу, одновременно отнимает всякую реальную почву под ногами и обрекает на безнадежность и разочарование не только к окружающему, но и самим себе. Так что возникающие порой у некоторых беспочвенные надежды на новую жизнь, на жизнь, которая могла бы удовлетворить их, — очень быстро угасают при малейшем соприкосновении чего-либо извне. Приведем следующий диалог (Д.В.)³ с Астровым:

Войницкий. Начать новую жизнь... Подскажи, как начать... с чего начать...

Астров (с досадой). Э, ну тебя! Какая еще там новая жизнь! Наше положение, твое и мое, безнадежно.

Войницкий. Да?

Астров. Я убежден в этом.

Трудовая жизнь, не имеющая впереди того огонька, о котором говорит Астров, равносильна бездеятельности, не дает полного внутреннего удовлетворения. Поэтому положение Астрова, дяди Вани, Ольги несколько не лучше положения Ирины, которая как будто бы изнывает о труде, имея о нем исключительно иллюзорное представление.

Слова Ирины — “Как хорошо быть рабочим, который встает чуть свет и бьет на улице камни... Боже мой, не то что человеком, лучше быть волом, быть просто лошадю, только бы работать, чем молодой женщиной, которая встает в 12 часов дня, потом в постели пьет кофе, потом два часа одевается. О, как это ужасно”.

Одинаково печальна, скучна и безнадежна жизнь тех, которые трудятся, и тех, которые не трудятся совсем. Все они хмуры, нервно больны и имеют только слабые признаки жизни. Они отвергнуты жизнью остального общества. Больше всего их взоры обращены в гроб, чем на жизнь. Поэтому художник любит в этих людях сумеречное состояние души, неизбежное в предчувствии приближающегося губельного конца. Жизнь каждого из них осталась позади, они накануне гибели. Поэтому они говорят о своем прошлом, когда жизнь была не так мрачна как сейчас. Год тому назад дядя Ваня верил в профессора и жил с этой верой. Действие в пьесе “Три сестры” начинается год спустя после смерти отца, когда жилось свободнее, лучше. Гаев говорит, что он был восьмидесятиником. Астров говорит Войницкому: “Во всем уезде было только два порядочных интеллигентных человека: я да ты. Но в какие-нибудь десять

лет жизнь обывательская, жизнь презренная затянула нас; она своими гнилыми испарениями отравила нашу кровь и мы стали такими же пошляками, как все...”

Это та обывательская среда, в которой так или иначе застряли и обречены на гниение все перечисленные герои чеховских пьес.

Теперь есть ли в жизни выход для этих людей? Выхода нет. Но то внутреннее смятение и внутреннее недовольство, которое накапливается в душе каждого, находит отдушину в различных фикциях. Они обращают свои взоры на далекое будущее, на то, что должно быть через 200–300 лет. Об этом будущем у них нет никакого ясного представления, но оно в дали времен им представляется в розовом свете — как жизнь обновленная, легкая, радостная для всех. Поэтому многие живут фикцией счастья будущих поколений. “Надвигается на всех сильная буря, которая сдует с нашего общества лень, равнодушие, предубеждение к труду, гнилую скуку” — говорит Тузенбах. “О, боже мой! Пройдет время и мы уйдем навеки, нас забудут, забудут наши лица, голоса и сколько ни было, но страдания наши перейдут в радость для тех, кто будет жить после нас, счастье и мир настанет на земле и помянут добрым словом и благословят тех, кто живет теперь. О, милая сестра, жизнь наша еще не кончена!” — говорит Ольга. Так рассуждают и остальные сестры, рассуждают так Вершинин, Тузенбах, Астров и др.

Но эти рассуждения далеки от действительности, что ни в какой мере не обязывает этих лиц к участию в той или иной степени в общественной жизни и фактически ничего утешительного не представляет и для них самих.

Резко отличаются от этой группы людей представители молодого поколения, еще не зятянутые их средой, еще не совсем подвергаются влиянию этой атмосферы. Они носители нового, хотя еще не совсем оформленного в их сознании. Таковыми являются студент Трофимов, Аня из “Виш. сада” и, отчасти, напоминающая их Соня из пьесы “Дядя Ваня”. Трофимов категорически отрицает прошлое со всем его укладом и со всеми оставшимися пережитками. Он, принявший новое, и через головы этого нового ждущий счастья для человечества. Он отрицает всякое значение дворянских гнезд и говорит Соне... (№ 1).⁴

Только отрицая прошлое, можно понять настоящее. Это самый ясный пункт в программе Трофимова. “Бросьте ключи от хозяйства, если у вас есть они”, — говорит он Ане.

Перед ним есть вырисовывающиеся контуры нового. Во имя него он проповедует труд. Отречение от своей личной жизни, личных требований. Поэтому он считает себя “выше любви”. Он не берет денег, которые ему предлагает Лопухин для учения.

Но одновременно он упрекает Лопухина за его планы, называет их размахиванием. Он проповедует труд, между прочим ничего не делая сам. А в чем должен заключаться этот труд? В чем сущность этого нового? В этих вопросах его программы туманны, не определены. Вместо конкретного пути он отделяется общей фразой: “Человечество идет к лучшему будущему, и я в его первых рядах”. Вместе с этими людьми выступает фигура Лопухина как нового явления в русской жизни. Это тот, который пришел на смену владельцев “вишневых садов”. Он сводит к нулю хозяйственное значение дворянских гнезд. Он представитель освободившихся от гнета крепостников, но сам превратившийся в деревенского кулака. В нем много пережитков старого, но он строитель новой хозяйственной жизни. И как тип, отрицающий экономический быт прошлого, он имеет некоторые сходные черты с Трофимовым, отрицающим прошлое идеологически. Слова Лопухина: (№ 2)⁵

Третью группу чеховских пьес составляют люди, окончательно потерявшие всякий облик человека, способного чувствовать, мыслить и делать. Они живут только животной поверхностной жизнью, ничто их не трогает, все в них атрофировалось. И они не имеют никаких требований и претензий к жизни. Прошлое для них забыто, будущее не интересует. Сегодняшняя их жизнь мелочна, бесцветна, неопределенна. Некоторые из них, как доктор Чебутыкин, который забыл название лекарств за исключением хинина и часто задает себе один и тот же вопрос “существую я или нет?”. Почти таков и Андрей — обросший мохом, отрекшийся от всех прежних стремлений к будущему. В эту же группу входят Федотик, Родэ и Варя с исключительной внутренней пустотой, образуя собой то обывательское болото, в котором гниют как они сами, так и все подобные герои чеховских пьес со всеми сестрами, Вершиниными, Войницкими и прочими.

Теперь перейдем к приемам творчества Чехова. Чехов своими драмами положил основание новому театру, театру настроения. Последний театр противопоставляется предыдущим театрам действия благодаря ярко выраженному психо-

логизму исполняемых пьес. Это основное отличие чеховских пьес характеризует его как художника-импрессиониста⁶. Причем его произведения надо рассматривать не как пьесы вообще настроения, а как пьесы только определенного настроения, т. е. хмурого, печального, тоскливого. Такой прием прежде всего явствует в изображении героев, т. е. в одностороннем подборе черт, носителями которых являются большинство героев, тоскующие, печальные, ноющие внутренней болезнью. Типы, подобные сестрам, дяде Ване, Астрову и др. Большинство из них не только не делает чего-либо, но вообще никак не действует внешне в своих взаимоотношениях с окружающими людьми. Но зато если нет действия, поступка, то главное действие происходит внутри у каждого из них. Их психика сплетена из тончайших нитей. И все действия пьес выражаются в психологических переживаниях каждого. Действия выражены в настроениях персонажей. Его герои слишком восприимчивы к впечатлениям не только внутреннего чувства, но также восприимчивы и к впечатлениям внешнего чувства. Поэтому беспорывная усадьба, в которых часто происходят действия многих пьес, дождливые осенние дни, вечерние сумерки, отдаленный звук сорвавшейся бадьи, замирающий крик совы, филина, шум в трубе, бубенчик отъезжающего экипажа, музыка уходящего полка, стук топора по дереву — всегда составляют главнейшие моменты действия в пьесах. Они, как необходимые части, всегда присутствуют, сгущая краски, дополняя тяжелое тоскливое настроение, которым веет от всех пьес художника-импрессиониста. Эти звуки составляют как бы стихию, символизирующую невозвратимое минувшее или неизбежную гибель. Поэтому некоторые из них, как крик филина, шум в трубе, кажутся для героев загадочно зловещими. И они боятся их. Диалог Вершинина и Маши: (Пауза.)

Маша. Какой шум в печке. У нас незадолго до смерти отца гудело в трубе — вот точно так.

Вершинин. Вы с предрассудками?

Маша. Да.

Конец “Трех сестер” — участие музыки в действии:

Ирина (плачет и повторяет). Я знала... я знала.

Маша. Надо жить... надо жить.

Чебутыгин. Все равно... все равно.

Ольга. Если бы знать, если бы знать. Музыка играет все тише и тише.

Конец “Вишневого сада”:

Фирс (подходит к двери, трогает за ручку). Закрыто, уехали. Про меня забыли... Жизнь прошла, словно и не жил (ложится). Я полежу. Силушки-то у тебя нету, ничего не осталось, ничего. Эх ты, недотепа. (Ложится неподвижно. Слышится отдаленный звук, точно с неба, звук лопнувшей струны, замирающий, печальный. Наступает тишина и только слышно, как далеко в саду топором стучат по дереву).

Занавес.

Все герои Чехова чувствует над собою влияние, захватывающую силу общего для всех настроения, которое рождают сумерки жизни, внешняя обстановка и внутренние переживания каждого.

Поэтому эти люди слишком хорошо понимают друг друга не только через слова, которые произносят, но главным образом интуицией. Общность переживаемых настроений позволяет им понимать даже молчание. Этим и объясняется кажущаяся иногда бессвязность разговоров между отдельными лицами чех.⁷ пьес и частые паузы в разговорах каждого из них: уходя в себя, прислушиваясь к внутреннему голосу, одновременно слушает молчание другого. В такие моменты паузы оттеняют и усугубляют известные тяжелые настроения до того, что порой как будто бы пульс жизни перестает бить и как бы прерывается сама жизнь. Для примера приведем следующую сцену из второго действия “Виш. сада.”: (Все сидят. Задумались. Тишина. Слышно только, как тихо бормочет *Фирс*. Вдруг раздается отдаленный звук, точно с неба, звук лопнувшей струны, замирающий, печальный).

*Люб. Андр.*². Это что?

Лопухин. Не знаю. Где-нибудь далеко в шахтах сорвалась бадья. Но где-нибудь очень далеко.

Гаев. А может быть, птица какая-нибудь.... вроде цапли.

Трофимов. Или филин.

Любовь Андр. (вздрагивает). Неприятно почему-то. (Пауза.)

Фирс. Перед несчастьем то же было: и сова кричала, и самовар гудел безперечь.

Гаев. Перед каким несчастьем?

Фирс. Перед волей. (Пауза.)

Вот, по всем этим признакам Чехов и считается художником-импрессионистом.

Ауқармапар

У. Шекспир

О Т Е Л Л О

Бес актылы трагедия

Қ а т ы с у ш ы а д а м д а р

Венецияның дожы (герцог дәрежесінде).
Брабанцио — сенат мүшесі. Дездемонаның әкесі.
Грациано — Брабанционың інісі.
Лодовико — туысқаны.
Отелло, мавр — Венецияның сардары, әмір фашкері.
Кассио — Отеллоның лейтенанты.
Яго — Отеллоның маңындағы адам.
Родриго — Венеция дворяны.
Монтано — Кипрдің бұрынғы әміршісі.
Шут — Отеллоның қызметкері.
Дездемона — Отеллоның әйелі.
Эмилия — Ягоның әйелі.
Бьянка — Кассионың тамыры.
Сенаторлар.
Офицерлер, солдаттар, матростар, Кипр адамдары, халық.
Уақиға Венеция мен Кипр аралында болады.

I АКТ

Бірінші сахна

Венецияның көшесі. Түн. Родриго, Яго шығады.

Р о д р и г о

Жөнел! Жоғал!

Өкпелеймін мен саған.

Алтынымды қалтамнан

Өз мүлкіндей көруші ең.

Ұятың қайда, біліп жүріпсің.

Я г о

Япырай, тыңдамаған өзің ғой.

Осынау істі білгендігім шын болса,

Бетіме түкір дедім ғой!..

Р о д р и г о

Өлердей өшім сол деп ең.

Я г о

Өтірік айтсам оңдырма,

Мені соған лейтенант етем десіп ед.

Беделі бар, үш адам ед кіріскен.

Құдай ақына, сол орынға татушы ем,

Бірақ ол паңдығына басыпты,

Құлаққа ілмей сөздерін,

Мақтан сөзбен тасыпты.

Сүйтіп келіп,

Үшеуін бірден тойтарып,

“Таңдап алған офицерім бар” депті.

Онысы кім десеңші?

Рас, ол цифрға майпаз-ақ,

Микеле Кассио деген бір флорентинелік.

Өлердей сүйген сұлуы да бар екен.

Жалғыз-ақ соғыста эскадрон да бастап көрмеген.

Әскер тәртіп ісінен,
Барлық білген шамасы
Шүйке есетін қатындай
Жаттағаны құр солдаттың боқтығы.
Соғыс жәйін тоғы киген серінің
Бәрі де сондай білер-ақ.
Тілде бар да, істе жоқ.
Қасиетін көрдің бе?
Бірақ соны таңдапты.
Ал мен,
Отеллоның өз көзінше қырғында
Родоста да, Кипрде
Язішілер
Жерінде де болып ем.
Жолымды міне шот қағушы кесіпті.
Сағаты соғып, ол лейтенант болғанда,
Е, тәңірі, мен маврдың прапорщигі ғана
болмақпын.

Р о д р и г о
Мен жендеті болар ем өйткенше.
Я г о
Қайтерсің. Қызметтің соры осы:
Достықпен, сәлем хатпен өсіред,
Бұрынғы болса ретімен
Бізге де кезек келер ед.
Ал, ойлаңыз өзіңіз,
Маврды мен сүйерлік
Жөні қайсы, кәнікі?
Р о д р и г о
Қызметін неге етесің?
Я г о
Ендеше сабыр етіңіз,
Қызметін өзіне қарсы жолдармын.
Екінің бірі бек болмас,
Адал жалшы тек болмас.
Аз емесін білесіз,
Адал құл да, жорға құл,
Құлдығы мен қорлығын ғана сүйем деп
Мырза мінген есектей,
Әл-қуатын сарп қып
Жем үшін күн кешетін.

Қартайса қаңғып кететін.
Сойса дейім сол құлды.
Бірақ басқасы да болады —
Қимылы мен қабақта ғана шырай бар,
Жүрек сыры ішінде бекем жататын.
Мырзаны құр сыртымен
Ырзалап жүріп сыпайтын,
Қуаты жетсе,
Өзіне ғана тартатын
Адам осы десеңші.
Міні, өзімді сондай санаймын да.
Сондықтан —
Сіз Родриго болғандай,
Мен мавр болғанда,
Әсте Яго болып қалмас ем.
Оған деген қызметім —
Өзіме де қызметім.
Қарыздарым, сүйгенім сол деген боп,
Мақсатымның бетін ғана бүркеймін.
Барымды сыртқа шығарып,
Сырым, жүзім, жанымды
Шыныменен көрсетсем,
Онда жүрек деген немені
Қолыма ұстап, қарғаға шоқтытып жүрсемші,
Үйтсем мен — мен болмаспын.
Р о д р и г о
Бақытын-ай көптеп ерін неменің!
Дегеніне жеткені-ай!..
Я г о
Оятыңыз әкесін.
Шабыңыздар қуалай!
Алаң сайын ләнеттеп,
Қыз туғанын жиыңыз!
Алтын сарай елде екен.
Шақырыңыз шыбынға.
Беті қайтпас бақты екен,
Талатып сұрқын бұзыңыз.
Р о д р и г о
Қыздың үйі мінеки
Салайын мен айғайды.

Я г о
Иә, өкіріп те зар қақсап,
Халқы қалың қалада
Өрт шыққандай етіңіз.
Р о д р и г о
Ей, әй, Бранцио, синьор Бранцио!
Я г о
Ояныңыз, синьор!
Жау бар, жаулар, ұры бар,
Тексеріңіз тезірек.
Үйің, қызың, пұлың тегіс бар ма екен?
Ей...жау, бар жаулар!

Жоғарғы терезеден Бранцио көрінеді.

Б р а б а н ц и о
Бұл неткен шу құтырған?
Немене боп қалып еді?
Р о д р и г о
Үй, жаныңыз түгел ме екен, синьор?
Я г о
Берік пе екен қақпаңыз?
Б р а б а н ц и о
Бұл не деген тергеулер?
Я г о. Құрып қалсын! Таландыңыз! Масқара-ай!
Киініңіз. Жүрегіңіз өртенді. Жан шығарға жеттіңіз! Қазір
осы минутте кәрі, қара бір қошқар тоқтыңызды қашырып
жатыр... Ал болыңыз, ұйқыдағы халықты қоңырау соғып
жиыңыз, әйтпесе сайтан иектеп, немерелі боларсыз!
Қамдан деймін тезірек!
Б р а б а н ц и о. Жынданғанбысың өздерің!
Р о д р и г о. Құрметті синьор, менің даусымды
таныдыңыз ба өзіңіз?
Б р а б а н ц и о. Сіз кім едіңіз?
Р о д р и г о. Менің атым Родриго.
Б р а б а н ц и о
Сүйкімсіз қонақ!
Үй маңына жолама дегенім кәні!
Менің қызым саған жоқ деп

Түп-тура айтпап па ем?
Улы араққа масайрап,
Енді келіп құтырып,
Қас ниетпен қарайып
Тыныштығымды бұзбақ па ең.
Р о д р и г о. Синьор! Синьор!

Б р а б а н ц и о
Есіңе мықтап салайын,
Дәрежеме күшім сай,
Сыбағанды берермін.
Р о д р и г о. Сабыр етіңізші, сударь!

Б р а б а н ц и о
Талау деймісің? Бұл Венеция.
Менің үйім лашық емес.

Р о д р и г о. Мархаматты синьор. Мен шын пейіліммен
келдім ғой.

Я г о. Сударь, сіз бір кара басқыр адам екенсіз. Өзезілден
әмір алса, құдайын ұмытатынның дәл өзі екенсіз. Біз сізге
достық ете келсек, өзімізді сұм демексіз. Тегі, қызыңызға
бер-бер тұқымды айғыр шауып, бар немере, шөбереңіз
кісінеп түрегелсін дейсіз ғой. Тегі, желіскерден, кер торыдан
туысыңыз болсын дейсіз ғой.

Б р а б а н ц и о. Былапыт, арсыз, сен кімсің?

Я г о. Синьор, мен қызыңыз бен мавр екеуі дәл қазірде
қос арқасы бар хайуанға ұқсап, беттесіп жатыр дегенді айта
келген кісімін.

Б р а б а н ц и о. Бір құнсыз, сұмырай екенсің!

Я г о. Ал сіз болсаңыз – сенатор екенсіз.

Б р а б а н ц и о

Тартасың жазанды.

Родриго, сені білуші ем ғой.

Р о д р и г о

Барды айтайын, бірақ жалғыз сұрауым:

Осы сіздің жеті түнде, айдай қызыңды

Қасына жалғыз жалдама қайықшы қосып,

Өзге жасауыл, күзет қоспастан

Маврдың құшағына жібергеніңіз анық па?

Солай демеске шарам жоқ.

Егер біле тұра өзіңіз көнген болсаңыз.

Онда біз адастық, сізді текке ренжіттік.
Ал егер білмеген болсаңыз, әдеп лайық қой.
Онда сіз босқа ұрсасыз. Иланыңыз,
Сіздің жақсы атағыңызды қорлауға,
Менің ар-ұятым жол бермес еді.
Ал қызыңыз сіздің – әке еркіне қарамай,
Зор айыпқа батыпты.
Ар, ақыл, көрік, тағдыр баршасын
Қаңғыған, елсіз, бөтен
Жат біреуге ұсыныпты. Біліңізші тезірек,
Үйіңізде қыз болса,
Сізді алдаған күнәма
Осы елдегі зор жазаны тартайын.
Б р а б а н ц и о
Шақпақты ендеше,
Әкел жарықты.
Оят барлық құлдарды.
Шошып едім түсімнен,
Тіпті ауызға алсам,
Жан түршігед.
Жарық қайда! Жарық! *(Жоғары кетеді.)*
Я г о
Қош болыңыз, кетейін.
Бұнда қалсам амалсыз,
Ұлықты шаққан болармын,
Ол лайықсыз және қатер ғой,
Сенатты мен білем ғой.
Аз кінәлар да тоқталар.
Отеллоны жазалауға батпайды.
Жан саясы бөрінің
Осы жолғы жорықта сол ғана.
Бұндай іске сенаттың
Онымен тең жаны жоқ.
Сол себепті мен міне –
Тозақтан бетер сүйсем де маврды,
Өмірдің көніп күшіне,
Достық туын бейліме белгі деп
Ала ұмтылған боламын.
Бірақ ол белгі ғана.
Тауып аламыз – десеңдер,

Қуғындарың гостиницаға беттесін.
Сонда қасында мен де боламын.
Қош тұрыңыз. (*Kemedi.*)

Брабанцио қызметшілерімен жарық ала шығады.

Б р а б а н ц и о
Сор бекер болып па ед – жоқ,
Бұл сұмырай өмірде
Өкініш қана маған қапты.
Ал қайда дейім айтсаңшы, Родриго,
Көрдің бе өзін?
Сорлы балам.
Маврға...Бүйткен әкелікті қайтейін!
Таныдың ба өзін? Не деген алдау!
Сізге не деді өзі? Фонарь әкел.
Шақыр барлық туысқанды,
Не, келісіп те қойып па?
Р о д р и г о
Солай ма деймін.
Б р а б а н ц и о
Үйден қайтіп шықты екен.
Атадан азған.
Әкелер, көрініске алданып,
Қыздарыңа сенбендер.
Тазалық, жастық баршасын
Алдайтын сиқыр аз ба екен.
Бұндай жайды, Родриго,
Оқығаның бар ма еді?
Р о д р и г о. Әрине, оқып ем.
Б р а б а н ц и о
Шақыр інімді,
Бүйткенше сізге тисе етті.
Шап жан-жаққа. Білесіз бе,
Маврменен екеуін
Қай арадан ұстаймыз.
Р о д р и г о
Табармын деймін.
Жасауылды жиып ап,
Жүрмейсің бе соңымнан?

Б р а б а н ц и о
Бастаңыз ендеше,
Әмірім жеткен жерлерде
Елдің бәрін оятам.
Ал қаруды, ей,
Барлық қарауыл басы оянсын.
Жүрші, досым,
Еңбегінді ұмытпан.

Бәрі кетеді.

Екінші сахна

Венеция. Басқа көше. Отелло, Яго және факел (жарық) ұстаған қызметкерлер шығады.

Я г о
Соғыста адам өлтірсем де,
Арсыздық деп білемін
Өлтіруді тепе тек.
Сорым сол,
Қаталдығым жетпейді.
Болмаса ма?
Бүйірінен сан рет сапы салар ек...
О т е л л о
Салмағаның абзал да.
Я г о
Жоға, өтірігін, сүмдығын,
Асқақ сөйлеп әулігіп,
Тілін сізге тигізген.
Көре тұра иттігін,
Жорғалыққа жәйім жоқ,
Салып-ақ қала жаздадым.
Айтыңызшы жалғыз-ақ,
Алғаныңыз шын ба өзі?
Білесіз бе және де.
Сенатор дегдар мұнда сүйікті,
Оның өзі тегінде
Дож сөзінен салмақты.
Сізге қаптап жүрмесін,

Жұмсап барлық амалды,
Мазаңызды алмасын.
Закон оның соңынан
Күшігіндей ермесін.
О т е л л о
Келтіре берсін залалын.
Өлкеге еткен еңбегімнің салмағы,
Оның етер арызынан астамырақ,
Және де намысыма шіркеу етпей мақтанды.
Шахзадалық тегімді де ашармын,
Тең сөйлесіп көрермін.
Ұлы баққа жеткенде,
Еңбегіммен,
Орнымменен жеткемін.
Білесіз бе, Яго!
Ғашығым сүйікті Дездемона болмаса,
Өміріме тұсау сап,
Тұз құсындай емін-еркін күнімді
Теңіздегі хан қазынасына бермес ем.
Мынау неткен оттар?
Я г о
Әкесі ғой тобын ертіп келе жатқан.
Үйге енсеңіз қайтеді?
О т е л л о
Жоқ, тапсын мені.
Дәреже, еңбек, ақтығым
Кепілім болмай қайтеді?
Солар ма өзі?
Я г о. Жоға, құдай үшін.

Кассио және факел ұстаған бірнеше полицейлер шығады.

О т е л л о. Дож қызметкерлері, қасындағы менің лейтенантым, қайырлы түн, достарым! Не жаңалық айтасың?

К а с с и о
Есенсіз бе, генерал,
Дож жіберді,
Тығыз бұйрық тапсырып,
Бөгелместен жетсін дейт.

О т е л л о. Немене екен онысы?

К а с с и о

Тегі, Кипр болар себебі,

Тағы пәле бар білем.

Кемеден бірі, артынан біреуі,

Тап он екі шапқыншы

Бүгін түні кетті ғой.

Сенатордың көбі де

Дож қасына барыпты.

Асығып сізді іздетіп,

Пәтерден де таба алмай,

Үш тарапқа шапқыншы,

Сізді іздеумен кетіпті.

О т е л л о

Мен ризамын, тауыпсыздар...

Үйге кіріп екі сөз

Айтайын да ерейін. (*Кемеді.*)

К а с с и о (*Ягоға*). Өзі бұнда неғып жүр?

Я г о

Түнде құрғақта жүрген бір кемеңі басыпты.

Олжасы бойына сіңсе — бұл бақытты

болмақшы.

К а с с и о. Мен ұқпадым!

Я г о. Қатын алыпты.

К а с с и о. Кімді?

Отелло кіреді.

Я г о. Құдай біледі... Жүрдіңіз бе, генерал?

О т е л л о. Жүріңдер.

К а с с и о. Тағы бір отряд сізге келет.

Я г о. Бранцио!.. Сақтаныңыз, генерал! —

Ниеттері жаман ғой...

Бранцио, Родриго шығады. Қастарында факел ұстаған, қару асынған жасауылдар.

О т е л л о. Тоқтаңыздар!

Р о д р и г о. Синьор, міні мавр!

Б р а б а н ц и о. Ұста шапшаң ұрыны.

Екі жақтан сапылар жарқ-жарқ етеді.

Я г о. Родриго, сіз бе едіңіз? Алдияр, сударь!

О т е л л о

Тарт сапыны,

Шық басады оларды!

Синьор, сіздің қарудан да

Үлкендікке етерлік

Ілтипатым молырақ.

Б р а б а н ц и о

О, қуарған ұры,

Қайда тықтың қызымды?

Оңбаған, сиқырыңмен алдың ғой!

Ақылы сау адамға

Аярлық сырың мәлім ғой.

Болмаса сондай, момын қыз,

Бақытты жас нәресте

Венецияның бай да сұлу бектерін

Тастап, батып мазаққа,

Күйедей қара жүзіңе,

Жан шошынар кейпіңе

Кетті деуге кім сенер?

Тексерсін елдің төресі,

Күндей айқын, әрине,

Сұм, сиқырлық қолданып

Қызға ішірткі ішкізіп,

Еркін алып қойыпсың. Тергесін сот,

Мүмкін бе екен, жол ма екен?

Тұтқын ғып сені байлаймын,

Жан көрмеген жәдігөй,

Сыбағанды беремін.

Ұстаңдар! Егер болмай егессе,

Өз обалы өзіне.

О т е л л о

Тарт қолыңды!

Мен дегендер тапжылма!

Соғыс болса бар ролім

Суфлерсіз-ақ ойнар ем.

Қайда жауап берейін?

Б р а б а н ц и о

Абақтыда,

Жауапқа сені жолымен,

Шақырғанша заңды сот,
Сол арада боласың.
О т е л л о
Сіз айтқанға бағынсам,
Дож әмірін қайтемін?
Бұнда соның елшісі
Мемлекеттің ісімен
Мені шақыра келіп тұр.
О ф и ц е р
Рас еді бұл.
Синьор,
Дож кеңесте,
Шақырған болар сізді де.
Б р а б а н ц и о
Дож кеңесте?
Жеті түнде?
Ал ендеше алып жүр,
Ісім оңар тегінде.
Дож да, сенат та, өзге досым да
Бұл істі ортақ дерт көрер,
Болмаса, жазасыз бұны жіберсек,
Әрі кәпір, әрі құл
Әміршіміз боп кетер...

Кетіседі.

Үшінші сахна

Дож бен сенаторлар өзді-өзі орындарында. Арттарында жасауыл,
нөкерлер.

Д о ж
Хабарларда қайшылық көп.
Шыны қайсы? Күмәнді...
І-с е н а т о р
Дәл емес.
Бірақ маған
Жүз де жеті кеме десет...
Д о ж. Маған жүз қырық деп жазыпты...

2-с е н а т о р

Маған екі жүз депті.

Мөлшерменен айтқан ғой.

Себебі анық болмағанмен,

Нағыса да түріктердің кемесі

Кипрге беттеп баратқаны ап-анық.

Д о ж

Кеңесуге сонысы да жетерлік.

Дәл-мәл дейтін несі бар,

Ең аяғы даусызы,

Төніп тұрған қауіп бар.

М а т р о с (*сахна сыртында*).

Ей, ей, жібер дейім...

Матрос кіреді.

Қ ы з м е т к е р л е р. Кемеден келген шапқыншы!

Д о ж. Не бар, сөйле!

М а т р о с

Жау кемесі Родосқа беттепті,

Анджело синьор

Сенатқа соны білдір деп

Бұйырған еді!

Д о ж. Міне өзгеріс!

1-с е н а т о р

Мүмкін емес,

Мағына жоқ. Жорта сүйтіп

Біздің көзді алдамақ,

Осы арада ойға сап,

Түрікке Родос емес

Кипрдің қажеттігін байқасақ,

Барлығын да танымыз.

Және алу да оңай Кипрді,

Қорғаны болсын, қамқоры болсын бәрі де

Родостой ма? Осының бәрін екшесек:

Ең керегін таңдамай,

Өзі нәрлі, өзі оңайын баурамай,

Әрі қатер, әрі пайдасызға басатын

Түрік ондай аңғал деймісің?

Д о ж. Әрине, ойдағысы Родос емес.
Қ ы з м е т к е р л е р. Тағы шапқыншы!

Шапқыншы кіреді.

Ш а п қ ы н ш ы
Қадірмендер,
Родосты беттеп баратқан
Түріктердің кемесі,
Сондағы бір көп кемеге қосылды.
1-с е н а т о р. Айттым ба? Қанша кеме?

Ш а п қ ы н ш ы
Сандары отыз. Қазір енді ап-ашық,
Бұрылып алып келеді
Тұпа-тура Кипрге,
Әрі адал, әрі ер
Синьор Монтано қызметшіңіз
Тағзыммен осы хабарын
Жеткізумен сіздерді
Шек қылмаса екен дейді.

Д о ж
Енді анық Кипр болды,
Шаһарда Марк Лучикос бар ма екен?
2-с е н а т о р. Ол Флоренцияда.
Д о ж. Қайтсын жылдам, жазыңыз.
1-с е н а т о р
Брабанцио келеді,
Қасындағы ер мавр!

Брабанцио, Отелло, Яго, Родриго, қызметкерлер кіреді.

Д о ж
Ер Отелло, тығыз керек боп тұрсың.
Қарсысына баруға
Басылмастай жау түріктің. *(Брабанциоға.)*
Байқамаппын сізді мен,
Есенсіз бе, синьор?
Сіздің көмек, сіздің кеңес қажет еді.
Б р а б а н ц и о
Маған қажет сіз едіңіз, тақсырым!
Кешіріңіз. Қызмет пен іс пе еді

Мені орнымнан тұрғызған?
Қамы ма еді жалпының?
Жоқ, өз басымның қайғысы
Селдей басып барады,
Өзге барлық қайғыны
Жалғыз осы жұтады.
Д о ж. Немене? Не болды?
Б р а б а н ц и о. О, қызым, менің!
Д о ж бен с е н а т о р л а р. Өлді ме әлде?
Б р а б а н ц и о
Маған жоқ,
Қолды болды, бұзылды.
Ішірткімен, сиқырыменен бұзыпты.
Сап-сау балам алданар ма?
Қызым саңырау, соқыр, жынды емес.
Сиқырдан басқа себеп жоқ!
Д о ж
Кім де болса сол бұзақы
Қызыңызды алдаумен,
Сізді-дағы қор еткен, естісін
Біздің заңның барлық қатал жазасын.
Өкімін дәл өзіңіз айтыңыз,
Аямаңыз маған десе,
Балам болсын дәл менің.
Б р а б а н ц и о
Тақсырым,
Алғыс айтам, мынау мавр!
Өзін тығыз осында
Мемлекеттің ісімен
Сіз шақыртқан ба едіңіз?
Д о ж бен с е н а т о р. Қап, бәрекедді-ай.
Д о ж (*Отеллоға*). Бұл айыпқа сіз не дейсіз?
Б р а б а н ц и о. Жалғыз-ақ бәрі шын болсын!
О т е л л о
Құрметті ұлық синьорлар!
Тегіс кемел мырзалар!
Шалдың қызын әкеткенім рас еді,
Үйленгенім және рас.
Басы қатты болса да соңы тәтті.
Күйдіргенім қайсы?

Сөзім топас болар,
Бейбіт күннің биязы сөзін білмеймін,
Жеті жастан бүгінгеше,
Жалғыз соңы тоғыз ай болмаса,
Білгенім тек – солдат қосы еді.
Тыныштық жәйді жақсы айта алмаймын.
Әңгімем ерлік, тартыс, соғыс еді.
Сіздерге де жақпаспын
Айтқаныммен жайымды,
Бірақ рұқсат етіңіз,
Бояусыз тура айтайын
Бақсылық емес, махаббаттың толқынын,
Ішірткі, сиқыр, жәдігөй
Деген айып тақпақ қой.
Қызын немен алды екем.
Б р а б а н ц и о
Қызым менің
Бұзар емес,
Өзі момын, ұялшақ
Еді барынша, енді сол
Тегіне, жасына, еліне де, намысқа да қарамай
Көрсө шошыр немені сүйді десе кім сенер.
Орынсыз бос сандырақ.
Мінсіз асыл адасып
Теріске әдейі басты деу.
Білемін, дозақы қылық айламен
Жетіп отыр бұл іске. Ант етемін,
Ішірткімен, қан қоздырып
Ішкізген сұм дәрімен
Буып отыр бұл оны.
Д о ж
Ант етулер аз болар
Анық айқын айғағы жоқ уақытта.
Болар деген болжал ғой.
Кінәнің көбі елес қой.
І-с е н а т о р
Айтыңызшы, Отелло,
Заңсыз, зорлық жолымен
Жеңдіңіз бе жас баланың жанын сіз.
Әлде өтінішпен алдадыңыз ба
Жүрекке тартып жүрегін?

О т е л л о

Өтінемін.

Қонақ үйден әйелімді алдырыңыз,

Әке алдында айтсын менің жәйімді.

Егер жалған айтқан болсам,

Қызмет емес, маған деген сенімді де

Тегіс қайтып алыңыз:

Және де өкім етіңіз

Тірлігім де жоқ болсын.

Д о ж. Келсін дереу Дездемона.

О т е л л о (*Ягоға*). Сіз еріңіз, жол білесіз.

Яго мен қызметкерлер кетеді.

Ол келгенше — күнәлі шын сырымды

Тәңірі алдыға айтайын,

Қатал жиын естісін

Сүйікті сұлу махаббатын қалай алды екем.

Мені ол қалай жеңді екен.

Д о ж. Сөйлеңіз, Отелло!

О т е л л о

Әкесі мені ұнатып. Шақырып

Әрдәйім сұрап айтқызып

Бастан кешкен соғыс

Қыспақ, шабуыл жайын тыңдаушы ед...

Мен балалық күннен бастап ап

Сол әңгіме айтқан шаққа шейін тізуші ем.

Қатері көп істер мен

Құрғақтағы қауіп пен теңізде

Тосқан ажалды да айтушы ем.

Жауыз жаулар тұтқын етіп алғанын,

Құл ғып сатып, қалай азат болғаным

Барлығын да айтушы ем.

Жаһан кезген жолымды,

Шөл даланы, тас үңгірді,

Көк тіреген алып құзды айтушы ем.

Бір-бірінің етін жейтін каннибал мен

Бас дегені иығынан

Төмен біткен антропофакты айтқанымда

Дездемона құштар болып тыңдаушы еді.

Әлдеқалай шаруамен шыға қалса,

Тындағалы сөздерімді
Ісін жылдам бітіріп,
Асығып қайта келуші ед.
Соны байқап, кезін тауып, орайлап,
Шала есіткен, бастан кешкен жайларды
Айтып бер деп өзі сұрайтын
Етіп ем. Сұрауымен сөз қозғап
Жас шағымның қасіретін айтқанда,
Талай рет көзінен жас ағып ед.
Барымды айтып болғанда,
Соған орай мені сүйеп күрсініп,
Қайран боп, ғажап екен, ғажап деп
Жан ашиды, жан ашиды деп келіп,
Естімесем нетуші ед деп, бірақ сіздей
Болсам нетуші ед деп
Алғысын айтып ед.
Және тағы тұспалдап:
Мені сүйген адамым
Өз жайынан осындай халді баяндаса,
Мені жеңер ед дегенде, мен іштегі сырды аштым.
Ол ғазабым үшін сүйгенде
Мен мейірбандығы үшін сүйіп ем.
Осы менің барлық сиқыр дегенім,
Өзі де әні келеді екен. Айтсын дәліл.

Дездемона, Яго және қызметкерлер кіреді.

Д о ж
Мұндай хикаяға менің қызым да ерер ед,
Қадірлі Брабанцио,
Жамандыққа жақсы жағынан қараңызшы.
Тіпті құр қол болғанша
Сынық та болса құрал тәуір де.
Б р а б а н ц и о
Қызым өзі сөйлесін,
Егер аз да болса өзінің еркі,
Сол десе — кінәм үшін өлейін.
Бер келіңіз, шырағым,
Осынау ұлы жиында
Кімнің тілін алмақсың?

Д е з д е м о н а
Әке, мойнымда екі қарыз бар.
Тірлігім де, тәрбием де сізбенен,
Өмір менен тәрбием
Сізді сыйлауменен өсірді,
Қызыңыз боп тұрғанда
Қарыздар ем мен сізге.
Бірақ енді, міне – ерім бар,
Бір кезде менің өз анам
Әкесі емес, сізді құрмет еткендей
Мен де қолды беремін маврға – менің еріме.
Б р а б а н ц и о
А, ендеше тәңірі оңғарсын. Қойдым мен.
Қайтейік, тақсыр, ісімізге көшейік.
Қыздан да асыранды ұлды сүйер ем.
Ал, мавр! Кел бері!
Қолың жетіп қоймаса,
Жұлып алам деп едім, енді
Шын пейілмен сыйлаймын.
Сізше, асыл қазынам!
Өзге балам жоғына дән ырзамын,
Сенің қашуың қаталдыққа үйретті ғой,
Оларды кісендеп қояр ем. Мен болдым, дож!
Д о ж
Рұқсат болса, сіз үшін бір сөз айтайын:
Сізден кешірім алуға,
Асықтар үшін сеп болар!
Дәруі жоқ болғанда
Қасіретке дауа жоқ.
Бәрі мәлім болғанда
Үміт шетке таяды.
Көздің жасын қайғыға серік еткенде,
Тек қайғыға қайғы қосамыз.
Келмеске неге жылаймыз?
Егер дертке шыдасақ,
Дертті күлкі етпесек,
Ұры артынан жирене қарап күлкі еткен
Пәленің де көп салмағын жеңетін.
Б р а б а н ц и о
Сүйтіп, сіздің өсиет бойынша

Кипрден де айрылып,
Күлкіні медеу етерміз,
Өсиет сөзді қайғыдан жырақ кісі айтар:
Сөз оған – пәле қаза еміндей;
Бірақ қасіретті шындап тартқан жан болса,
Оның тапқан өтесіні
Қорлық пенен шыдау ғой.
Мынадай сөз удай болсын, балдай болсын,
Екі жаққа бірдей ғой –
Кім тілесе сол алад,
Сөз сөз ғой құр!
Әйтсе-дағы сенбеспін
Жүректегі жараны
Құлақ жазар дегенге,
Қатты өтінем сіздерден,
Мемлекет ісіне көшейік.

Д о ж. Түріктер қалың кемемен Кипрға беттеп бара жатыр. Ол аралдың әскер күшін жұрттың бәрінен артық білетін сізсіз, Отелло. Ол жердегі әмірші берік адам болғанмен, істің түбін абырой, атақ шешеді. Сол атақ сізде ғой. Сүйтіп жаңа бақытыңыздың шырайын бұзар болса да, осы қиын, ауыр сапарға сіз баратын боласыз.

О т е л л о

Сенаторлар, машық деген әмірші
Соғыстың тас төсегін
Маған құс төсекпен тең еткен.
Жайнап тұрған қызық күтем
Қатал күннен, әзірмін.
Соғысқа шығам түрікпен.
Тағзым етіп сіздерден
Сұрайтыным жалғыз-ақ —
Әйелімнің үй-жайын,
Нөкері мен азығын
Туысына сай етіп
Орнымен жайлап беріңдер.

Д о ж

Тілесеңіз әгер де
Тұра тұрсын әкесінің үйінде.
Б р а б а н ц и о
Жоқ, мен көнбеймін.

О т е л л о

Мен де.

Д е з д е м о н а

Мен де. Онда барғым келмейді.

Күйік болып әкеме,

Ыза қылып нетемін.

Мархабатты дож,

Сөзіне ілтифат етсеңіз,

Өз басыңыз пана боп,

Ығыңызға алыңыз.

Д о ж. Сонда нені тілейсіз?

Д е з д е м о н а

Бір болам деп маврды мен сүйгемін,

Оны ойнақы тағдырым

Дүниеге паш етті. Жаным менің

Ерлігіне табынған.

Жаны болса Отеллоның

Міне тұрған жүзінде,

Ерлігі мен абыройына осының

Тағдырымды, жүрегімді арнағам.

Осы жерде әлсіз гүлдей

Мен қалып, ол майдан кетсе,

Өзім сүйген қасиетін көрмеймін.

Сүйгеніммен жырақта

Болған күнде ауыр ғой,

Жібер деп бірге өтінем.

О т е л л о

Сол тілегін беріңіз деп жалынам,

Құдай куә, нәпсінің көп арманын

Ойлап сұрап тұрғам жоқ,

Құмарлықтың қызығы да ойда жоқ.

Сөнген ондай жас жалын —

Сұраймын жалғыз, алсын деп ол тілегін,

Зинаһар, ойламаңыз бұнымен

Бірге боп, ауыр зор істі

Бүлдіреді екен деп!

Жоқ! Егер ойнақы Амур

Қанаты жеңіл махаббаттың періштесі,

Ой көзімді сулатып,

Қайратымды ұрласа,

Сүйтіп еңбегімді ермек жояр күн болса,
Онда менің дулығамды
Қазан етсін қатындар!
Барлық пәле жиылып,
Атағымды қор етсін.
Д о ж
Қалсын ба, сізбен ерсін бе,
Оны өзіңіз шешіңіз.
Іс асығыс,
Жауабы да асығыс;
Жолға бүгін жүресіз.
Д е з д е м о н а. Бүгін түнде ме?
Д о ж. Иә.
О т е л л о. Дән ырзамын.
Д о ж
Біз ертемен, тоғызда тағы бас қосалық.
Отелло, сіз офицеріңізді қалдырыңыз,
Жол қағазбен басқа да
Дәрежеге лайықты
Бар керекті ап барсын.
О т е л л о
Менің прапорщикім
Адал, таза адамым. Соған
Әйелімді алып жүруді тапсырам,
Және, ұлық құрметті, өзіңіз
Жіберетін зат болса,
Барлығын да жеткізед...
Д о ж
Құп ендеше,
Ал сау болыңыз баршаңыз. (*Брабанциоға.*)
Қадірлі синьор,
Ерлік өзі сұлулықта ғой білсеңіз.
1-с е н а т о р. Қош, мавр, Дездемонаны күтіңіз!
Б р а б а н ц и о
Уақып бол бұған, мавр!
Әкесін міне алдап тұр,
Болар ма екен адал жар!

Дож, сенаторлар, қызметкерлер тегіс кетеді.

О т е л л о

Кепілім менің өмірім! Сенімді Яго,
Дездемонаны саған ғана тапсырам,
Өтінішім, әйелінді қосып қасына,
Қайырлы сағатта жеткіз аман екеуін.
Жұр, Дездемона, жалғыз сағат
Махаббат пен тыныштық үшін тиіпті.
Уақытқа бағыну қарыз біздерге.

Отелло, Дездемона кетеді.

Р о д р и г о. О, Яго!

Я г о. Не айтасың, бекзадам?

Р о д р и г о. Енді мен қайттім?

Я г о. Барасың да жатып ұйықтайсың.

Р о д р и г о. Бөгелместен суға кетіп өлемін.

Я г о. Өйтетұғын болсаң, онда мен біржолата сүймейтін
болармын сені. О не дегенің, әй, ақылсыз?

Р о д р и г о. Өмір сұм болса, тірі жүру ақымақтық,
өлім емшің болса, өлмек лайық.

Я г о. Әй, жаман-ай! Мен міне жиырма сегіз жыл бойы
дүниені болжап, пайда мен залалды айыратын болғалы, өз
пайдасын жақсы білген адамды көрген емеспін. Желдіаяққа
күштар боп, суға кетіп өлем деуден бұрын мен болсам, әуелі
адам басыңды павиандай маймылға айырбастаған болар ем.

Р о д р и г о. Енді қайтейін? Білемін, осыншалық сүюім
ұят, бірақ соны жеңер қайратым жоқ.

Я г о. Қайрат! Садағам! Қандай болсақ та біздің
өзімізден. Біздің тәніміз – бақша, тілектеріміз – бақшашы.
Сол бақшаға тікен егеміз бе, жем жапырақ немесе хош
иісті шөп егеміз бе, бірін ғана егіп, немесе көбін егеміз бе,
жалқаулықпен өнімсіз егеміз бе, бейіш салып көркейтеміз
бе, бәрін де өзі әмірші әрі түзеуші де – жалғыз біздің өз
еркіміз. Өмір таразымыздың бір басында, құмарлық жағын
жеңдіріп әкетпей, дәл бастырып тұратын ақыл болмаса,
біздің жаратылысымыздағы қан менен осалдық бізді қор
етер еді. Бізде түпсіз тілек, қомағай нәпсі, қу құмарлықты
тежеп отыратын ақыл бар ғой. Сол себепті сіздің махаббат
дегеніңізді мен қолмен еккен жат ұрпақ деп санаймын.

Р о д р и г о. Мүмкін емес!

Я г о. Ол құр ғана дене құмарлығы және қайраты әлсірегендік белгісі. Қой, еркек бол. Суға кету! Мысық пен соқыр күшіктерді суға тоғыт! Мен сенің досыңмын дедім. Шын айтам, саған болысуға достығымның арқауы нық берік. Онан соң қазір өзге уақытта қолдан келмес істер істей аламын. Қалтанды ақшаға толтыр да, бетіңе сақал жапсырып, өзгеріп ал да, осы жолға бірге жүр. Есіттің бе, қалтанды ақшаға сықап ал! Дездемонаның маврға деген махаббаты ұзақ болмас. Қалтаны ақшаға сықап ал. Маврдікі де көпке бармас. Қыз құлшынып бастаса да, құбылып қайтқанын көресің. Жалғыз-ақ қалтанды ақшаға сықа. Бұл мавр дегендердің де тілектері айнымалы болатын. Қалтанды ақшаға сықай бер, бүгінгі балдай тәтті ертең зәрдей ащы көрінер. Қыз жастығымен өзгереді, мынаның денесіне тойып болған соң, таңдау жолында адасқанын ұғады. Өзгені керек етеді, керек етеді, сол себепті сықай бер қалтаны. Әйтеуір басыңды жоймақ болсаң, суға кеткенше, бір шебер жол тапсаңшы тым құрмаса. Қолға түсер суманың бәрін тоғыт. Егер баспана жоқ жабайының қулығы мен бас уәдесі, Венецияның сайқал қызының жалған серті менің қолымнан асып, дозақ күшін өзіне табындырып кетпесе, сен ол әйелмен мауқыңды басасың. Сол себепті төк ақшаны, суға кету не деген сандырақ! Түкке тұрмайды. Бос қалып суға кеткенше, одан да құмарыңа жет те дарға асыл.

Р о д р и г о. Егер түбіне сенсем, сен менің үмітімді ақтар ма едің?

Я г о. Маған шөк қылма. Ақшанды төк. Мен көп айттым ғой саған, енді тағы, тағы айтайын – маврға өшпін. Өшігетін жөнім бар, сенің де себебің олқы емес. Кел, екеуміз бірігелік те кек алалық. Сен дегеніңе жетсең, өзіңнің құмарың қанады да, менің айызым қанады. Уақыттың құрсағында көп сыр жатыр, жарыққа шығар. Марш, қозғал, бас аяқты, ақша тап. Ертеңгі күн бүгіннен гөрі көп берейін деп тұр. Қош бол.

Р о д р и г о. Ертең қайда жолығамыз?

Я г о. Менде.

Р о д р и г о. Мен ерте келемін.

Я г о. Барыңыз, қош болыңыз. Байқа, Родриго!

Р о д р и г о. Не дейсіз?
Я г о. Өлім жайлы жарым сөз де болмасын, білдіңіз бе?

Родриго кетеді.

Я г о
Әрқашан да ақымақтар менің қазынам.
Шеберлікті текке неге кетірем.
Бұл күзғынмен уақытты
Босқа неге өткізем.
Маврға да мен өшпін,
Менің төсегімде
Мен істейтін жұмысты
Атқарады деседі.
Білмеймін, рас па екен?
Бірақ мен дәлін білген кісідей
Сезікпенен іс етем.
Өзі мені жақсы көред.
Ойдағымды орындауға бұл жақсы.
Кассио сұлуша жігіт... Ойлау қажет;
Соның орнын алса және істі
Қос қулықпен тындырса!
Бірақ қалайша десеңші?
Үндеме, уақыт өтсін,
Отеллоға сыбырлап,
Әйеліңмен ашына ғой деу керек.
Өзі сұлу, өзі майда Кассио,
Әйел затын аздыруға жаралған.
Мавр болса пейілі ашық, өзі кең,
Адалмын деген көрініске сенгіш-ақ,
Нокталап ап, есектейін жетекке алу
Оп-оңай...
Таптым! Ұрық бітті. Түн мен тамұқ
Дүниеге бір сұмдықты туғызар.

Кетеді.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

II АКТ

Бірінші сахна

Кипрдегі теңіз порты. Жағадағы ашық алаң. Монтано мен екі дворян шығады.

М о н т а н о. Молдан ары көзге ілінген зат бар ма?

1-д в о р я н

Түк жоқ. Теңіз шауып тулап тұр.

Су мен аспан арасында

Желкенді көріп болмайды.

М о н т а н о

Құрғақта дауыл қатты еді.

Мұнараны бүйтіп сілкіп көрген жоқ.

Ашық теңіз бетінде,

Сондай соққын болғанда,

Таудай толқын ұрғанда,

Қандай кеме шыдасын?

Не жаманат естір екеміз?

2-д в о р я н

Түрік кемесі жойылды деп естіріміз.

Көбік атқан жағаға барып көріңіз.

Долы толқын бұлтты барып қуғандай, .

Шабынып тұрған телегей

Жалы шапшып жаланып,

Жарқыраған жұлдызды ұрып тұрғандай.

Терістік пен түстіктің

Аумас оты сөнгендей.

Дәл мұндай боп құтырғанын көрмеп ем!

М о н т а н о

Я. Тығылмаса жағаға

Біткен болар түріктер,

Мынаған шыдап тұра алмас.

3-дворян шығады.

3-д в о р я н

Достар, соғыс бітті!

Жәйін дауыл жәйін тапты түріктің.

Бар талабы құрыды.

Венеция кемесі
Жаудың барлық кемесінің
Ойран, талқан болған жәйін көріпті.
М о н т а н о
Япыр-ай, шын ба екен?
3-д в о р я н
“Веронец” деген кеме келіп тоқтады.

Ер маврдың лейтенанты
Микеле Кассио келіпті.
Мавр өзі жолда дейді,
Кипрге ұлық болып бекіпті.

М о н т а н о

Қуанамын, сай бастық.

3-д в о р я н

Бірақ түріктердің қазасын
Қуанып айтқан Кассиода кейіс бар.
Маврдың жанын тілейді,
Қатты дауыл үстінде
Көз жазысып қалыпты.

М о н т а н о

Сақтай гөр!

Қызметінде болып ем,
Әрі солдат, әрі бастық,
Ей, жүріңдер жағаға,
Жаңа кеме көріп ап,
Теңіздегі Отеллоға көз салып,
Сонан алыс көкжиекте
Су мен аспан қосылған жерді шолайық.

3-д в о р я н

Жүрейік тез,
Әр минутте келіп қалу
Мүмкін ғой.

Кассио шығады.

К а с с и о

Алғыс айтам Кипрдің бар еріне
Маврды сондай зор тұтқан! Иә, тәңірі!
Дүлей жаудан өзің пана бола гөр!
Қауіпті теңіз ортасында айрылдым.

М о н т а н о
Кемесі берік пе еді?
К а с с и о
Кемесі мықты, кемеші де
Сенімді де шебер ед.
Сол себепті үмітім
Әлсіремей өседі.

Сахна сыртында дауыстар:
“Желкен, желкен, желкен” деседі. 4-дворян шығады.

К а с с и о. Мынау не шу?
4-д в о р я н
Барлық қала қаңырап
Жағаға тегіс жиылып,
“Желкен” десіп дауыстайд.
К а с с и о. Үмітім зор — сол әміршім!

Зенбірек дауыстары естіледі.

2-д в о р я н
Амандасқан салют қой,
Осы тегі дос болар!
К а с с и о
Өтінемін, барып біліп,
Кім келгенін айтыңызшы.
2-д в о р я н
Барайын.
М о н т а н о
Үйленіп пе еді генералың, лейтенант?
К а с с и о
Иә, сәтіменен үйленді,
Мақтау, сырлау жете алмастай
Бір қызға.
Табиғаттың көркем еткен бір жаны,
Барлық қасиет бір өзіне жиылған.

2-дворян шығады.

Ал, анау келген кім екен?
2-д в о р я н
Отеллоның прапорщигі,
Яго дей ме, немене?

К а с с и о
Бақытты екен, оңайлықпен жетіпті,
Дауыл, толқын, дүлей жел,
Жартас пенен қайраң да
Қас етуші ед кемеге,
Нұрды көріп, сұм қылығын қойған да,
Жол берген ғой перизатқа.

М о н т а н о

Ол кім?

К а с с и о

Ол біздің, командирдің командирі.
Ертіп келген ер Яго;
Күткен кезден
Бір апта ерте келіпті.
Я тәңір, Отеллоны сақтай гөр,
Желкеніне өз деміңмен жел соқтыр,
Кемесімен жағаға жетіп қуантсын,
Тезірек кеп құшағына жарын ап,
Бәріңізге қайрат берсін жаңадан,
Кипрді де мәз етсін.

Дездемона, Эмилия, Яго, Родриго, қызметкерлер шығады.

О, көріңдер мінеки,
Кемедегі асыл заттар келеді,
Арал халқы, тізеңді бүк!
Бақытты бол, госпожа!
Мейірімі түсіп тәңірінің,
Жәрдемшің болсын әрдайым.

Д е з д е м о н а

Алғыс айтам мен сізге,
Жарымнан не білдіңіз?

К а с с и о

Әлі келе қойған жоқ.

Бірақ білем,

Аман-сау, қазір жетеді.

Д е з д е м о н а

Әй, қорқамын...

Не ғып бөлек кеттіңіз?

К а с с и о

Теңіз бен аспан алай-түлей алысып,
Екі айырды еріксіз.

Сахна сыртында айқай; “Желкен, желкен” деседі.
Естисіз бе, желкен дейді?

Зеңбірек.

2-д в о р я н
Жағаға кеме тіл қатты,
Келе жатқан дос болар.
К а с с и о
Біліңізші хабарын.

2-дворян кетеді.

Есенсіз бе, мейірімді прапорщик! (*Эмилияға.*)
Саумысыз?
Мейірімді Яго, біраз ғана
Еркіндік етсек, ұрыспаңыз.
Тәрбиеміз, тағзым ет деп бұйырад.

Қолынан сүйеді.

Я г о
Тілін маған сыйлағандай
Ернін сізге көп сыйласа,
Мырза, сіз де тояр едіңіз.
Д е з д е м о н а
Сөзуар дейсіз бе?
Я г о
Өте-мөте.
Әсіресе ұйықтар кезде сөзі көп.
Рас, сіздің алдыңызда
Тілін тыяды, оған кепілмін,
Бірақ сол кезде ішінен сусындап тұрады.
Э м и л и я. Тіпті бекер айтасыз.
Я г о
Әрине, сіздер көшеде – суретсіз,
Қонақ үйде – қоңыраусыз, ас үйде – мысық.
Ұрысарда – әулие, күйген кезде – сайтансыз.
Шаруа деген – ойыншық, анық шаруа төсекте.
Д е з д е м о н а. Түу, ұятсыз жалақор.

Я г о

Өтірік айтсам түрік болайын. Тура айтайын:

Сіздер үшін тұру – ойын, жату – іс.

Э м и л и я. Маған мақтан айтпай-ақ қойыңыз.

Я г о. Айтпаспын.

Д е з д е м о н а. Мені не деп мақтар едің?

Я г о

О, госпожа, айтқызбаңыз.

Сынамастан қоя алман.

Д е з д е м о н а. Тіпті жақсы! Жағаға кісі кетті ме?

Я г о. Иә, госпожа!

Д е з д е м о н а (*шетке*).

Көңілізбін, сыртпен ғана

Іштегіні бүркеймін. (*Яғоға.*)

Ал мені қалай мақтайсың?

Я г о

Ойлаймын-ақ, бірақ ойым басыма

Желімдей жабысып қалыпты,

Миға да солай тартып тұр, бірақ қиял

Ақырында тапқандай:

Ақылды боп, сұлу болсам,

Сұлулығым қазына, ақылым соны сатқандай.

Д е з д е м о н а. Мақтау-ақ! Ал ақылды боп, кейіпсіз болса нетеді?

Я г о

Қара қыз боп, ақылды болсам,

Ақ жігіттің сұлуын тауып алмасам.

Д е з д е м о н а. Бұнысы тағы оңбады.

Э м и л и я. Ал сұлу боп, ақымақ болса нетеді?

Я г о

Ақымақтық пен сұлулық болса іс нәзік:

Ақымақтықтың жәрдемімен бала бітеді.

Д е з д е м о н а. Бұның бәрі кабактағы ақымақтарды күлдіретін санасыз, ескі қылжақ қой. Ал өзі ақылсыз, өзі кейіпсіз болғанға не мақтан айтар едің?

Я г о

Кейіпсізде ақылсыздың мінезі

Ақылды сұлу әдетімен десе бірдей.

Д е з д е м о н а. О, қараңғы надандық! Ең жаманды барлығынан асырдың. Ал, шынымен мақтанға тұрарлық,

қасиетіне жауыздықтың өзі де мойындарлық әйелді не деп
мақтар едің?

Я г о

Егер әйел сұлу да болса, момын келсе,
Шешен де болса, суырылмаса,
Ерінің мүлкін көрінгенге шашпаса,
Көңілі қарсы болса да “я көндім” десе,
Ыза қылған кісіден өш алу оңай болса да,
Ұмытуға, кешірімге кең болса,
Сол сұлудың ебі шебер,
Ойы жүйрік, ойдағысын ішке бүгіп,
Дарытпайды қандай жігіт болса да.
Қатын сол да, соны алса...

Д е з д е м о н а. Иә, не керекке жарар ед.

Я г о. Есер ұлдар көп тауып, сыра құйып тұрар ед.

Д е з д е м о н а. О, бишара, құнсыз сөз екен. Осы
күйеуің болса да сөзін тыңдамашы, Эмилия. Сіз не дейсіз,
Кассио. Барып тұрған былапыт, бейпіл ауыздың дәл өзі
емес пе осы?

К а с с и о. Тілі топастау екені рас, сударыня! Бұның
үгітшілігінен гөрі солдаттығын ұнатарсыз.

Я г о (*шетке*). Алақанына қол тигізеді екен, солай,
жақсы, сыбырлас. Өрмекшінің торымен Кассиодай үлкен
шыбынды шырмайын. Иә, иә, жымия түс сүйтіп. Сені
мен сол сыпайылығыңа шырмармын. Сіздікі жөн, әрине.
Мұндай қалжың сенің лейтенанттығыңды алып қоятын
болса, онда сүйсінгеннен қолыңды сүю жарамас. Бірақ
сіз білікті мырза боп көрінуді білесіз. Бек жақсы! Тамаша,
сүйісіндер. Айналдыруы шебер! Өз қолын тағы да сүйіп тұр
ма? Осы қолың махабатың ағарлық шүмек болса.

Керней үні.

М а в р. Керней үнін таныдым.

К а с с и о. Иә, дәл өзі.

Д е з д е м о н а. Жүр, алдынан шығайық.

К а с с и о. Әні, өзі де келеді.

Отелло мен нөкерлері шығады.

О т е л л о. О, жауынгер асылым!

Д е з д е м о н а. Отеллом менің!
О т е л л о
Қуанам да қайранмын,
Менен озып кепсіндер. Қуанышым!
О, дауыл арты бұндай тыныштық болғанда
Тағы соғып асау жел
Ажалды да айдасын.
Кеме толқын тауына
Шығып алып құдилап
Құлай берсін дозаққа. Енді маған өлім де
Зор бақытпен тең болар.
Жаным толы шаттыққа,
Қорқатыным жалғыз-ақ,
Осындайлық бақытты
Берер ме тағдыр ұзақ қып.
Д е з д е м о н а
Неге, құдай-ау!
Махаббат пен қуаныш
Өсу керек күн санап.
О т е л л о
Әмин, иә құдай-ау!
Қуаныштан сөйлеуге де мұршам жоқ.
Дем біткендей. Неткен бақыт!
Мынау, мынау ғана бөгесін. (*Сүйін.*)
Жүректегі бірлікті.
Я г о (*шетке*).
Бірлігің бүгін жақсы екен,
Тиегіңді тайдырып, күйлеріңді бұзармын,
Намысыммен ант етем.
О т е л л о
Жүріңіздер сарайға.
Соғыс бітті, суға кетті түріктер.
Ескі достар бұнда қандай жәйде екен?
Кипрде сіз асыл қонақ боласыз.
Мені мұнда жақсы көріседі. Қуанышым!
Мен орынсыз сөз сөйлеп,
Сүйсінгеннен сандырақтап барамын.
Мейірімді Яго, пристаньға бар-дағы
Сандырақтарды алғызып,
Крепосқа капитанды ап келші.

Өзі нағыз ер екен,
Қасиетін хош тұттым.
Дездемона, жүріңіз!
Кипр сізді күтеді.

Яго мен Родригодан басқалары кетеді.

Я г о. Біраздан соң мені пристаньнан табасың. Мұнда келші. Осы ғашық болған шағында тегінде жоқ болса да нелер сұмдар жақсы мінез істей алады деуші еді, ер болсаң мені тыңдашы. Лейтенант бүгін түнде сарай ішінде күзетте болады. Ең әуелі Дездемона оған барынша ғашық деп біл.

Р о д р и г о. Соған ба? Мүмкін емес.

Я г о. Жап аузыңды, сүйт. Тыңдай бер енді. Білемісің, басында маврдың мақтаны мен бөспе әңгімесіне құлшына құмар боп еді ғой, ал сол былшылды үнемі сүйе берер деймісің? Жүрегің дана ғой, сенбессің оған. Оның көзі тою керек. Ал ана жағына қарап не құмары қанады? Құмарлық барып махаббат ойнағымен басыла ма – сонда соны қайта жандырып алу үшін сұлу пішін, майықан жастық, биязы, әсем сыр керек. Бұның бәрі маврда жоқ. Сол сипатты іздеуде ол әуелі өзінің нәзік жүрегі алданғанын сезеді, басында тойып болып, содан соң маврдан жеркөніп, жеккөретін болады. Осының бәрін оған табиғаттың өзі үйретеді, жаңа біреуді таңда дейді. Бұл айтқаным айдан айқын, табиғат заңы. Ал, мырза, осыған илансаң, енді осындай олжаға Кассиодан оңай тұрған кім бар? Ол өзі сөзге сумаң. Өзі де сыпайы тәрбиелі, ақ жарқын мінездің астарында өліп-талған сұмырай құмарлық бар. Дәл осы! Тап осы! Ол нәзік құмарпаз. Және орайын тапқыш. Өзінде қасиеттен дөнене болып көрмесе де, ол зор қасиет иесі боп құбыла да, көріне де біледі. Қулығы да әзезілдей, оның үстіне бұл сұмырайдың өзі сұлу, өзі жас. Санасыз жастықтың көзін тартарлық сипаттың бәрі өзінде. Сұмдық исі мұңкіп тұр, әйел де соны сезіп-ақ қалды.

Р о д р и г о. Мен мұныға сене алмаймын. Бұл әйелдің жаны абзал.

Я г о. Тұрмығы абзал! Оның ішкен шарабы жүзім суы емес пе? Абзал болса, бұл маврды өсте сүймес еді. Абзал

бүйен! Жаңа ана жігіттің алақанымен қалай ойнағанын көрмедің бе? Соны шын байқамадың ба?

Р о д р и г о. Байқадым, бірақ ол жай ғана сыпайылық қой.

Я г о. Жок, сол бұзықтық екеніне мен кепілмін. Былық пенен арам ниеттің ымы-жымы, құлақ күйі сол. Екеуінің еріндері сондай жақындасып, демдері араласып тұрды. Ниеті жаман, Родриго! Сүйтіп екі тілек жол ашқанда, соның ісімен ең үлкен іс – дене тілегі келет те. Ту, мырза, сізді менің басқаруыма рұқсат етіңіз. Венециядан алып келген де менмін ғой. Бүгін кешке күзетте тұрыңыз. Сізді қою міндетін мен өзім алайын. Кассио сізді білмейді ғой. Мен сізге жақын жерде жүремін. Бір есебін тауып Кассионы ашуландырыңыз. Оған дабырлап сөйлеген сөз бе, әскерлік намысына тию ме, не кезіне қарай басқа бірдеме ме, өйтеуір өзіңіз сылтауын табарсыз.

Р о д р и г о. Жақсы.

Я г о. Сударь, ол өзі шадыр, күйгелек. Тіпті ол сізді таяқпен салып та қалар – сүйтетін етіңіз. Сонда маған Кипрдің халқын біріктіруге болады. Содан соң бұрынғы тәртіпті қайта орындату үшін Кассионы орнынан алу қажет болады. Сүйтіп құмарыңа жетуге төте жол табасың. Менің көмектесуіме де рет табылады. Ал бөгетті сондай пайдалы түрде құлатқан соң, сіздің рақатыңызға кедергі қалмайды.

Р о д р и г о. Қисыны табылса, мен бұны орындайын.

Я г о. Табылатынына мен кепілмін. Біз қазір қорған ішінде кездесеміз. Оған шейін мен әлгінің нәрселерін жағаға шығартайын. Қош.

Р о д р и г о. Қош.

Кетеді.

Я г о

Кассионың сүйгеніне бек сенем;

Әйел сүйсе ол да шын.

Ал мавр – өзін сонша жек көрсем де,

Ақкөңілді адал жан;

Дездемона жарына

Жақсы күйеу болғандай.

Әйелін мен де сүйемін,

Құмарлықпен емес-ау,
Өзге күнәм зор болса да,
Біресе кегім үшін демекпін.
Күдігім бар, құмары күшті мавр
Төсегіме мінді білем. Осындай ой
Ішімді удай кеміреді.
Қатыныма қатын орай еткенде,
Сонда ғана жүрегімді тыныштармын.
Ол болмаса, маврды
Сондайлық бір қызғанышпен қайнатып
Ақылына ие болмастай етермін.
Бұны істеуге қосамын деп ап жүрген
Жарамаса Венеция төбеті
Кассионы ұстармын. Оның өзін
Маврға сұм ғып көрсетем. Бір қаупім —
Кассио менің өзімді де
Ұрмасын. Ал мавр менің оны есек етіп,
Тыныш жанын жынды еткенім
Үшін мені мақтап сүйер де.
Долбар солай піспей тұрсын.
Іске асқанша жауыздық
Біраз қалғып тұратын.

Екінші сахна

Көше. Жарлық қағазды ұстап жаршы шығады. Артында халық.

Ж а р ш ы. Біздің бекзада, сайыпқыран генералымыз Отелло түрік кемелерінің түгел жойылғандығына барлық халық болып зор мереке жасайық дейді. Тілегендер билесін, тойға арнаған оттар жақсын, әркім өз ұнауы бойынша сауық істесін дейді. Өйткені бүгін жалғыз жауды жеңу емес, генералдың үйлену тойы да болғалы отыр. Осыны жария қылып отыр. Қонақ жайдың баршасы да әзір, еркін кіріп тойлауға қазіргі сағат бестен он бірге шейін тегіс ашық. Иә, тәңірі, Кипр аралы мен оның бекзада генералы Отеллоға жар бола гөр!

Кетеді.

Үшінші сахна

Сарай залы.

Отелло, Дездемона, Кассио, қызметкерлер шығады.

Отелло
Микеле, күзетке уақып болыңыз!
Тартымды боп үйреніп
Қызуды тежей білейік.
Кассио
Істер іске Яго бұйрық алып ед,
Сондағы мәні-жөнін
Өзім тағы қарайын.
Отелло
Яго сондай таза жігіт,
Қайырлы түн. Ертең ерте
Сөйлесерміз. Жұр, жарығым!
Сонда бітті енді бізге,
Жемісін татар шақ бітті.
Қайырлы түн.

Отелло, Дездемона, қызметкерлер кетеді. Яго кіреді.

Кассио. Хош келіпсің, Яго, бізге қазір қарауылға бару керек.

Яго. Қазір емес, лейтенант, әлі он болған жоқ. Біздің генерал өзінің Дездемонасына ынтық боп тұрғандықтан бәрімізді ерте босатты. Ол үшін кінәлауға болмайды, бүгін әлі қызықтаған жоқ қой. Ал әйелінің тәттілігі құдайынды да қызықтырғандай ғой.

Кассио. Иә, тамаша әйел.

Яго. Өзі ойын үшін жаралған, осыған да кепілмін.

Кассио. Әрине, сондай уыз, нәзік жан ғой.

Яго. Көзі қандай десеңші! Көңіліме сырласуға шақырып тұрған сияқтанады.

Кассио. Шақырғыш көздер! Бірақ сонымен қатар момын көздер.

Яго. Сөйлеп тұрған шағында махаббатты шақырып тұрмай ма?

Кассио. Әрине, мінсіз асыл.

Я г о. Жарайды, төсектері бақытты болсын. Жүріңіз, лейтенант. Менде аз ғана шарап бар еді. Кипрдің біраз ерлері қара маврдың саушылығы үшін соны ішпекші еді.

К а с с и о. Бүгін болмайды, Яго. Шарапқа мен әлсізбін. Тәрбиеміз бойынша уақыт өткізудің өзге бір жолын тапсақ жарар еді.

Я г о. Жоға, олар біздің достарымыз ғой. Бір ғана жұтым. Сіз үшін өзім ішейін.

К а с с и о. Мен бүгін кешке сол бір жұтымды ішіп ем. Шарапты шебер істепті. Сонда да айналам өзгеріп кеткен тәрізді. Әлсіздігіме наразымын, бірақ сол әлсіздікті тағы сынауға батылым бармай тұр.

Я г о. Бұл қалай, мырза! Бүгін сауық түні ғой. Біздің достар да тілеп отыр.

К а с с и о. Қойшы, олар қайда?

Я г о. Әне, есік сыртында. Шақырыңызшы өздерін.

К а с с и о. Ал жарайды, болсын-ақ.

Кетеді.

Я г о

Ал енді бір кесені

Тағы да болмай ішкізем,

Қабаған қызу төбеттей-ақ әулігер,

Родригодай есуас болса,

Құмарлықтан аққез боп,

Дездемона құрметіне

Сан кесені төңкерді.

Өзі қазір күзетте.

Ер Кипрдің намысын

Өле жыртып күзеткен

Үш жігітті ісіп-кепкен

Өлердей ғып сілейттім.

Олар да қазір күзетте.

Мас айуандар тобында,

Кассионың еппенен

Аралға тілін тигізем.

Келе жатыр әнеки,

Жалғыз-ақ ойдағыдай шықса екен,

Кемем есіп кеткендей,
Оңнан желі соқса екен.

Кассио, Монтано, дворяндар келеді. Аргтарынан арақ алып
қызметкерлер кіреді.

К а с с и о. Құдай ақына, мені мас қып қойыпты.
М о н т а н о. Азғантай-ақ, антым анық, биттей-ақ.
Я г о

Әкел тағы шарапты *(Әндетеді.)*

“Ал, көнеки, стакандар шоқ-шоқ!

Ала, қанеки, стакандар жоқ!

Солдаттарда ақымақтық жоқ!

Неткен өмір? Болымсыз,

Ішсін ерлер болсын тоқ”.

Әпкел шарап, қызметкер.

К а с с и о. Құдай ақына әсем өлең.

Я г о. Өзін Англияда үйренгем. Ондағы адам ішкілікке
пәле ғой. Датчан, неміс, жуан құрсақ голландец, – ей
ішсеңдерші, – ағылшындарға ілесе де алмайды.

К а с с и о. Сүйтіп сіздің ағылшындар келістіре ішеді
екен, ә?

Я г о. Датчан ләйліп мас болғанда, ағылшын жай жеңіл
ғана ішіп отырады. Ол немістен де терлемей-ақ оза береді,
ал екінші құмыраны әкеп қойғанша, голландецті құстырып
та болады.

К а с с и о. Генералдың саулығына!

М о н т а н о. Ол үшін мен де ішемін, қалыспаймын,
лейтенант.

Я г о

О, сүйікті Англия! *(Әндетеді.)*

“Стефан король жақсы ер еді.

Теңгеге шалбар тіктірген.

Шығыным асып кетті деп,

Тігіншіні тілдеген.

Стефан король нағыз ер,

Сен болсаң құнсыз дүлейсің.

Жауыздық деп әшекейді білеміз,

Онан-дағы көне кафтан кигейсің...”

Ей, тағы шарап!

К а с с и о. Ал мынау өн әлгіден де әсемірек!

Я г о. Тілесеніз тағы да айтып берейін!

К а с с и о. Қажет емес, өйткені ондай мінез істеген адамды өз орнына лайық адам деп білмеймін. Жарар – бәрімізден жоғары тәңірі бар, соның жарататын жаны бар да, татымайтын да жаны бар.

Я г о. Оныңыз рас, сүйікті лейтенант.

К а с с и о. Менің өз жайым болса, генерал мен басқа дәрежесі зор жандар ренжімесін деп өзім тәңірі жәрдемін көретін шығармын деп сенемін.

Я г о. Мен де өзім туралы сол ойдамын, лейтенант.

К а с с и о. Бірақ, рұқсат етсеңіз, менен кейін көрерсіз; лейтенанттың жаны прапорщиктікінен бұрын құтқарылғаны лайық болар. Ал бұны осымен доғарайық та, сіздің істеріңізге көшейік... Иә, құдай, күнәмізді кеше гөр. Мырзалар, ісімізге кірісейік. Мені мас екен деп ойламаңыздар, мырзалар. Міне, мынау менің прапорщикім, мынау оң қолым, ал мынау сол қолым, мен мас емеспін. Тапжылмай тұрып, жақсы сөйлей де аламын.

Б а р л ы ғ ы. Тіпті жақсы деңіз...

К а с с и о. Сөйтп тіпті жақсы ма, ендеше мені мас деп ойламаңдар.

Кетеді.

М о н т а н о. Балконға барайық, мырзалар, күзет қояйық.

Я г о

Көрдіндер ме жаңағыны

Патшаға солдат болар ед.

Бастыққа да жарар ед,

Бірақ өне – айыбы.

Сонысы құрғыр қасиетімен

Барабар. Кассионы айтамын,

Қорқатыным, Отеллоның сенімі

Жаңағыдай күйінде,

Сор болмаса аралға.

М о н т а н о

Осылай жиі бола ма?

Ұйқы алдында күнде осылай.

Я г о
Бесігін шарап тербелтсе,
Сөтке бойы ұйқы жоқ.
М о н т а н о
Генералға
Айтып қойсақ қайтеді.
Көзі көрмей, ақпейілдік әдетпен
Кассионың ерлігін ғана бағалап,
Байқамай қалар залалын.
Солай емес пе?

Родриго кіреді.

Я г о (*ақырын Родригоға*).
Ал, не бар, Родриго?
Барсаңызшы лейтенанттың ізімен.

Родриго кетеді.

М о н т а н о
Қап, бекзада маврдың
Орынбасар қызметін
Өкініш екен беруі
Сондай мінді адамға.
Ең адалы маврға
Бұны айту болар.
Я г о
Жоқ, Кипр маған тисе-дағы көнбеспін!
Жақсы көрем Кассионы,
Жазып алу ниетім.
Анау неткен дауыстар?

Сахна сыртында “құтқар” деген айқай. Родригоны қуып Кассио шығады.

К а с с и о. Малғұн, сұмырай!
М о н т а н о. Не боп қалды, лейтенант?
К а с с и о. Оңбаған! Маған менің міндетім жайын оқытпақ! Мен бұл оңбағанды бөтелкеге айдап тығамын.
Р о д р и г о. Мені тығамысың?

К а с с и о. Оттамақпысың, сұмырай!

Родригоны ұрады.

М о н т а н о. Лейтенант, мен өтінемін, өтінемін, мырза, қолыңызды тыйыңыз.

К а с с и о. Қоя беріңіз, мырза, әйтпесе тісіңізді сындырамын.

М о н т а н о. Қойыңыз, сіз массыз ғой!

К а с с и о. Мас?

Екеуі төбелеседі.

Я г о (*ақырын Родригоға*).

Барыңыз, ұқтыңыз ба,

Шақырыңыз халықты.

Родриго кетеді.

О, рахымды лейтенант, о, мырзалар!

Уа, келіндер! Ей, Монтано! Лейтенант!

Уа, келіндер, халайық!

Жақсы-ақ екен күзет те!

Қоңырау қағылды.

Кім екен ол даңғырлатқан? Сайтан, ей!

Оятты-ау енді қаланы! Лейтенант, жетті!

Өшпес таңба болды ғой...

Отелло мен қызметкерлер шығады.

О т е л л о. Не боп қалды?

М о н т а н о. Қансырадым. Өлімші болдым жарадан.

Құлап түседі.

О т е л л о. Токтат жаның барында!

Я г о

Тоқтаңызшы, лейтенант! Монтано! Мырза!

Міндет пенен орынды да ұмытып! Доғар!

Міне жандарал! Жетті! Масқара!

О т е л л о

Бү не, неден шықты бұл пәле?
Түрік пе едік бірімізге біріміз
Кәпір мінез іс етер?
Христиан сіздерсіз.
Тастаңыз бұзық шатақты,
Құтырғанын қазір дереу тыймаған
Тіршіліктен түңілсін;
Қыбыр етсе – өледі.
Қорқынышты қоңырауды тыйыңдар!
Аралға үрей салады.
Не болып ед бұл жерде?
Адал Яго, өлердей құп-қу болыпсың.
Кім бастады, айт, білдір бәрін де.

Я г о

Мен білмедім. Барлығының достығы
Төсектегі жастардай-ақ
Тәтті еді. Міне әп-сәтте...
Әлде, жұлдыз естен айырды ма?
Лезде қылыш суырып,
Арандасып тұрғаны,
Айту қиын пәле басы не екенін.
Аяғымнан мұнда мені келтірген
Адал істе айрылсамшы бүйткенше.
О т е л л о. Микеле, нағып естен жаңылдыңыз?
К а с с и о. Кешіріңіз... Айта алмаймын...

О т е л л о

Ер Монтано, әдеп пенен
Берік мінез жас шақтан
Елге мәлім еді ғой.
Есі бардың аузында
Құрметті еді сіздің ат. Мынау қалай,
Қадірлеген атыңыз не болады?
Жаман атты жанжалқойға
Айырбасқа салдыңыз ба?
Жауап беріңіз!
М о н т а н о
Ер Отелло, жарам ауыр,
Айтсын Яго офицерің,
Сөйлеу қиын. Үндемеймін көргенімді.

Біле алмадым жалғыз-ақ,
Бас қорғауым айып па?
Сөз бен істе күнәм не...
Зорлық көрсем, бой сақтау күнә ма?
О т е л л о
Ант етейін,
Ақылымды, менің ақылымды қан билеп,
Ашу есті жеңіп ап,
Өзіне жол салғандай,
Ал егер мен қозғалсам,
Не қолымды көтерсем,
Ашуымнан кез келгенің өлесің.
Айтыңыздар ұрыс неден басталды,
Бастаушы кім?
Осы арада айыпты боп табылған
Егізімнің дәл сыңары болса да,
Мәңгілікке кетіседі менімен,
Дәл қорғанның ішінде
Ортасында үрей болған халықтың
Түн ішінде болымсыздан
Шу жасау!.. Өздері және күзетте.
Сұмдық! Бастаған кім, айт, Яго?
М о н т а н о
Достығыңмен бұра тартып жасырсаң,
Әлденені шынға қосып жамасаң —
Сен солдат емессің.
Я г о
Сөкпе мені,
Лейтенант Кассионы ренжіткенше
Қырқылсын дермін тілімді,
Бірақ сенем — аузымдағы бір шындық
Оған залал келтірмес.
Болған істер мынандай:
Монтанамен тұр едік,
Бір адам қашып шығып айқай салды.
Оны қуған қылышы бар,
Кассио екен ызалы.
Сонда мынау дворян
Кассиоға жақындап,
Арашаны сұрап ед,

Қашқанды қуып мен кеттім,
Шошытар деп ем қаланы,
Айтқаным келді.
Бірақ жүйрік неме екен,
Жеткізбеді. Содан шапшаң қайтып ем,
Өйткені қылыш дауысы мен
Кассионың ұрысқанын да есіттім,
Бұрын ондай қарғыс сөзін
Білмеп ем. Қайтып келсем,
Әп-сәт еді – көз алдымда
Қырық пышақ, барлық жайы
Өзіңіз кеп айырғандай.
Бұдан артық түк білмеймін.
Есі ауатын кім де болса болмай ма?
Кассио аздап тиіп кетсе,
Ашуда досқа да қол тимей ме?
Анық сенем, сонау қашқын
Шыдамастық сөз айтып
Тіл тигізген Кассиоға.
О т е л л о
Мен білемін,
Адалдықпен сүйгендіктен,
Жұмсартпақсың Кассионың кінәсін.
Сен маған қымбатсың, Кассио,
Бірақ енді – қызметімде сен жоқсың.

Дездемона мен қызметкер әйел шығады.

Қараңдаршы сүйгенім де оянған!.. (*Кассиоға.*)
Өзгеге мысал болсын.
Д е з д е м о н а. Немене, не болған?
О т е л л о
Жайласты бәрі, сәулешім,
Төсегіңе барып жат. (*Монтаноға.*)
Мырза, емшіңіз өзім боламын.
Көтерсеңдерші.

Монтаноны алып кетіседі.

Яго, қаланы сен тынышта,
Арсыз айқай шошытқанның бәрін бас.

Жүріңіз, Дездемона,
Қарызы ғой солдаттың —
Тәтті ұйқыдан шеруменен тез тұру.

Яго мен Кассиодан басқалары кетеді.

Я г о. Немене, жарадарсыз ба, лейтенант?
К а с с и о. Иә, тегі ешбір дәрігер көмекші де бола
алмас.

Я г о. Не дейсіз? Құдай сақтасын!

К а с с и о. Абыройым, абыройым, абыройым...
ол абыرويدан айрылдым ғой! Бойымдағы өлмес деген
қасиеттен айрылдым, өлексем ғана қалды. Абыройым, Яго,
абыройым!

Я г о. Мен, тап шыным, сіздің етіңізге жара түсті
ме деп ем; абыرويدы жоғалтқаннан да, анадан келетін
залал көбірек қой. Абырой деген еріккендік, бір жалған
масыл ғой. Көбінесе бейнетсіз тауып, орынсыз айрылып
жүреміз ғой. Сіз өзіңіз айрылдым деп көпке таратпаңыз,
генералды жұмсартудың есебі табылады: ол сізді ашумен
қуып отыр, жазалағанда ызамен емес, есеппен жазалап
отыр. Кісі жазығы жоқ өз итін күшті арыстанды қорқытам
деп ұрмай ма, сол тәрізді. Жалына беріңіз, сонда сізге
қайта ойысады.

К а с с и о. Мен жалынсам, жек көр деп жалынармын,
болмаса ашушаң, маскүнем, тентек офицер ала ғой деп,
тамаша бастықты тағы да түңілтпейім бе? Ішіп алу!
Тотыдайын тақылдау, төбелесу, мақтаныш, ант ішу, көпірте
сөйлеп, көлеңкеге көсемсу. Әй, арақтың жасырын күші-ай,
сенің өз атың болмаса — өзәзіл деп ат қойдық!

Я г о. Қылыш алып қуғаныңыз кім? Жазығы не?

К а с с и о. Өзім де білмеймін.

Я г о. Қойыңызшы!

К а с с и о. Есімде бұлдыр нәрселер бар, бірақ анық
түгін білмеймін. Ұрысқанымды білемін, бірақ себебі есімде
жоқ. Е, тәңірі, адам өзінің ақылын ұрайтын жауды өз
аузынан неге кіргізеді екен? Осы рақат, шаттық, ойын-
сауық үстінде айуан боп кететін себебіміз не?

Я г о. Қазір сіз әбден ретке келдіңіз. Қалайша
айықтыңыз?

К а с с и о. Мастықтың өзәзілі ашудың өзәзіліне орын берді. Мені өз-өзімнен жиренту үшін, бір мінім екіншісін жетектеп келді.

Я г о. Жетті, сіз аса қатал сопы екенсіз. Әрине, мезгіліне, орнына және бұл жақтың жағдайына қарағанда, мен бұл халдің болмауын барынша тілер ем. Бірақ болары болып қалған соң ендігіні өзіміздің пайдамызға қарай бұру керек.

К а с с и о. Мен орнымды өзіме бер десем, ол сен маскүнемсің дейді. Бір емес, гидрадай он аузым болса да, соның бәрін тыярлық жауап осы ғой. Есі дұрыс адам боп, содан есуасқа, айуанға айналуды қайтесің. О, жұмбақ тағдыр! Әрбір артық кесе — қарғыс, ішіндегі — өзәзіл.

Я г о. Болды, болды! Жақсы шарап дұрыс пайдаланса әдемі, жақын дос. Сүйікті лейтенант, мен білемін, менің сізді сүйетініме сіз сенесіз?

К а с с и о. Менің оған көзім жетті, мырза, мен маспын!

Я г о. Сіз де барлық басқа адамша, кейде мас болуға болады, досым. Енді сіздің не істейтініңізді айтайын. Біздің генералдың әйелі де генерал. Соның сұлулығын тамашалап, мәз болуға генерал берілген дегенім ғой. Барыңыз да, түп-тура әйеліне айтыңыз. Жалына беріңіз, ол сонда орныңызды қайта алуға көмек етеді. Ол сондай кең, сүйікті, мейірім, рахымы мол, тіпті өтінішті тілегіңнен артық орындамаса мін санайды. Еріменен екі араңыздағы үзілген жақындықты септеп жібер деп жалыныңыз. Бәс қылайын, қандай асылды атасаңыз да мен барымды қояйын, осыдан соң генерал екеуіңіздің достығыңыз бұрынғыдан да сонағұрлым жақсы болады.

К а с с и о. Сіз маған асыл кеңес бердіңіз.

Я г о. Сізді шынымен сүйгендіктен, әсіресе адал тілеулестіктен айтамын.

К а с с и о. Мен бұған сенемін. Ертең рахымшыл Дездемонаға болысыңыз деймін. Осы жолы тағы айныса, мен өз бақытыма сенуді мүлде қоярмын.

Я г о. Оныңыз рас. Қайырлы түн, лейтенант, маған күзетке бару қажет.

К а с с и о. Қайырлы түн, адал Яго.

Кетеді.

Я г о
Сұм деп мені кім айтар,
Адал таза кеңесім.
Айқын жолмен маврды
Өзіне тарт дегесін?
Дездемонаны жақсылыққа ойыстыру оңай ғой,
Мырзалығы кең табиғат мырзадай.
Көндіру маврды да оп-оңай,
Оның жаны махаббатпен тұсалған.
Керек болса діннен кешіп,
Сауаптан да безе алад.
Байлау шешу өз еркінде сұлудың,
Тілесе тәңірісіндей ерінің
Әлсіздігін біледі.
Мен сұм ба екем,
Жақсылыққа жетерлік
Кассиоға жол көрсетсем?
Уа, дозақтың құдайлары?
Әзезілге қараңғы куә керек болса,
Әуелі аспан періштесін жіберед,
Мынау да сол. Аңқау, ақымақ
Жәрдем сұрап барған кезде сұлуға
Ол маврға асылмай ма,
“Кассио ойнас үшін керек деп”,
У құямын құлағына мен сонда.
Неғұрлым зіл сап сұраса,
Соғұрлым күдігі асар маврдың.
Осылайша жақсылықты қара майға былғап ап,
Сол сұлудың рахымынан тор тоқып,
Барлығын да шырмармын.

Родриго шығады.

Жә, қалайсың, Родриго?
Р о д р и г о. Мен мұнда аңға апармай, байлап қойып,
үріп тұрсын деген ит тәріздімін. Ақшам боса, көбі кетті.
Бүгін түнде дүре жедім. Тегі, ақыр аяғында бар ақшадан
айрылып, бар еңбекті сарп қып, біраз ғана тәжірибе мен
біраз ғана ақыл тауып, Венецияға тек қайтармын деймін.

Я г о
Сабырсыздың сорлысы-ай!
Ілезде жара жазған бар ма?

Сықыр емес, ақылменен емдейміз,
Ақыл ісі мезгілімен піспей ме?
Жаман ғой? Кассио да ұрды ғой, ә?
Сен сонымен Кассиодан құтылдың.
Күн көрмей де өсу бар,
Жеміс ерте бас жарса, ерте пісед,
Сабыр ет! Таң атыпты.
Ермек пенен іске сағат жетпейді.
Үйіңе қайт, пәтеріңе
Бар. Көбін кейін білесің.
Ал, жөнел!

Родриго кетеді.

Екі жұмыс алдымда:
Әйелімді әзірлеп, ханымнан
Кассиоға болысуды сұрату.
Өзім ертіп Отеллоны
Алып келіп Кассионың үстінен
Жалынып тұрған дер кезінде түсірем.
Осы долбар
Бөгелместен бар қулықты орындар.

Кетеді.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

III АКТ

Бірінші сахна

Сарай алды. Кассио мен музыканттар шығады.

К а с с и о
Тартыңдар осында. Ақысын өзім төлеймін;
Құттықтаңдар генералды.

Күй. Шут шығады.

Ш у т. Немене, мырзалар? Аспаптарың Неапольға барып па еді, мыңқылдап қалыпты ғой?

1-м у з ы к а н т. Қалайша, сударь, қалайша?

Ш у т. Е, бұл сіздің махаббатыңызға лайық духовой аспаптар емес пе?

1-м у з ы к а н т. Әрине, мырза, духовой...

Ш у т. Құйрық қыстырғаны сол ғой?

1-м у з ы к а н т. Қыстырғаны қалай, мырза?

Ш у т. Тап маған мәлім. Өзге духовой инструменттердікі тәрізді дейім. Бірақ, мырзаларым, міне ақшаңыз. Генералға сіздің музыкаңыздың ұнағаны сонша, ол тіпті шулағанын қойса екен деп жалынып жатыр.

1-м у з ы к а н т. Жақсы, мырза, біз ендеше қояйық.

Ш у т. Егер сіздерде естілмейтін музыка болса, соға беріңіздер, әйтпесе жұрттың музыкаға мұршасы жоқ.

1-м у з ы к а н т. Біздің ондайымыз жоқ, мырза.

Ш у т. Ендеше кернейлеріңді қабына тығып, жөнеліңдер! Барындар, жөнеліңдер, жоқ болыңдар.

К а с с и о. Ей, тыңдашы, досым!

Ш у т. Жоқ, мен досыңызды тыңдамаймын, өзіңізді тыңдаймын.

К а с с и о. Өтінейін, ілгішінді қойшы. Міне біреу алтын ақша сенікі. Егер генералдың ханымына қызмет етуші әйел оянса, бір ауыз сөзбен Кассио деген келіп тұр деңізші. Істеймісің осыны?

Ш у т. Тұрып жатыр, мырза, егер мұнда келер болса, мен айтып байқайын.

К а с с и о

Баршы, досым.

Шут кетеді, Яго кіреді.

Дер кезде қалай, Яго, келдіңіз?

Я г о

Сіз жатпаған ба едіңіз?

К а с с и о

Жоға, біз таң ата

Айрылдық қой. Енді сіздің

Әйелінді шақырттым. Яго,

Дездемона данаға

Тіл қатуын сұраймын.

Я г о
Оны қазір жіберейін,
Ебін тауып маврды да
Әкетейін, сөз бен іске
Жол кең болсын.
К а с с и о
Мен барымша ырзамын.

Яго кетеді.

Ешуақытта
Осындайлық сыпайыны
Флоренциядан да көрмеп ем.

Эмилия келеді.

Э м и л и я
Есенсіз бе, лейтенант,
Қайғыңызға ортақпын.
Өтер бәрі тезінен!
Генералмен әйелі де сөйлесті,
Болысқаны сіз еді. Мавр
Анау жаралыны — Кипрдегі жақсы деп,
Туысы да мол деді;
Сақтық үшін лайық деп,
Тайдырса да сізді өзі;
Сүйетінін тағы айтты.
Болысқанның жөні жоқ,
Орайы келген сағатта,
Өзім қайта алам деді.

К а с с и о
Өтінейін мүмкін болса,
Лайық келсе, бір-екі ауыз
Тіл қатар ем сол ханымға
Оңашада.
Э м и л и я
Хош келіпсіз, кіріңіз.
Тырысайық, сіздің көңіл
Тынышталсын.
К а с с и о. Қарыздармын мен сізге.

Кетеді.

Екінші сахна

Сарай бөлмесі.

Отелло, Яго және Кипр ақсүйектерінің өкілдері шығады.

О т е л л о

Бұл хаттарды кемешіге табыс ет,

Яго, құрметпенен

Сенатқа тегіс жеткізсін.

Қорғанға қарай барамын.

Сонда кел.

Я г о. Орындаймын, генерал.

Кетеді.

О т е л л о. Қорған жаққа барайық та, мырзалар!

О ф и ц е р л е р. Әміріңізге біз әзір.

Кетіседі.

Үшінші сахна

Сарай бақшасы.

Дездемона, Кассио, Эмилия шығады.

Д е з д е м о н а

Илан, асыл Кассио, барымды мен,

Бар айламды сенің үшін жұмсармын.

Э м и л и я

Бәсе, бәсе, ханышам! Өз басының қайғысындай,

Күйеуім де қамыққан.

Д е з д е м о н а

Адал жан ғой! Сеніңізші, Кассио,

Күйеуіммен екеуңді

Бұрынғыдай дос етем.

К а с с и о

О, ханым!

Кассионың не күн туса басына,

Өмірлікке адал құлың боп өтед.

Д е з д е м о н а
Білемін. Алғыс айтам. Генералды
Сіз ежелден сүйесіз.
Ол да сізге, салқындығын азырақ
Саясатпен сақтайды.
К а с с и о
Қорқатыным,
Тіпті ұзаққа созылып
Кетпесе игі ед саясат,
Аяқталмай кетпесе;
Мен алыста, орным жатта болғанда,
Ұмытпаса меніменен қызметімді генерал.

Д е з д е м о н а
Күдіктенбе. Эмилия куә ғой,
Кепіл болам, орның қайта тиеді.
Достық сертке мен берікпін:
Орындаймын; күйеуімнің мазасын ап,
Ұйқысы мен шыдамын да тауысармын,
Төсегін мектеп, тамағын өсиет
Етермін және барлық жұмысын
Кассионың жұмысымен қосармын.
Көңіл көтер, илана бер,
Сенің досың өлсе-дағы
Бұл жұмысты тастамас.

Отелло мен Яго шығады.

Э м и л и я. Мырзам келе жатыр.
К а с с и о. Қоштасайын, сөкпеңіз.
Д е з д е м о н а. Жоқ, сөзімді тыңдап ал.
К а с с и о
Жоқ, бүгін болмас. Тыныш емеспін:
Бұным маған зиян ғой.
Д е з д е м о н а. Ендеше тілегенің дәл болсын.

Кассио кетеді.

Я г о. Мынау маған жақпайды.
О т е л л о. Сен не дедің?
Я г о. Жоқ, әншейін... білмеймін, генерал.

О т е л л о. Әйелімнің жанынан, анау кеткен Кассио ма?
Я г о
Кассио емес, генерал.
Сене алмаймын
Сіз жақындап келгенде
Қашты деуге ұрыдай.
О т е л л о. Мынау сол сияқты ғой.
Д е з д е м о н а
Ал, Отелло, қалайсың?
Арызшымен сөйлесіп ем осында,
Ашуынан қайғы шеккен жан екен.
О т е л л о. Ол кім екен?
Д е з д е м о н а
Е, лейтенантың Кассио. Рахымды досым,
Күшім болса сізді қозғар,
Өтінер ем татулас деп сонымен.
Сізді сүймес ол болғанда
Айып етсе біле тұра,
Адал жанды танымаған болармын.
Қайтарып ал қызметіңе.
О т е л л о. Ол осында болды ғой!
Д е з д е м о н а
Иә, сондай мүләйім.
Қайғысын шақты маған кеп.
Жан ашиды. Алшы қайта, сүйіктім!
О т е л л о. Жоқ, Дездемона, кейін тегі көрермін.
Д е з д е м о н а. Қашан дейсің?
О т е л л о. Жақындатам, жаным, сіз үшін.
Д е з д е м о н а. Қашан, бүгін кешкі тамақта ма?
О т е л л о. Жоқ, бүгін емес.
Д е з д е м о н а. Әлде ертеңгі аста ма?
О т е л л о
Ертең үйде болмаймын, —
Крепосте қызметім бар.
Д е з д е м о н а
Ендеше ертең кешке,
Әлде сейсенбі күн таңертең,
Түсте болсын, түнде болсын,
Тіпті сәрсенбі күн ертемен бе,
Өтінемін, үш күндік бір мезгіл айт,
Өкініші мол екен, қинамашы.

Анығында соғыста
Жақсыларды өзгеге үлгі ет десе де,
Бұның еткен кінәсына
Ескерту де жетерлік.
Айтшы сүйтіп, қашан келсін?
Мен босам, сіз тілеген қай тілекті,
Қайтарам деп іркілер ем.
Не дейін.
Сіз туралы мен қатаң сөз сөйлесем,
Ара түсіп, сізді ақтаумен болатын
Сол Микеле Кассио еді.
Енді маған
Қайта алғызу қиын бопты. Мен барымша...
О т е л л о
Жетер. Келе берсін қашан болса,
Сізге менің бермесім жоқ.
Д е з д е м о н а
Бұл тіпті де сый емес.
Бұның бәрі қолғабыңды ки дегендей,
Асыңды іш те, қымтана жүр дегендей,
Дәл өзіңнің жәй қамыңды жегендік.
Ал егерде мен шындап
Махаббатты сынар болсам,
Онда ауыр да қиын болар
Тілегімді орындау.
О т е л л о
Сізге менің бермесім жоқ!
Енді менің тілегімді орындап —
Аз уақытқа бара тұршы.
Д е з д е м о н а. Көнбесіме бола ма? Қош тұрыңыз,
Отелло.
О т е л л о. Өзіңе мен тез оралам, Дездемона.
Д е з д е м о н а. Жүр, Эмилия. (*Отеллоға.*)
Барлық сіздің
Тілегіңіз білсін,
Әрқашан да көнемін.

Эмилия екеуі кетеді.

О т е л л о
Пәле! Бас кетсе де

Сүйдім сені,
Тек түңілсем –
Дозақ орнар.
Я г о. Мархабатты генерал...
О т е л л о. Не айтасың, Яго?
Я г о
Сіз үйленбек болғанда, сырыңызды
Білмеп пе еді Кассио?
О т е л л о. Бәрін білген. Оның несін сұрадың?
Я г о
Жай, бір ойдың шешуі...
Қастан емес.
О т е л л о. Неғылған ой, Яго?
Я г о. Екеуінің таныстығын білмеуші ем.
О т е л л о. О, ол талай рет, бізбен бірге болатын.
Я г о. Солай ма еді! Солай ма еді!
О т е л л о
Солай ма еді! Солай ма еді! Одан не таптың?
Әлде адал емес пе?
Я г о. Ол адал, генерал!
О т е л л о. Иә, адал, адал!
Я г о. Менің долбарымша...
О т е л л о. Нені ойладың?
Я г о. Нені ойладың дейсіз бе?
О т е л л о
Ойладың дейім! Құдай ақына жаңғырықтай,
Ойына бір тажал орнап
Тығылғандай. Долбарың не?
Кассио кетіп қалғанда
“Мынау маған жақпайды”
Деген сөзінді мен есіткем. Ол немене?
Содан кейін, махаббаттың жайында
Ақылшым сол болған-ды, дегенде,
“Солай ма еді” дедің бе,
Қабағыңды шытынып,
Ішіңе бір сұмдық ойды
Бүккендей боп көріндің,
Сүйгенің мені шын болса,
Аш соныңды.
Я г о. Сүйгенімді өзіңіз де білесіз.

О т е л л о
Мен сенемін.
Адалдықпен сүйгеніңді білгеннен,
Өлшеусіз сөз айтпасыңды білгеннен,
Әсіресе, тұспалыңнан қорқамын.
Сұм адамға – ол бір тәсіл.
Адал жанға – ол іштегі,
Жүректегі айып қой,
Ол болымсыз емес қой.
Я г о
Лейтенант адал, сенемін,
Ант ішуге әзірмін.
О т е л л о. Мен де.
Я г о
Көрінісің қалай болса,
Бар шының да сол болсын.
Арам болсаң, адалмын деп құбылма.
О т е л л о
О, ие, көрінісің қалай болса,
Бар шының да сол болсын.
Я г о. Сүйтіп мен сенемін. Кассио адал.
О т е л л о
Жоқ, мұнда бір мән бар.
Айтшы маған өз-өзіңе айтқандай:
Немене бар ойыңда?
Сұмдық ойды
Сұмдық сөзбен айтып бер.
Я г о
Кешіріңіз, –
Міндетімді адал қылу
Қарыз болған күнде де
Ықтияр бар ғой құл құрым.
Ойды айту ма? Ойым сұмырай болса қайтем?
Қай сарайға кезінде,
Кезептік барып кірмейді?
Қандай таза жүректе
Қосарда күдік жүрмейді?
Таразының алдында,
Әділдікпен, сол-дағы
Қатарласып тұрмай ма?

О т е л л о

Досыңа қарсы сөз дейсің, Яго,
Оны өзіңе жат санап,
Жаман деген ойдасың.

Я г о

Мүмкін менің
Тұспалдарым қата болар.
Шынды айтайын, зор мінім –
Қиянатты көп қазам.
Тырысам деп көбінше
Жоқ жерден де мін табам.
Өтінішім сондықтан,
Данасыз ғой.
Жаманымнан жиреніңіз,
Болымсыз, бұлдыр байқауыма
Сенбеңіз, секем алмаңыз.
Сіздің тыныштық, рақатыңыз,
Менің намыс, тәжірибем,
Адалдығым — баршасы
Ойдағымды сізге ашуға жол бермес.

О т е л л о. Не дейсің сен?

Я г о

Ер мен әйел абыройы
Асыл зат қой, әміршім,
Ақша ұрлаған — жоқты ұрлайды:
Тек абыройымды ұрлаушы, өзі болса
Алғанымен байымас,
Мені және жарлы етер.

О т е л л о. Құдай біледі, ойыңды тани бастадым.

Я г о

Жүрегім қолыңызда тұрса да білмессіз,
Жасырып тұрсам, қайдан танисың?

О т е л л о. А!

Я г о

Қызғаныштан сақтаныңыз, әміршім,
Жасыл көзді жамандық
Жемін мазақ етеді.
Алдаған ер барды біліп,
Сиқыршыны жек көре алса бақытты.
Шыны қарғыс, сектене жүріп сүю ғой,
Сүю мен күйеу ғой.

О т е л л о. О, ғазап!
Я г о
Ырза кедей, бармен тең,
Өмір бойы қорқынышы – жоқтық болса
Тұттай сорлы бірінші бай.
О, тәңірі, нәсілімді
Қызғаныштан сақтай гөр!
О т е л л о
Сен не дедің?
Тірлік қызғаныш болсын дейсің бе?
Әрбір туған айменен
Күдік асын дейсің бе?
Жоқ, бір сектенсем,
Барды бір-ақ шешермін.
Жанымды сенің
Бос, орынсыз күдігіңе билетсем,
Тек текеге мені айырбас ет.
Әйелімді еркін әнші, биші деп,
Көз тартатын жақсы, сәнді дер болсаң,
Мен қызғаныш етпеймін.
Тазалық барда, бұның бәрі кіршіксіз.
Дәрежем аз болса да,
Қызғаныш пен күдік жоқ –
Көре тұрып таңдаған. Жоқ, Яго;
Сектеніп, көріп, көз жетсін!
Көзім жетсе талғау жоқ,
Қызғаныш пен махаббат та бір-ақ өлер!
Я г о
Мен ризамын, енді ғана сүюменен,
Құрметімді батымырақ көрсетем.
Қарыз, өмір еткендіктен айтайын,
Дәлелді емес айтарым.
Кассиомен болғанда, әйеліңді бағыңыз,
Қызғаныш та, сеніс те емес!
Тек қырағы болыңыз!
Осыншалық асыл таза бір жанды
Алданып деп қоя алмас ем. Бағыңыз дейім!
Венеция маған мәлім.
Ері білмес ептерін,

Онда аспанға ғана сездіред.
Адалдық, айыпсыздық емес-ау,
Тек жасыра білуде.
О т е л л о. Не дейсің сен?
Я г о
Сізге ерерде алдады ғой әкесін...
Көзіңізден қалтырап қорыққан тәрізді еді,
Сүйте жүріп сүймеп пе ед.
О т е л л о. Иә.
Я г о
Білмейсіз бе?
Соншалық жас болса да —
Сондайлық епті еді ғой.
Әкесінің көзін сондай бояумен
Ол кеп — сиқыр деді ғой.
Ашуланбаңыз.
Сізді сүйген айыбымды
Көп өтінем, кешіріңіз.
О т е л л о. Сенімен мәңгі табыстым.
Я г о. Байқап тұрмын, сізге қозғау салыппын.
О т е л л о. О, жоқ, жоқ!
Я г о
Сөйттім бе деп қорқамын.
Сүйгендіктің белгісі ғой.
Айтқанымды түсінсеңіз,
Сіз қиналдығыз ғой.
Қорыта барып байлағанша
Сөзімнің мәнін ұлғайтпаңыз,
Құр ғана бір күдік қой.
О т е л л о. Олай етпеспін.
Я г о
Егер олай бола қалса,
Сөзімді сұмдық тапқаны ғой.
Талабым тіпті ол емес,
Кассио менің досым ғой.
Сіз қиналдығыз ғой, көріп тұрмын.
О т е л л о
Онша емес.
Өзім білем, Дездемона күнәсіз.
Я г о. Тек оның өмірі мен сіздің сенім ұзақ болсын.
О т е л л о. Ал, әлде табиғат өзі алдар ма?..

Я г о
Бәсе, мәні сол ғой —
Сізге батым айтамын:
Көп күйеуді кейін серіпті
Өз елінің, өзі түсті бегінен.
Табиғатта, бар нәрседе қисын бар.
Тұу, бұл — таңдаудың ісі.
Бұзылған ой, нас қиялға ұқсайды...
Кешіріңіз, сөз қылғаным ол емес,
Қорқам бірақ салқын оймен
Нәпсі басып, сізді теңеп
Өз тегімен байқағанда
Өкініп қалып жүрмесе.
О т е л л о
Жарайды, қош, қош,
Тағы білген жайың болса — айтып жүр,
Әйеліңе айт, аңдысын. Бар.
Я г о (*кетіп бара жатып*).
Қош айтамын ибамен.
О т е л л о
Неге үйлендім?
Адал Яго көріп жүр,
Айтқанынан білгені көп, әрине.
Я г о (*қайта оралып*).
Аса терең бойламаңыз бұл ойға,
Өтінемін, асықпаңыз уақыт білсін.
Кассионы қызметіне қайта аларсыз,
Міндетіне берік қой.
Бірақ, тегі, алыс болса бар жайын,
Мақсатын да тез білер ек.
Әйеліңіз жабысып
Жалынар ма екен байқаңыз.
Көп сыр сонда ашылар. Әзірше,
Сезікшілге мені санап,
Шыны сондай болсам керек,
Таза деп соны біліңіз,
Өтінемін осыны.
О т е л л о. Мен өзіме берікпін.
Я г о. Қош айтамын ибамен.

Кетеді.

О т е л л о

Адал адам, жете білед
Адам жанын,
Мінездердің мәнін ұғуда.
Жайын болсаң, сұңқарым,
Балақ бауың жүрек қылым болса да,
Жіберермін ыққа қарай,
Бұйырғанын ілерсің.
Қара деймісің?
Судырлақтар секілді
Сыпайы сөзім аз ба әлде? Әлде,
Мосқал болдым ба?
Бірақ сондай кәрі емеспін.
Кеттің. Мен алдандым.
Жұбанышым – жирену ғана болғанда,
Некенің бір қарғысы –
Нәзік заттың сезімі емес,
Күр сыртына иеміз.
Өзім сүйген нәрсенің
Жалғыз түгін татырғанша басқаға,
Тасбақадай жер астына кірсемші.
Бек дегеннің жарасы
Жабайыдан ашты екен.
Бесікте өкім шығарып
Алданған ер етпек қой.

Дездемона мен Эмилия шығады.

Дездемона әнеки.
Егер мені бұл алдаса,
Тәңірі өзін күлкі етер. Сенбеймін.
Д е з д е м о н а
Отелло,
Сіз шақырған аралдағы жақсылар
Күтіп отыр, ас әзір.
О т е л л о. Иә, айыптымын.
Д е з д е м о н а
Дауысыңыз сонша әлсіз ғой,
Әлде сырқат па едіңіз?

О т е л л о
Иә, мына жерде,
Маңдайымда шаншу бар.
Д е з д е м о н а
Ұйқы шала болған ғой. Кәні,
Мықтап таңып берейін,
Әлі әзір-ақ жазылады.
О т е л л о. Орамалың тым кішкене...

Орамалды қағады, түсіп қалады.

Д е з д е м о н а. Аяныш болды-ау, сырқатыңыз бүгінгі!

Отелло, Дездемона кетеді.

Э м и л и я
Орамалын тапқанымның жақсысы-ай,
Бұл маврдың ең алғашқы сыйы ғой.
Ерепейсіз күйеуім,
Сан жалынып, ұрлап бер деп айтушы ед,
Бірақ оған махаббаттың белгісі
Қымбат еді, ері-дағы сақтамағын
Шарт етіп еді,
Тастамайды жанынан,
Тіл де қатып сүйоші еді.
Ойынынан үлгі алам.
Соны берем Ягоға,
Ол не қылмақ екенін
Білмесем де,
Күйеуімнің бір тілегін табайын.

Яго келеді.

Я г о
Мұнда неғып жалғыз тұрсыз?
Э м и л и я
Қой ұрыспаңыз! Сізге деген нәрсем бар!
Я г о
Нәрсе? Бос нәрсе екен...
Э м и л и я
Немене екен?

Я г о
Иә, ақымақ қатын екен?
Э м и л и я
Барың сол ма?
Ендеше дәл мынадай орамалға
Немене сый бересіз?
Я г о
Қай орамал?
Э м и л и я
Қай орамал?
Отеллоның әйеліне бергені.
Ұрлап бер деп талай сұрап едің ғой.
Я г о
Сен сүйтіп ұрлап алдың ба?
Э м и л и я
Ол оқыста түсірді,
Мен осында едім,
Алып тұрмын мінеки!
Я г о
Міне жақсы бойжеткен! Әпкел!
Э м и л и я
Мұны қайтпек едіңіз?
Ұрла деп неге сұрадың?
Я г о
Сізге бәрібір.

Орамалды жұлқып алады.

Э м и л и я
Аса қажет болмаса, қайтарыңыз?
Жоғалтқан соң сорлы әйел
Ақылынан адасар.
Я г о
Білмеймін де. Маған қажет.
Бар.

Эмилия кетеді.

Кассионың үйіне орамалын тастайын,
Мавр тапсын. Қызғаншаққа болымсыз да
Дін сөзіндегі дәлел ғой.

Маған болса, септігі бар.
Уымнан мавр өзгереді.
Күдіктің тегі анық-ау.
Болар-болмас дәмі болад басында,
Бірақ қанға жеткенде
Күкірттей боп өртейді.
Бәсе, білгенін!
Көріңіздер әнеки!

Отелло келеді.

Мандрагор да, мак та болса,
Дүниенің барлық ұйқы дәрісін де,
Кешегі тәтті ұйқыңды
Енді саған қайта бермес.
О т е л л о
А, мені алдау ма!
Я г о
Қалайсыз, генерал?
Жә, қойсаңызшы соны!
О т е л л о
Жоғал! Жөнел! Азапқа салдың сен мені.
Құдай ақына, дәркүмөндә болғанша
Алданып жүрсем жақсы еді.
Я г о
Қойыңызшы, генерал!
О т е л л о
Құмарлық сыйын жасырып жүріп бергенде
Мен еш нәрсе сездім бе?
Біліп пе едім? Ойлап па едім?
Азаптан аман, ұйқы да тыныш, рақат ем.
Кассионың сүйген ізін,
Аузынан да байқамап ем.
Шын тоналу, тоналғанды білген жерде.
Я г о
Естимін де қиналамын.
О т е л л о
Білмей жүрсем, бір қол солдат
Кезегімен көрсе-дағы қызығын,
Бақытты күйде қалар ем.
Енді мәңгі қош бол, сабыр!

Қош, ырзалық!
Қанатты әскер, сен де қош!
Даңқ құмарды ер дегізер соғыста
Кісінеген атпенен азынаған керней де,
Қозғау салар дабыл менен сырнай да,
Патша туы, бар таланттар, сен де қош!
Салтанат, атақ, соғыс мақтаны!

Зеңбіректер, сендер де
Қош болындар, бітгі бәрі,
Енді жоқсың Отеллоға.

Я г о

Мүмкін емес, генерал?

О т е л л о

Оңбаған, дәлелдеуге міндеттісің,
Сүйгенімнің сұмдығына көзім жеткіз,
Не болмаса, ант етейін барыммен
Қайнаған ашу алдында
Тіл қатқанша,
Ит боп неге тумадың деп айтармын.

Я г о

Сұмдық!

О т е л л о

Көзіме көрсет, ол болмаса
Күдік тұрар жер қалмастай
Ашып бер!

Болмаса қоштас өмірмен!

Я г о

Құрметті генерал!

О т е л л о

Оны босқа қаралап,
Мені азапқа салған болсаң,
Дұға оқыма, тәубә қылма!
Сұмдыққа сұмдық қоса бер,
Аспан жылап, жер түшкірсін:
Басыңды анық жояр жерің
Сол ғана.

Я г о

Иә, тәңірім, панам бол!
Адамсыз ғой? Жан мен сезім
Бар емес пе? Құдай кешсін.

Қызметімнен шығайын.
Ақымақ екем.
Адалдық айып болыпты.
О, сұмырай дүние!
Көр, көрші міне,
Шыншыл, адал болу қауып болыпты.
Сабақ алдым, рақмет,
Достығымнан реніш тапқан сағаттан.
Қызмет маған азап болар.
О т е л л о
Жоқ, тоқта: сен адал боп қала аласың.
Я г о
Мен ақылды болайын.
Адалдық – деген ақымақтық,
Қолданғанды қор етер.
О т е л л о
Антым анық,
Өз ойымша әрі таза –
Әрі айыпты әйелім.
Өз ойымша сенің сөзің әрі өтірік, әрі шын.
Көзім жеткіз.
Оның аты әулиедей таза еді,
Былғаныпты, бүгін менен қара бопты.
Қанжар ма, дар ма, у мен от па...
Шыдамаймын. Жалғыз ғана білу қажет.
Я г о
Ашу сізді буып тұр ғой, байқаймын.
Осы жайды айтқаныма өкінемін.
Білмексіз бе?
О т е л л о
Енді міне? Білмей қоймаймын!
Я г о
Мүмкін, бірақ қалай білсек, бастығым?
Тұрпайылау болса да ұстаймыз ба,
Басып жатқан кезінде?
О т е л л о
Ажал! Қарғыс!
Я г о
Ондай күйде көре қою
Оңай болмас. Құтырып па

Бөтен көзге көрінгендей
Бір төсекте. Қайттік енді? Не етсек екен?
Не дейін? Сізді қайтіп сендірем?
Дәл текедей арсыз болып,
Мауығып тұрса маймылдай,
Әлде ұйыққан қасқырдай,
Немесе мас есуастай
Болса-дағы көрсетер ме?
Ал егер де белгілі менен тұспалдарға
Сене алсаңыз, солар сізді
Жеткізеді бар шынға,
Бәрін-дағы білесіз.
О т е л л о
Арамдығын айқын көрсет әйелімнің.
Я г о
Жақпай-ақ түр өзіме,
Белшеден бір-ақ батқан соң.
Достық пенен адалдық деп сандалып
Тағы айтайын.
Жақында бір Кассиомен бір жатып ем,
Бірақ тісім қанқақсап
Ұйықтамадым.
Шала жансар жандар бар ғой
Кейбір ісін түсте көкіп жататын,
Кассио соның өзі екен.
Сөйлеп жатыр байқасам: “Сақ бола жүр,
Дездемона, білдірмейік махаббатты”
Деп тұрып қысып қолымды
“Сәлем” деп те дауыстап,
Ернімді жұтып қойғандай
Жабысып кеп сүйгені-ай.
Аяғын әкеп бөксеме сап,
Сүйіп, жылап, күрсініп.
“Маврға сені бұйырған,
Қарғыс атсын тағдырды”, – дейді.
О т е л л о
Сұмдық!
Я г о
Бірақ бұл әншейін түс қой.

О т е л л о
Тұс былықты ашып тұр. Тұс болса да
Күдік дерттей болды ғой.
Я г о
Әлсіз болған дәлелді
Нығайтқандай болып тұр.
О т е л л о
Талқан етем мен оны!
Я г о
Жоқ, сабырлы болыңыз.
Ісін көрген жоқпыз ғой.
Әлде тіпті адал болар. Айтыңызшы,
Әйеліңіздің қолынан
Бүлдіргендей оюы бар
Орамал көрген бе едіңіз?
О т е л л о
Ол орамал — менің алғаш берген сыйым-ды.
Я г о
Біле алмадым, бірақ бүгін сондай орамалмен,
Шәк жоқ сол кісінікі,
Кассио сақалын сүртіп тұрды ғой.
О т е л л о
Орамал сол...
Я г о
Орамал сол ма, басқа ма, —
Бір белгі тағы қосылды.
О т е л л о
Қуарғанның қырық мың жаны болса етті?
Бір-ақ жанға кегім қайтып қанады.
Көзім жетті. Бәрі де рас. Қара міне.
Махаббатты желге шашып жіберем:
Кетті әнеки.
Қап-қара кек, шын дозақтың түбінен!
Махаббат, таж бен тақты бер,
Аяу бермес ашуға!
Оқ жыландар қадалған
Көтерілсін бұл кеудем.
Я г о
Сабыр етіңіз!

О т е л л о
О, қан ішем, қан, қан!
Я г о
Өзгертіңіз ойыңызды, шыдаңызшы!
О т е л л о
Жоқ, Яго, қоярым жоқ!
Теңізге тулап құярда
Бетін бұрмай құлшынып,
Мұз тасқынын төгетін
Понт суындай болып ап —
Қан-жынтанып айқын ағар ойдағым.
Бәрі келіп жалмағанша
Әділ жайын жалғыз кек
Жалтармас та, сүйеге де бұрылмас.
(Тізесін бүгіп отыра қап.)
Осы сөзден қайтпаймын деп,
Мәрмардай, мынау аспан астында
Осыны мен ант етем.
Я г о. Тұрмаңыз.
(О да жүгініп.)
Мәңгі-бақи зор иемнің алдында,
Асылып тұрған осы аспанның астында,
Ыза шеккен Отеллоның жолына
Бойындағы ақылын, қолын, жүрегін
Аямасқа ант қып Яго береді.
Бұйрық берсе,
Маған десе қан төгілер іс болсын,
Өкінбестен барамын.

Екеуі де тұрады.

О т е л л о
Достығыңды — сөзбен емес,
Шын жүрекпен қабыл алдым.
Керегіме қазір және жұмсаймын.
Кассионың өлді деген хабарын
Білдір Яго осы үш күннің ішінде.
Я г о
Өледі, досым, оны тілесен,
Ал әйелді өлтірмеңіз.

О т е л л о
Қарғыс тисін нас қаншыққа!
Жүр-ей бірге! Ойлап алып шешейін.
Сұлу жігіт әзезілдей,
Тез өлтіру есебін.
Енді сенсің — лейтенантым.
Я г о. Мәңгі сізге тиістімін.

Кетіседі.

Төртінші сахна

Сарай алды.
Дездемона, Эмилия, Шут шығады.

Д е з д е м о н а. Лейтенант Кассионың жәйі қайда екенін білемісің, Шут?

Ш у т. Мұндай сұрақтарға жауап берер жәйім жоқ.

Д е з д е м о н а. Неге?

Ш у т. Әскери адамның мекенін айту бекерлік, ол үшін басыңмен жауап берерсің.

Д е з д е м о н а. А, қойшы! Қайда тұрады?

Ш у т. Оның қайда тұрғанын айту, менің қайда жатқанымды, яғни шатқан... шатқанымды айту болады.

Д е з д е м о н а. Бұл не сандырақ!

Ш у т. Қайда тұратынын білмеймін. Сондықтан иә онда, иә мұнда деу, ол өз сорыңа өтірік айту болады.

Д е з д е м о н а. Сіз өзгелерден сұрап, анығын біле аласыз ғой.

Ш у т. Мен бар дүниені мәңкір-нәңкірдей сауал, жауап дегізіп қояйын.

Д е з д е м о н а. Соны тауып, осында жіберіңіз. Мен күйеуімді оның пайдасына ойыстырдым, ендігінің бәрі жақсы бола береді деңіз.

Ш у т. Бұл адам ақылының шамасынан тысқары нәрсе емес, сондықтан орындауға тырысайын.

Д е з д е м о н а. Қайда жоғалттым екен бұл орамалымды.

Кетеді.

Э м и л и я. Білмеймін, ханым!
Д е з д е м о н а
Бүйткенше алтын салған
Асыл қалтам жоғалса етті.
Ер маврым сенгіш-ті,
Қызғаныштың сұмдығынан
Алыс бола тұрса да.
Осы жайдан күдіктену мүмкін еді.
Э м и л и я. Қызғаншақ емес пе?
Д е з д е м о н а
Байқауымызша, отанның
Күні сондай сезімдерді жойғандай.
Э м и л и я. Әне өзі де келеді!
Д е з д е м о н а
Қызметіне қайта алғанша Кассионы,
Мен соңынан қалмаймын.

Отелло шығады.

Саушылығың қазір қалай?
О т е л л о
Аса жақсы! (*Шетке.*)
О, мекерлік қалай қиын еді?
Сіз қалайсыз, Дездемона?
Д е з д е м о н а. Жақсы!
О т е л л о. Қолыңызды беріңізші. Дымқыл екен.
Д е з д е м о н а
Көрілік те, уайым да.
Әлі бұған мәлім емес.
О т е л л о
Қоя берсін ісі көп,
Мырзалығы ол жүректің
Дымқыл, ыстық... Мұндайлық қол
Ораза-намаз, құлшылықты,
Қысымшылық азаптарды тілейді.
Мұнда жас, сүйікті жын бар ғой,
Бүлініп тұр ғой. Жақсы қол
Береген.
Д е з д е м о н а
Мұны айтуға болады.
Жүрегімді сізге берген осы қол ғой.

Отелло
Қол мен жүрек бұрын ғана берілетін,
Ендігі жерде – қолды ғана бергізед.
Дездемона
Біле алмадым.
Ал, сіздің берген уәде қайда?
Отелло. Қай уәде, сүйіктім?
Дездемона. Сізге кел деп Кассионы шақырттым.
Отелло
Қатты бір тұмау қинап тұр:
Орамалың бере тұршы.
Дездемона. Міне, Отелло.
Отелло. Әлгі мен сыйлаған ше?
Дездемона. Жаныма салмай шығыппын.
Отелло. Жоқ па?
Дездемона. Жоқ, шын жоқ. Отелло!
Отелло
Бекерлік екен.
Анама сол орамалды
Цыган қатын беріпті.
Өзі бақсы, кісі ойын да оқиды екен,
Соның айтқан бір сөзі
Осы орамал әкемді,
Сүйдіріп те, көндіреді деген екен.
Егер тегі жоғалтып
Не сыйланса біреуге,
Әкем айнып, басқаға ауып
Кетеді депті.
Өлерінде сорлы анам,
Орамалды тапсыр деп ед
Әйеліңе үйленгенде.
Сүйткен едім. Сақта,
Жауынгердей жақсы көр,
Егер оны, не жоғалтып, не сыйласаң,
Одан үлкен қаза болмас.
Дездемона. Шын ба?
Отелло
Иә, шын! Ол нәрседе сиқыр бар.
Айналғанын көріп алған Сивилия
Күннің жерді екі жүз рет,
Орамалды, көріпкел болар кезеңінде кестелепті,

Жібегін берер өзгеше құртты өсіріп,
Семіп қалған мумиядай
Жүрегінен қыздардың
Қасиетін еппен алған.
Д е з д е м о н а. Мүмкін бе екен?
О т е л л о. Иә, анық. Оны сақта сондықтан.
Д е з д е м о н а. Бұйткенше оны көрмесем етті!
О т е л л о. А! Неге!
Д е з д е м о н а. Құдая, тәуба!
О т е л л о. Сіз немене?
Д е з д е м о н а
Ол жоғалған жоқ,
Ал, тегі, жоғалса нетер еді?
О т е л л о. Қалайша?
Д е з д е м о н а. Бірақ ол жоғалған жоқ.
О т е л л о. Әпкел өзің!
Д е з д е м о н а
Әкелер ем, бірақ әзір бермеймін.
Мені есімнен жаңылдырмақ айлаң ғой бұл.
Өтінемін. Кассионы қайта алыңыз.
О т е л л о
Орамалды бер деймін!
Сескеніп тұрмын.
Д е з д е м о н а
Ту, қойыңызшы...
Одан артық жан таппайсыз...
О т е л л о. Орамал!
Д е з д е м о н а
Бар тілеуін мәңгілікке
Сізден күткен жан екен,
Қауіпті де сізбен бірге кешіпті.
О т е л л о. Орамал!
Д е з д е м о н а. Кінә сізде қалады ғой.
О т е л л о. Жоғал! Жоғал!

Кетіп қалады.

Э м и л и я. Өзі қызғаншақ емес пе?
Д е з д е м о н а
Бұрын білген емес едім;
Тегі, орамалда сыр бар екен.
Сорлы екенмін, жоғалтқаным.

Э м и л и я. Еркекті біз талай жылдар танымаймыз.
Олар қарын, біз асымыз. Аш кезінде жейді де, тойса құсып
тастайды. Кассио мен менің байым келеді.

Яго, Кассио шығады.

Я г о

Басқа жол жоқ. Осы ғана көмекші.
Жол болғаны-ай! Барыңыз да жабысыңыз?

Д е з д е м о н а

Қадірлі Кассио, не жаңалық айтасыз?

К а с с и о

Баяғы сол тілек, ханым! Өтінемін,

Тағы да дос боп болысып,

Өміріме рахымын алып беріңіз.

Жүрегіммен зор тұтқаным сол еді.

Егер реніш кешпестей боп

Жүзі маған жылынбаса,

Өткен қызмет, әзір қайғы,

Болар еңбек баршасы да,

Түк болмаса, енді анығын білсем екен.

Онда амалсыз көнемін де,

Бақ дегеннің қайырын

Басқа жолдан тілеймін де.

Д е з д е м о н а

Асылзада Кассио,

Менің сөзім өндімей тұр.

Ерім қатты өзгеріп жүр.

Егер көңіл өзгергендей,

Жүзі-дағы өзгерсе –

Танымай да қалар ем.

Тура айтам деп

Ашуына кез болсам да,

Сіз үшін мен тілегенді

Мен үшін, түбі тәңірі алдында

Періштелер тілесін деп айтар ем.

Сабыр етіңіз,

Қолдан келген барды жұмсап,

Өзім үшін етпесімді етермін.

Соған ырза болыңыз.

Я г о. Немене, ашулы ма?

Э м и л и я
Жаңа ғана кетіп қалды.
Өзгеше боп қиналғандай.
Я г о
Ашулана білуші ме ед? Топтар түсіп
Қатар-қатар солдатын
Қасындағы інісін,
Жоқ қылғанын көріп ем...
Ашулана білуші ме ед?
Пәле бар ғой мұнда бір,
Барайыншы өзіне,
Жүректе бір себеп бар ғой.
Д е з д е м о н а
Бәсе, баршы.

Яго кетеді.

Әлде бір іс бар ма екен
Венеция мен Кипрде әлде,
Құпия жауын танып,
Соған ойы күйді ме екен. Ерлер
Ашуының себебі үлкен болғанда
Болымсыз бір, ұсаққа да қаптағыш.
Бір саусағың ауырса,
Сан дененің бәріне де тарайды:
Ерімізді періште санау жөн емес,
Күйеу болған кезіндегі
Қас-қабақты күтпеу керек.
Э м и л и я
Маған ұрыссаңшы!
Бағына білмес тентек боп
Қатал деп оны сөгіппін,
Жалғаншы күнә тауыппын,
Оны бекер мінеппін.
Тек мемлекет ісі болсын.
Қызғаныш сұмырай күдігіне
Себепші ғана болмасын.
Д е з д е м о н а. О, қасірет! Сылтау етер не қылдым.
Э м и л и я
Қызғаншақ жауға оны деменіз:
Сылтаусыз да қызғанбастан тұра ма,

Қызғаншақ болса – себеп сол.
Қызғаныш – сұмырай
Өз-өзінен жүкті боп, өзін-өзі табатын.
Д е з д е м о н а. Отеллоны сұмырайдан сақта, тәңірім!
Э м и л и я. Әмин, ханым!
Д е з д е м о н а
Өзіне барам. Кассио, тоса тұрыңыз,
Көңілді болса, тырысып
Сіз айтқанға көндірермін не қылса.
К а с с и о. Ханым, алғыс айтам барынша.

Дездемона, Эмилия кетеді, Бьянка шығады.

Б ь я н к а. Кассио, досым!
К а с с и о
Қайдан жүрсіз?
Халіңіз қалай, әсем сұлу Бьянка?
Антым анық. Беттегенім сіз едіңіз, сүйіктім!
Б ь я н к а
Кассио, мен де пәтеріңе келемін.
Жеті күн, жеті түн, апта болды, келмейді.
Сүйгенімсіз сол жүз алпыс сағаты
Дәл жүз алпыс күннен ұзақ болғаны-ай.
О, шерлі себептер!
К а с с и о
Кешіріңіз, Бьянка, мен
Бейнет басты боп жүрмін,
Оңашада енді өтермін
Бармағанның қызығын,
Еркетайым, Бьянка.

Дездемонаның орамалын береді.

Үлгісін алыңыз.
Б ь я н к а
О, қайдан келген?
Жаңа бір дос сыйлады ма?
Келмеуіңнің себебін де сеземін.
Осыған жеттік пе? Иә, жарайды!
К а с с и о
Жарайды!
Сұм тұспалды сайтан қақсын!

Жат ішіне қайтадан.
Қызғануды таптыңыз ба?
Сүйгеніңнің сыйы деп?
Белгісі деп!
Құдай ақына, Бьянка, бекер!
Бьянка. Ал енді кімдікі?
Кассио
Білмеймін. Үйден таптым,
Оюы әсем. Қайтарғанша,
Түбі, қайтаруға тура келер,
Осындай ғып шегіп берші. Ал, барыңыз.
Бьянка. Барыңыз? Неге?
Кассио
Генералды тосып тұрмын. Жарамайды.
Қызбен тұрсам лайық емес.
Бьянка. Қалайша? Айтыңызшы.
Кассио. Сүюмен емес себебі.
Бьянка
Иә, сүйгендікпен себебі.
Біраз ғана ұзатыңыз.
Және, қонаға ерте келесіз бе?
Кассио
Аз ғана жерге ұзатайын:
Осы арада тосу қажет,
Бірақ артыңнан тез жетемін.
Бьянка. Ал, не дейін, көнбесіме шарам жоқ.

Кетіседі.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

IV АКТ

Бірінші сахна

Сарай алды.
Отелло мен Яго шығады.

Яго. Солай дейсіз бе?

О т е л л о. Солай деймін, Яго.
Я г о. Сүйтіп ұрлап сүю?
О т е л л о. О! Арам.
Я г о
Ал, жалаңаш күйде бір сағат
Төсекте доспен жазықсыз жатса нетеді?
О т е л л о
Жалаңаш, төсекте, жазықсыз?
Бұл шайтаннан асқан сайқалдық қой?
Үйтiп пәк боп шыққанда
Шайтан күлер, аспан да азар.
Я г о
Үлкен ісі болмаса – жазық аз ғой.
Бірақ егер, әйеліме бір орамал сыйласам...
О т е л л о. Сонда ше?
Я г о
Сонда орамал оған тиісті, әрине,
Кімге болса сыйлауға да еркі бар.
О т е л л о
Ары да оған тиісті, әрине.
Оны да сыйласын ба?
Я г о
Әйелдің ары – бүркеулі зат;
Көбінде сол, әрі бар да, әрі жоқ.
Ал бірақ орамалды қайтеміз?
О т е л л о
Құдай ақында, соның жәйін
Ұмытқанға құмар ем.
Сен айттың да – ой соншама.
Топалаңның үстіне
Топырлаған қарғадай
Жаман белгі түйілді.
Орамалым сонда екен.
Я г о. Е, қайтушы еді?
О т е л л о. Онша жақсы да емес.
Я г о
Ал, сізді мінеп, сөккенін
Есітім десем не дейсіз.
Бар ғой сонда не қулар,
Жалынып жүріп жабысып
Әйелді алдап,
Құмарын басып

Алған соң
Көрінгенге көкімесе болмайтын.
О т е л л о. Немене, бірдемені айтып па еді?
Я г о
Айтты-ау, бірақ не керек.
Танып кетсе тағы еркі.
О т е л л о. Нені айтты?
Я г о. Айтқаны, әйелмен... не айтқанын да білмеймін.
О т е л л о. Не дейсің? Не дейсің?
Я г о. Жаттым дейді...
О т е л л о. Қасында ма?
Я г о. Әлде үстінде ме — оны ықтиярыңыз білсін.
О т е л л о. Қасында жатқан? Үстінде?.. Әйелге жала
жабарда үстіне мінді дейміз. Қасында жатқан ше? Не деген
былық? Орамал... сырын айту... орамал!.. Қылмысы үшін,
барын айтқызып, дарға асу. Жоқ, әуелі дарға асу, содан соң
сырын ашу... Қалтырап барам... Осыншалық тұңғиыққа, адам
табиғаты себепсіз үңілер ме еді. Сөз емес мені сенделткен.
Түу! Мұрындары, құлақтары, еріндері — не дейді? Сырын
айту! Орамал! О, малғұн! *(Есі ауып құлап түседі.)*

Я г о. Қимылда.

Менің дәрім! Осылай тосар
Ақымақтың аңқауын,
Бекзада, таза ханымдар да
Осылайша, ақ та болса күйетін.
Ах, генерал! Отелло! Генерал!

Кассио келеді.

А, Кассио да келіпті.

К а с с и о. Бұл не мынау?

Я г о

Генералдың ұстамасы ұстап тұр.

Кеше бір болып еді.

Бүгін тағы мінеки.

К а с с и о. Самайын сылап көріңіз.

Я г о

Қой! Ол несі!

Ұстамаға бөгет ету болмайды.

Әйтпесе аузы көбіктеніп,

Аласұрып кетеді.

Тоқтаңызшы, қозғалды ғой.
Аз ғана шыға тұрыңыз,
Есін жиып, тұрып кетсін,
Кейін сізбен сөйлесетін сөзім бар.

Кассио кетеді.

Генерал, аман ба екен маңдайыңыз жарадан?

О т е л л о. Күлгенің бе?

Я г о

Күлгенім? Ант етейін; ойдағым

Еркек болып, тағдырына

Көнсе деймін мен сізді.

О т е л л о. Сор маңдай ер — сұмырай бір айуан да.

Я г о

Айуандарға солардай,

Шетінен толы қалалар.

Сыпайы бір сұмырайлар...

О т е л л о. Айтты ма өзі?

Я г о

Еркек бола біліңіз.

Сақалдының бәрі де өзіңіздей

Қамыт қақты жегінде;

Көптің ортақ төсегін

Ант етіп жалғыз мендік деп

Жүретін талай миллион бар. Сіз жақсысыз.

О, дозақшы жауыздық,

Адал төсек үстінде

Мінсіз деп құшсаң бір қарды

Мазағы ғой өзезілдің.

Білген артық;

Сүйтіп білем өзімді,

Оның да жайын білемін.

О т е л л о. Мен білемін, сен естісің.

Я г о

Былай барып тұрыңызшы,

Бойға шыдам жиыңыз.

Сізді қайғы құлатты ғой,

Мұндай пәле сізге мүлдем жат еді.

Келген еді Кассио, сіздің жайды

Сыпайы сөйлеп жөнелтіп ем,

Қайта бір соқ, сөйлесем деп
Келмекші еді. Тығылыңыз. Байқаңыз.
Мазақ, мысқыл ма, әлде арсыз кекесін бе
Шығар ма екен жүзіне.
Бәрін-дағы қайта айтқызам. Әйеліңмен
Қалайша, қашан, қай жерде,
Қаншалық рет көрісіп жүр,
Тағы қашан көрмек екен.
Бар қимылын байқаңыз. Сабыр!
Болмаса ашу билесе,
Еркек емес болғаның.
О т е л л о
Ескер, Яго,
Шын құбылам – бірақ ескер, Яго!
Қанішер болам.
Я г о
Әне соның жаман болмас,
Бәріне әлі мезгіл бар.
Ал енді сіз жалтарыңыз.

Отелло шетке кетеді.

Кассиомен қазір мен
Бьянканы сөз қылам,
Өзін сатып ол қатын
Ас пен киім табатын. Кассионы
Сол жануар сүйіпті.
Сайқалдардың жазасы –
Аңди жүріп өзгені,
Өзі торға түсетін.
Естігенде ол жайын,
Күлмей тұрмас Кассио,
Әне өзі де келеді.
Күлсе болды!

Кассио келеді.

Жыны қозар Отеллоның.
Жөн білместік қызғанышы
Кассионың күлкісі мен қимылынан
Қисық ойлар ойлатар. Ну, лейтенант!

К а с с и о

Айрылғанда өлдім десем,
Несіне сол чинді айтасың?

Я г о

Іс болады, жабысыңыз Дездемонаға. *(Кубірлен.)*

Егер күші жетер болса Бьянканың,
Мұратың тез болар еді-ау.

К а с с и о. Ах, сорлы-ай, десеңші!

О т е л л о. Көрдіндер ме күліп тұр.

Я г о. Сондай асық көрген емен.

К а с с и о. Байқауымызша, сол бәлекет шын сүйеді.

О т е л л о. Өтірік танып күліп тұр.

Я г о. Естисіз бе?

О т е л л о

Енді үйіріп айтқызбақшы —

Көне солай, көні, жақсы.

Я г о

Соның өзі

Сізге тием дейді ғой?

К а с с и о. Ха, ха, ха!

О т е л л о

Асқақтаймысың, ақсүйек?

Асқақтаймысың?

К а с с и о. Мен соны алам ба! Бұл не? Сатымсақ
қызды ма? Өтінішім болсын, аз да болса менің ақылымды
аясаңшы. Тақа біткен жынды деме. Ха, ха, ха!

О т е л л о. Солай, солай, ұтқан кісі күлет те.

Я г о. Шыны, сыбыс көп, сіз алады деседі.

К а с с и о. Жоқ, шыныңды айтшы!

Я г о. Өтірік айтсам сұм болайын.

О т е л л о. Мені есептен шығарғансыз ғой? Жақсы.

К а с с и о. Ол сыбысты сол маймылдың өзі таратып
жүр. Алады деп сенгені менің уәде бергенімнен емес, өзінің
асық болып, құр үмітпен жұбанғаны.

О т е л л о. Яго маған ымдайды — әңгімесін енді
бастады.

К а с с и о. Сол жаңа ғана осында кепті, қайда
барсам қалмайды. Жақында теңіз жағасында бірнеше
венециялықтармен сөйлесіп тұр ем, бір сәтте әлгі
қуыршақ келе бере, құдай ұрсын, битіп кеп мойныма
асыла түспесін бе...

О т е л л о. “О, қымбатты Кассиом” – деп, немесе басқа сондай бірдеме деп, аһ ұрып де – қимылы соны көрсетіп тұр.

К а с с и о. Жабысып, асылып, бір жылап, бір сүйреп, тағы жұлқып та қояды! Ха, ха, ха!

О т е л л о. Ендігі айтып тұрғаны – әйелдің менің төсегіме қалай жетектеп апарғаны ғой. О, тұмсығыңызды көріп тұрмын. Бірақ соны тастайтын итті көрмей тұрмын-ау!

К а с с и о. Иә, менің оны тастауым керек.

Я г о. Құдай біледі, мынау тап сол.

К а с с и о. Міне саған сасық күзен! Сайтаны құрсын! Иісті майлы сасық күзен!

Бьянка келеді.

Айтыңызшы, осыншалық ізге түсіп не болды?

Б ь я н к а. Сайтан түссін ізіңе? Жаңа ғана маған берген мына орамалдың мәнісі қалай осы? Осыны алған мен не деген есуаспын! Өз үйіңнен тауып апсың, ал мен кім қалдырып кеткенін білместен, үлгісін көшіріп алмақпын ба? Бұл, бір қаншықтың сыйы ғой, мен соның үлгісін алмақшымын ғой! Мә, сол байталыңыздың өзіне беріңіз. Қайдан алсаңыз да мен үлгісін көшірмеймін.

К а с с и о. Ну, бұныңыз не, Бьянка сүйіктім, бұныңыз не?

О т е л л о. Ант етейін, орамал тегі менікі.

Б ь я н к а. Егер бүгін кешкі асқа келем десеңіз келіңіз: ал егер келмеймін десеңіз — онда басқа, тілеген кезіңізде келіңіз. *(Кетеді.)*

Я г о. Барыңыз! Барыңыз!

К а с с и о. Рас, бару керек — болмаса көше бойы үре береді.

Я г о. Сіз кешкі асына барасыз ба?

К а с с и о. Барамын деймін.

Я г о. Ендеше мен сізге сонда кездесемін; сізбенен сөйлескенге қатты сүйсінем.

К а с с и о. Рахым етіңіз, келесіз бе?

Я г о. Барыңыз, абыржымаңыз, келемін.

Кассио кетеді.

О т е л л о (*шыға берін*). Бұны қалай өлтірем, Яго?
Я г о. Өзінің осалдығына қалайша күлгенін байқадыңыз ба?

О т е л л о. О, Яго?

Я г о. Орамалды көрдіңіз бе?

О т е л л о. Орамал, өзі менікі ғой?

Я г о. Анық өзі, ант берем, әлгі жеңілтек сіздің әйеліңізді тіпті титтей сыйламайтынын айтсаңызшы. Ол бұған орамалын берсе, бұл оны өзінің жезөкшесіне береді.

О т е л л о. Бір емес тоғыз жыл бойы ұдайы созып өлтірер ем мен бұны. Әсем әйел! Сұлу әйел! Нәзік әйел!

Я г о. Жоқ, сіз оны ұмытуыңыз керек.

О т е л л о. Шірісін ол әйел, қаза тапсын, қарғыс атсын осы түнде, үйткені ол өледі. Жоқ, жүрегім менің тас болыпты, ұрсам қолым ауырады. О, бар дүниеде одан абзал жан жоқ еді; патшаның қасында жатып қызметін істер жан еді.

Я г о. Бірақ, сіздің тағдыр ол емес қой.

О т е л л о. Құрып кетсін! Құр ғана бір айтқаным ғой, іске шебер, музыкаға қандай ғажап еді. О, ол өзінің әнімен жайын жыртқыш аң болса да жуасытар еді. Соншалық зор, соншалық кең ақылы мен қиялы бар еді.

Я г о. Бәсе, сонысы әсіресе жаман ғой.

О т е л л о. О, мың есе, мың есе, жаным!.. Онан соң мінезі қандай сүйікті.

Я г о. Иә, орасан сүйікті.

О т е л л о. Иә, әрине. Бірақ соншалық аяймын, Яго!
О, Яго, соншалық аяймын, Яго!

Я г о. Егер сіз оның осалдығына соншалық ынтық болсаңыз, күнә сұмдығыңды істей бер деп қолына рұқсат хат беріңіз. Бұл тегі сізге батпаса, өзгеге тіпті жанаспайды да ғой.

О т е л л о. Өне бойын шапқылап өлтірем. Маған қиянат етпек қой.

Я г о. Иә, бұнысы сондай масқара!

О т е л л о. Менің офицеріммен!

Я г о. Онысы әсіресе масқара!

О т е л л о. Яго, бүгін кешке, маған бір у тауып берші. Оның денесі мен сұлулығы мені тағы да естен тандырмас үшін, мен онымен сөз қатпаймын. Дәл бүгін кешке, Яго.

Я г о. Умен өлтірмеңіз, төсекте, өзі арам еткен төсекте түншықтырып өлтіріңіз.

О т е л л о. Жақсы, жақсы; бұндай әділ өкім өзіме де ұнайды, тіпті жақсы.

Я г о. Ал Кассионы маған қоя беріңіз; қалғанын түн жарымында есітесіз.

О т е л л о. Жақсы.

Керней дауысы естіледі.

Бұл не қылған керней үні?

Я г о. Венециядан тіл келген! Өне Лодовико. Дождан кепті. Қасында сіздің әйеліңіз.

Дездемона, Лодовико, қызметкерлер кіреді.

Л о д о в и к о. Есенсіз бе, генерал!

О т е л л о. Есенсіз бе, құрметтім!

Л о д о в и к о. Дож бен барша сенатор сізге сәлем жолдады. *(Пакетті береді.)*

О т е л л о. Рақымынан мен садаға.

(Пакетті ашып оқиды.)

Д е з д е м о н а. Не жаңалық, туысқаным?

Я г о. Кипрде сізді көргеніме шат болдым. Қош келіпсіз.

Л о д о в и к о. Рақмет. Кассионың халі қалай?

Я г о. Жүр...

Д е з д е м о н а

Генералмен аралары бұзылды.

Сіз осыны түзерсіз.

О т е л л о. Сіздің сенім берік қой?

Д е з д е м о н а. Отелло?

О т е л л о *(оқиды)*.

“Жіберіңіз егер сіз...”

Л о д о в и к о

Сізге айтқан жоқ. Хат жайы ғой.

Сүйтіп бұлар араз ба?

Д е з д е м о н а

Қапа қылады. Мен барымша

Тыймақ едім.

О т е л л о. Дозақ оты!

Д е з д е м о н а. Отелло?

Отелло. Есің бар ма?
Дездемона. Ашуы ма?
Лодовико
Әлде ашуын хат келтірер.
Жаңылмасам бұған қайт деп,
Кассиоға істі табыс ет деген.
Дездемона. Білесіз бе, мен осыған шат болар ем.
Отелло. Ә, солай ма?
Дездемона. Отелло?
Отелло. Есіңіздің кеткеніне мен шатпын.
Дездемона. Отелло?
Отелло. Дозақы! (*Ұрып жібереді.*)
Дездемона. Жазығым жоқ!
Лодовико
Венецияға ант етсем де көрдім деп,
Адам сенбес, генерал, өрескел ғой!
Жылап тұр ғой. Кешірімін алыңыз.
Отелло
Дозақы!
Әйелдің көз жасынан
Буаз болса қара жер
Әр тамшыдан бір айдаһар бітер ед.
Жоғал менің көзімнен!
Дездемона. Кетейін, сізді қинамай. (*Жүре береді.*)
Лодовико
Көнбіс жар ғой!
Өтінемін, генерал, қайырыңыз!
Отелло. Ханым!
Дездемона. Отелло?
Отелло. Сізге керек қой?
Лодовико. Маған керек?
Отелло
Қайтар деген сіз емес пе,
Қайту оның еркі, мырзам,
Келіп тағы кете де алады.
Жылай-жылай жүре де алады.
Мырза, көнбіс дедіңіз ғой,
Аса көнбіс. Жылай бер! —
Оқыдым... — Азапты шебер ойнайды... —
Қайтсын деген бұйрық. — Жоғалыңыз!

Кейін өзім шақыртам —
Бұйрықты орындаймын,
Венецияға қайтамын —
Ну, кетіңіз!

Дездемона кетеді.

Кассиоға істі берем. Енді мырза,
Асқа рахым етіңіз. Хош келіпсіз.
Текелер де маймылдар! (*Кетеді.*)

Л о д о в и к о

Сенаттың мінсіз дегені,
Жаны таза жамандықтан
Адалдығын кездейсоққа алдырма,
Тағдырға да бойұсынбас —
Деген мавр осы ма?

Я г о. Ол өзгерген.

Л о д о в и к о. Есі қалай? Миында зақым жоқ па екен?

Я г о

Бұның бары осы ғой. Біле алмадым.

Тәңірі иіп өзгеріп,
Өзгеше біреу болса екен,
Бірақ әзір болмай тұр.

Л о д о в и к о. Қайтып қана қатынды ұрды!

Я г о

Әрине, нашар, бірақ мен
Сол ұрғаны, бар жамандық
Арты болса деп тілер ем.

Л о д о в и к о

Әрқашан да осы ма?
Әлде хатқа қиналып,
Осындай оғат басты ма?

Я г о

Е-ей!

Көрдім, білдім дей берсем,
Әділ емес. Көперсіз.
Мен айтпай-ақ оның ісі
Сырын ашар. Көз салыңыз,
Болған істі байқаңыз.

Л о д о в и к о. Өкінемін, сырын білмей адасыппын.

Кетіседі.

Екінші сахна

Сарай бөлмесі.
Отелло, Эмилия шығады.

Отелло. Сүйтіп түкті көрмедің бе?
Эмилия. Естіген де, сезген де емен.
Отелло. Ал, Кассиомен бір болғанын көрдің бе?
Эмилия
Онда да түк сұмдық жоқ.
Сөздерінің мен білмейтін түгі жоқ.
Отелло. Сыбырласқан да емес пе?
Эмилия. Емес деймін.
Отелло. Сізді шетке қаққан жоқ қой?
Эмилия. Еш уақытта.
Отелло. Ол-пұлына жұмсады ма?
Эмилия. О, жоқ, жоқ!
Отелло. Неткен ғажап.
Эмилия
Ақтығы үшін өз жанымды
Кепілдікке беремін.
Сіздің ойыңыз басқа ма?
Алдамшы ойды айдаңыз,
Соны ойлатқан аярдың
Басына аспан құласын.
Егер осы арам болса —
Барлық жерде бақыт жоқ,
Барлық қатын есектей былық болғаны.
Отелло. Шақыршы өзін.

Эмилия кетеді.

Еркін! Сөз айтушы қатынның
Бәрі осыны айтар ед.
Сарқынды, сайқал!
Арам сырдың құлпы менен кілті осы.
Ал, намазда, жерден
Бас алмайды, өзім көргем.

Эмилия, Дездемона шығады.

Дездемона. Не тілейсіз?
Отелло. Бері келші, көгершін.
Дездемона. Не қыл дейсіз?
Отелло
Көзіме қараңыз!
Тура қараңыз.
Дездемона. Қорқыныш қой қырыңыз!
Отелло (*Эмилияға*).
Ханым, енді сіздің міндет:
Ынтымақтарды қалдырып,
Есік жап та, біреу келсе,
Не жөткіріп, не қақырын.
Айяр! Айяр, шық шапшаң.

Эмилия кетеді.

Дездемона
Айтыңызшы, тізе бүгіп өтінем.
Не мәні бар сөзіңіздің?
Зәрін сезем, бірақ мәнін ұқпадым.
Отелло. Сен кімсің?
Дездемона. Адал, таза жарыңмын.
Отелло
Осыныға ант ет те,
Жаныңды өртеп, әезілге
Матап бер — күнәнді астыр!
Тазамын деп антың бер.
Дездемона. Құдай куә!
Отелло. Құдай куә, дозақысың жалғаншы.
Дездемона
Отелло, кімге, қалай
Кіммен жалған етіппін?
Отелло. О, Дездемона, кет, жоғал, жоғал!
Дездемона
Қасірет күні! Жылайсыз ғой, япырау, —
Көз жасың менен болды ма, Отелло?
Әлде айыпты әкем бе екен
Сізді қайта шақыртқан?
Жазалама ол үшін,
Сенің жатың — маған да жат.

О т е л л о
Тәңірі маған түйіліп
Жіберер болса азабын,
Төксе-дағы басыма
Қайғы, сордың нөсерін,
Белшемнен батсам жоқтыққа,
Өзім тұтқын, үміт типыл болса да,
Жанымның бір жерінен
Тамшыдай сабыр табар ем.
Жан жоқ меңіреу дөңбектей.
Табашылар жиренішпен түртсе де –
Соған-дағы шыдар ем; жақсы.
Бірақ мынау, жүрек сақтар жерімде
Не тірлік, не өлім бар,
Өмірдің шын тас бұлағы
Ақпаса, бірақ суалар.
Осыдан қайтып қуылам!
Әлде шалшық көлдей боп,
Бақалардың ойнағы боп қаламын!
Түсінді бұз, сабырлық,
Нәзік ерін періште едің,
Енді сұмдық дозақтай бол.
Д е з д е м о н а. Ерім мені таза дер деп сенемін?

О т е л л о
О, иә.
Шіріген етте құрты қайнар,
Бойнядағы шыбындайсың.
О, сен бір усойқы
Түрің көркем, иісің аңқып
Құмарлықты қоздыратын,
Тумасаң нетті бүйткенше.
Д е з д е м о н а. Япырмау, менің күнәм не?

О т е л л о
Ақ қағаз, кітап не керек?
Жазылар сөз “сайқал” болса? “Күнәм не!”
Ұятсыз, “күнәм не” дейсің.
Ісіңді сенің атасам,
Бетім оттай жалындап,
Ұятым күлдей сөнер ед.
“Күнәм не”. Күнәңнан аспан қысылып,

Ай да көзін жұмады.
Арсыз жел де, жолындағы барды сүйген
Естуден де ұялып
Тығылыпты тереңге.
Күнәң сенің немене! О, бұзық!
Д е з д е м о н а. Құдай ақына сөзің бекер!
О т е л л о. Бұзық емессің бе?
Д е з д е м о н а
Емеспін, иманыммен ант етем.
Денені сақтап ер үшін,
Арамдықтан пәк болу
Құтқарар болса бұзық аттан —
Бұзық емес, жарым, сен.
О т е л л о. Сүйтіп, сайқал да емес пе едіңіз?
Д е з д е м о н а. Ақтығыммен ант етем.
О т е л л о. Мүмкін бе екен?
Д е з д е м о н а. Құтқар бізді, я тәңірі.
О т е л л о
Кешіріңіз ендеше.
Отеллоға әдейі тиген
Венеция сайқалы деп ойлап ем.
(Даусын зорайтып.)
Тоны айналған періштесіз,
Күзетің дозақ есігі, я!

Эмилия кіреді.

Сіз, сіз, сіз, сіз!
Біз болдық. Мынау еңбек ақыңыз.
Есікті ашып, сырды бүгіп қалыңыз.

Кетеді.

Э м и л и я
Япырау, ойы қандай мырзаның,
Ханым, сізге не болды?
Немене, менің асылым?
Д е з д е м о н а. Шала көрген түсім бе?
Э м и л и я. Әміршіме не боп қалды кенеттен?
Д е з д е м о н а. Кімге дейсің?
Э м и л и я. Әміршіме деймін ғой.

Д е з д е м о н а. Ол кім?
Э м и л и я. О, ханым, әміршіміз біреу ғой!
Д е з д е м о н а
Сөйлеспеші менімен. Ол мұнда жоқ.
Жылауға да мұршам жоқ,
Барымды тілмен айтар ем.
Түнде маған, ұмытпай,
Неке күнгі ақты жай.
Шақырып берші Ягоны.
Э м и л и я. Неткен заман!

Кетеді.

Д е з д е м о н а
Осыншалық қор етті-ау!
Азғантай айып болса етті,
Қай мінезім сезік салды?

Эмилия, Яго келеді.

Я г о
Әміріңізге әзірмін, ханым.
Сізге не болды?
Д е з д е м о н а
Сөз жоқ. Жас баланы үйреткен
Кейде сипап сөкпей ме.
Ол да сүйтсе нетуші ед.
Мен әзір шын, бала емес пе ем.
Я г о. Ханым, нені айтасыз?
Э м и л и я
Япырау, ол сайқал деді.
Сондай сұмдық сөз тастап
Жүрегіне дақ салды.
Д е з д е м о н а. Маған лайық ат па, Яго?
Я г о. Қайсы?
Д е з д е м о н а. Сол, әлгі — ерім берген ат.
Э м и л и я
Сайқал деді; мас қайыршы болса да,
Таныс қызын бүйтіп сөкпес.
Я г о. Неге былай етті екен?
Д е з д е м о н а. Білмеймін. Мен ол емес қой? Рас
емес пе?

Я г о. Жыламаңыз, жыламаңыз, қасірет күн!

Э м и л и я

Салтанатты көп күйеуге бармастан

Тастағанда әкесін, досын, отанын.

Тапқан аты сайқал ма!

Кім жыламас!

Д е з д е м о н а

Тағдырым менің сор-дағы!

Я г о. Сорлы неме –

Неменесі ұстап қап еді?

Д е з д е м о н а. Құдай білсін.

Э м и л и я

Бекер болса дарда өлейін,

Дәл осынан болыпты,

Ойлап тапқан бір сұм бар.

Қуарған бұзық, сұмырай,

Шен қуған бір жорға құл; Осыным

Бекер болса дарға асылам.

Я г о. Түу, жоқ, ондай адам болмас-ақ.

Д е з д е м о н а

Егер сондай бар болса,

Күнәсін кеш, жасаған!

Э м и л и я

Жендет кессін тілеуін,

Кемірсін дозақ сүйегін,

Мұны сайқал деп отыр,

Қайда, қай кезде, қандай қылмыс етті екен?

Не жөні бар?

Сүркия, жауыз, қуарған.

Оңбаған ғой алдап жүрген маврды.

Тәңір-ау, неге сол сұмды

Етін ашып, қолыңа дырау қамшы алып

Жалаңаштап, иттей дүрелеп

Күншығыстан күнбатысқа қумайсың.

Я г о. Қой айқайды!

Э м и л и я

Ту әрмен! Сондай неме

Сіздің де ойды былғаған,

Маврменен сезікті деп мені де.

Я г о. Жындысыз ба, барыңыз!

Д е з д е м о н а

Жаным Яго,

Қайтсем ерім қайтады?

Барсаңызшы, досым-ау,

Жарық күнім суалсын,

Не қылмыспен жазғанымды білмеймін.

Міне бүктім тіземді.

Егер оның махаббатын,

Сөзбен, іспен, ойыммен,

Көзбен әлде сезіммен

Кірлетіп шетке қарасам,

Егер бүгін, иә бұрын

Мәңгілікке сүймес болсам,

Қайыршы етіп қуып шықсын —

Кетсін менен, қуаныш! Ашу қатты.

Ашуы оның өмірімді жоқ етер,

Махаббатым былғанбас.

“Сайқал” деген сөзді айтам

Айтамын да жиренем,

Сол айтқандай етерлік —

Дүниенің мені аздырар күші жоқ.

Я г о

Тынышталыңыз. Бәрі-дағы басылар.

Қызмет жөнде реніш бар,

Сізге әшейін тиген ғой.

Д е з д е м о н а. О, сол ғана, тегі, болса еді!

Я г о. Мен кепілмін.

Керней үні.

Музыка асқа шақырады!

Венеция елшілері тосып тұр.

Барыңыз, жылай көрмеңіз. Оңдалады.

Эмилия, Дездемона кетеді. Родриго келеді.

Р о д р и г о. Сені өзіме әділет істеп жүр деп айта алмаймын.

Я г о. Ал әділетсіз не боқты.

Р о д р и г о. Күн сайын маған бір сылтау айтасың, Яго, сүйтіп енді байқасам, тілегіме жақындаудың орнына, қисынды жердің барлығынан алыстатып барасың. Құдай

ақына мен бұдан әрі шыдамаспын. Бұл күнге шейін ақымақ боп көтергенді, ендігәрі тыпа-тыныш көтере де алмаспын деймін.

Я г о. Мені тындауға қалайсыз, Родриго?

Р о д р и г о. Тындағаным онсыз да көп еді, бірақ сіздің сөзіңіз бен ісіңіз шалғай жатыр.

Я г о. Сіз тіпті мені орынсыз кіналайсыз.

Р о д р и г о. Жоқ, кінәм тіпті орынды. Мен бар мүлкімді сарп қылдым. Дездемонаға бермек боп менен алған асылдардың жартысының өзі де бір сопы қатынды сатып аларлықтай болып еді. Сіз маған, ол қабыл алды және маған күтсін, тез арада жақындасуымызға сенсін деп айтты дедіңіз. Бірақ мен әлі күнге түк көргем жоқ қой.

Я г о. Жақсы, айта беріңіз, тіпті жақсы!

Р о д р и г о. “Тіпті жақсы”, “айта беріңіз!” Мен айта бере алмаймын, мырза. Тіпті де “жақсы” емес. Барымменен ант етем, масқара! Ақымақ болғанымды сезе бастадым.

Я г о. Тіпті жақсы.

Р о д р и г о. Ал мен айтсам, түк те “тіпті жақсы” емес. Мен Дездемонаға барымды айтам; ол менің асылдарымды қайтарып берсе, ынтық болудан бас тартамын да, орынсыз соңынан түскеніме ғапу өтінемін. Ол болмаса — біліп қойыңыз, есесін сізден қуам.

Я г о. Сіз болдыңыз ба?

Р о д р и г о. Мен іске мықтап бекінгеннен басқа түк те айтқам жоқ.

Я г о. Қазір мен сенде қайрат барын таныдым, сүйтіп осы минуттен былай, сен туралы өз ойымды түзей бастаймын. Қолыңды берші, Родриго; сен мені дұрыс кінәләдің, бірақ сонда да тағы айтсам, сенің ісің жөнінде еңбегім адал.

Р о д р и г о. Ол сезілген жоқ.

Я г о. Мен түсінемін, әрине, сезілмегені рас және сіздің сезіктенуіңіз ақылдан, дұрыстықтан тыс емес. Бірақ, Родриго, сенде менің әсіресе сенетін бір нәрсем — қайрат, еркектік, ерлік бар болса, соны бүгін кешке білдірші. Егер ертең түнде Дездемонаны жайлаамасаң, мені осы жарық дүниеден қу, жазаның ең ауырын ойлап тапшы.

Р о д р и г о. Бұл қалайша болғаны? Ақылға сыя ма, мүмкін бе екен?

Я г о. Мырза, Венециядан Кассионы Отеллоның орнына сайлаған бұйрық келді.

Р о д р и г о. Рас па осы? Онда Отелло мен Дездемона Венецияға қайтады ғой.

Я г о. О жоқ, ойда жоқ бір нәрсе бөгемесе, ол Дездемона сұлуды қасына алып Мавританияға кетеді. Ал бөгелетін жалғыз шара Кассионы тайдыру.

Р о д р и г о. Тайдыру деп нені айтасыз?

Я г о. Тайдыру деген – Отеллоның орнын ала алмастай ету деген, яғни миын шағу.

Р о д р и г о. Сүйтіп осыны мен істесін дейсіз бе?

Я г о. Иә, егер өзіңізге пайда менен теңдік керек болса, соны істейсіз. Ол осы кеште бір салдақының үйінде, мен де сонда барам. Өзіне келген жаңа құрмет жайын ол әлі білмейді. Егер сіз оның қайтқанын күзетпек болсаңыз, мен мезгілдің он екі мен бірдің аралығына апаруға тырысармын. Сіз сонда оны оп-оңай аласыз. Мен сізге болысу үшін жақын жерде болам, сүйтіп ол ортамызға түседі. Ну, таңданбаңыз бұған, жүріңіз. Мен оның өлімінің қажеттігін соншалық жақсы дәлелдейін, сіз тіпті өзіңізді оны жоюға міндетті деп санарсыз. Кеш боп барады, алдақашан тамақ мезгілі болды. Ал іске бастық.

Р о д р и г о. Мен әлі бұл істің барша дәлелдерін естуім керек.

Я г о. Сіз оған қанасыз.

Кетіседі.

Үшінші сахна

Сахнадағы басқа бөлме.

Отелло, Лодовико, Дездемона, Эмилия және қызметкерлер кіреді.

Л о д о в и к о. Өтінемін, зорламаңыз өзіңізді.

О т е л л о. О, рұқсат болсын. Маған жүрсем пайдалы.

Л о д о в и к о. Қош болыңыз, ханым, сізге рахмет.

Д е з д е м о н а. Әрдайым сізге біз шатпыз.

О т е л л о. О, рұқсат болсын. Маған жүрсем...

О... Дездемона!

Д е з д е м о н а. Отелло!

О т е л л о. Шаршап барып төсекке жатыңыз, мен тез

ораламын. Күтушіңізді қоя беріңіз; байқаңыз, осы айтқаным орындалсын.

Д е з д е м о н а. Баршасын орындаймын.

Отелло, Лодовико, қызметкерлер кетеді.

Э м и л и я. Ал, енді қалай? Жұмсарған сияқты ғой.

Д е з д е м о н а

Үйге жылдам қайтам деді.

Маған жат деп бұйырып,

Сізді үйіне жібер деді.

Э м и л и я

Мені ме?

Д е з д е м о н а

Әмір солай. Сол себепті, Эмилия,

Ет көйлегім бер-дағы қош бола тұр,

Келтірмейік ашуын.

Э м и л и я

Білесенң нетті осыны!

Д е з д е м о н а

О, жоқ, махаббатым барды ақтайды:

Ашуы, зілі, кейісімен –

Мынаны ағыт – бәрібір маған сүйікті.

Э м и л и я

Сіз бұйырған жамылшыны төседім.

Д е з д е м о н а

А, бәрібір. Ай, тәңірі, неткен ақылсызбын.

Егер сенсіз өліп кетсем,

Жамылшыдан кебін істе.

Э м и л и я

Қойыңызшы!

Д е з д е м о н а

Күтуші болған анама

Барбара деген кәрі еді. Асық екен;

Сүйгені қуып тастапты.

“Үйеңкі” деген бір ескі

Шыншыл әнді айтып,

Үнемі айтып өліп ед.

Сол әні бүгін кеш бойы

Көкейімнен кетпейді.

Сүйене тұрып айтқым келеді,

Сол Барбара бишарадай! – Ал, болшы!

Э м и л и я

Шапаныңыз керек пе?

Д е з д е м о н а

Жоқ, мынаны ағыт, —

Ал ана, Лодовико, сымбатты жас...

Э м и л и я

Иә, тіпті жақсы екен.

Д е з д е м о н а

Өзі жақсы сөйлейді

Э м и л и я. Венецияда осының төменгі ернін бір сүйгені үшін Құдысқа жаяу барудан бас тартпастай бір әйелді білуші ем.

Д е з д е м о н а *(Әндетеді)*.

“Тал түбінде ол отырады күрсініп,

Әндетейік үйеңкіні.

Қайғы, жүдеу, сүйенеді ол сорлы...

Әндетейік үйеңкіні, үйеңкіні.

Ойнап ақты мұз бұлақ...

Әндетейік үйеңкіні, үйеңкіні,

Ащы жастар құмды өртеді...”

Оны қой.

(Әндетеді.)

“Әндетейік үйеңкіні, үйеңкіні.

Бол тез: Қазір келеді”.

(Әндетеді.)

“Әндетіндер, үйеңкіден алқаң болсын...

Оны сөкпе — сүймеген соң кінә жоқ...”

Жоқ, мынаны әртаман... Тоқта: біреу қақты ма?

Э м и л и я

Жоқ, тек жел ғой.

Д е з д е м о н а *(Әндетеді)*.

“Қыз айтқанда “опасыз” деп, ол ” ұлыма”
дегені.

Әндетейік үйеңкіні, үйеңкіні.

Мен талаймен кезгенде, сен талаймен ұйықтай
бер”.

Қайырлы түн. Көзім қышиды.

Жас ағайын дей ме екен?

Э м и л и я

Түк етпейді!

Д е з д е м о н а

Солай десед. Ерлер, әттең, ерлер!

Шыныңды айтшы, Эмилия,

Сұмдықпенен ерді алдайтын

Әйелдер бары рас па екен?

Э м и л и я

Ну, әрине, бар.

Д е з д е м о н а. Дүние-мүлкін берер болса, сен осыны істер ме едің?

Э м и л и я. Сіз ше?

Д е з д е м о н а. О, жоқ, жарық аспан – куәм болсын.

Э м и л и я. Мен жарықта істемес ем, қараңғысы жақсы ғой. Дүние-мүлкі зор ғой: аз күнәға қымбат баға болат та.

Д е з д е м о н а. Көнбес едің. Шын емес пе?

Э м и л и я. Шынға келсем істер едім, бірақ істеп алып, соған көңілім соқпай істеген кісі тәрізденер едім. Әрине, мен ондай істі, әлде көр-жер үшін істемес ем. Ал бірақ, дүние-мүлкі үшін көнер ем! Өз күйеуін, мысалы, патша ету үшін, кім оны бұл жағынан сор маңдай етуге қимас еді. Құдай үшін мен тіпті дозаққа түсіп шығуға да көнер ем.

Д е з д е м о н а

Дүние-мүлкі үшін де

Соны істесем қор болғаным.

Э м и л и я. Тегі жамандық, дүниеде болған кезде жамандық қой. Ал егер өз ісіңіз үшін бар дүниені алар болсаңыз, әлгі жамандық та өз қолыңыздағы дүниеде болат та, ендеше сол жаманды тезінен жақсыға айналдыра қоймас па едіңіз.

Д е з д е м о н а. Сондай әйел барлығына сенбеймін.

Э м и л и я. Толып жатыр, тіпті өздері жанын салған дүниені лық толтырардай, көптен-көп.

Азуына әйелдің кінәлі болар ерлері.

Міндетіне шабан тартып,

Бізге деген жақсылықты жат етекке төгеді.

Біресе сұм қызғанышпен,

Қысып, ұрып, егесіп,

Сыбағалы табыстан да бермейді.

Адал да болсақ, бізде зіл бар,

Кекті біз де білеміз.

Біліп қойсын барлық ер.

Әйел де иісті сезеді.

Көре де тата біледі,

Ашы менен тұщыны
Олар да ердей айырады.
Неге бізді айырбасқа салады?
Құмарлық қой? Солай болар.
Нәпсісі ғой билейтін?
Осалдық қой кінәсі?
Әрине, сол. Сол құмарлық бізде де бар.
Нәпсі рахат тілейді,
Қуантсын бізді, болмаса
Жамандыққа үйретіп, жапа табар өздері.
Д е з д е м о н а
Қош, қош. Одан да тәңірі үйретсін
Жамандықтан жаман болмай артуды.

Кетіседі.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

V АКТ

Бірінші сахна

Көше.

Яго, Родриго шығады.

Я г о
Тығыл мұнда тез, келеді,
Жалаң қылыш, жаңылмай шап.
Бол, бол! Қорықпа, мен де ұзамаймын.
Өсу, өшу – осы арада.
Ескер, бекін, барыңмен.
Р о д р и г о. Сен ұзама, жаза бассам қайтемін.
Я г о. Қасыңдамын. Ер бол да бар орныңа. (*Шетке кетеді.*)

Р о д р и г о
Қызықандай ісім емес:
Бірақ сөзі орынды.
Бірі кемір! Ұмтыл сапы – ол өлед.
Я г о
Болымсыз бұл бөрткенді

Қаси-қаси қабарттым.
Өлтіре ме Кассионы,
Әлде өзі өле ме,
Жоқ ете ме бірін-бірі —
Бәрі маған пайдалы.
Тірі қалса Родриго,
Мен алатын асылдар мен ақшаны
Дездемона сыйы деп,
Қайта бер деп жабысады.
Болмау керек бұлайша.
Аман қалса Кассио, —
Әр күні асып мерейі.
Мені сұм қып барады. Және мавр.
Ұстап берер мені оған;
Онда менің өлгенім;
Қаза тапсын, әне өзі.

Кассио шығады.

Р о д р и г о. Тасырынан таныдым, мынау сол ғой! Өл,
жауыз! (*Ұмтылып қарманайды.*)

К а с с и о
Жау сапысын маған сапсың,
Бірақ тоным осал депсің,
Сенікін мен сынайын.

Сапысын суырып Родригоны жаралайды.

Р о д р и г о. Өлтірді!

Яго арттан келіп Кассионың аяғын жаралап қашып кетеді.

К а с с и о. Ей, халайық! Жарадармын! Қан төгіс!
(*Құлайды.*)

Отелло келеді.

О т е л л о. Кассио ғой. Сөзіне Яго жетіпті.

Р о д р и г о. О, мен қуарған!

О т е л л о. Әрине, ол солай-ды!

К а с с и о. Кел! Әкел жарықты! Дәрігер әкел!

О т е л л о
Сол! Әділ Яго, ер де, таза,
Сонша сезіп дос жарасын,
Маған үлгі беріпсің –
Сүйгенің өлген, сұлуым,
Сізге де тағдыр таянды.
Бұзығым, мен де жетейін,
Жүректен сиқыр қуғаймын,
Төсекті қанмен былғаймын.

Кетеді.
Лодовико мен Грациано келеді.

К а с с и о. Қүзет жоқ! Жүрген жан да жоқ! Қан төгіс!
Г р а ц и а н о. Бұнда бір пәле болған ғой! Ыңырсыған
біреу ғой!

К а с с и о. Көмек етші!
Л о д о в и к о. Естисіз бе?
Р о д р и г о. Жауыз оңбаған!
Л о д о в и к о
Ыңырсыған екеу, үшеу, – түні тастай.
Жорта істеген болмасын? Қатер болар,
Көмексіз жалаң барғасын?
Р о д р и г о. Жан келмес пе? Қансырадым.
Л о д о в и к о. Естисіз бе?

Жарық алып Яго келеді.

Г р а ц и а н о
Жарығы мен қаруы бар,
Көйлекшең біреу келеді!
Я г о. Бұл кім? Не шу? Жат айқай!
Л о д о в и к о. Біз білмейміз.
Я г о. Сіздерге айқай жетті ме?
К а с с и о. Көмек етші құдай үшін!
Я г о. Не боп қалды?
Г р а ц и а н о
Мен білсем, осы маврдың
Прапорщигі емес пе?
Л о д о в и к о. Болар. Өзі ер жігіт.
Я г о. Сіз кімсіз, неге қатты ыңыранасыз?

К а с с и о
Яго? Жаралады бір сұмдар.
Маған көмек беріңіз.
Я г о. О, лейтенант! Қай жауыздар!
К а с с и о
Соның бірі жатыр білем,
Қозғала алмас өзі де.
Я г о. Сұмырай, азғын. *(Лодовико мен Грацианоға.)*
Сіздер кімсіз? Жүріңіздер көмекке.
Р о д р и г о. О, көмек бер!
К а с с и о. Біреуі сол!
Я г о. Қан ішер, қал, оңбаған! *(Родригоны сапылайды.)*
Р о д р и г о. Жауыз Яго! Сұм төбет! О!
Я г о
Қараңғыда қастығын!
Қайда қанқор ұрылар?
Қала қандай жым-жырт ед.
Қан төгіс, ей, қан төгіс!
Сіздер кімсіз — ел ме, жау ма?
Л о д о в и к о. Кім десеңіз еркіңіз.
Я г о. Лодовико мырзасыз ба?
Л о д о в и к о. Иә, мырза.
Я г о. Кешіріңіз. Кассионы жау жаралап кетіпті.
Г р а ц и а н о. Кассионы?
Я г о. Ал, қалайсың, туғаным?
К а с с и о. Аяғымда жара бар.
Я г о
О, жасаған!
Жарық әкел, көйлегіммен таңайын.

Бьянка келеді.

Б ь я н к а. Ей, немене? Айқайлаған кім өзі?
Я г о. А? Айқайлаған кім өзі?
Б ь я н к а
О, қымбатты Кассио!
Кассио, жаным Кассио!
О, Кассио!
Я г о
О, сайқал! Сезігің бар ма, Кассио,
Кім екен мұнша қандаған?

К а с с и о. Сезігім жоқ.
Г р а ц и а н о
Мұндай күйде көргеніме аяймын.
Іздегенім сіз едіңіз.
Б ь я н к а. Япырау, талып кетті ғой! Кассио, Кассио!
Я г о
Орайтын бер. Әкеліңдер көтергішті,
Апарайық тезірек.
Я г о
Сезігім бар, мырзалар,
Бір пәледен аман ба екен осы сұм.
Сабырлы бол, Кассио.
Ал, әкелші жарықты.
Таныр ма екен мынаны?
Япырау, досым, жерлесім ғой,
Қымбаттым менің, Родриго?
Жоқ? Өзі ғой! О, Родриго!
Г р а ц и а н о. Не дейді, венециялық па?
Я г о. Сол, мырза. Таныс па едіңіз?
Г р а ц и а н о. Әрине.
Я г о
Синьор Грациано, кешіріңіз.
Өтінемін мен сізден.
Қан үстінде қапы болды кешерлік.
Г р а ц и а н о. Дән ырзамын мен сізге.
Я г о
Қалайсың, Кассио?
Көтергіш әкел. Көтергіш!
Г р а ц и а н о. Родриго!
Я г о. Сол, сол!
Көтергіш пе, жақсы болды-ау!

Көтергіш әкеліседі.

Дос-жар жандар алып барсын,
Мен дәрігерге жетейін. (*Бьянкаға.*)
Қам жегенді сіз қойыңыз.
Кассио, мынау өлген жан
Менің жақын досым еді.
Ұрысқандарың бар ма еді?
К а с с и о. Жоқ, мен тіпті таныс та емен.

Я г о (*Бьянкаға*).
Сіз неліктен қуардыңыз?
Апарыңдар үйіне.

Кассио мен Родригоны әкетіседі.

(*Бьянкаға.*)
Неге осынша қуардыңыз?
Көзі үркіп тұр көрерсіз бе?
Байқаңызшы қадала —
Әлі бәрін білеміз.
Қараңызшы осыған! Көресіз бе?
Жоқ, тіл үндемей тұрғанда
Айып өзі сөйлейтін.

Эмилия келеді.

Э м и л и я. Не боп қалды? Яго? Ах, не болған?
Я г о
Кассиоға қараңғыда
Бұзықтарға қосылып
Жабылыпты Родриго,
Өзгелері қашып кетті.
Өлімші жара Кассио да,
Родриго мүлдем өліпті.
Э м и л и я
Ах, бейшара мырза!
Ах, қадірлі Кассио!
Я г о
Бұзылғандық салдары.
Кассиодан білші сен,
Кеше кімде болды екен? (*Бьянкаға.*)
О не, неге қалтырайсың?
Б ь я н к а. Менде болған. Менің түк те қалтыраған
жерім жоқ.
Я г о
Сіз деңіз! Ах, солай ма?
Ну, еріңіз соңымнан.
Э м и л и я. Өл де маған, түү, сайқал!
Б ь я н к а
Сайқал емен; тазалығым.

Тілің шайпау, дәл өзіңнен кем емес.
Э м и л и я. Түү! Менен бе!
Я г о
Жүр көрейік, соры бар
Кассионы қайтты екен. (*Бьянкаға.*)
Сіз жүріңіз, жаңадан
Тағы бір ертеке айтарсыз. (*Эмилияға.*)
Эмилия,
Сарайға бар – мырзаларға айт.
Түсші алдыма. Тілеймін. (*Шетке.*)
Дәл осы түн өзімді
Не жоқ қылып, не көмегін етеді.

Кетіседі.

Екінші сахна

Сарайда, жататын үйде. Дездемона төсекте, ұйқыда.
Шам жанып тұр. Отелло кіреді.

О т е л л о
Себеп бар, жаным, себеп бар!
Жарқыраған жұлдыздар,
Айтпасам да себеп бар.
Қан ағызбан, жара салман,
Қардай аппақ,
Ұлпадай майда етіңе.
Бірақ өлмей болмайды – басқаларды алдайды.
Өшсін шамы ... тағы да – өшсін...
Сені өшірсем, жанған жалшы –
Өкінсем тағы қайтадан
Қайтара алам бұрынғы отты...
Бірақ сөнсе сенің отың,
Сән дүние әсем заты –
Білмедім отын Прометей
Шырағыңды қайта жағар.
Гүлді жұлсам –
Өсер нәрін қайтара алман;
Сембей қалмас;

Үзбестей бұрын иіскейін. (Сүйеді.)
Дәмі тәтті. Әділ жаза қылышын да
Сындырар ед тағы, тағы!
Өлген соң да осындай бол — өлтірем де,
Тағы да қайта сүйемін. Тағы да, соңғы жол!
Тәттім ажал болғандай. Жылаймын,
Бірақ көз жас қазадай.
Тәңірі дертін беріпті,
Сүйгенім өзі жазалап...
Міне өзі де оянды.
Дездемона. Бұл кім? Отелло, сіз бе?
Отелло. Иә, Дездемона.
Дездемона. Жатасыз ба, Отелло?
Отелло. Түнгі намаз оқып па едің, Дездемона?
Дездемона. Иә.
Отелло
Рахымды тәңірі кешпестей
Күнәң бар ма еске алатын?
Тез дұға қыл сол үшін.
Дездемона. Япырау, жарым, не демекші болдыңыз?
Отелло
Намаз оқы, қысқа оқы. Былай тұрам,
Өлтірмеймін әзір емес күйінде,
Сақта, құдай, өлтіруден жаныңды.
Дездемона. Өлтіру... дейсіз бе?
Отелло. Иә.
Дездемона. Есіркей гөр, а құдай!
Отелло. Әмин; бар тілеуім.
Дездемона. Өлтірмейсіз, мұндай сөздің артынан!
Отелло. Мм...
Дездемона
Сонда да сізден қорқамын: суықсыз ғой.
Жарқылдайды көзіңіз. Қорқам...
Айыпсыз-ақпын, неліктен?
Бірақ, тегі, қорқамын.
Отелло. Күнәңді ойла.
Дездемона. Менің күнәм — сізді сүйю.
Отелло. Иә, өлесің сол үшін.
Дездемона
Сүйген үшін өлтіру сұмдық болар.
О, неге ерінді тістейсіз?

Қанды ашумен қиналыпсыз.
Жаман белгі; бірақ сенем,
Беттегені мен болмаспын.
О т е л л о. Үндеме де ұсына бер.
Д е з д е м о н а. Иә, жақсы. Не қыл дейсің?
О т е л л о
Мен сүйетін, саған берген орамалды
Кассиоға сен бердің ғой.
Д е з д е м о н а
Жоқ, жаныммен ант етем.
Сұраңызшы өзінен.
О т е л л о
Көгершінім, жалған анттан
Сақ бола гөр – өлер халде отырсың.
Д е з д е м о н а. Дегенмен қазір өлмеспін?
О т е л л о
Қазір!
Сол себепті тәуба қыл.
Бірақ, тегі, ант ішіп танар болсаң,
Байлауымды бұза алмайсың.
Еңіресем де соңынан
Сен өлесің.
Д е з д е м о н а. Есірке мені, жасаған!
О т е л л о. Әмин!
Д е з д е м о н а
Аяңызшы сіз-дағы. Ешуақытта сізді мен
Ренжіткен жан емеспін.
Кассионы сүйсем мен,
Жазықсыз күйде сүйгенмін.
Сыйлар берген жерім жоқ.
О т е л л о
Ант етейін, қолында көрдім орамалды.
Жаннан безген!
Жүрегімді тас еттің.
Құрбандық дер ісімді,
Қанқорлық деп атамақсың.
Орамалды өзім көрдім.
Д е з д е м о н а
Ендеше тауып алған да.
Орамалды берген емен,

Шақыртыңыз осында:
Келіп шынын айтып берсін.
О т е л л о. Ол айтып болған.
Д е з д е м о н а. Не деп еді?
О т е л л о. Сеніменен жақын екен.
Д е з д е м о н а. Қалай! Бұзық түрде ме?
О т е л л о. Иә.
Д е з д е м о н а. Ол айтпайды мұндайды.
О т е л л о
Үні өшкен соң айтпайды,
Адал Яго текке еткен жоқ.
Д е з д е м о н а
О, қорқыныш бәрін де ашты.
Қалайша, ол өлген бе?
О т е л л о
Әр тал шашы жаны болса,
Бас-басынан кек алар ем.
Д е з д е м о н а. О, ол алданған, мен де біттім!
О т е л л о
Шық, сайқал, өз көзімше
Жас төгесің ол үшін!
Д е з д е м о н а. Қусаңыз да өлтірмеңіз.
О т е л л о. Өлсін сайқал!
Д е з д е м о н а
Ертең өлтір.
Күндік өмір беріңізші
О т е л л о. Қарсыласпақ болдыңыз ба...
Д е з д е м о н а. Жарым сағат тым құрыса!
О т е л л о. Мұрсат қажет емес.
Д е з д е м о н а. Тым құрыса дұға оқиян!
О т е л л о. Кешіккенсің. (*Түншықтырады.*)
Э м и л и я (*сахна сыртында*).
Мырза, ей, ей, мырза!
О т е л л о
Бұл не? Айқай ма? Өлді ме?
Жоқ, әлі әбден өлмеген бе?
Қатал да болсам рахымым бар, —
Азап тартсын демеймін.
Міне, міне!
Э м и л и я (*сахна сыртында*).
Ей, мырза, мырза, мырза!

О т е л л о. О, кім?
Э м и л и я (*сахна сыртында*).
Жалғыз ауыз сөзім бар.
О т е л л о
Эмилия? Қазір — бұл үзілді, —
Кассионың өлімін айта келген ғой.
Айқайлары мол еді. Қозғалмайды,
Табыттай тыныш болыпты.
Кіргізсем бе екен? Жақсы ма?
Бұл не? Қозғала ма?
Жоқ. — Қайтсем екен?
Кірсе әйелмен тіл қатады.
Әйелім менің! Әйелім?
Әйелім енді жоқ болды!
Шыдатпайды! О, қасірет сағат!
Ай мен күні қабатынан
Өзгеше боп тұтылғандай.
Шошынған жер сол күйден
Қақ айрылып жарылғандай.
Э м и л и я (*сахна сыртында*).
Жалынамын,
Сөйлесіңіз менімен.
О т е л л о
Сені ұмытып кетіппін. Кір, Эмилия.
Қазір, ақырын. Шымылдықты тартайын.
Қайдасың сен? (*Есік ашады. Эмилия кіреді.*)
Бұнда саған не керек еді?
Э м и л и я. Мырза, сұмдық, адам өлген!
О т е л л о. Жаңа ма?
Э м и л и я. Жаңа, жаңа.
О т е л л о
Ай жолынан ауысқан ба,
Әлде жерге үңіліп кеп
Барлық жанды құтыртқан ба?
Э м и л и я
Венециялық Родригоны
Өлтіріпті Кассио.
О т е л л о
Не дейді? Өлген Родриго ма? Қалайша?
Кассио да өлген бе?
Э м и л и я. Жоқ, өлген жоқ.

О т е л л о
Ол қалайша өлген жоқ? Өлім болмай,
Кектің үні өшкен бе...
Д е з д е м о н а. О, жазықсыз өлдім ғой!
Э м и л и я. Япырау, мынау кімнің дауысы?
О т е л л о. Мынау кімнің дейсің бе?
Э м и л и я
Бұл, бұл ханымның үні ғой.
Қайдасыңдар! О, тіл қатыңыз бір ауыз!
О, Дездемона, есіл ханым!
Д е з д е м о н а. Жазықсыз өліп барамын.
Э м и л и я. Кім өлтірген сізді бұл?
Д е з д е м о н а
Ешкім емес. Өзім... Қош.
Сәлем айт жарым Отеллоға. Қош.
(*Өледі.*)
О т е л л о. Бұны өлтірген кім болар?
Э м и л и я. Япырау, кім біледі?
О т е л л о. Есітiңiз. Мен емес деп айтты ғой.
Э м и л и я. Айтқаны рас – қостай алам.
О т е л л о
Дозаққа кетті жалғаншы боп,
Оны өлтірген мен.
Э м и л и я
Ендеше ол періште.
Сіз қап-қара мөлгұнсыз.
О т е л л о. Жолдан тайып сайқал болған.
Э м и л и я. Жала жаптың сен малғұн.
О т е л л о. Айтқаны судай өтірік ед.
Э м и л и я
Сен,
Жыландай шапшаңсың.
Ол тәңірдей таза еді.
О т е л л о
Е, Кассиомен бірге жатқан,
Сұра өзіңнің байыңнан.
Шектен асқан ісімменен
Дозақтың төрін алмас па ем.
Бәрін байың біледі.
Э м и л и я. Менің бе?
О т е л л о. Сенің байың.

Э м и л и я. Қиянатын біле ме?
О т е л л о
Иә, Кассиомен болыпты.
Егер адал болғанда
Тәңірі маған лағыл тастан
Бар мүлкін салса,
Бір басына алмас ем.
Э м и л и я. Менің байым!
О т е л л о
Иә, алдымен сол айтты.
Ол адал жан, арам істің
Сұмдығынан жиренеді.
Э м и л и я. Менің байым ба?
О т е л л о
Не қақсайсың!
Айттым ғой сенің байың деп.
Э м и л и я
О, махаббатқа қастық күлген,
Менің байым бұзық деген!
О т е л л о
Соның өзі,
Сенің байың, ұғасың ба?
Менің досым, сенің байың,
Менің адал, адал Ягом деймін.
Э м и л и я
Айыпты ғой. Ендеше оның қаскөй жаны
Бір түйірден күн-түн сайын шірісін!
Жалған айтқан.
Бұның бәрі, таңдаған сұмын сүю ед.
О т е л л о. А!
Э м и л и я. Не сұмдықты істей бер!
Нұрдан садаға,
Өзің онан садаға.
О т е л л о. Тоқтаңыз — ақыл сол болар.
Э м и л и я
Қанша қастық етсең де,
Шыдамымның жарымына жетпейсің. Ақымақ,
Шәңгі!
Сұм надан! Бітіріпсің ісінді...
Бір өлтірмей, жүз өлтір.
Сапыдан қорықпай барды ашам ... келіндер!

Ханымды мавр өлтірген.
Ей, ей, мұнда қан төгіс!

Монтано, Грациано, Яго, басқалар келеді.

М о н т а н о

Мұнда не хал?

Сіз немене, генерал?

Э м и л и я

Келдіңіз бе, Яго, сіз? Жақсы екенсіз,

Сізге жапса, бір өлімнің жаласын.

Г р а ц и а н о. Иә, не болған?

Э м и л и я

Ер болсаң, сұмның бетін аш,

Қаралаған сен деп тұр.

Мен білем сен емессің, ит емессің...

Айт, болмаса жарылады жүрегім.

Я г о

Ойдағымды айтқаным рас; түк қоспадым,

Өзі ұйғарған жәйі да.

Э м и л и я. Жүрісі бар деп те айттың ба?

Я г о. Айттым.

Э м и л и я

Сұрқыя, сұм, жалған айттың;

Міне жаным, жалған, жауыз. Жалған!

Жақыны Кассио ма?

Кассио болды дедің бе?

Я г о

Иә, Кассио мен ол әйел,

Тый өзіңнің тіліңді.

Э м и л и я

Жок, тыймаймын – сөйлеймін.

Бұнда ханым өліп жатыр.

Б а р л ы ғ ы. Сақта, құдай!

Э м и л и я. Сіздің жалған жалаңызбен өлтірген.

О т е л л о. Таң болмаңыз, мырзалар, – бәрі де шын.

Г р а ц и а н о. Ол жат шындық!

М о н т а н о. О, сұмдық іс!

Э м и л и я

О, жауыздық, жауыздық!

Ойлаймын, сезем жауыздықты...

Осылай болар деп едім...
Қайғыдан өлем жарылып,
Жауыздық, өттең, жауыздық!
Я г о. Жынданып па ең? Жөнел қазір үйіңе!
Э м и л и я
О, мырзалар, сөйлеймін, рұқсат бер.
Көнуші ем бұған, енді бітті,
Әлде Яго, үйге-дағы қайтпаспын.
О т е л л о (*төсекке құлап бара жатып*).
О! О!
Э м и л и я
Еңіре, құла төсекке!
Өлтіргенің сүттей таза
Періштенің өзі еді.
О т е л л о
Онда осалдық бар еді.
(*Тұрып, Грацианоға.*)
Аз білуші ем сізді, ағай.
Қарындасыңды тұншықтырған қолдар мынау.
Сұмдық дерсіз бұл істі.
Г р а ц и а н о
О, сорлы Дездемона,
Абзал екен әкеңнің де өлгені:
Сенің некең қазадай боп
Қарт көңілін қайғы жеп еді.
Тірі болса қасірет шегіп,
Періштеден бет бұрып,
Күпірлікке басар еді.
О т е л л о
Қасірет қой бұның бөрі,
Бірақ Яго біледі:
Кассиомен былығып
Жүз жерде жүз бүлдірген,
Мойнына алды Кассио;
Сүйген еңбек орайына
Сыйға берген нәрсені,
Мен берген жүрек белгісі —
Соны көрдім қолынан.
Ол орамал болатын
Әкем берген анама.
Э м и л и я. О, тәңірім, қайдасың!?

Я г о. Тоқтат!
Э м и л и я
Тоқтамаспын! Жырлармын!
Желдей мол ғып сөз төгем.
Тәңірісі ме, адамы ма,
Сайтаны ма – бәрі де
Жерлесін мені – барды айтам.
Я г о. Бар, үйге бар!
Э м и л и я. Тапжылмаймын.

Яго Эмилияға сапы салмақ болады.

Г р а ц и а н о
Масқара!
Әйелге сапы салмақшы!
Э м и л и я
О, ақымақ мавр,
Орамалды мен оқыста
Тауып алып берген едім байыма.
Көп жабысып сұраған еді оны бұл –
Болымсызды сұраудан
Артық еді жабысуы ұрла деп.
Я г о. Құрыған сайқал!
Э м и л и я
Өзі берген деймісің?
Жоқ, мен тауып
Берген едім байыма.
Я г о. Өтірік бұның, сұмқадам!
Э м и л и я
Ант етем, шыным, шыным, мырзалар!
Пәңгі қанқор! Есуасқа осындай
Жақсы қатын не қажет?
О т е л л о
Аспандағы нажағай –
Дауылға керек пе ең?
Әй, сұмырай жауыз-ай!

Ягоға ұмтылады. Яго Эмилияның сыртынан сапы салып қашады.

Г р а ц и а н о. Құлады ғой. Өлтірді ғой қатынын.
Э м и л и я. О, қасына жатқыз ханымның...
Г р а ц и а н о. Әйелін жайлап, қашты ғой.

М о н т а н о

Мұндай жауыз бола қоймас. Сіз ұстаңыз.

Маврдан алған сапыны.

Шығармаңыз, есікке ие болыңыз,

Өлтіріңіз болмаса.

Мен қуайын ол жауызды.

Қуарған төбет сол екен.

Отелло мен Эмилиядан басқалары тегіс кетеді.

О т е л л о

Енді менде ерлік те жоқ.

Жаман бала қылышымды ала алады.

Бірақ намыс тазалықсыз тұра ала ма?

Ерсін тегіс бәрі де.

Э м и л и я

Әнің нені сездірген еді?

Естисің бе? А? Аққу болып көрейін.

Әнімменен өлейін. *(Әндетеді.)*

“О, үйеңкі, үйеңкі” –

Ол таза, о, мавр, сен сүйгенісің.

Қатал мавр, иманыммен ант етем,

Айтқаным шын... өлемін. *(Өледі.)*

О т е л л о

Басқа да бір қаруым бар,

Суы жеткен испан қылыш, –

А, әні келді.

Ағай, мені шығаршы.

Г р а ц и а н о *(сахна сыртында).*

Қарсылассаң қан боласың.

Қаруың жоқ, күшке бойұсын.

О т е л л о

Ендеше кір, сөйлесем.

Болмаса, құр қол ұмтылам.

Грациано кіреді.

Г р а ц и а н о. Не керек еді?

О т е л л о

Қаруым бар.

Бұдан артық ешбір сапы

Солдат белін сәндемеген.

Бір күндерде
Мынау қол, мынау сапымен
Сіздің мынау бөгеуіңнен молырақ
Қысылтаңнан жол салған ем.
Бірақ мақтан орынсыз.
Тағдырына кім ие?
Енді бәрі өзгеше —
Қаруым болсын, қорықпаңыз.
Менің жолым біткені осы.
Кеменің де тоқырауы осы.
Шегінесің бе? Бос қорқыныш.
Қамыс оқты ал Отеллоға
Сонда-дағы шегінер. Қайда барсын?
Сен қандайлық сорлы едің.
Көйлектен де ағырақ.
Махшар күні кездесерміз —
Назарыңмен сонда мүлдем
Ойран еткен жауымды.
Әзезілдер ап кетер.
Пәктігіне ұқсаған
Сұп-суықсың, бөбегім.
Қуарған итпін!
Қуандыр мені, сайтандар,
Нұр жүзінен аулаққа,
Құйындай ғып ұшырып, шыжылдатып өртеңдер,
Тоғытыңдар түпсіз отқа.
О, Дездемона! Өлген. О, о!
О, о!

Лодовико, Монтано және носилкада Кассио келеді.
Офицер Ягоны тұтқын қып әкеледі.

Л о д о в и к о. Әлгі есуас сорлы қайда?
О т е л л о. Бұрын Отелло дейтін бе? Мұндамын.
Л о д о в и к о
Ана біреу жылан қайда?
Бері тақа доңызды!
О т е л л о
Аяғына қарасам — жоқ, ертеңгі!
Сайтан болсаң, өлтіре алман. *(Ягоны жаралайды.)*
Л о д о в и к о. Ал сапысын.
Я г о. Қан ақса да, тірімін.

О т е л л о
Өкінбеймін; тірі қалсаң сол абзал.
Білемін ғой, өлім – бақыт екенін.
Л о д о в и к о
Отелло, сен асыл едің соншалық,
Арам құлдың сұмдығынан сорладың.
Енді атыңды кім дейін?
О т е л л о
Жә, не десеңіз еркіңіз.
Таза қанқор дейсіз бе,
Өйткені бәрін істеткен
Жауыздық емес, намыс еді.
Л о д о в и к о
Залым өзі сұмдығын мойындады.
Осыменен Кассионы
Өлтірмекті ойлап па еңдер?
О т е л л о. Иә.
К а с с и о. Жазығым жоқ еді, генерал!
О т е л л о
Сендім, кеш деп өтінем.
Білсеңдер екен, мынау жын
Шырмады екен неге менің
Жаным менен денемді?
Я г о
Білгеніңіз білген сол. Бұдан былай
Бір ауыз сөз айтпаймын.
Л о д о в и к о. Тәубаң бар ма?
Г р а ц и а н о. Тіліңді жаза шештірер.
О т е л л о. Солай! Дұрыс!
Л о д о в и к о
Мырза, жайды түсінесіз.
Сіз түк нәрсе білмейсіз ғой.
Хат табылды
Родригоның жанынан.
Екіншісі мінеки.
Біреуінде Родригоның
Өлтірмегі жазылған.
О т е л л о. О, жауыз!
К а с с и о. Неткен былық, не сұмдық!
Л о д о в и к о
Кінәға толған бір хатты

Тауып алдық қалтасынан Родригоның.
Жібермек білем Ягоға.
Сол кезде барып мына сұм
Тыныштандырған тәрізді.
О т е л л о
Қанішер сұм!
Ал, Кассио, қайдан барды сізге менің
Әйелімнің орамалы?
К а с с и о
Үйден таптым.
Жаңа мынау мойындады,
Өзгеше бір мақсұтпен
Әдейі әкеп тастапты.
Жетіп отыр мұратқа.
О т е л л о. О, мен ақымақ!
К а с с и о
Родригоның хатындағы бір кінә,
Қарауылда меніменен ұрыстырған,
Тағы да Яго болыпты.
Менің істен қалуымның
Себебі де осыдан.
Жаңа Родриго есін жиып,
Құтыртқан да, өлтірген де Яго деді.
Л о д о в и к о
Бұл үйден сіз бізбен бірге кетесіз,
Әкімдігің алынды,
Кассио билейді Кипрді.
Мынау құлға келер болсаң,
Шебер жаза ойлап тауып,
Ұзақ азап табар болсақ —
Қолданамыз дәл соны.
Республика қылмысыңды білгенше
Тұтқында бола тұрасың.
Жүр, алып жүр!
О т е л л о
Токта. Екі-ақ сөз бар кетерде.
Жұрт біледі, біраз жүрдім
Венеция қызметінде.
Жетті. Өтінішім — мынау сорды жазған кезде,
Сол қағазға жаманымды асырмай,

Әлсіретпей барды да,
Кім едім, соны айтыңыз,
Айтыңыздар қатты сөгіп,
Ессіз сүйген жанның жайын.
Қызғанышқа онша бейім
Болмаса да, бір тұтанып
Шекке жетіп қалғанын
Есалаң индус секілді.
Патшалықтан құны артық
Гәуһәрын атқан дегейсіз.
Бүгін көнбіс көзімен
Нәзік шерді білмесе де бұрында,
Жастар ақты ем дәрідей
Арабстан ағашынан ағатын.
Барды айтыңыз,
Қосымша жалғыз мынау-ақ:
Алеппода бір күні,
Сәлделі жауыз бір түрік,
Ұрып жатып Венеция адамын,
Боктағанда мемлекетті —
Ұстай алып тамақтан
Кестірілген сол итті
Орып едім былайша.
(Өзіне өзі сапы салады.)
Л о д о в и к о. Қанмен тынды-ау!
Г р а ц и а н о. Барлық сөздер орынсыз.
О т е л л о
Өлтірмес бұрын сүйіп едім,
Ақыр бір сүйіп өлем.
(Төсекке құлап өледі.)
К а с с и о
Сезіп ем — қару жоқ па деп ем —
Зор-ақ еді-ау жүрегі.
Л о д о в и к о *(Ягоға)*.
Спартаның төбеті,
Ашықтықтан, дауыл, теңізден
Сұмдығың сенің асып тұр.
Көп қасірет жүктерін,
Анау төсек үстінде.
Сенің ісің — көрген көзді улатар,

Жабыңыздар. Үйді күзет, Грациано.
Маврдың мүлкін сіз аласыз,
Мұрагері сізсіз ғой. (*Кассиоға.*)
Әмірші мырза,
Залымға сот белгілеп,
Азап кезін атаңыз,
Аямаңыз. Мен болсам
Жүрем, қасірет хабарын
Жеткізем сұмдық тамамын.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

С о ң ы

У. Шекспир

АСАУҒА ТҰСАУ

Бес актылы комедия

Қатысушы адамдар

- Баптиста — Падуяның бай ақсүйегі.
Винченцио — Пизаның кәрі ақсүйегі.
Люченцио — Винченционның баласы. Бьянкаға
ғашық.
Петручио — Веронның ақсүйегі. Катаринаның
күйеуі.
Гортензио } Бьянкаға ынтық адамдар.
Гремио }
Транио } Люченционның қызметшілері.
Бьонделло }
Грумио }
Кертис } Петручионның қызметшілері.
Нетеньел }
Джозеф }
Никлас }
Филипп }
Питер }
Педант }
Катарина асау } Баптистаның қыздары.
Бьянка }
Жесір қатын. }
Тігінші, саудагер — Баптиста мен Петручио-
ның қызметшілері.

Уақиға Падуяда және Петручионның үйінде болады.

I АКТ

Бірінші сахна

Елсіз жердегі трактирдің алдында. Трактирші әйел мен Слай келеді.

С л а й. Бәлем, сойып салам, шын айтам.

Т р а к т и р ш і ә й е л. Кісендер ме еді мұндай сұмдарды!

С л а й. Ой, жемтік! Слай тұқымы сұм болған емес. Шежіреге қара. Біз Ричард¹ жаһангердің өзімен бірге келгенбіз. Сөйтіп, раucas palabris², тарта берсін дүние өз жолымен, sessa!³

Т р а к т и р ш і ә й е л

Сындырған стакандар үшін төлемейсіз ғой?

С л а й

Жоқ. Грош та бермеймін. Жөнел, Иеронимо⁴.

Суық төсегіңе жат та жылына бер.

Т р а к т и р ш і ә й е л

Мен табармын сені жөнге саларды.

Барып приставты шақырам. (*Кетеді.*)

С л а й

Бірстап па, бесстап па, заңмен жауап бере алам.

Мен, жігітім, тапжылмаймын. Келе берсін,

Тілеуің берсін! (*Жатып ұйықтайды.*)

Керней үні. Аңшыларын, малайларын ертіп лорд шығады.

Л о р д (*1-аңшыға*).

Жақсы қара иттерді,

Тазы сорлы қан сорпа,

Резвыйды анау даңғойға қос.

Күмісті айтсаңшы, қалтарыста

Қалай ілді, қаңғып кеткен жоқ па еді.

Сатпас-ақпын жиырма фунт берсе де.

¹ Ричард деп, Вильгельм деудің орнына қателесіп айтады.

² Испанның сөзін бұзып айтады. Мағынасы: “сөздің қысқасы” дегені.

³ Әй, сықпырт!

⁴ Бір трагедиядағы Иеронимо деген кісімен Иеронимо әулиени шатастырып тұр.

1-аңшы

Батыл айтам, Звондар да кем емес.

Үрмеді ме айырылса да ізінен.

Екі рет тапқан өзі ғой,

Иланыңыз, ең жақсы ит.

Лорд

Ақымақ! Эхода шабыс бола алса,

Ондай иттің онына өзі татыр ед.

Астарын бер, бақыла,

Ертең тағы аң қуамыз.

1-аңшы

Бұлжытпаймын.

Лорд

Мынау не? Мас па? Өлік пе? Демі бар ма?

2-аңшы

Демі бар, бірақ арақ жылытпаса,

Бұл төсекте қатып қалса керек ед.

Лорд

Ұсқынсыз айуан! Шошқадай боп жатысын!

Сұмпай ажал, бейнауыңның жаманы-ай!

Ал осыған бір ойын етсек қайтер ед:

Ақырын ғана төсекке жайлап жатқызса,

Үсті таза, қолда жүзік,

Тәтті тамақ төсегіне кеп тұрса.

Түрегелсе – ливрей киген малай әзір...

Бәлкі сонда, таныр ма екен өз-өзін?

1-аңшы

Милорд, не дерін де біле де алмас ол мүлде.

2-аңшы

Оянуы сұмдық болар.

Лорд

Түс деп санар, бос қиял дер.

Кірісіңдер, шебер ойын жасаңдар.

Апарыңдар ең бір жақсы бөлмеге,

Айналаға нелер қызық сурет ілсін,

Басына иісмай себіңдер,

Хош иіс тұрсын бөлмесінде.

Оянғанда, музыканттар тосып тұрсын,

Балбыраған күйін тартсын.

Ләм десе бір бәрің-дағы тағзым ет,

Бүгіліп тұрып бас иіңдер,
“Құрметтіміз, не қажет” деп тұрындар,
Гүл ораған шылапшынмен
Біреу жылы су апарсын.
Бірі құман, бірі орамал тосып тұрсын.
“Беті-қолын жуа ма екен, лорд?” десін.
Тағы біреу жақсы костюм әкеліп,
Не киюді тілейді екен деп тұрсын.
Біреу ит пен аттың жайын сөз қылсын,
Әйелінің әр сырқатын, уайым еткен жайын айтып,
Талмаурайтын науқасыңыз бар, дендер.
Кім екенін есіне алса — сандырақ деп ұқтырындар.
Өзің анық, асыл лордсың дендер,
Ойдағыдай орындандар, мырзалар.
Тамаша бір ермек болад,
Шектен аспай іс етіңдер.
1-а ң ш ы
Милорд, бізге сеніңіз, рольді сондай ойнаймыз.
Кім етеміз десек те,
Сол болғанға, сендіреміз біз оны.
Л о р д
Ақырын ғана көтеріп апарындар төсекке,
Оянғанда барлық ісі әзір тұрсын.

Слайды алып кетіседі. Керней үні естіледі.

Керней ме бұл? Барып келші, немене?

Малайдың бірі кетеді.

Ақсүйек пе, әлде бір
Қонбақ болған жолаушы ма?

Малай келеді.

Ал, немене екен?

М а л а й

Былай екен, мархабаттым,
Артистер екен, сізге қызмет көрсетпек.

Л о р д

Е, несі бар, ертіп кел.

Актерлер кіреді.

Хош келіпсіз.

1-а к т е р

Тағзым еттік.

Л о р д

Қонбақсыз ба біздерге?

2-а к т е р

Онда сізге қызмет етсек не етер ед?

Л о р д

Маған ұнайды. А, мынау менің есімде.

Бір жас шаруаны ойнап еді-ау,

Ақсүйек қызын соншалық бір торып еді.

Ұмытыппын атыңызды, бірақ ролің

Лайық-ақ боп шығып ед.

1-а к т е р

Сото ма екен айтқаныңыз?

Л о р д

Я, я. Сен тамаша болып ең.

Дәл кезінде маған кепсіз,

Әсіресе, бір ойынды ойлап едім,

Соған сіздің өнеріңіз сай болады.

Сіздер осында бір лорд алдында ойнайсыз,

Бірақ ойдағыдай шығарсыз ба,

Көре тұра оның етер мінезін?

Ол өмірде театрды көрмеген,

Сіздер күліп жүрмейсіз бе?

Онда ренжіп қалады. Есте болсын,

Күлкі болса кек тұтады.

1-а к т е р

Қорықпаңыз, сударь. Шыдаймыз біз,

Қандай қызық лорд болса да.

Л о р д (*малайға*).

Қазір ғана апарыңдар буфетке,

Барды беріп қонақ етсін,

Тек мұқтажы болмасын.

Малай мен актер кетеді.

(*Басқа малайға.*)

Шақырыңдар Бартоломью пажымды.

Әйел қылып киіндіріп,

Әлгі мастың бөлмесіне кіргізіндер.
Ханым деп бәрің құрмет ет,
Тапсырыңдар, маған жағам дер болса,
Өзін байсал ұстасын.
Өзі көрген анық бекзат леди болсын,
Дәл солардың еріне етер мінез етсін.
Анау маспен дәл сондай боп,
Сөз, мінез де нәзік болсын.
Айтар сөзі “не бұйырар екенсіз,
Көргіш жарың бар бейілмен
Қарызы мен махаббатын ақтамақшы” деп тұрсын.
Сөйтіп құшып, сүйіп тұрып,
Кеудесіне басын исін.
Қуанышты жасын төгіп,
Күйеуінің жазылғанын шүкір етсін.
Жеті жылдай ессіз болып,
Кедеймін деп жүрдің десін.
Егер әйел мінезіне сала алмай,
Бала жылай біле алмаса,
Сарымсақ та ем болады.
Орамалға түйіп алсын –
Еріксіз-ақ жас төгеді.
Орындашы осыны тез.
Қалған жағын кейін айтам.

Малай кетеді.

Білем, бала оп-оңай
Әйел даусын, жүрісін де келтіред.
Тыңдар ма еді ерім деген кездерін,
Малайлардың күлкіден өлер болғанын,
Қарапайым тұрпайыға көнгенін.
Ақыл айтам. Өзім барсам
Қылжақтарын азайтам,
Болмаса, шекті білмей кетісер.

Кетеді.

Екінші сахна

Лорд үйіндегі жатын үй.

Жоғарыдан Слай, малайлар келеді. Біреу киім, біреу шылапшын, құман ұстаған. Малайша киініп лорд та келеді.

С л а й

Құдай үшін бір кружка жеңіл сыра!

1-м а л а й

Бұйырасыз ба, құрметтім? Мынау херес.

2-м а л а й

Бұйырасыз ба, мархабаттым? Мынау компот.

3-м а л а й

Қандай костюм әкелуге бұйырасыз?

С л а й. Мен Кристофор Слаймын. Мені құрметтім деп те, мархабаттым деп те атамаңдар. Хересінді тумысымда ішкен емен, ал компот берем десеңдер, сиыр етінен жасаған компот беріңдер және қандай костюм киесің деп сұрамаңдар. Менің арқам қанша болса, кемзалым да сонша, балтырым нешеу болса, ұйығым да сонша, аяғым қанша болса, башмағым да соншалық, сонда да кейде башмағымнан аяғым саны артық боп жүретіні бар, немесе кей башмақтан саусақтарым сорайып жүреді.

Л о р д

Шатас ойдан бой тартыңыз,

Қасиетті асыл зат.

Дәулет, құрмет иесі,

Былғаныш бір ой ойлар ма!

С л а й. Не дейді? Мені жынды етпексіз бе? Мен тегі Бертон-Хиттағы Слай шалдың баласы Кристофор Слай емеспін ғой? Мен тегі тумысымда жүкші, тәрбиемде жүн түткіш, басыма түскенде аю жетектегіш, бүгінгі кәсібім жез ұстасы емеспін ғой? Уинкоттағы трактир ұстаған жуан қатын Марьен Хеккеттен сұраңыз мен туралы. Сол, мен ішкен ақшыл сыра үшін он төрт пенс аласым жоқ деп танса, онда мені бүкіл насраный қауымындағы ең асқан суайт дендер. Қалайша? Мен есалаң емеспін: міне...

3-м а л а й

Міне, осыдан ғой ханымның қайғысы.

2-м а л а й

Міне осыдан ғой малайлардың жүдеуі.

Л о р д

Міне осыдан ғой туысқанның безгені.
Қашырған сіздің шалыңыз.
О, есіңе ал, мырза, асыл тегінді,
Өшкен ойды қайта ойла,
Қу маскара түсінді.
Көрші міне: құлдарың тосад әмірінді,
Тек белгі ет – қызметіңе әзір тұр.
Музыка ма тілерің? Чу! Аполлон ойнайды.

Музыка.

Жиырма бұлбұл торда сайрайд.
Ұйықтаймысың, төсек әзір,
Хор қызының мекеніндей
Жар төсегің жаюлы тұр.
Сейіл керек пе? Жолыңа гүл төгеміз,
Атқа мінесің бе? Аттар әзір;
Алтын тұрман жалтырап тұр.
Құс саласың ба? Сұңқар ұшад,
Жаңғырығы жартаста жүр.

1-м а л а й

Аң қуасың ба? Тазы иттерің жосығанда
Бұғы, марал алдын орайд.

2-м а л а й

Сүйетінің сүр ет пе? Міне сүр ет,
Жағада тұрған Аданиос,
Цитерея тығылыпты қамысқа,
Демімен қамыс майысып
Жел ескендей жапырылған.

Л о р д

Әлде сізге Ио қызын көрсетсек пе,
Андаусызда қысылғаннан
Тірі жандай дәл шығыпты.

3-м а л а й

Әлде Дафна көресіз бе, қалың жыңғыл ішіндегі
Аяғынан қан ағызған,
Аполлон көріп қайғы шеккен,
Қан мен көз жас сондай шыққан.

Л о р д

Сен лордсың, сол ғана болмақсың,

Әйелің бар жаннан асқан,
Біздің азған заманда теңдесі жоқ.

1-м а л а й

Сен деп төккен көздің жасы
Сел қылмас асыл жүзін,
Әлемдегі ең сұлудың өзі еді,
Қазірде де пар келер жоқ.

С л а й

Мен – лорд, менің қатыным бар ма?
Түсім бе осы, әлде бұрын түс көріп пе ем?
Ұйқыдан емен! Естіп, көріп, сөйлеймін;
Мынау иіс, мынау нәзік нәрселер,
Ах, сайтан, мен шынында лордпын-ды.
Жез ұстасы Кристофор Слай-дағы мен емес.
Әй, әпкеліңдер көз алдыма қатынды,
Үстеуіне бір кружка сыра келсін.

2-м а л а й

Мархабат қып қолды жуар ма екенсіз?
Есіңіздің түзелгені соншалық бір қуаныш.
Бұрын қандай болғаныңыз ойыңызға түсті ғой.
Ұйқы үстінде он бес жылдай болдыңыз,
Қараңғыда жүрген жандай едіңіз.

С л а й

Он бес жыл? Я, мейлінше ұйқы қандырыппын.
Сөйтіп, түк сөз айтпаппын ба?

1-м а л а й

Мүмкін бе екен, сударь? Айттыңыз, бірақ бос сөздер.
Осы сәнді үйде жатып
Өзіңізді қуады деп сөйлейсіз,
Сыраhana қатындарын ұрсасыз,
Сотқа тартам деп қоясыз,
Сыраны аз құяд дейсіз,
Бірде айғайлап Сайсли Хеккет шақырасыз.

С л а й

Е, рас. Ол сол үйдің қызы ғой.

3-м а л а й

Жоқ, сіз трактир мен қызын-дағы көрген жоқсыз,
Бізге атаған көп кісіңіз
Стивен Слай мен кәрі Джон Непс-Сало,

Питер Терф, Тенри Тимпериель, бірін-дағы
көрген жоқсыз,

Тағы талай жанды атайсыз,
Бірақ олар, бұл дүниеде болмағандар.

С л а й

Ал ендеше жазылғанға, тәңіріме шүкір еттім.

Б ө р і

Әмин!

С л а й

Рақмет, саған да теріс болмас-ты.

Малайларды ертіп, әйелше киінген паж кіреді.

П а ж

Ал, саулығыңыз қандайлық?

С л а й

Тамаша: тамақ мұнда көл-көсір,

Жә, қатын қайда?

П а ж

Мұндамын, лорд бекзадам, әміріңе әзірмін.

С л а й

Сіз бе қатын, байым деп неге айтпайсың?

Малайларға лордпын мен, сіз үшін байың емес пе ем.

П а ж

Сіз байымсыз, лордымсыз. Лордсыз және ерімсіз.

Мен болсам кішік, жарыңызбын.

С л а й

Бәсе, солай, ал аты кім мұның?

Л о р д

Мадам.

С л а й

Елс пе, жоқ Джен Мадам¹ ба?

Л о р д

Бар бекзаттар салтынша мадам ғана аталад.

С л а й

Мадам қатын! Мыналар мені ұйықтадың дейд,

Он бес жылдай түс көрдің дейд.

П а ж

Маған отыз жылдай көрініп ед

Жар төсегінен түңілгелі.

¹ Слай “мадам” деген сөзді фамилиясы деп есептейді.

С л а й

Туу, не деген өрескел! Малайлар, бар шығындар.
Мадам, шешін-дағы қасыма жат.

П а ж

О, бекзат лорд, кешірім ет,
Бір-екі түн еркіме қой.
Ең болмаса күн батсын да.
Дәрігерлердің бұйрығы еді,
Сізді қайта жаңылар деп есінен,
Қасына жатпа деп еді.

Жайыңызды ойлауыма керек қой.

С л а й. Менің жайым ұзақ күтсем ауырлайды. Бірақ
бұрынғы сандыраққа енді қайтып барғым келмейді. Сөйтп
қан тамырым қайнағанмен, тоспай болмас.

Шабаршы келеді.

Ш а б а р ш ы

Сізді тәуір дегенді естіп
Актерлер кеп комедия ойнамақ ед.
Докторлар да тапсырған ғой
Сауық көрсін – ойдан қаны қойылып,
Іші пысса есі ауад деп,
Сондықтан да сәтіменен
Көңіліңізді көтермек ек.
Шерді қуып өміріңізді ұзартад ол.

С л а й

Жарар, мен көндім. Ойнай берсін. Немене өзі,
Оразаның ермегі ме, жоқ әлде бір фокус пе?

П а ж

Жоқ, аса қызық зат болад.

С л а й

Ненің заты? Көйлек тігер пұл заты ма?

П а ж

Бұл бір шежіре тәрізді.

С л а й

Жақсы, жақсы! Көрейік! Мадам қатын, қасыма отыр.
Болсын, не болса да. Тірлікте жастық біреу-ақ.

Керней үндері.

I АКТ

Бірінші сахна

Падуа. Қаланың алаңы.
Люченцио мен қызметшісі Транио шығады.

Л ю ч е н ц и о

Мақсұт еткем жетсем деп
Ғылым бағы Падуяны көрмек боп,
Жайнаған Ломбардия, жеттім саған,
Италия ғажап бағы екенсің.
Әкем ерік берген еді,
Сені еруге көнген еді,
Сыналған берік қызметшім ең.
Тұрып мұнда сәтті күнде
Қиын ғылым оқуды да бастаймын.
Инабатты адамы көп қасиетті Пизаның
Сонда тұрдым, әкем сонда
Жаһан білген саудагер
Винченцио, Бентиволио тегінен.
Соның ұлы, Флоренция баласы,
Ақтау керек әке үмітін,
Байлығына қасиетті таж етсін.
Сондықтан зер салғаным
Философия бір саласы.
Көксейтұғын зор санасы,
Бақ тірегі қасиет дейтін.
Қалай дейсің? Пизадан мен кеткенде,
Падуяға келгенде,
Саяздан терең талғаумен
Қана жұтпақ мақсұт қуа келмедім бе?

Т р а н и о

Кешіріңіз, қымбат мырзам,
Барлық жайға өзіңізше қараймын,
Қуанамын, талмағанға талабыңыз,
Тәтті ғылым нәрін көксеп тұрғанға.
Өтінерім жалғыз-ақ, қадірлей тұра
Стоиктер ұлы өсиетін,
Дана болмай дара болып қалмаңыз,

Аристотель тыйғанынан тыйылып
Жүрсеңіз де, Овидийден жиренбеңіз.
Логиканы достарменен сөз етіңіз.
Риторика қысыр кеңес боп қалсын.
Ермек болсын поэзия, музыка,
Ал метафизика сіміріңіз
Сыйғанынша қарынға.
Сүйкімсізден пайда да жоқ,
Тек сүйген затқа беріліңіз.
Л ю ч е н ц и о
Тамаша айттың, Транио,
Бьонделло мұнда болса,
Орналасқан болар ек.
Жайымыз боп шақырар ек,
Падуяда тың достарды.
Анаң қара, бұ неткен топ?
Т р а н и о
Әлде бізді қарсы алар ма?

Баптиста, Катарина, Бьянка, Гремио, Гортензио шығады.
Люченцио, Транио шеттей береді.

Б а п т и с т а
Қажамандар енді мені, синьорлар!
Білдіңдер ғой байлауымның берігін.
Үлкен қызға күйеу таппай,
Кіші қызымды мен күйеуге бермеймін.
Егер біреу ғашық болса Катарина қызыма,
Білгендіктен сіздерді, тыймас едім мынаған да,
Қасармай-ақ қояр ем.
Г р е м и о (*шетке*). Қасарып қалсын ол қызың! Қатқыл
ғой! (*Қатты*.) Гортензио, зауқың бар ма? Байқасаңшы.
К а т а р и н а
Неменеңіз осы мені!
Шырға қылып шабақтарға осындай!
Г о р т е н з и о
Не дейді? Шабақ? Сіздей шортан тілемейміз,
Сыпайырақ болыңыз.
К а т а р и н а
Шошымаңыз, сіз, мырзам,

Сізге әуелі пысқыратын кісі жоқ,
Есіне алса тек қана
Орындықпен басыңызға перер ед.
Бетіңізді жексұрындай бояр ед.
Г о р т е н з и о
Сақта, құдай, сайтаныңнан мынандай!
Г р е м и о
Сақта, құдай!
Т р а н и о
Мырза, қимылы дәл бірінші сорт,
Жынды ма өзі, ызалы ма, неткен өрт!
Л ю ч е н ц и о
Ал сіңлісінің үнсіздікте көріктісі-ай !
Сыпайылық тәрбиесін танытады.
Т-с-с-с, Транио!
Т р а н и о
Оныңыз рас. Сіз де үндемей көз салыңыз.
Б а п т и с т а
Іске асырам айтқанымды
Қазір-ақ... Бар, Бьянка, үйіңе.
Қынжылма қымбат, Бьянкам:
Бұрынғымнан кем сүймеймін әлі де!
К а т а р и н а
Қойдай момын бишара!
Сылтауы жоқ болса да, ағызыпты сорасын.
Б ь я н к а
Менің сорым, бағың болсын, бауырым. (*Бантустаға.*)
Еркіңізге бағынамын, сударь.
Музыка мен кітап менің досым болсын,
Жалғыздықта берілейін соларға.
Л ю ч е н ц и о
Қалай дейсің, Транио? Минерваның өзі ғой.
Г о р т е н з и о
Синьор Баптиста, неге керек бүйткеніңіз,
Өкініш қой, сүйеміз деп Бьянкаға
Еткеніміз залалды.
Г р е м и о
Сайтан үшін
Қамайсыз ба оны, синьор Баптиста,
Топастығы біреуінің, біреуіне жаза ма!

Б а п т и с т а

Тынышталыңдар, мырзалар. Байлауым сол,
Бар, Бьянка!

Бьянка кетеді.

Жақсы білем сүйетінін
Поэзия, музыканы.
Оқытушы шақырамын үйіме,
Жас күнінде оқып алсын. Гортензио,
Гремио, білсеңіздер оқытарды
Жіберіндер үйіме, білгір адам
Мұнда құрмет, сый көреді.
Тек баламды жетілдірсін,
Қош, Катарина, сіз қалыңыз,
Бьянкамен сөзім бар.

Кетеді.

К а т а р и н а

Не дейді? Ерік жоқ жан болам ба?
Не дейді? Қыбыр етпес болам ба? Тіпті сонша
Не қылуды білмейтұғын мен бе екем?

Кетеді.

Г р е м и о. Маған десе мәрғау кетіңіз. Керектігің соншалық. Бұнда бір жан бөгейін деп ойламас. Берекелері аз екен, Гортензио, тегі екеуіміз де ораза боп тұра тұрармыз. Бұл алманың сіз жағы да, біз жағы да піспей тұр ғой әзірше. Қош болыңыз. Сүйікті Бьянкаға ынтығым үшін, тілегенін үйретерлік кісі тапсам, әкесіне бөгеместен жіберермін.

Г о р т е н з и о. Мен де сүйтем, синьор Гремио. Тек жалғыз-ақ екі ауыз сөз. Бұрынғы талас екеуімізге ақыл қостырмас болғанмен, бір мәслихат айтайын, екеуіміздің жайымыз. Ынтық жанға жақындап. Бьянканың оң шырайы үшін таласқа бөсекеміз келісті боп өту үшін, екеуіміз бірігіп әрекет етуіміз керек.

Г р е м и о. О, немене?

Г о р т е н з и о. Мәлім ғой, сударь, апасына бай табуымыз керек.

Г р е м и о. Бай емес оған сайтан сай.

Г о р т е н з и о. Бай деңіз, бай!

Г р е м и о. Сайтан деймін, сайтан. Әкесінің байлығы үшін, осындай сайтанды алатын есалаң бар деймісің шынымен, Гортензио?

Г о р т е н з и о. Қой, Гремио. Оның айғайы мен ашуын біз көтере алмағанымен қазынасына қызығып, кемшілігін түгел көтеріп алатын мейірімді жігіт жоқ деме, тек табу керек сондайды.

Г р е м и о. Әй, білмеймін! Бұл жасау үшін күн сайын базарда дүре жеуге көнгенмен тең ғой.

Г о р т е н з и о. Әрине, рас: шірік алма арасында таңдау аз. Бірақ енді бөгет бізді дос еткен соң мықтап сүйенісейік. Баптистаның үлкен қызына күйеу тауып, кіші қызына жол ашайық. Сонда екеуміз қайта шекісерміз. Айналайын, Бьянка, сен тиер жан бақытты ғой: кім көмбеге бұрын жетсе, бәйге сонікі. Не дейсіз, синьор Гремио?

Г р е м и о. Айтқаныңыз бәрі рас. Сол апасына қызығып, айттырып, қатын етіп қасына жатар, сорды арылтар ер шықса, соған Падуяның маңдай алды бәйгесін сыйлар ем. Жүріңіз.

Екеуі кетеді.

Т р а н и о

Мүмкін бе екен, айтыңызшы шынымен-ақ,
Асықтық сізді жеңгені ме?

Л ю ч е н ц и о

Өз басымнан атқармасам,
Сенбес едім өзім де.

Селқос қарап жүргенімде маңайға
Сол селқостан махаббат туып қалыпты.

Енді ашамын бар шынымды,
Саған ашам, басың маған қымбат еді,

Ертеде асық айтқан сырдай
Өртенемін, Транио, өлем, өшем

Осы қызды алмасам. Ақылын тап, Транио, сен есебін
Табасың. Жәрдемің бер – сен жетекке аласың.

Т р а н и о

Мезгіл емес, сударь, сізді сөгерлік,
Ұрысқанмен жүрек отын жеңбейді.

Асық болса жалғыз ғана айла бар,
“Сор тұтқаннан аз ақымен азат бол”.

Л ю ч е н ц и о
Рақмет. Айтшы және. Құлағыма жағады
Маслихатың, көмекшім.

Т р а н и о
Қызға сонша телміріп қап,
Істің жөнін аңғармапсыз.

Л ю ч е н ц и о
Тек шұғыласын тамаша еттім,
Сұлулығы қызындай бар Агенордың.
Тізе бүгіп Криттің бір жағасына,
Юпитердің ұйымаппед тал бойы.

Т р а н и о
Сол ғана ма сезгеніңіз? Ал апасы,
Қандай жанжал салғанын,
Қалай талқан болғанын білдіңіз бе?

Л ю ч е н ц и о
Қыбырлап ед нарттай қызыл еріні,
Демінен әсем иіс аңқып ед,
Бар ғажайып бір өзінде тұрғандай.

Т р а н и о
Қой, ауған есті жияйық.
Ояныңыз , сударь! Сүйген болсаң,
Жетпек керек сол қызға. Дұрыс па?
Үлкен қызы албасты екен,
Соны әкесі ұзатқанша,
Сіздің сұлу отырардай түрі бар.
Сол себепті әкесі оны аулақ етпек
Мазасыз көп күйеулерден.

Л ю ч е н ц и о
Ах, Транио, неткен қатал әкесі!
Байқадың ба, жалғыз-ақ бір арманы
Тәрбиеші табуда екен.

Т р а н и о
Байқадым, сударь. Айланы да тапқандаймын.

Л ю ч е н ц и о
Мен де!
Т р а н и о
Болды. Қолыңызды, сударь,
Тегі ойымыз табысқан-ды.

Л ю ч е н ц и о
Айтшы сен өуелі.
Т р а н и о
Тілейсіз сіз.
Оқытушы болсам ба деп сол қызға,
Осы еді ғой ойыңыз!
Л ю ч е н ц и о
Қалай дейсің, мүмкін бе?
Т р а н и о
Жоқ. Кім ойнайды сіздің рольді,
Винченцио ұлы болад кім мұнда?
Үйге ие боп кім оқиды,
Таныстарды шақырып, кім жүреді қонақта?
Л ю ч е н ц и о
Жә, basta¹ Тоқта, таптым,
Бізді әлі ешкім көрген жоқ.
Өңімізден танылмайды
Мырза қайсы, малай кім. Мен боламын Транио.
Ие болып орнымды бас.
Малайлар мен шаруаға ие бол.
Мен Пизаның бір кедейі боламын.
Не Неаполь, не Флоренция адамымын.
Айтылды да болды сол. Шешін.
Қалпағым мен плащымды ал,
Бьонделло қызметкерің,
Оның тілін қазір табам.
Т р а н и о
Еркіңіз білсін.

Екеуі киім ауысады.

Әлбетте, сударь, сізге жақсын,
Бағыну менің қарызым,
Жүрерде бай тапсырып ед,
“Айтқанын ет баламның”, солай деп ед,
Болмаса да дәл мынадай ойында,
Қуанып-ақ Люченцио боламын,
Оны шыны сүйгеннен.

¹ b a s t a — жетті.

Л ю ч е н ц и о
Люченцио өзі де солай сүйгеннен,
Құл боламын жету үшін
Көзім тартқан сол сұлудай арманым.
Ал, міне біздің бұзық-та!

Бьонделло келеді.

Қайда қаңғып кеттіңіз?

Б ь о н д е л л о. Мен қаңғыдым ба? О несі! Өздерің қайда қаңғыдың? Жә, мырза, менің досым Транио сізді тонаған ба, жоқ, сіз оны ма? Әлде кезек тонас па? Айтсаңыз нетті. Бү не тамаша?

Л ю ч е н ц и о
Кел, сандалма, әзіл арзан,
Жағдайға үйлес одан да.
Сенің досың мені ажалдан құтқаруға
Киімім мен атымды алды.
Құтылсам деп мен ол болдым.
Түсе сала кемеден, төбелесте
Кісі өлтіріп, сескенемін сотынан.
Қызметші бол мынаған,
Сақтық ойлап жол шегемін мен бұдан.
Ұқтың ба?

Б ь о н д е л л о
Жоқ, сударь? Жоқ!

Л ю ч е н ц и о
Транио атын ұмыт ендеше,
Ол мүлде Люченцио болып тұр.
Б ь о н д е л л о
Олжалы екен. Мен өзім де болар ем.
Т р а н и о
Ал, шырағым, менің енді мұратым не?
Баптистаның кіші қызын алу ма?
Тек өзіме емес, мырзама
Кісі барда тағзым ет.
Оңашада Транио баяғы.
Бөтен барда – мен мырзаңыз Люченцио.

Л ю ч е н ц и о
Ал жүрейік, Транио,
Сен істейтін тағы да бір іс бар екен.

Сен де мына ынтықтардың бірі бол.
Неге дейсің ғой?
Оған мықты себеп бар.

Кетіседі. Жоғарыда актерлер сөйлеседі.

1-қ ы з м е т ш і. Милорд, қалғисыз ғой. Пьесамен жұмыс жоқ.

С л а й. Жоқ, жоқ, Анна атымен ант еттім. Сұмдық жақсы. Әлі ұзақ па?

П а ж. Жаңа ғана басталды ғой, милорд?

С л а й. Аса бір тамаша, сударыня Мадам, тек тез бітсе екен.

Отырып қарай бастайды.

Екінші сахна

Падуя. Гортензио үйінің алды.
Петручио мен қызметшісі Грумио шығады.

П е т р у ч и о

Веронаға мен әзірше қош айттым,

Падуяда достарымды көрмекпін.

Әсіресе, берік досым, Гортензио.

Мынау соның үйі ғой,

Ал, бұзық Грумио, соқ деймін!

Г р у м и о. Соғам ба, сударь? Не деп соғам? Сіздің жақсылығыңызды қайтіп қиямын!

П е т р у ч и о. Надан! Соқ деймін мен, нығытып.

Г р у м и о. Сізді соғам ба, сударь? Сударь, сізді ұратын кім едім мен?

П е т р у ч и о

Надан! Соқ деймін есікті.

Болмаса, басың татар несіпті.

Г р у м и о

Сіз ғой – жанжалқой? Мен ұрсам ба,

Бұл басымды құртам да.

Петручио
Естимісің бұйрығымды?
Болмаса жанжал салармын.
Құлағыңның бар сайтанын қағармын. (Құлағын
бұрайды.)

Грумио
Аттан! Жынданыпты, мырзам!
Петручио
Тыңдайсың ба, бұзық найсап?

Гортензио шығады.

Гортензио. Бұ не? Немене? Ескі досым Грумио,
ескі досым Петручио! Не боп жатыр Веронада?

Петручио
Гортензио, арашаға келдіңіз бе?
Көргеніме қуанамын өзіңізді!
Гортензио
Хош келіпсіз, құрметті синьор Петручио.
Тұр Грумио — керіс арты келісетін.

Грумио. Бұндай іске бөтен тілдің емі жоқ, сударь.
Қызметінен босауға анық сылтау емес пе? Білесіз бе,
сударь, бұ кісі өзін қатты соқ деді. Отыз жерден отыртса
да мырзасын малай ұрса не болмақ?

Әттең, бірақ, соқсам етті,
Басым аман шықсам нетті.

Петручио
Мисыз меңіреу! Гортензио,
Есік қақ деп бұйырған ем бұзыққа,
Айтқанымды өткізе алмай тұрғаным.

Грумио
Есік қақ деп! Ой, тоба, ап-анық қып айтпап па едіңіз
“оңбаған, соқ мені, соқ мені жақсылап, соқ мені нығыта”
деп. Енді келіп есік қақ дегені несі.

Петручио
Ақылым сол — тай да былай ауыз жап!

Гортензио
Тимеңіз, мен кепілмін.
Бір жаңсақтық болған ғой
Екеуіңіздің араңызда.

Жә қандай жақсы желдер есіп
Веронадан сіз досымды келтірген?

П е т р у ч и о

Жасты қуар жел қамы
Бақ іздеуге қиырдан,
Орайсыздан. Қыл қысқасы,
Синьор Гортензио, жайым сол,
Әкем өлді Антонио.

Мен бытқылға батыл кірдім.
Ебін тауып, бақыт тауып үйленбекпін.
Қалтада қрон, үйде мүлік.
Кезбек болдым жаһанды.

Г о р т е н з и о

Егер сөзді шұбатпастан
Атасам қайтед бір асауды,
Алған үшін зарлағандай?
Кепіл болам байлығына,
Бай қалыңдық. Әй досымсың, жалғыз-ақ теңің емес.

П е т р у ч и о

Гортензио, біз достармыз,
Келісеміз сөзсіз-ақ. Көзің жетсе
Байлығының сайлығына,
Ақша менің әнім сәні,
Сұмпай болған қатынындай флоренттің
Мыстаннан да кәрі болсын, долы болсын.
Ксантиппа, қатынынан Сократтың, оңбаса да,
Байлауымызды бұза алмайды.
Айнымаймын – туласа да,
Асау теңіз толқынындай.
Бай қалыңдық байы болам,
Бақ иесі боламын.

Г р у м и о. Көрдіңіз бе, сударь, ойын ірікпей айтып
тұр. Алтынын мол берсеңіз – қуыршақ болсын, тіпті істік
темір болсын, үйленеді бәрібір. Аузында бір тісі жоқ лақса
болсын, тап елу – көтеремнің дерті болсын бір басында
пысқырмайды бәрібір, тек пұлы болсын. Тек пұлы болсын.

Г о р т е н з и о

Біз екеуіміз лағып кеттік,
Бұл әзілді шын айтайын,
Петручио, айттырайын мен саған.

Өзі сұлу бай қызын
Ақсүйекше тәрбие алған.
Бар айыбы, зор айыбы
Мінезі бар пәлендей,
Асаулық пен қыңырлығы соншалық.
Мысал менің басыма апат жетсе де,
Алмас едім алтын өзен төксе де.

П е т р у ч и о

Үндеме, алтын күшін білмейсің,
Әкесі кім — болды маған.
Қарсы бастым — қаптай берсін
Күзгі соққан дауылдай.

Г о р т е н з и о

Әкесі оның Баптиста Минола,
Инабатты ақсүйек.
Қызы болса Катарина Минола,
Зәрдей тілі елге аян.

П е т р у ч и о

Әкесін білем, өзін емес,
Марқұм атам айтушы ед.
Қызын көрмей ұйқы көрмен
Кешіріңіз кінәмді,
Қазір кетем қасыңыздан,
Бірге жүрмес болсаңыз.

Г р у м и о. Өтінейін, сударь, бара берсін бетімен. Осы сөзім ұмытпаңыз, ол қыз мұны мен білгендей білсе, бұған ұрыс дарымасын тез таныр. Маған десе жүз қайтара оңбаған де, селт етпейді. Ал өзі ұрысты бастаса, құлдилата құлатад. Иланыңыз, сударь, мұнымен байланысты ма, сондай әлем тақсын да, сондай ұрыс бастасын кеп, ол қыздың ажарынан түк қалмас та, жарық дүниеге жаңа туған күшіктей боп мәңгіре қарар. Сіз мұны білмейсіз, сударь.

Г о р т е н з и о

Токта, Петручио, мен де барам,
Менің де қазынам сол жерде.
Жан жарығым қамауда,
Кіші қызы нұр Бьянка
Жасырулы менен де,
Бар жастан да таласқан.
Қиындығын білген соң,
Жаңағы айтқан айыбы бар

Үлкен қызын ұзатудың,
Сондай тәртіп орнатыпты
Бьянкаға жан жуытпай.
Ұзатпақшы Катарина қуарғанды.
Г р у м и о
Катарина қуарғанды,
Иә, қызға бұдан сұм ат болмас.
Г о р т е н з и о
Сен, досым, бір еңбек етсең,
Мен жұпыны киінейін, Баптистаға
Зор күйші деп апар мені,
Бьянкаға молдалыққа.
Мүмкіншілік сонда табам,
Еркімменен айналдырып,
Оңаша қолға алам.
Г р у м и о. Бұл осалдық емес пе? Үлкенді қалай
алдамақ, жастар қалай жымдасады?!

Гремио мен кітап ұстап бөтен киім киген Люченцио шығады.

Мырза, мырза, бері қараңыз. Мыналар кім, ә?
Г о р т е н з и о
Ақырын, Грумио, бұ менің бәсталасым.
Петручио, кетейік.
Г р у м и о
Иә, махаббатқа дәл өзі екен!? *(Олар шетке кетеді.)*
Г р е м и о
Болды бөрі. Бар тізімді қарадым.
Тыңдаңыз тек, түптетіп тұрып беріңіз,
Оқытыңыз тек ашықтық кітабын,
Басқа оқуға алданбасын.
Ұқтыңыз ба осыны?
Ақысының үстіне Баптистаның төлейтұғын
Мен де сыйды аямаспын. Барлық мына кітапты
Иіс майлаңыз шетінен,
Бұған тиер саусақтың
Теңі жоқ. Нені оқисыз әуелі?

Л ю ч е н ц и о
Көздейтінім пайдаңыз,
Сеніңіз маған, әміршім.

Сізді өзімдей ойлармын,
Мүмкін сезім әсері
Артық болар сіздің шала білімнен.
Г р е м и о
Білім – ғажап іссің-ау!
Г р у м и о (*шетке*).
Жұдырық, сен тамаша күшсің-ау!
П е т р у ч и о
Үн қатпа!
Г о р т е н з и о
Тсс! Грумио! Сәлем, синьор Гремио!
Г р е м и о
Құп келіпсіз, синьор Гортензио,
Мәлім болсын, Минолаға барамын.
Уәде қып ем таппаққа
Нұр сипатты Бьянкаға молданы.
Сәті келіп табылып тұр, мінеки,
Сыпайы да ғалым жас.
Тілегендей: бек білгені поэзия,
Өзге жақсы кітаптар да біледі.
Г о р т е н з и о
Маған да бір танысым
Жақсы музыкант таппақ еді,
Сол сұлуды оқытқандай
Мен де қарап қалғаным жоқ,
Құрметіне Бьянканың өзім сүйген.
Г р е м и о
Өзім сүйгем – ісім баян етеді.
Г р у м и о (*шетке*).
Қалтаң баян етеді.
Г о р т е н з и о
Мезгіл емес махаббатпен мақтанар.
Айтайын мен тыңдасаңыз,
Екеуімізге зор жаңалық:
Тауып тұрмын ақсүйекті
Бізге пайда келтіретін еркімен,
Айттыратын Катарина долыны
Байлық тисе – үйленетін.
Г р е м и о
Тамаша ғой, етер болса дегенін,
Айттыңыз ба қыз мінін?

Петручио
Ұрысқағын, долысын да білемін,
Бұйым емес сол-ақ болса айыбы.
Гремио
Солай ма? Тамаша. Қай жерліксіз?
Петручио
Веронадан, әкем аты – Антонио.
Ол өлген. Мұрагерім, ортақ жоқ;
Жасамақпын шексіз көп!
Гремио
Мүмкін бе екен дәл мынадай қатынмен.
Тісіңіз батса – жолды оңғарсын.
Көмекшіге мен барынша әзірмін,
Сөйтіп аласыз ғой қатерді?
Петручио
Алатыным тіршілік.
Грумио (*шетке*).
Алады оны – қыздың соры!
Петручио
Тек келдім бе мен мұнда?
Шаң-шұңға мен сескенбеймін,
Естімеп пе ем арыстанның бақырғанын.
Құтырған толқын көрмеп пе ем.
Көбік атып ұмтылатын қабандай?
Қан майданда көрмеппін бе атысты?
Аспан атқан зеңбірегін білмеп пе ем?
Демін тартып тыңдамап па ем мен талай
Кетер қайнап, керей ойнап, кісінеген аттарды?
Айтқандарыңыз айғайы ма қатынның?
Ол қазанда тырсылдаған бұршақ қой
От қызғанда шытырлайтын.
Құбыжық деп үркітіндер баланы.
Грумио
Қорқақ кісі бұл емес.
Гремио
Байқадың ба, Гортензио!
Дер кезінде келіпті.
Өзінің де, біздің-дағы бағымыз.
Гортензио
Мен шығынға ортақпын,
Тойдың қамын біз алайық.

Г р е м и о
Мен де ризамын, тек үйленсін.
Г р у м и о (*шетке*).
Мен сенімен, ас сай болсын.

Жақсы киінген Транио шығады, қасында Бьонделло.

Т р а н и о
Қайырлы сәт, мырзалар. Өтінейін сіздерден:
Болмаса айып, айтыңызшы
Үйі қайсы Баптистаның?
Б ь о н д е л л о
Әлгі екі сұлу қызы бар ма? Сол ғой ойдағыңыз?
Т р а н и о
Дәл сол, Бьонделло.
Г р е м и о
Қай қызы екен ойдағыңыз?
Т р а н и о
Қызы ма, әлде өзі ме, сізге тимес сойқанамыз.
П е т р у ч и о
Долысына тимеңіз – шартым сол.
Т р а н и о
Долысына зауқым жоқ – сырым сол.
Л ю ч е н ц и о (*шетке*).
Жаман емес, Транио.
Г о р т е н з и о
Ниет қалай:
Келесіз бе, сіз де қызды жағалай?
Т р а н и о
Қайтуші еді солай болса?
Г о р т е н з и о
Түк етпейді, табаныңыз таяр болса.
Т р а н и о
Көше бой кең емес пе:
Сізге де бір, маған да.
Г о р т е н з и о
Рас, тек ол түспейді егеске.
Т р а н и о
Ол қалайша, айтыңыз?
Г р е м и о
Мен айтайын мәнісін,
Көңіл етед ол қыздан, синьор Гремио.

Г о р т е н з и о

Оны және таңдаған синьор Гортензио.

Т р а н и о

Сабыр, мырзалар! Сіздер бекзатсыздар ғой,

Тыңдаңыздар дәлелімді менің де,

Баптиста шын ақсүйек.

Әкемменен таныс еді ескіден,

Қызы тіпті бұнан-дағы сұлу болсын,

Қызыққандар талай болсын, ортасында мен болмақпын,

Еленаға мыңдар ынтық болғандай,

Мың бір жігіт қызықса да Бьянкаға

Люченцио туын жықпас,

Парис келіп таласса да тайқып шықпас.

Г р е м и о

Мынау біздің бәрімізді түрмесін!

Л ю ч е н ц и о

Ерік берсең әлі талай есіп берер.

П е т р у ч и о

Осы сөздің не мәні бар, Гортензио?

Г о р т е н з и о (*Траниоға*).

Жөн сұрайын сізден, мырза:

Көрдіңіз бе сол қызды?

Т р а н и о

Жоқ. Бірақ екеу деп есіттім,

Бірі шайпау тілді дейді,

Екіншісі сыпайы да сұлу дейд.

П е т р у ч и о

Алғашқыға тимеңіз — ол менікі.

Г р е м и о

Ол қайраттғы Геркулеске қояйық,

Мың пәледен сол қиын.

П е т р у ч и о

Менің сөзім ұқсандаршы, мырзалар.

Сіздер мұнда қиталасқан сұлуға

Әке бүгін жолатпайды жігітті.

Атамайды біреуіңе,

Ұзатқанша апасын,

Кіші қызға кезек жоқ.

Т р а н и о

Ендеше сіз болсаңыз

Бәрімізге, маған-дағы көмекші,

Мұзды жармақ міндет алған болсаңыз,
Алыңызшы апасын, кіші қызға
Жол ашып. Кім алса да соңғысын
Қарыздар болсын бір сізге.
Г о р т е н з и о
Көңіл жақсы, сөз де жақсы;
Бірақ сіз де күйеу бопсыз,
Ендеше сый етіңіз
Бұл мырзаның еңбегі үшін.
Т р а н и о
Жалтармаймын. – Соның үшін
Кешке бізге келіңіздер.
Сүйіктіңнің саулығы үшін ішейік,
Сотта ұрсатын адвокаттар
Шарапта дос болысқандай.
Г р у м и о
Ұсынысы тамаша. Ал, жүрейік.
Г о р т е н з и о
Тойлау үшін сәт минутта,
Петручио, сіз болыңыз benvenuto¹.

Кетіседі.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

¹ Қадірлі қонақ (итальянша).

II АКТ

Бірінші сахна

Падуа. Баптистаның үйінде.
Катарина, Бьянка шығады.

Бьянка

Апатай-ау, жер қылмашы өзімізді,
Тең қылмашы мені күңге.
Қиналамын. Қиын болса,
Босатыңыз қолымды, берейін мен,
Лыпа қоймай өзіме, бар киімім берейін.
Әміріңіздің барлығына көнейін.
Үлкендерге бағынуды білемін.

Катарина

Олай болса айт маған: күйеулердің қайсысы
Саған ыстығырақ? Тек, құбылма!

Бьянка

Иланыңыз, апатай, бәріне де
Қызықпастан қараймын,
Таңдағаным жоқ еді.

Катарина

Алдайсың сен, сүмелек. Гортензио ма әлде?

Бьянка

Сізге ұнай ма ол? Тырысайын ендеше,
Сіздікі болсын, апатай.

Катарина

А, сізді байлық тарта ма?

Гремио ойда ма, тұрмақсыз ғой бай болып?

Бьянка

Қызғанасыз ба соны да?

Енді ғана түсіндім: қылжақ қой.

Ылғи қылжақ еткеніңіз менмін ғой.

Бірақ, Кэт, өтінемін, босатыңыз қолымды.

Катарина

Ах, қылжақ па екен? Ендеше мынау да қылжақ па?

Ұрады. Баптиста кіреді.

Б а п т и с т а
Бү нең? Қайдан бүйтіп құтырдың?
Былай тұр, Бьянка. Жылатып қойған!
Ісінді тік. Байланыспа мұнымен,
Ал сен сайтанның тұқымы, ұялсаңшы,
Бұдан қашан жәбір көрдің?
Бір ауыз сөз қарсы айта ма?
К а т а р и н а
Ол мені үндеместен күйдіреді. *(Бьянкаға ұмтылады.)*
Б а п т и с т а
Мен барда ма? Бар, Бьянка!

Бьянка кетеді.

К а т а р и н а
Сүймесіңіз менмін ғой. Білемін.
Ол болса қазынаң. Бай керек оған.
Мен ғой – жалаңаяқ билейін оның тойында,
Кәрі қыз боп маймыл ертіп жүрейін.
Уа, қойыңыз. Отыра қалып осыдан
Сізден барлық өш алғанша жылаймын.

Кетеді.

Б а п т и с т а
Менен де сорлы болды ма екен?
Мыналары кім екен?

Гремио, Люченцио, Петручио шығады. Музыкант боп Гортензио келеді.
Транио, Бьонделло кітап, керней ұстап келеді.

Г р е м и о. Сәт болсын, көрші Баптиста!
Б а п т и с т а. Сәт болсын, көрші Гремио. Есенсіз бе,
мырзалар.
П е т р у ч и о. Өзіңіз ше, синьор? Сізде сұлу қыз бар
ма, Катарина дейтұғын?
Б а п т и с т а. Қызым бар, синьор, Катарина дейтұғын.
Г р е м и о. Шұғыл кеттіңіз. Рет керек қой.
П е т р у ч и о
Керек емес, Гремио, бөгетің. Қойыңыз.
Веронадан боламын, ақсүйекпін.
Қанық едім сұлулық пен ақылына,

Биязылық, сыпайылық барына,
Нұр сипатты, момын дейді,
Ойда жоқта келгенім сол,
Өзім танып білейін деп
Жетіп жатқан көп лақапты.
Таныстықтың басы болсын,
Малайымды танытайын. (*Гортензионы таныс етеді.*)
Музыка мен есептің бұл маманы,
Қызыңызды жат көрмейтін сол өнерге
Жетілтеді бұл адам.
Алмасаңыз – ренжір едім.
Мантуялық, аты Личио.

Б а п т и с т а

Көргеніме қуанамын, өзіңіз бен мұны да.
Ал, Катарина, меніңше,
Айтпасыма болмайды, сізге қол емес.

П е т р у ч и о

Байқауымша, айрылуға қимайсыз,
Әлде мен ұнамай тұрмын ба?

Б а п т и с т а

Жоқ, жоқ. Ойдағымды айтқаным ғой,
Кім едіңіз, синьор? Атыңыз кім?

П е т р у ч и о

Атым Петручио, Антонио ұлымын,
Әкем мәлім Италияда.

Б а п т и с т а

Маған да мәлім. Ұлына – менің құрметім.

Г р е м и о

Петручио, берсеңізші бізге де бір

Тілектестік үн қатуға.

Оңбайын, сіз асығып барасыз.

П е т р у ч и о

Кешіріңіз, дос Гремио, біткені еп қой!

Г р е м и о. Бірақ сізге бөгет көп қой. (*Бантустаға.*)

Көрші, нық сенемін, мынау сізге жайлы сый. Ілтипатыңыз көп қарыздар мен едім, соған орай құрмет тұтып, Реймсте көп оқыған мынау жас білімпазды ұсынбақпын. (*Лючензионы таныс етеді.*) Грек, латын тіліне жетіктігі, ана кісінің музыка мен есепке жетіктігіндей. Аты Камбио, өтінемін, қабыл алыңыз қызметін.

Б а п т и с т а. Зор рақмет, синьор Гремио. Хош келдіңіз, жақсы, Камбио. (*Траниоға.*) Ал, сіз құрметті синьор, тегі жолаушысыз ғой. Рұқсат болса, сапарыңыз мақсұты не?

Т р а н и о

Батылдығым кешіріңіз, синьор,
Жолаушы боп жүрсем де,
Сізге келдім күйеу болмақ ниетпен
Қасиеті асқан нақ сұлу Бьянкаға,
Маған мәлім байлауыңыз,
Үлкен қызды ерте ұзатпақ болыпсыз.
Жалғыз ғана өтінерім,
Туысымды біліп, қанып
Өзгелердің қатарына қоссаңыз,
Назарыңыз, бейіліңіз берсеңіз.
Қыздарыңыз тағылымы үшін
Мынау аспап ұсынамын,
Және грек, латынь кітаптары.
Алсаңыз – құны асқаны.

Б а п т и с т а

Атыңыз Люченцио ғой? Қай жерденсіз?

Т р а н и о

Пизаданмын, синьорым. Винченцио ұлымын.

Б а п т и с т а

Пизада ол ұлы адам. Естуім бар,
Білемін. Хош келіпсіз. (*Гортензиоға.*)
Алыңыз кернейді. (*Люченциоға.*)
Сіз кітапты алыңыз.
Көресіздер шәкірттерді,
Әй, кім бар анда?

Қызметші келеді.

Мырзаларды ертіп бар
Бөгеместен қыздарыма. Екеуіне айт,
Оқытушы, күтіп алсын.

Қызметші кетеді, артынан Люченцио, Гортензио, Бьонделло кетеді.

Бір азырақ баққа шығып,
Содан кейін ас ішейік. Қуанамын сіздерге,
Шәк қылмаңыз көңіліме.

П е т р у ч и о

Синьор, шұбалаңға ісім тығыз.
Құдалыққа күнде келер жайым жоқ.
Әкем мәлім, одан міне өзім де,
Мұрагері жалғызымын ғой,
Өсірмесем кеміткем жоқ бар мүлкін.
Қызыңызбен мен үйленсем,
Жасауына не бермексіз?

Б а п т и с т а

Мен өлген соң – жерімнің қақ жартысы мен
Қазір жиырма мың крон алад.

П е т р у ч и о

Менің уәдем, жесір қалса
Одан бұрын мен өліп,
Бар мүлкіме ие етемін,
Тек түгендеп хатқа тізсек,
Берік болса бұзылмастай.

Б а п т и с т а

Ең әуелі сіздің қам,
Ол ұнатсын өзіңізді: барлық түйін осында.

П е т р у ч и о

Е, ол түк емес, иланыңыз,
Қыз қыңыр ма, мен шымырмын.
Екі от келіп тоқайласса,
Жанарын тауысып басылатын.
Әлсіз лептен жалын өрбид,
Қатты желден өшетуғын.
Солмын мен: үстем болам мен одан –
Бала емес – ер боп айттырам.

Б а п т и с т а

Айттыруда жолың болсын,
Бірақ талай ұрыс естисің.

П е т р у ч и о

Шыдай білем. Тұр ғой таулар
Қатты желдер соқса-дағы айықпай.

Басы жарылған Гортензио келеді.

Б а п т и с т а

Сізге не болды? Өң жоқ қой?

Г о р т е н з и о
 Шошынғаннан өңім қашты.
 Б а п т и с т а
 Қызым қалай? Музыкаға бейім бе екен?
 Г о р т е н з и о
 Мен танысам, бейім жағы соғыс болар.
 Сырнай емес, найза берсе дәл екен.
 Б а п т и с т а
 Жоймадың ба сырнай сүймес көңілін?
 Г о р т е н з и о
 Қайдан!
 Сырнайдың өзін жойды мені ұрып.
 Тілін дәл бас деп едім.
 Саусағын ұстап көрсетіп ем,
 Сол-ақ екен перідей боп
 Ақырып кеп: “Тіл ме? Сол ма тіл?” деп,
 Басыма кеп періп еді сырнаймен,
 Жарылған сырнай, киілді де қала берді басыма,
 Есім ауып тұрып қаппын,
 Масқара боп бажырайып.
 Сүмелек деп ұрса келіп жөнеліп ед,
 Мисыз музыкант деп сыбап,
 Талай сұмдық сөздер айтты.
 П е т р у ч и о
 Ә, неткен сайтан! Қызық қатын!
 Маған тіпті жағып барад.
 Көріспекке қатты ынтықпын.
 Б а п т и с т а
 Жә, жарайды, кейімеңіз.
 Кіші қызды оқытып көр.
 Ол ұғымтал және әдепті,
 Синьор Петручио, жүріңіз.
 Әлде сізге, қызым Кэтті жіберсем бе?
 П е т р у ч и о
 Құп болады — мен тосайын.

Баптиста, Гремио, Транио, Гортензио кетеді.

Келсін, мен бір қыр бастайын.
 Ұсады ғой — тура айтайын
 Үнің бұлбұл үніндей деп,

Қабак түйсе – көзің майда
Майысатын гүлден дейін.
Үндемесе, томсырайса –
Ділмарлығың хош тұттым деп,
Шешендікке шатпын дейін.
Айдап шықса – алғыс айтып
Сый еткендей болайын.
Тимес болса – неке тойдың
Күнін ата деп тұрайын.
Ал өзі – өні. Петручио, іске бас!

Катарина кіреді.

Қайырлы, сәт, Кэт! Солай естіп ем атыңызды?
К а т а р и н а
Естіпсіз, бірақ құлақ мүкіс екен.
Айтар атым Катарина.
П е т р у ч и о
Бекер. Сіздің ат сол Кэт,
Кейде майда, кейде асау Кэт.
Сөйтіп жаһанның Кэт жақсысы,
Тәттінің Кэт тәттісі,
Кэт деген көркем аттысы,
Жұбанышы жанымның – айтарым сол:
Атағыңды көп естіп ем,
Момын деген, сұлу деген,
Даңқыңнан өзің артықсың,
Жар болам деп соқтығыппын.
К а т а р и н а
Соқтығып? Сәті болсын! Ендеше сол алғаш соққан
Қайта соғып айдап шықсын.
Көрініп тұр: қақтықпа екенсіз.
П е т р у ч и о
Қақтықпаң қалай?
К а т а р и н а
Қаңбақтай дейім.
П е т р у ч и о
Тамаша айттың. Кел, маған мін.
К а т а р и н а
Мінгенге көнбіс есек еді – сіз сол ғой.

П е т р у ч и о
Жүкке көнбіс қатын еді — сіз сол ғой.
К а т а р и н а
Көтерерім мұндай шірік жүк болмас.
П е т р у ч и о
Саған салмақ салмақшы емен,
Білем, жассың, жеңілсің ғой.
К а т а р и н а
Рас жеңілмін, сендей жынға ұстатпаймын,
Салмағым сай болса да.
П е т р у ч и о
Сен арадан да жеңілсің.
К а т а р и н а
Сен байғыздан да ақымақсың.
П е т р у ч и о
Әй, байқа, көгершінді ол да ілетін.
К а т а р и н а
Көгершін де оны ұратын.
П е т р у ч и о
Жә, жетті, сонадай тым-ақ долы екенсіз.
К а т а р и н а
Сона болсам шаққанымнан сақтаныңыз.
П е т р у ч и о
Қайтып уытын жұлып алайын ба?
К а т а р и н а
Сендей ақымақ, онысын да таба алмас.
П е т р у ч и о
Қайда екенін кім білмейді оның уытын. Құйрығында.
К а т а р и н а
Жоқ, тілінде.
П е т р у ч и о
Кімнің тілінде?
К а т а р и н а
Сенің тілінде, құйрық деп сандалған. Қош.
П е т р у ч и о
Не дейді, менің тілім сенің құйрығың ба?
Қой, байқа, шырақ. Кэт, мен ақсүйекпін.
К а т а р и н а
Байқайықшы, көнеки. (Ұрады.)
П е т р у ч и о
Оңбайын, төбелесе бастасаң — қағып жіберем.

К а т а р и н а
Абыройдан айырыларсың:
Мені ұрам деп, ақсүйек атты жоярсың,
Оны жойсаң абырой да жоқ.
П е т р у ч и о
Абыройлылар тізіміне мені-дағы қоссаңшы.
К а т а р и н а
Телпегінде немене? Айдары ма қораздың?
П е т р у ч и о
Сен тауық бол, мен айдарсыз болайын.
К а т а р и н а
Жоқ, маған сай қораз жоқ. Үнің жайсыз.
П е т р у ч и о
Жә, жетті, Кэт, жидіген нес?
К а т а р и н а
Жидіген көрсем сөйтуші ем.
П е т р у ч и о
Мұнда шірік дөнеңе жоқ, сылтау ғана.
К а т а р и н а
Жоқ емес, бар, бар.
П е т р у ч и о
О қайда?
К а т а р и н а
Амал бар ма, айна жоқ.
П е т р у ч и о
Мен дейсіз бе?
К а т а р и н а
Жас та болсаң тапқырсың.
П е т р у ч и о
Ант етейін, сіз үшін мен, тіпті жаспын.
К а т а р и н а
Көнелеусіз.
П е т р у ч и о
Жұмыстан ғой.
К а т а р и н а
Онда менің жұмысым жоқ.
П е т р у ч и о
Кетпеңіз, Кэт, мына күйде кетпеңіз.
К а т а р и н а
Ыза қылам, кетейін де.

П е т р у ч и о

Атамаңыз. Сізді сондай тәтті көрдім.
Маған сізді тасыр деп ед ұрысқақ —
Бақсам бәрі жалған екен,
Сен қызықсың, сыпайысың,
Сөзің баяу, бірақ гүлдей нәзік екен:
Түйілген мен бұртиғанды білмейсің.
Кей дольдай ерніңді де тістемейсің.
Қияс сөзге зауқың жоқ,
Күйеулерге сыпайысың,
Тәрбиелі тағзымменен қабылдайсың.
Оттаған нес әлі маған Кэт ақсақ деп?
Бос былшыл! Кэт теректей сымбатты,
Түзулігі бұтақтай! Қаралығы жаңғақтай,
Бірақ дәні одан да артық.
Жүрші былай, көрейін. Сылтымайсың ғой?

К а т а р и н а

Ақымақ, бұйрығыңды құлыңа айт.

П е т р у ч и о

Көрік бермес Диана да тоғайға,
Мынау жайға Кэт жүрісі бергендей,
Дианасы сен боп, Кэт болса Диана,
Кэт ләззәт, Диана тентек болар ед.

К а т а р и н а

Осы шешендікті қайдан үйренгенсіз?

П е т р у ч и о

Ойдан шығад: ақылым шешеме тартқан.

К а т а р и н а

Данышпан екен. Ұлын есуас етіпті.

П е т р у ч и о

Немене, ақылсызбын ба?

К а т а р и н а

Қыздыра түссін ақылыңыз.

П е т р у ч и о

Шын қыздырар төсегің ғой өзіңнің,

Одан да доғарайық былшылды.

Тура айтайын. Әкең көнді.

Бермек болды, жасауға да келістік.

Не қылсаң да мендіксің.

Ал мен бе, Кэт, өзіңе сай бай болам,

Шүкірлік етем сені көрген сәтіме,
Дидарыңа ынтық болдым,
Менен өзге ешкімге де тимейсің,
Мен туғанмын асау Кэтті
Үйретпекке жуас Кэт қып.
Қолбала Кэт боласың,
Әне әкеңіз. Мөңкімеңіз,
Катарина, қатын етпей қоймаймын.

Баптиста, Гремио, Транио келеді.

Б а п т и с т а
Жә, қалай, Петручио, келіс қалай қызыммен?
П е т р у ч и о
Қоюшы ма ек келіспей?
Текке асықты дейсіз бе?
Б а п т и с т а
Жә, қызым, Катарина, сіз ренжисіз бе?
К а т а р и н а
Қызым дейсіз және шындап,
Әке болып қам ойлаумен,
Есуасқа айттырыпсыз,
Бас кесер бір есер ғой
Адырандап жеңем дейтін!
П е т р у ч и о
Әке, былай: бәрлеріңіз
Бұл жайында тек шатыпсыз,
Қыңырлығы дұшпан көзі,
Шынға келсе, момындығы көгершіндей,
Қызу емес, таңдай салқын,
Шыдамы десең Гризельде,
Тазалығы Лукреция барабар.
Ақыры біз табыстық та,
Жексенбіге тойды ұйғардық.
К а т а р и н а
Жетпей желкең үзілер.
Г р е м и о
Петручио, ұқтың ба: желкең деп тұр.
Т р а н и о
Солай ма еді! Оңбадық қой тағы да!

П е т р у ч и о

Сабыр, сабыр, мырзалар. Байлауымнан қайту жоқ.

Ақың бар ма, ырзалассақ өзіміз?

Екеуіміз бір байлау еттік,

Кісі барда бұрынғыша болмақшы.

Тек сеніңдер бір ғажапқа,

Маған сондай ашық болды. О, рақат!

Құшаған артып мойныма, тынбай

Сүйед, сертін беред –

Лезде өзімді елтітті,

Баласыңдар, білгейсіңдер,

Сайтан қызды сәтте ұйытад,

Оңаша барса бар жігіт!

Қолың бер, Кэт, Венецияға жүремін,

Тойға киер киім сатып аламын.

Әкей, қонақ жайын сіз ойлаңыз,

Сенімім зор, елден асқан Кэт болад.

Б а п т и с т а

Айтарым жоқ. Қолдарыңды беріңдер,

Тәңір ісін! Іс бітті!

Т р а н и о, Г р е м и о

Аминь! Біз куәміз.

П е т р у ч и о

Ал, әке, қатын, синьорлар, қош,

Венеция барамын. Уақыт тығыз.

Жүзік, сырға, әшекейлер аламын,

Жә, Кэт! Сүй бетімнен. Жексенбі күні тойың ғой!

Катарина, Петручио екі жаққа кетіседі.

Г р е м и о

Қолды қалай тез соғысты.

Б а п т и с т а

Мен саудагар болдым-ау,

Асығып сатар пұл малын.

Т р а н и о

Өтпей тозған пұл бар ед,

Енді оңдаса пайда аласыз.

Б а п т и с т а

Ойдағыдай тынса болды – пайда сол.

Г р е м и о
Соған беттеп келеді ғой,
Ал, кіші қыз қалай, Баптиста?
Сарғая күткен біздің де күн туды ғой.
Көршіңізбін, мен күйеудің алдымын.
Т р а н и о
Бьянкаға менің етер құрметіме
Сөз жетпестей, ой олақтай.
Г р е м и о
Шикі жассың, нәзік сезім білмейсің.
Т р а н и о
Қартайғанда мұздайтұғын бар сезім.
Г р е м и о
Өртейтұғын сендейлер.
Жоғал, желкуар! Шалға тисе тоқ болад.
Т р а н и о
Жо, жасқа тисе шат болад.
Б а п т и с т а
Токтаңыздар, синьорлар: мен төрелік айтайын:
Іске қарай сый болад. Бьянкаға, жесір қалса,
Кімің артық қазына атайсың —
Соған берем қызымды.
Жә, не бермексіз, Гремио?
Г р е м и о
Үй қазынам сізге мәлім
Алтын, күміс, жиһаз толы.
Әсем қолда гүл жанатын
Үйім толы тир кілемі,
Ақша толған сүйек сандық,
Бұйым толы көп сандықтар,
Киім, кесте, шымылдықтар,
Меруерт шеккен түрік жастық,
Венеция кестесі мен шілтері,
Бәрі де мыс — ас қазаным,
Бапты шаруа. Отарымда
Жүздей сауулы сиырым бар,
Жүз жиырма өгізім түр,
Қалғандары тағы олқы емес.
Жасырмаймын жасым мосқал.

Ертең өлсем – бәрі соған,
Тек тіріде жарым болсын.
Т р а н и о
Тетік сонда. Сөз менікі.
Мен әкемнің жалғызымын:
Қызыңызды сіз берсеңіз,
Меншігіне төрт үй берем,
Бай Пизада – әрбір үйі
Артық түсед Гремио үйінен
Және жылда екі мың
Дукат алад жер түсімі.
Ал, Гремио, көктеп өткен жоқпын ба?
Г р е м и о
Екі мың дукат жыл сайын,
Жоқ менің жерім одан сараң.
Бірақ қоса кеме берем,
Портында тұр Марсельдің,
Ал, кескем жоқ па кемемен?
Т р а н и о
Білесің бе, Гремио, әкемде
Үш кеме, екі галер барын,
Тағы дюжина басқасы бар. Бәрін берем.
Нені атасаң екі есе артық соны айтам.
Г р е м и о
Барым бердім. Қалғаным жоқ.
Жоқты берер мұршам жоқ.
Лайық болсам өзім және барым соған.
Т р а н и о
Жо, қыз менікі елге аян ғой,
Уәдеңіз бар. Гремио жеңілді.
Б а п т и с т а
Рас. Атағанда сіздікі көп,
Тек әкеңіз кепіл болса.
Сізге берем; болмаса – ғапу етіңіз.
Ерте өлсеңіз, қызым не алмақ?
Т р а н и о
Сылтау ғой. Мынау кәрі, мен жаспын.
Г р е м и о
Е, өлмеуші ме ед жас болса?

Б а п т и с т а

Ал, синьорлар, байлауым сол:
Жетсін алда жексенбі,
Катарина байға тисін,
Содан әрі бір жұмада Бьянканы
Сізге берем, кепіл болса әкеңіз.
Ол болмаса – Гремио, сіз аласыз.
Алғыс айтам екеуіңе. Қош болыңдар.
Г р е м и о
Қош, көршім.

Баптиста кетеді.

Сескенбеймін сенен мен,
Ақымақ бала! Әкең естен айрылған жоқ,
Барын беріп қартайғанда
Телміретін саған келіп. Масқара ғой!
Кәрі түлкі алдататын жас бала ғой!

Кетеді.

Т р а н и о

Ома қапқыр, көк тұқыл!
Бар козырім берсем-дағы,
Мен мырзама болыса алам.
Люченцио жалған болса,
Винченцио жалған болмас несі бар.
Міне қызық! Бала әкеден
Туар болса әдетте, мен әкені тудырам.
Жігіт жолын қудырам.

Кетеді.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

III АКТ

Бірінші сахна

Падуа. Баптистаның үйі.
Люченцио, Гортензио, Бьянка шығады.

Л ю ч е н ц и о
Жетті, күйші, шек білгейсің,
Ұмыттың ба алған сыйды,
Катарина қолынан?
Г о р т е н з и о
Байқа, бейбас дүмше би,
Күй тәңірісі мұнда тұр.
Өзі мені таңдап тұр.
Біз бір сағат күй тартамыз,
Келер сағат сізбен кітап оқиды.
Л ю ч е н ц и о
Есек әмсе қияс тартад!
Білмейісің күйдің қашан керегін!
Еңбек бейнет еткеннен соң,
Ойға тыныс бермек үшін тартпай ма?
Ғылымға әуел жол беріңіз,
Күйді кейін тербетіңіз.
Г о р т е н з и о
Мен көнбеймін бұл зорлыққа.
Б ь я н к а
Ренжітесіз сіздер мені,
Ұрыс салып мен билейтін жай үшін.
Шыбық соғар бала емен мен,
Ұзақ күнге сарылатын
Тілегімше оқымақпын.
Дау бітсін, біз отырайық,
Сіз бізге бір күй тартыңыз.
Біз оқуды бітіргенше, сіз күйлеп те болмайсыз.
Г о р т е н з и о
Мен болғанда, қоясыз ба оқуды?
Л ю ч е н ц и о
Дәмесін өзінің. Бұрай бер — бар!

Б ь я н к а

Біз қай жерге келіп ек?

Л ю ч е н ц и о. Мына жерге: “hic ibat Simvis; his est Sigeia tellus; hic steterat Priami regia celsa senis”¹.

Б ь я н к а. Аударыңызшы.

Л ю ч е н ц и о. “Hic ibat” – мен сізге айттым ғой, сізге: Simois мен Люченциомын; “His est” – Винченционың баласымын. Пизаданмын; “Sigeia tellus” – сіздің махаббатыңызға жетсем деп киім ауыстырып киіп келдім; “hic steterat” – ал анау сізді айттырам деп жүрген Люченцио болса; “Priami” – ол менің малайым Транио; “regia” – мен болып жүр; “celsa senis” – кәрі әкенді алдау үшін сөйтіп жүрміз.

Г о р т е н з и о. Мен сырнайды күйлеп болдым.

Б ь я н к а. Тыңдайық! Үсті келмепті.

Л ю ч е н ц и о. Алақаныңа түкір де тағы кіріс.

Б ь я н к а. Мен аудара алар ма екем, байқайықшы. “Hic ibat Simois” – мен сізді білмеймін; “His est Sigeia tellus” – мен сізге сенбеймін; “hic steterat Priami” – сақ болыңыз, сөзімізді естіп қоймасын; “regia” – асқақ болмаңыз; “celsa senis” – күдер үзбеңіз.

Г о р т е н з и о. Енді күйленді.

Л ю ч е н ц и о. Тек асты келмепті.

Г о р т е н з и о

Асты, асты! Астыртын қу өзің келмепсің. (*Шетке.*)

Сүмелек, өзі сондай асқақ, тасыр!

Құдай ақы айналдырмақ ойы бар,

Молда, сүйре, көз айырмай бағармын.

Б ь я н к а

Кейін болса білмеймін, ал әзірше сенбеймін.

Л ю ч е н ц и о

Иланыңыз сөзіме. Шын Эакид дегені

Бір Аякс емес пе ед атасымен аталған.

Б ь я н к а

Ұстазына сенеді де,

Болмаса, шәк қылар ем.

¹ Мұнда Симоис ағатын; мұнда Сигей жері; мұнда кәрі Приамның биік сарайы тұратын (Овидийдың “Героид” атты дастанынан).

Ал, жетті сізге Личио, мен әзірмін.
Өтінемін, сөкпеңіздер, мырзалар,
Екеуіңізге ойнап айтқан әзілге.
Г о р т е н з и о (*Люченциоға*).
Біз қалып, сіз кетсеңіз де болады,
Үш дауыспен оқымаймыз.
Л ю ч е н ц и о
О, не қылған қаталдық!
(*Шетке.*) Кетпеймін,
Әдейі байқаймын. Мен білсем
Бұл музыкантсымақ қызға ынтық.
Г о р т е н з и о
Қолға аспапты алмас бұрын
Саусағыңыз басар жерін білдірмекке,
Өнер алдын танытайын,
Гаммаларды тез үйрену әдісін
Анық, дұрыс жайлысын
Өз жолыммен үйретем.
Жазғанымша: мына қағаз бойынша.
Б ь я н к а
Бірақ гамманы мен әлдеқашан білем ғой!
Г о р т е н з и о
Жо, оныңыздан Гортензио басқа үйретеді.
Б ь я н к а (*оқиды*).
“Мен гамма, жердегі күйдің түбірімін”,
А, – Гортензиомен бірге қапалымын.
В, – О, Бьянка, маған тиші.
С, – Сізге ынтықпын.
Д, – Екі нота бір кілті.
Е, – Рахым ет те жар қылшы.
Осыны да гамма дейсіз ә? Сандырақ!
Бұрынғы жақсы есуас емен,
Түзулікті бұрмалауға салғандай.

Малай кіреді.

М а л а й
Әкеңіз оқу қойсын дейді,
Апаңызбен үйді бірге жайғас дейді,
Білесіз ғой, ертең той ғой.

Бьянка
Сүйікті оқытушылар, қош болыңдар.

Бьянка, малай кетеді.

Люченцио
Сіз кеткенде, менің де қалар жайым жоқ.

Кетеді.

Гортензио
Ал менің сізді бағатұғын жайым бар;
Өзі шын-ақ ашық жанға ұқсайды.
Бірақ, егер Бьянка, ойың сенің осал болып
Болымсызға бой ұрса,
Тапқаныңды ала ғой. Сен айнысаң — сол үшін
Гортензио сақтай алмас бұл пішін.

Кетеді.

Екінші сахна

Падуя, Баптистаның үйінің алды. Баптиста, Гремио, Транио,
Катарина, Бьянка, Люченцио, малайлар шығады.

Баптиста (*Траниоға*).
Атаған күн жетті міне, синьор,
Катарина, Петручио тойы да,
Күйеуден бірақ түк хабар жоқ,
Не дейді жұрт? Масқара ғой —
Жігіт жоқ боп келсе де,
Неке қияр әзір болып тұрса да!
Қалай дейсіз бұл сұмдықты?
Катарина
Масқара болған жалғыз мен. Зорлық етіп
Еркімді алып қостыңыз
Жабайы бір қу немеге.
Айттыруға асықса да, асықпайды алуға,
Айтпап па едім — жынды деп.

Ыржақтаумен сөзді елемейд,
Қызық жігіт атанбақ боп,
Жүз айттырып, күн атап,
Бар қызды жиып бітім қып,
Үйленуді ойға да алмайд.
Енді мені жұрттың бәрі табалап:
“Петручио қатыны еді,
Алмай кетті мұны” десін.

Т р а н и о

Баптиста, Катарина, шыдаңыздар.
Олда, алдамайд Петручио,
Жолда бөгет киліккен ғой.
Болғанменен қылжақбас, ол салмақты,
Болғанменен күлдіргі, адал адам.

К а т а р и н а

Көрсем етті мен оны.

Жылап жөнеледі, артынан Бьянка мен басқалар да кетеді.

Б а п т и с т а

Бар. Көз жасыңа ұрыспаймын,
Сендей қияс жан түгілі,
Әулие болса сабыр тозар.

Бьонделло келеді

Б ь о н д е л л о. Мырза, мырза, сүйінші. Тамаша
сүйінші, бұндай сүйіншіні естіп те көрген емеспіз.

Б а п т и с т а

Тамаша сүйінші – бұл қалай?

Б ь о н д е л л о

Е, Петручио келе жатса, сүйінші емей немене?

Б а п т и с т а

Келді ме өзі?

Б ь о н д е л л о

Жок, сударь.

Б а п т и с т а

Қайда жүр?

Б ь о н д е л л о

Жолда келеді.

Б а п т и с т а

Бұнда қашан жетеді?

Б ь о н д е л л о

Осы жерге менің орныма кеп тұрғанда жетеді?

Г р е м и о

Ал сенің тамаша сүйіншің қайсы?

Б ь о н д е л л о. Жаңа қалпақ, ескі кемзал киген Петручио келеді. Бұтында үш рет жамап киген шалбары бар. Етігінің бірі жамау, бірі құрау. Складтан алған тот басқан ескі сапысы бар, онысының сабы сынған, қабы жоқ, бауы да жоқ. Астындағы аты ақсақ, ер-тоқым ескі, күйе жеген, екі үзеңгі екі түрлі. Атының өзі маңқа, арқасы жауыр, үсті қотыр, қарны қабақтай, аяғы таяқтай, өзі сүріншек, қысқасы, ит кемірген қу асықтай. Жүгенінде ауыздық жоқ, тізгіні таспа және үзік-үзік. Айылы алты жерден жамалған. Құйысқаны барқыт, қатын ер-тоқымынікі, екі жерде қарпы бар, жоғалмасын деп жіппен шандып қойған.

Б а п т и с т а. Қасында кім бар?

Б ь о н д е л л о. О, сударь, малайының сәні атынан бетер: бір аяқта шабата, біреуінде киіз байпақ, бірін қызыл, бірін көк суыртпақпен шандыған. Қалпағы ескі, оған құс қанаты орнына қырық құрау әлем байлаған. Құбыжық, тура құбыжық дерсің! Діні дұрыс қызметшіге де, не мырзаның малайына да ұқсасатын бір нұсқа жоқ.

Т р а н и о

Әншейін бір қыры шығар,

Болмаса киім бар еді ғой.

Б а п т и с т а. Қай пішінде келсе де жеткеніне қуандым.

Б ь о н д е л л о. Ол мұнда жетпейді, сударь.

Б а п т и с т а. Е, келе жатыр деген жоқ па ең?

Б ь о н д е л л о. Кім? Петручио ма?

Б а п т и с т а. Е, Петручио демеп пе ең?

Б ь о н д е л л о. Жоқ, сударь. Келе жатқан оның аты, ал өзі тапжылған жоқ, сол аттың ғана үстінде отыр.

Б а п т и с т а

Е, оның бәрібір.

Б ь о н д е л л о

Қуәсі сен, Джеми,

Қоямын бір пенни,

Аты мен иесі

Болса да бірден көп,
Екіден шын кем.

Петручио, Грумио кіреді.

П е т р у ч и о
Жә, қайда әлгі біреулер? Үйде кім бар?
Б а п т и с т а
Хош келіпсіз!
П е т р у ч и о
Несі хош болсын!
Б а п т и с т а
Сіз ақсайсыз ба, қалай?
Т р а н и о
Әлде киім ойдағыдай емес пе?
П е т р у ч и о
Жақсы киім тұрса да, киетінім осынау,
Ал қайда, қайда менің, асыл жарым?
Немене, әке, а? Қонақтарың көңілсіз бе?
Неғып маған қадалдыңыз?
Ғажап сұлу ескерткішті көргендей,
Әлде жұлдыз елесі көріне ме?
Б а п т и с т а
Бүгін, сударь, тойыңыз ғой,
Келмей ме деп қамығып ек —
Қазір мынау түріңізге онан сайын күптіміз.
Тастанызшы, масқара ғой.
Жақсы күнде көз ұялтад.
Т р а н и о
Айтыңызшы, қандай себеп
Қалыңдықтың сізді ұзаққа айырған,
Және неге мұнша түріңіз жат?
П е т р у ч и о
Ішім пысад айтуға, сіздерге де есту азап.
Сертке тұрып жеткенім де болады.
Кешіксе де аз ғана
Оңашада ақтарылармын,
Әбден ырза боларсыздар.
Жә, Кэт қайда? Көрмегелі көп болды?
Жүрейік те шеркеуге. Жер тығыз ғой.

Т р а н и о
Қалыңдыққа мына ажармен бармаңыз,
Бізге жүріп киімімді киіңіз.
П е т р у ч и о
Жоқ, атамаңыз. Қазір оған барамын.
Б а п т и с т а
Мына түрмен бармайсыз ғой шеркеуге?
П е т р у ч и о
Дәл осымен барамын. Сөз қысқа.
Киімге емес, маған тиед.
Ол тоздырар қуатымды,
Бұл киімдей жаңғырта алсам,
Кэт пен маған құп болар ед.
Жә, не деп тұрмын мен оттап,
Жарға барып сүйіп алып
Танытсамшы еркімді.

Петручио, Грумио кетеді.

Т р а н и о
Сұм киімде де себеп болар,
Тілге келсе қойдырайын,
Ауыстырсын той алдында.
Б а п т и с т
Қайтер екен мен көрейін.

Баптиста, Греммио, малайлар кетеді.

Т р а н и о
Сударь, қыз көңілі болғанмен де,
Әкесінің бейілі керек.
Айтқанымдай өзіңізге
Кісі керек – кім екені
Қажет емес, тек қана ол
Пизадағы Винченцио болмақшы.
Падуяда сізге кепіл,
Болып үлкен сома атасын,
Сіз үміттің жемісін жеп
Бьянкаға ойдағыдай үйленесіз.
Л ю ч е н ц и о
Қасымдағы оқытушы

Бьянканы аңдымаса,
Мен жасырып үйленер ем.
Жұрт не десе ол күнде,
Дегенімді сақтар едім.
Т р а н и о
Соның бәрін орындаймыз,
Ойдағыны аламыз,
Отырталық Гремио лақса менен
Қырағы әке Минолды да,
Личио күйші сұмды да —
Бәрін де бір сіз үшін, менің мырзам Люченцио.

Гремио келеді.

Синьор Гремио, шеркеуден келдіңіз бе?
Г р е м и о
Бала күнде мектептен өстіп қашушы ем.
Т р а н и о
Ерлі-зайып қайтты ма екен үйіне?
Г р е м и о
Ер дейсіз бе? Ерсі деңіз.
Кім алғанын енді білер қыз бақыр!
Т р а н и о
Өзінен де долы ма? Болмас олай!
Г р е м и о
Нағыз сайтан, басқасы жоқ.
Т р а н и о
Қыз да сайтан, кем бе еді.
Г р е м и о
Ол қозыдай, көгершіндей мынау жігіт қасында,
Тыңда, синьор: поп келіп
Аласыз ба жұптілікке дегенде
“Е, әрине” деп қарқ етіп, бақыра
Дұға оқып ед, поп қолынан кітап ұшты,
Соны алам деп еңкейгенде,
Күйеу келіп теуіп еді,
Поп сонандай ұшып түсті,
Жігіт жұртқа “жарылған жоқ басы күшті” деді ғой.
Т р а н и о
Қалыңдық қайтті сол кезде?

Г р е м и о

Қалтырап тұр, ері ақырып
Зекігенде попқа ұмтылып,
Неке қияр біткен соң,
Шарап сұрап алғызып
“Саулыққа!” деп ақырғаны
Кемеде қызып ішкендей.
Содан мускат ала сала
Қоңыраушыға шашып қалды,
Бар сылтауы бұл ішкенде
Сілкінткен сақалын
Қайыршыға ұқсағаны.
Содан қызды мойынынан ап
Шарт еткізіп сүйіп еді,
Шеркеу іші күңіренді,
Ұялғаннан қашып кеттім,
Жұрт та солай қашқан шығар.
Бұндай топас той көргем жоқ —
Ал, музыка ойнайды ғой.

Музыка. Петручио, Катарина, Бьянка, Баптиста, Гортензио, қонақтар келеді.

П е т р у ч и о

Алғыс айтам, қамдарыңа, достарым,
Асқа отырмақ ойда бар ғой,
Тойға істеген тамақ та көп,
Бірақ менің ісім тығыз,
Ортаңыздан кетпесіме амал жоқ.
Б а п т и с т а
Япыр-ау, түнге қарсы жүресіз бе?
П е т р у ч и о
Түн болмастан жүруім шарт,
Тандаңбаңыз. Жұмысымды білсеңіз,
Тоқтатпастан асықтырар едіңіз.
Алғыс айтам жақсы топқа.
Көрдіңіздер еркім бердім
Сабырлы сұлу жарыма.
Үйде қалып саушылыққа ішіңіз,
Мен бөгелмей кетемін. Қош болыңыз.

Т р а н и о
Өтінеміз ас ішіңіз.
П е т р у ч и о
Мүмкін емес.
Г р е м и о
Қатты өтінем мен сізден.
П е т р у ч и о
Мұршам жоқ.
К а т а р и н а
Мен де сізден өтінем.
П е т р у ч и о
Зор шатпын.
К а т а р и н а
Шатсыз ба бұнда қалмаққа?
П е т р у ч и о
Шатпын сіздің тілекке:
Бірақ өтінгенмен қалаймын.
К а т а р и н а
Сүйген үшін қалыңыз.
П е т р у ч и о
Аттарды тарт!
Г р е м и о
Әзір, сударь! Аттың бәрі сұлы жеп қойды.
К а т а р и н а
Ал, мейлің!
Не десең де мен жүрмеймін,
Ертең де сол, еркімше.
Есік ашық, жолың болсын,
Жорт етігің тозғанша.
Мен қаламын, асықпаймын.
Таныттыңыз, сіз ойыншы екенсіз,
Әуелден-ақ аштыңыз.
П е т р у ч и о
Абайла, Кэт! Тілеуің берсін долданба!
К а т а р и н а
Долданам сол! Не қылған іс?
Әке, ол жүрмейд, әрине!
Г р е м и о
Ал, синьорлар, енді бұлар іс бастайды.

К а т а р и н а

Синьор, рахым етіп отырындар столға.

Әйелді ақымақ ету оңай,

Қарсыласар күш болмас.

П е т р у ч и о

Олар сені тыңдайды, Кэт!

Келінге ықлас беріндер,

Қызықтап, тойлап есіндер,

Ішіндер мұның жастығы үшін.

Шаттанындар! Арам болар!

Ал, Кэт болса, бұл менімен кетеді.

Әй, бұртима, түксиме!

Өз мүлкіме өзім ие,

Бұл өзімнің үйім-жайым,

Шаруа мүлкім, үй-аспабым,

Өгізім, атым, есегімдей.

Тұр ғой міне – тиіп көрші біреуің –

Пәле жабам, жақындап көр,

Бөгеп көрші жолымды. Әй, Грумио,

Суыр сапыны! Жау қамайды.

Еркек болсаң, бәйбішенді қорғап ал. –

Қорықпа, Кэт, тие алмайды.

Қалқаның мен, мың болса да бөтендер!

Петручио, Катарина, Грумио кетеді.

Б а п т и с т а

Кете берсін! Момын жандар!

Г р е м и о

Енді қалса – өлер едім күлкіден.

Т р а н и о

Мұндай сойқан көрген емен.

Л ю ч е н ц и о

Апаңыз жайлы сіз не ойлайсыз?

Б ь я н к а

Сойқанға сойқан қосылған соң қайтерсің.

Г р е м и о

Петручио Катаринамен ғой.

Б а п т и с т а

Көрші, достар болмаса да

Тойымызда үйленгендер,
Тәтті тағам толық еді.
Люченцио күйеу үшін сіз болыңыз,
Апасының орнына отырсын бүгін Бьянка.
Т р а н и о
Үйренсін бе қалыңдықтың халіне?
Б а п т и с т а
Я, я, Люченцио. Мырзалар, столға.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

IV АКТ

Бірінші сахна

Петручионың қала сыртындағы үйі.
Грумио кіреді.

Г р у м и о. Ома қапсын болдырған ат, бұзақы бай, батпақ жолдар! Осыншалық дүре жеген, осыншалақ арыпталған дәл мендей тап болды ма екен? Мені алдынан от жаға бер деп жіберді, олар келіп жылынбақ. Тез қызатын қолқұман болмасам әлдеқашан еріндерім тісіме жабысып, жүрегім қарныма жабысып қап, отқа қақтап жібітер ем. Енді міне отты үргенде жылынып келем. Мынау аязда мен түгіл, менен денелі кісі де тоңар. Әй, Кертис!

Кертис кіреді.

К е р т и с. Аяздаған дауыспен мені шақырған кім екен?

Г р у м и о. Кесек мұз ғой шақырған. Күдігің болса иығымнан өкшеме дейін сырғанақ теп. Секіреп жерің желкем болсын. От жақ, жақсы Кертис!

К е р т и с. Мырза мен қатыны келе ме, Грумио?

Г р у м и о. Иә, Кертис. Сөйтіп, от, от жақ. Тек су құйма.

К е р т и с. Қатыны қалай, шын тентек пе жұрт айтқандай?

Г р у м и о. Осы аязға дейін сондай еді, Кертис. Бірақ өзің білесің ғой, қыс ер мен әйелді де, айуанды да жуасытады. Біздің кәрі мырза мен жас бәйбішені де, мені де жуасытты, досым Кертис.

К е р т и с. Жоғал, ақымақ мыртесе. Мен бе екен саған айуан?!?

Г р у м и о. Ә, мен мыртесе ме екенмін? Рас, сенің мүйізің бір құлаш, мен де оныңнан қысқа емеспін. Ал, жағасың ба отынды? Әйтпесе мен бәйбішеге айтам. Ол қазір мырзаның уысында болғанмен, сен оның қолынан ыстық қызметіңе салқын сыйлар аларсың.

К е р т и с. Жөндеп айтшы, жақсы Грумио, дүниеде не боп жатыр?

Г р у м и о. Дүниеде суық боп тұр, өзіңнен өзге жерде жылу жоқ. Сондықтан – от жақ! Қажетінді істе де, қажетінді ал, мырза мен қатыны өлімші боп жаурап келеді.

К е р т и с. От жанады қазір-ақ, одан да жаңалық айтшы, Грумио.

Г р у м и о. Ал, “Кіші Джек, кішкентай” жаңалық деген тіпті көп.

К е р т и с. Жарайды, қойшы, алдамшысың сен сондай.

Г р у м и о. Ал жақ отынды, жаман тондым. Қазаншы қайда? Ас әзір ме, үй таза ма, жерге қамыс төселді ме, қоқсық жоқ па, қызметшілер таза киім киді ме; ақ шолкі киіп тойға әзір тұр ма? Стақан мен ыдыстардың іші-тысы таза ма? Дастарқан жайылды ма, бәрі ретті ме?

К е р т и с. Бәрі ретті. Ал енді жаңалық айт.

Г р у м и о. Ең әуелі мәлім етейін, менің атым болдырып, мырза мен әйелі жалп етісті.

К е р т и с. Біріне бірі ме?

Г р у м и о. Жоқ, батпаққа, содан үлкен малағам болды.

К е р т и с. Созбасаңшы, жақсы Грумио!

Г р у м и о. Құлағың созшы.

К е р т и с. Мә, мінеки.

Г р у м и о (*сасып қалып*). Мә, мінеки.

К е р т и с. Бұл малағамды есту емес, сезіну ғой.

Г р у м и о. Ә, сондықтан да ол сезікті малағам аталады. Ал жаңағы шапалақ сенің құлағыңа ескерту – тыңда дегенім. Енді бастаймын, біз батпақ төбеден асып келе жатыр ек, мырза бәйбішенің артына отырған болатын.

К е р т и с. Екеуі бір атта ма еді?
Г р у м и о. Онда сенің не ақың бар?
К е р т и с. Ақым жоқ, атты айтам.

Г р у м и о. Е, айтсаң әңгімені де сен айта ғой. Сөзімді бөлмеген болсаң бәйбішенің аты жығылғанын, оның ат астында қалғанын естір ең. Батпаққа былғанып ол жатқанда, мырзаның ат астында жатқан қатынға қарамай, оның аты сүрінгені үшін мені сабай бастағанын естір ең. Әйелдің батпақ кешіп мені арашалағанын, мырзаның боқтық астына алғанын және бұрын кісіге жалынып көрмеген әйелдің байына жалынғанын естір ең. Менің бақырғанымды, аттардың қашқанын, мырзаның тізгіні үзілгенін, менің айылымды жоғалтқанымды – тағы сондай қызықтарды естіместен қаласың. Ол жаңалықтың бәрі ұмытылады, ал сен надан күйінде көрге кіресің.

К е р т и с. Қисынына қарағанда мырза анадан да тентек десеңші!

Г р у м и о. Иә, иә, сені мен өзіндей бейбас досың, бәрің де ол келген соң татасың. Әй, осы мен неғып әңгімеде тұрмын? Шақыр шапшаң Нетеньел, Джозеф, Никлас, Филипп, Уолтер, Сластен бар, барлығын. Тегіс шаштарын жылмита тарасын, киімдерін тазартып ықшам болсын. Қарсы алғанда сол тізесін бүксін және, әсіресе, мырзаның қолынан сүйген соң ғана атының құйрығына қол тигізетін болсын. Бәрі өзір ме?

К е р т и с. Бәрі өзір.

Г р у м и о. Мұнда шақыр бәрін де.

К е р т и с. Әй, қайдасыңдар, естимісің? Сендер мырзаны қарсы алғанда бәйбішеге ой салатын боласыңдар.

Г р у м и о. Онысы өзінде де бар.

К е р т и с. Е, оны кім білмейді?

Г р у м и о. Сен білмейсің, халық жиып ой салам деп тұрған.

К е р т и с. Мен жиғанда қарыз ада қылмақпын.

Г р у м и о. Ол мұнда қарыз сұрай келмейді.

Төрт-бес малай кіреді.

Н е т е н ь е л. Хош келісің, Грумио.

Ф и л и п п. Халің қалай, Грумио?

Д ж о з е ф. Ал, қалай, Грумио?
Н и к л а с. А, дос Грумио?
Г р у м и о. Өзіңіз хош келіпсіз. Халіңіз қалай? Сіз қалай? Сіз ше, дос? Ал, осы жетті қарсы алуға! Қалай, ноян жолдастар, бәрі әзір ме? Барлық бұйым ретті ме?
Н е т е н ь е л. Бар нәрсе әзір. Жақында ма мырзамыз?
Г р у м и о. Созған қолың жетеді, аттан түскен болар. Ал сондықтан... Арам болар! Ақырын! Үні келеді!

Петручио мен Катарина кіреді.

П е т р у ч и о
Қайда бұл шайтандар? Жан жоқ тыста.
Түсіретін, ат ұстайтын!
Қайда Грегори, Нетеньел, Филипп?
М а л а й л а р
Мен мұнда. Мен мұнда. Мен мұнда. Мен мұнда!
П е т р у ч и о
Мен мұнда, мұнда, мұнда!
Міне, топас найсаптар!
Бү не? Ықылас жоқ, бейіл жоқ па?
Мана кеткен ақмақ қайда?
Г р у м и о
Мен мұнда. Кеткендегі ақмақ қалпым!
П е т р у ч и о
Сіз жабайы, топас нас!
Тоғайда тос демеп пе едім.
Мына сұмның бәрін алып?
Г р у м и о
Нетеньел кемзалы жоқ,
Гербиэлдің жыртығы көп,
Қалпағы жоқ Питердің,
Уолтерде қылыш қынсыз.
Әзір екен Грегори, Адам мен Релф,
Өзгелері қайыршыдай,
Бірақ бәрі мұнда тосты.
П е т р у ч и о
Ал, сұмпайлар, ас әзірле!

Малайлар кетеді.

(Әндетеді.)

“Бұрын кешкен дәурен қайда?”
Әлгі қайда? Отыршы, Кэт, бәйбіше бол.
Уф, уф, уф, уф!

Малайлар тамақ әкеледі.

Ал, тез бе? Әй, көңілден, Кэт!
Тарт етікті! Шапшаң, иттер! *(Әндетеді.)*
“Болыпты бір сорлы сопы
Кезуменен өткен осы...”
Оңбаған, сындырдың ғой аяғымды!
Екіншісін сындырмасқа, мә саған! *(Ұрады.)*
Кэт, көңілден! Су әпкел! Әй!
Итім Троил қалай?! Бірің барып
Шақырындар Фердинандты!
Сіз танысыңыз онымен, Кэт, бетінен сүйіңіз.
Туфли қайда? Ал суды қашан бересіндер?

Малай су әкеледі.

Жуыныңыз, Кэт, рахым ет,
Әй, сен найсап! Түсірмек пе ең! *(Ұрады.)*
К а т а р и н а
Байқамады, кейімеңіз.
П е т р у ч и о
Салпаң құлақ айуан! Ақмақ!
Отырыңыз, Кэт! Білем, сіз ашсыз.
Қайсынымыз дұға оқимыз!
Қой еті ме?
1-м а л а й
Иә!
П е т р у ч и о
Кім әкелді?
П и т е р
Мен.
П е т р у ч и о
Кеуіп қапты. Тіпті бар тамағың күйген ғой.
Қандай төбеттер! Қайда қуарған қазаншы.

Қай бетімен мұны берген,
Өстіп қызмет қылмақ па?
Әпкет табақ, аяқтарды.

Тамақтарды сахнаға лақтырып, шашады.

Дүлей, меңіреу сұмырайлар!
Я! Ашу ма? Үйретермін бәріңді!
К а т а р и н а
Жаным, ерім, күйзелмеңіз,
Мін тақпаңыз – ас дәмді.
П е т р у ч и о
Жоқ, Кэт, бәрі күйіп, бәрі кеуіп қалған,
Оны жеуге қоспаған-ды.
От төгіліп, ашу туады,
Ораза болдық одан да,
Онсыз да біз ашулымыз,
Күйген, кепкен ет жемей-ақ.
Сабырлы бол. Есесі ертең,
Түнде екеуміз ашығамыз.
Жүр төсекке жеткізейін.

Екеуі кетеді. Бірнеше малай кіреді.

Н е т е н ь е л
Питер, көргенің бар ма мұндайды?
П и т е р
Қыз мінезін ем етіп жүр өзіне!

Кертис қайта келеді.

Г р у м и о
Қазір қайда?
К е р т и с
Төсегіне апарып, қанағат жайын үгіттеп тұр.
Ұрсып жатыр, анау байғұс,
Не дерін де білмейді.
Ұйқыдан жаңа тұрғандай.
Жүр кетейік. Тағы келед.

Кетіседі. Петручио қайта шығады.

П е т р у ч и о
Қожалықты оң бастадым,
Жақсы аяқтар үмітім бар.
Сұңқарым аш, қылпып тұр.
Жемсау толса, көнбес еді,
Шақырғанға келмес еді.
Баулып алам келетін ғып
Шақырғанда сонадайдан
Басылғанша асаулығы,
Сұңқарға ұйқы бермес болар.
Бүгін аш қой, ертең де сол,
Кеше түнде ұйықтаған жоқ,
Бүгін де ұйқы болмасын.
Астан айып тапқандай
Төсекті де сылтау етем.
Лақтырамын жастықтарды,
Құс төсек пен көрпелерді!
Сол әбігер барлығын да
Бір өзінің құрметі деп
Ұйқысынан айырам.
Қалғып кетсе айғай салып,
Тұрғызамын үркітіп.
Я, бұл достықпен өлтіру де оп-оңай,
Асауды сөйтіп тұсаймын.
Үйретудің басқа білсе артығын
Ашып салсын, өнегеге өзгеге.

Кетеді.

Екінші сахна

Падуа. Баптиста үйінің алды. Транио, Гортензио шығады.

Т р а н и о
Мүмкін бе екен, дос Личио, Бьянканың
Люченциодан өзге жанды сүюі?
Мені оңдырмай алдады ғой.

Г о р т е н з и о
Айтқаныма айғағым бар.
Оқытқан түрін естіңіз.

Шетке кетіседі. Бьянка мен Люченцио шығады.

Л ю ч е н ц и о
Пайда бар ма сабағымнан?
Б ь я н к а
Сабағыңыз қайсы екен?
Л ю ч е н ц и о
Бар білгенім — асықтықтың сабағы.
Б ь я н к а
Сол ғылымға кәмілсіз бе?
Л ю ч е н ц и о
Иә, жүрегіме өзің кәміл болғандай.

Сахнаның төріне кетеді.

Г о р т е н з и о
Жеңіп барад! Мені қалай.
Ант ішіп ең Бьянканың
Шын таңдары Люченцио деп.
Т р а н и о
Айнығыш әйел сиқыры ғой,
Ғажап сол ғой, Личио!
Г о р т е н з и о
Адаспаңыз. Мен Личио емеспін.
Күйші де емен, алдағамын.
Түсті бояу жирентеді,
Ақсүйекті ол сатқан соң.
Құрмет тұтып қаңғыманы,
Мәлім болсын, менің атым Гортензио.
Т р а н и о
Синьор Гортензио, көп естіп ем
Сіз ынтық деп Бьянкаға,
Енді көріп айнығышын,
Сіз көнсеңіз, мен де бірге
Бьянканың қасиетінен бас тартам.
Г о р т е н з и о
Көресіз бе, еркелеуін, сүйюін!

Қолым міне ендігәрі
Жабыспасқа серт берем.
Татымайды сүйгеніме Бьянка,
Ақылсыз боп албыртқаным тек екен.
Т р а н и о
Мен де ант етем барымша,
Тілесе де алмасыма.
Фу, айуанша жанасуы-ай!
Г о р т е н з и о
Тегіс бездік. Сол-ақ алсын!
Мен сертімді орындауға
Өзі жесір, бай қатынды аламын.
Мынау жайын сұңқарды мен сүйгенде,
Ол айнымай сүюші еді өзімді!
Солай, синьор Люченцио, қош тұрыңыз, —
Ажарлы емес, ақылды әйел,
Сүюіме сай болад. Қош тұрыңыз.
Дегенімде тұрамын.
Т р а н и о (*Бьянкаға келіп*).
Синьора, сізді тәңір сақтасын,
Әмсе сүйсін сіздің жар!
Сырыңызды көрдік те,
Гортензио екеуміз тайқып шықтық өзіңізден.
Б ь я н к а
Қойыңызшы, солай ма? Екеуіңіз де бірден бе?
Т р а н и о
О, солай!
Л ю ч е н ц и о
Ендеше сіз Личиодан босапсыз.
Т р а н и о
Ол да бір жесір жас қатынға
Кідірместен үйленбекші.
Б ь я н к а
Бақыт берсін екеуіне.
Т р а н и о
Үйретеді бұл оны.
Б ь я н к а
Сөйтем дей ме?
Т р а н и о
Өзі үйреткіш мектебіне түсті ғой.
Б ь я н к а
Бізде сондай мектеп бар ма ед?

Т р а н и о
Бар, ұстазы ғой Петручио,
Оқытады асау қыздың,
Тілін тыйып, жөнге салу.

Бьонделло келеді.

Б ь о н д е л л о
Мырза, шаршағаным иттен бетер —
Сонша тосып, ақыр таптым
Қолға түскен — кәрі әулие,
Тілегеннің дәл өзі.
Т р а н и о
Кім екен, Бьонделло?
Б ь о н д е л л о
Саудагер ме, молда ма,
Білмедім, бірақ бейнесі,
Киімі мен жүрісі — дәл әкеңіз.
Л ю ч е н ц и о
Сен не дейсің, Транио?
Т р а н и о
Көнгіш болып, ертегіме иланса,
Винченцио болам десін.
Кепілім болсын ата алдында,
Дәл Винченцио өзіндей,
Ал әзірше жарыңызбен кетіңіз.

Бьянка, Люченцио кетеді. Педант кіреді.

П е д а н т
Қайырлы сәт.
Т р а н и о
Өзіңізге әм болсын.
Сапарыңыз қалай еді?
П е д а н т
Осы жер еді аз күнге,
Бұдан Римге және арырақ
Тірі болсам Триполи жетпекпін.
Т р а н и о
Туысыңыз қай жерлік?

П е д а н т
Мантуялық.
Т р а н и о
Мантуялық? Сақта, құдай?
Падуяда тірлігіңіз қатер ғой?
П е д а н т
Тірлігім? Неге? Не қатер?
Т р а н и о
Қырғын бар ғой мантуялық
Келгеніне Падуяға. Білмейсіз бе?
Сіздің барлық кемелерді, Венеция ұстап отыр,
Бегіңізбен дож жауласып
Әмір берген, жұртқа мәлім.
Таң қаламын. Жаңа келген болсаңыз да,
Қалай мұны білмегенсіз.
П е д а н т
Ойбай, синьор! Өлгенім ғой ендеше.
Флоренциядан вексель алып,
Бұдан ақша алмақ ем ғой!
Т р а н и о
Болыссам ба екем мен сізге,
Жә, бір ақыл айтайын.
Айтыңызшы: сіз Пизада боп па едіңіз?
П е д а н т
Иә, Пизада мен талай болғам,
Асыл жандар көп шығып ед.
Т р а н и о
Білесіз бе Винченцио дегенді?
П е д а н т
Таныс емен, бірақ сырттан қанықпын,
Байлығына тең жоқ деп ед.
Т р а н и о
Ендеше, сол менің әкем, және айтайын
Екеуіңіздің түстеріңіз қатты ұқсас.
Б ь о н д е л л о (*шетке*).
Иә, алмаға бақа ұқсағандай.
Т р а н и о
Оны сүйіп, сізді ажалдан құтқармаққа,
Бір қызмет істемекпін:
Байқауымша жақсы боп тұр
Әкемменен ұқсасыңыз.

Сол атанып, құрмет көріп
Біздің үйге жайғасыңыз,
Роліңізді жақсы ойнаңыз.
Ұқтыңыз ба? Сөйтіп мұнда
Іс біткенше тұрасыз
Мұным жақсы, қабылдаңыз.
П е д а н т
Қабылдаймын, синьор. Мәңгі сізді
Қарыздарым деп кетермін.
Т р а н и о
Ендеше, бірге кірістік,
Айтпақшы, бірақ есте болсын,
Бүгін-ертең әкем келмек
Той хатына қол қоймаққа,
Мен Баптиста қызын алам,
Барлық жайын кейін айтам.
Енді жүріп басқа киім киіңіз.

Кетіседі.

Үшінші сахна

Петручио үйінің бөлмесі. Катарина, Грумио кіреді.

Г р у м и о
Жоқ, сірә, жоқ. Бата алмаймын.
К а т а р и н а
Маған батқан сайын ол қатал!
Аш қатырып өлтірмекке алған ба?
Есікке келген тіленші де
Үйден хайыр алмаушы ма ед,
Кім де болса бермеуші ме ед.
Мен кісіден сұрап па екем,
Сұрайтындай ділгір боп па ем.
Сүлдерім түр, енді ашпын да, ұйқы да жоқ.
Айғайымен ұйқыны, ашуымен асты қуды.
Бәрінен де бататыны, соның бәрін
Сүйгендіктен етем дейді.
Ас жеп, ұйқы ұйықтасам
Өле қалмақ па екемін.

Жолың болсын, әкеле гөр,
Аз да болса дәм татайын.
Г р у м и о
Жер ме едіңіз бұзау етін?
К а т а р и н а
Тамаша, тек шапшаң.
Г р у м и о
Бірақ сіздің өтіңізге залал ғой.
Қуырған етке қалайсыз?
К а т а р и н а
Әбден болад! Грумио, әкел шапшаң!
Г р у м и о
Әй, білмеймін өтіңізге жайлы болмас,
Горчица мен сиыр етін не дейсіз?
К а т а р и н а
Оны тіпті жақсы көрем.
Г р у м и о
Әй, горчица жақпайды ғой!
К а т а р и н а
Етін әкел ендеше!
Г р у м и о
Горчицасыз ет берем бе мен сізге?
Өзге берсін ондайды — атамаңыз!
К а т а р и н а
Не бірге, не жеке болсын, тек берші.
Г р у м и о
Онда етсіз құр горчица бола ма?
К а т а р и н а
Жоғал шапшаң! Қу суайт! (Ұрады.)
Атауменен тойғызбақ па ең?
Атың өшсін өңшең бұзық,
Менің қайғым мазақ қой,
Жоғал шапшаң!

Тамақ алып Петручио, Гортензио кіреді.

П е т р у ч и о
Қалайсың, Кэт? Неге бұлай жадаусың?
Г о р т е н з и о
Синьора, хал қалай?
К а т а р и н а
Бұдан жаман хал болмас.

Петручио
Қой түйілмей! Күле қара!
Көресің бе күйеуіңнің қамқорын,
Асыңды өзім пісірдім.
Бұл алғысқа татыр-ақ!
Үн жоқ па? Жақпады ғой бұл ас та?
Тырысқаным бос екен!

(Малайларға.)

Әкетіндер табақты.

Катарина
Өтінемін, тимеңіз.

Петручио
Әр қызметке алғыс бар,
Соны айтпасаң татпайсың.

Катарина

Рақмет сізге!

Гортензио

Синьор, Петручио, ұят қайда.

Синьора Кэт, мен табақтас болайын!

Петручио *(ақырын Гортензиоға).*

Тілеуің берсін, Гортензио, көбірек же!

(Катаринаға.)

Ал, барынша жеші енді!

Кэт, же шапшаң. Қымбаттым, бүгін

Төркінің барамыз да,

Ойдағыдай сайрандаймыз.

Онда жібек, барқыт, жүзіктер,

Ішік, көйлек мамықтай,

Ленті шілтер қос-қостан,

Білезік, алқа жалғасқан,

Жеп те болдың ба? Тігінші де тосып тұр,

Сыбдыр толқып сені орауға есіп тұр.

Тігінші кіреді.

Ал, асылың көрсете бер,
Жаз былай!

Ұсақ пұлдың саудагері кіреді.

Сіздің пұлың қандайлық?

Т о р г о в е ц
Мынау бөрік сіз тапсырған.
П е т р у ч и о
Мына үлгіні алғанбысың астаудан?
Айнымаған тегене! Түү, сүм екен!
Бұ не, ешкімай ма, қабыршақ па,
Ойыншық па, қылжақ па, әлде бала бөрік ме?
Долой! Бар, кеңірек етіп әкел.

К а т а р и н а
Керек емес кеңірегі. Осы моды —
Жақсы әйелдің бәрінде осы.

П е т р у ч и о
Жақсы болсаң — сен де аласың,
Қазір емес.

Г о р т е н з и о (*шетке*).
Ол тез болмас.

К а т а р и н а
Еркім бар ғой менің-дағы сөйлейтін!
Сөйлеймін мен — бала емеспін!
Сізден артық кісілер де тыңдайтын,
Жақтырмасаң құлағыңа мақта тық.
Ішке жиған бар шерімді айтамын.
Сақтай берсем — жарыламын,
Айтып тынам еркімменен,
Тілегенді тегіс айтам.

П е т р у ч и о
Әбден рас осының — сұмпай бөрік,
Жібектен тіккен мәңгідей ме, сорақы!
Жақтырмайсың, мұның маған жағады.

К а т а р и н а
Маған ұнайды, жақпаса да, жақса да,
Өзгесі емес, осыны алам.

Саудагер кетеді.

П е т р у ч и о
Көйлекті ме? Ал, тігінші, көрсетші?
Сақтай құдай, бұл не қылған маскарад!
Мынаусы не, жеңі ме? Зеңбірек пе деп едім!
Айқыш-ұйқыш, қым-қуыт,

Ойық-қиық, шұрық та шұрық,
Айнымаған шаштаразы қорқоры.
Жә, бұ немене былығың?
Г о р т е н з и о (*шетке*).
Бөрігі де, көйлегі де тимес болды.
П о р т н о й
Өзіңіз ғой жақсы тік деп тапсырған.
Моды болсын дедіңіз ғой.
П е т р у ч и о
Дедім. Бірақ сондай айтпап па едім,
Модымен тік, тек модымен, бұзба деп.
Бар, шығыңыз! Марш үйіңе!
Басқаға тік, сударь,
Мұндай маған қажет емес! Жақсы тік.
К а т а р и н а
Өмірімде мұндай жақсы көрмеп ем:
Модысы мен сұлулықта міні жоқ.
Әлде мені безейсіз бе қуыршақтай.
П е т р у ч и о
Дәл, дәл! Сені безейд қуыршақтай.
Т і г і н ш і
Сізді айтты ғой безейсіз деп қуыршақтай.
П е т р у ч и о
Ах, қу сұмырай! Айтпа өтірік, ине, оймақ,
Кез, шерік, әшмөңке,
Бит, қырық аяқ, қу бүрге.
Өз үйімде жіп қарсылық айта ма.
Шық, шүберек! Жоғал шапшаң, қу қиқым.
Болмаса кезбен кездермін де,
Өмір бойға оттағаның тыярмын,
Бұздың деймін көйлекті.
Т і г і н ш і
Бекзадам, сіз жаңыласыз – көйлек
Сіздің бұйрықпен,
Грумио айтуынша тігілген.
Г р у м и о
Мен бұл бергем, бұйрық емес.
Т і г і н ш і
Қалай тігу нұсқасын да айтқансыз.
Г р у м и о
Қалай тігу? Әрине, жіппен тік дегем.

Т і г і н ш і
Айтпа па ең қалай пішуді?

Г р у м и о
Сен көп пішіпсің.

Т і г і н ш і
Піштім.

Г р у м и о. Мені піште жалғыз-ақ. Сен көп кісіге сән бердің, бірақ мен өзімді ондай кесіп-пішкенді сүйемеймін. Мен сенің қожайыныңа көйлектің қиығы болсын дегем, қырық құрау турамышыла дегем жоқ. Ендеше, сен өтірік айтасың.

Т і г і н ш і. Міне фасон турасындағы қағаз, менің сөзіме осы куә.

П е т р у ч и о. Оқы.

Г р у м и о. Сонда мен айтты деген сөз болса, ол қағаздың өз соры.

Т і г і н ш і (оқиды). “Белін қынап келтірген көйлек”.

Г р у м и о. Мырза, егер мен сірә де: “Ірмізі, белін қынап келтірген көйлек” деген болсам, сол көйлектің етегіне орап тігіңіз де, құрсақ түйін жіппенен өлімші қып сабаңыз. Бар айтқаным “көйлек” дегем.

П е т р у ч и о. Ілгері оқы.

Т і г і н ш і (оқиды). “Кішкене дөңгелек пелеринамен”.

Г р у м и о. Пелерина? Я, оны айтқам.

Т і г і н ш і (оқиды). “Жеңі кең”.

Г р у м и о. Екі жең бе? Болсын дегем.

Т і г і н ш і (оқиды). “Жеңінің ойығы модылырақ болсын”.

П е т р у ч и о. Міне бұл — былық.

Г р у м и о. Қағаздың қатесі, синьор, қағаздың қатесі. Менің тапсырғаным жеңін піш те, тік дегем, мұны мен қайда барсаң да мойныңа салам, е, маған десе шынтағыңа он оймақ ки.

Т і г і н ш і. Мен шынды айтам. Бәлем, басқа жерде кездессен, танытар ем мен саған.

Г р у м и о. Әй, мен қазір-ақ әзірмін. Қағазыңды өзің ап, анау кезінді маған ұстат та сабай бер, аяма!

Г о р т е н з и о. Тәңір оңғарсын, Грумио! Шетін екен бұл майданың.

П е т р у ч и о. Ал, қысқасы, көйлек маған қонбайды!

Г р у м и о. Әбден рас, әйел көйлегі ғой.

П е т р у ч и о. Мә, көтер, мастер өзі қызықтасын.

Г р у м и о. Әй, жолама, оңбаған! Біздің бәйбішенің көйлегін көтеріп, мастер қызықтамақ па?

П е т р у ч и о

Ой, мұның мәнісі қалай?

Г р у м и о. О, синьор, мұның мәнісі, сіздің ойдан терең жатыр! Бәйбішенің көйлегін көтеріп мастер қызықтасын ба! Түу, түу!

П е т р у ч и о (*ақырын Гортензиоға*). Гортензио, айтсаңшы, ақысын төлеймін. (*Тігіншіге.*) Жөнел деймін! Сауда бітті!

Г о р т е н з и о (*Тігіншіге ақырын*).

Тігінші, ақынды ертең мен төлеймін,

Қатты сөзге ашуланба,

Үйіңе қайт. Қожайынға сәлем айт.

Тігінші кетеді.

П е т р у ч и о

Ал, жарайды, Кэт, төркініңе

Өзіміздің күндегі адал киім киіп барамыз.

Киім жаман болса да — қалта мығым,

Дене деген ақылменен бай болар.

Бұлттан өтіп, күн жеткендей

Қасиетті жаман киім бөгемес,

Бозторғайдан сауысқан

Артық па ед ала қанат болғанмен.

Угорь кем бе жыланнан,

Жылан түсі сыпайырақ болғанмен?

Сен ешқашан, Кэт, кем болмайсың,

Қандай жаман киінсең де.

Ұялар болсаң — маған жап.

Кәні күлші — той тойлаймыз

Төркініңе барып ап.

Жұртты шақыр, жүру керек,

Тоғайға тартсын аттарды,

Соған шейін жаяу барып мінеміз.

Шамасы қазір жеті болар —

Обедке шейін жетерміз.

К а т а р и н а
Иланыңыз, қазір екі болып қалды,
Біз ужинге әрең жетеміз.
П е т р у ч и о
Дәл жетіде біз мінеміз,
Көрші міне: не деп, нені етсең де, —
Дайым қиғаш келесің. (*Малайларына.*)
Бар, тарандар.
Жүрмейім әзір. Өзім айтқан
Сағат соқпай жүрмеймін.
Г о р т е н з и о
Міне жігіт! Мынау ма, айға да өмір жүргізер.

Кетіседі.

Төртінші сахна

Падуя. Баптиста үйінің алды.
Винченцио боп киінген Педант пен Транио шығады.

Т р а н и о
Үй мынау, синьор. Бұйырасыз ба қағуға?
П е д а н т
Әрине! Қателескен болмасам,
Мен есінде болармын.
Генуяда жиырма жыл ілгері
Пегас атты гостиницада тұрғамыз.
Т р а н и о
Бек жақсы — роліңізді жақсы ұстап
Әкеге лайық болыңыз.
П е д а н т
Қысылмаңыз. Әне қызметші де келіпті.

Бьонделло келеді.

Ұқтыру керек бұған да.
Т р а н и о
Қорғанбаңыз бұл үшін. Байқа, Бьонделло,
Абайлап жүр, жаңылма.
Мынаны Винченцио өзіндей көр.
Б ь о н д е л л о
Қысылмаңдар.
Т р а н и о
Баптистаға тапсырғанды айттың ба?
Б ь о н д е л л о
Айттым сіздің әкеңіз Венеция келіпті деп,
Падуяға осы күндер жетед деп.

Т р а н и о

Сен пысықсың. Ішуіңе мынаны ал.
А, әне Баптиста. Күйіңізден жаңылмаңыз.

Баптиста, Люченцио келеді.

Синьор Баптиста, кездескенге шаттанамын. *(Педантқа.)*

Осы, синьор, сізге айтқаным,

Өтінемін жақсы әкем боп

Бьянканы әперіңіз жүлдеме.

П е д а н т *(Траниоға).*

Тоқта, балам! *(Баптистаға.)*

Кешіріңіз, синьор, Падуяға келгенім,

Аласымның жөні еді. Бірақ Люченциодан

Үлкен жұмыс жөнін білдім.

Мұныменен сіздің бала жарасыпты,

Сөйтіп, сіздің атақ сай болғаннан,

Сөйтіп, сіздің қызды бұл сүйгеннен,

Құмарлықпен қинамасқа бұларды,

Қабыл көрдім қосылуын, мейірлі әке болдым да,

Егер сізде дәл осындай

Көңіл болса, келісімде

Көнгішімді көрерсіз,

Тойдың шартын қуанышпен жасаймыз.

Тартыспаймын сізбенен мен,

Жақсы атыңыз маған мәлім.

Б а п т и с т а

Кешіріңіз сөзімді,

Ашық мінез ұнатамын.

Рас, балаңыз Люченцио

Және қызым жарасыпты,

Жалған болмас бұлары.

Енді байлау өзіңізде,

Әкесіз ғой, менің қызым

Жақсы мүлік иесі.

Сіз көнсеңіз іс бітеді,

Мен қызымды беремін.

Т р а н и о

Алғыс айтам, сударь.

Қандай жерде

Құдалықты байласып,

Байлассақ екен бар шартты!

Б а п т и с т а
Біздің үйде болмайды. Білесіз ғой,
Тыңшы болад, дуалда малайлар көп —
Андумен жүр Гремио кәрі де.
Бөгет болу оп-оңай.

Т р а н и о
Олай болса, біздің үйде,
Әкемнің де мекені ғой,
Бүгін түнде бар жұмысты жайғайық.
Қызыңызға қызметшіні жұмсаңыз,
Нотариусты мен шақыртам.
Жалғыз айып — уақыт тығыз,
Астың тарпы аз болар.

Б а п т и с т а
Аса жақсы — Камбио, жүгіріңіз,
Бьянка тез киім кисін.
Я, іс жайын да айтарсыз,
Падуяға, Люченционның әкесі келіп жетті де,
Енді қызым ерге тиед.

Б ь о н д е л л о
Бар тәңірден тілерім, солай болсын!
Т р а н и о
Тәңірлерді тыныш қой да — жүгір шапшаң!

Бьонделло кетеді.

Жол бастауға рұқсат болсын, синьор,
Бір-ақ түрлі тамақ тартам,
Оқа емес тек, есесі қайтад Пизада.

Б а п т и с т а
Ердім сізге.

Транио, Педант, Баптиста кетеді. Бьонделло келеді.

Б ь о н д е л л о
Камбио!
Л ю ч е н ц и о
Не айтасың, Бьонделло?
Б ь о н д е л л о
Қожайынның ым қаққанын көрдіңіз бе?

Л ю ч е н ц и о

Несі бар ед, Бьонделло?

Б ь о н д е л л о. Тек әншейін. Бірақ мені мұнда қалдырғанда осы ым-жымның мәнін ұқтыр деп еді.

Л ю ч е н ц и о. Айт ендеше.

Б ь о н д е л л о. Былай болды. Баптистаны тайғыздық. Ол жалған ұлдың жалған әкесімен болады.

Л ю ч е н ц и о. Ал сөйтіп?

Б ь о н д е л л о. А сіз оның қызын асқа апарасыз.

Л ю ч е н ц и о. Ал?

Б ь о н д е л л о. Әулие Лука шеркеуінің кәрі попы тілеген сәтте еркіңізде болады.

Л ю ч е н ц и о. Ал, болса қайтеді?

Б ь о н д е л л о. Болғаны сол, аналар жалған шартты жасап жатқанда сіз, *cum privibegio ad impdimenum sodum solum*¹, қызды меншіктенесіз. Жөнеліңіз шеркеуге, тек қасыңызға поп пен серігін және бір топ жарамды, таза куәлар ертіп ала барыңыз.

Бұл жақпаса көңіліңізге не дермін,

Бьянканы алдырмайды кедергің.

Л ю ч е н ц и о. Бьонделло, білдің бе?

Б ь о н д е л л о. Бөгелуге мұршам жоқ. Мен білген бір әйел, жайбарақат бір күні огородқа қымыздық алам, үй қоянына берем деп бара жатып күйеуге тиген. Сіз де сөйте аласыз, сударь. Сонымен сізді ғазиз көруші, қожайынның бұйырғаны, Лука әулиенің шеркеуіндегі поп сізден бұрын әзір болып, сіз бен қосымшаңызды тосып тұрсын деп еді.

Л ю ч е н ц и о

Мен тілеймін, ырза болса,

Ал ырза болмаса несі бар?

Жә, неде болса! Комбио да кетті ғой.

Тек жалғыз өзім қайтпайын.

Кетеді.

¹ Сонымен сөзсіз жарияланатын болсын.

Бесінші сахна

Жол үсті.

Петручио, Катарина, Гортензио, малайлар шығады.

Петручио

Айдандар, барарымыз, қайын ғой,

Ах, тәңір-ай, ай қалай жарық еді!

Катарина

Айың не? Күн, күн ғой!

Петручио

Мен саған ай жарық деп тұрмын ғой.

Катарина

Мен білем, бұл жарқыраған күн.

Петручио

Оңбаймын, шешемнің ұлымен, өз атыммен

Ант етейін, осы ай болғанша,

Айтқанымдай болғанша — мен әкеңе бармаймын.

Әй, бұр кейін! Қайтамыз үйге!

Бұған тек дау керек! Ылғи дау!

Гортензио

Болсыншы дегені, жете алмаймыз әйтпесе.

Катарина

Алға, азғантай-ақ қалды ғой.

Ай ма, күн бе — тілегенің бәрі болсын,

Шылапшын де маған десе,

Оңбайын, сіз не десеңіз сол дейін.

Петручио

Мен айттым ғой ай деп.

Катарина. Е, білемін, ай.

Петручио

Жоқ, өтірік айтасыз, ол мейірімді күн.

Катарина

Я, рақым алла, мейірімді күн!

Ал күн емес десеңіз — емес дейін.

Ойыңыздай айнығыш ай десеңіз, ол дейін.

Не десеңіз сол болады,

Катарина мәңгі солай болады.

Гортензио

Ал жол болсын, Петручио, майдан ері өзіңсің!

Петруччо

Міне осылай алға қарай! Доп ылдиға

Домалайд, өрге емес.

Тоқта! Мына біреу неткен жан? *(Винченцио келеді, соған.)*

Қайда асықтың, сұлу бикеш?

Шыныңды айтшы, Кэт, маған,

Осындай сұлу қыз көрдің бе?

Гүл жүзінде алқызылы қандайлық!

Жұлдыздай жарық аспанда,

Көздерін-ай нұр дидарда!

Тағы сәлем. Сұлу бикеш,

Кэт, сүйші сұлу жүзінен.

Гортензио

Жынды қылар әйел етіп сөйлесіп.

Катарина

О, сіндім, гүл атқан,

Сапар қалай, үйің қайда?

Аман ба екен ата-анаң?

Кімнің ғана бағы үшін

Кімнің жары боларсың!

Петруччо

Әй, мұның не, Кэт, жындымысың?

Шал емес пе құрысқан,

Сен айтқандай қыз ба екен!

Катарина

Кешір, ата, байқамаппын,

Күннен көзім ұялған ғой,

Бұлдырап тұр айналам,

Енді көрдім, қарт екенсің,

Өтінейін, кінамды кеш.

Петруччо

Кеш, қария, жөніңді айт,

Барыс қайда? Бет бір болса,

Жолқосшыңыз болайық.

Винченцио

Синьор және синьора, әзілкеш,

Таң қылдыңыз әуелде,

Атым Винченцио, жерім Пиза,

Іздеп келем Падуяға

Көп болғалы көріспеген ұлымды.

Петручио. Аты кім ед?
Винченцио. Люченцио, синьор.
Петручио
Сәт болсын бұл кездесу, әсіресе, балаңа,
Жасыңыз емес, жол бойынша
Атамсыз деп айта аламын.
Мынау менің әйелімнің сіндісін
Алып отыр сенің балаң. Таңданба да
Кейіме – бірінші сорт келінің.
Байлығымен, туысымен
Қасиеті анық сай.
Қай ақсүйек алам десе.
Құшақтайын Винченцио кәріні.
Ұлыңа бірге барамыз,
Келгеніңе мәз болар.
Винченцио
Шының ба осы? Әлде әзіл ме,
Жүргеншінің әзілқойы
Жолаушыға айтатын?
Гортензио
Жоқ, әке, иланыңыз.
Петручио
Жүре ғой – өзің көресің,
Баста ойнап ек – сенбеймісің біржола?

Кетіседі. Гортензио қалады.

Гортензио
Бек жақсы. Петручио қайрат берді,
Енді тарттым жесір қатын жанына. Тентек болса!
Тыртысам да текедей, еркек болам!

Кетеді.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

V АКТ

Бірінші сахна

Падуа. Люченцио үйінің алды
Гремио көрінеді. Одан ары Бьонделло, Люченцио, Бьянка.

Бьонделло. Ақырын, сударь, тезірек: поп тосып тұр.
Люченцио. Ұштым, Бьонделло. Ал, сен үйге керек боларсың, жүре бер.

Бьонделло. Жоқ, мен сіздің артыңыздан шеркеу есігінің жабылғанын көрмекпін, содан кейін үйге қарай ұмтылам.

Люченцио, Бьянка, Бьонделло кетеді.

Гремио
Қайран қалам: Камбио қалай кешікті.
Петручио
Есігі осы, Люченцио үйінің,
Атасының үйі ілгері.
Енді менің жұмысым бар, кетемін.
Винченцио
Әуелі сіз ішпек керек менімен,
Осы жерде әбден қонақ ете алам,
Жейтін ас та табылар.

Есік қағады.

Гремио
Олар бос емес, қаттырақ қағыңыз.

Терезеден Педант басын шығарады.

Педант
Бұл кім өзі, есікті сындырайын деп пе едің!
Винченцио
Үйде ме синьор Люченцио, сударь?
Педант. Үйде, сударь, бірақ қабыл етпейді.

В и н ч е н ц и о. Егер оның ойын-сауығына арнап бір екі жүз фунт ақша әкелген кісі болса қайтер еді.

П е д а н т. Ол сомаңызды өзіңізге қалдырыңыз, мен тіріде оның мұқтажы болмайды.

П е т р у ч и о. Көрдіңіз бе, айтып ем ғой, сіздің балаңызды Падуяда жақсы көріседі. Тыңдаңыз, сударь, қылжақты қойыңыз да синьор Люченциоға айтыңыз, Пизадан әкесі келіп, есік алдында тұр, сөйлеспек деңіз.

П е д а н т. Сен өтірік айтасың! Оның әкесі Пизадан келіп, қазір міне терезеден қарап тұр.

В и н ч е н ц и о. Сөйтіп сен оның әкесі боламысың?

П е д а н т. Я, сударь, жалған айтқан болмаса, шешесінің айтуы солай.

П е т р у ч и о (*Винченциоға*). Жә, сіз не дейсіз, қария? Бүйтіп кісі атын иемдену барып тұрған бұзықтық емес пе?

П е д а н т. Байлаңдар мынау найсапты! Менің атымды жамылып қалада біреуді отыртайын деп жүрген неме ғой.

Бьонделло келеді.

Б ь о н д е л л о. Екеуі де шеркеуде тұр. Сапарлары сәт болсын! Жә, мынау не? Менің кәрі қожайыным Винченцио ғой! Қап, біржола пәле болды, бітті-ау бәрі!

В и н ч е н ц и о (*Бьонделлоны көріп*). Бері келші-ай, жанкешші!

Б ь о н д е л л о. Қалай кешу, менің өзі еркім болса керек.

В и н ч е н ц и о. Кел бері, найсап! Немене! Сен мені ұмытқанбысың?

Б ь о н д е л л о. Ұмытқан? Жок, сударь! Өмірімде сізді бірде-бір көрген емен, сондықтан ұмытты деу сөз емес.

В и н ч е н ц и о. Не дейсің, алаяқ қу! Мырзаңның әкесі Винченционы сен бе өмірде көрмеген?

Б ь о н д е л л о. Не дейді? Менің қадірлі кәрі қожайынымды ма!? Әрине, көргем. Ол әне терезеден қарап тұр.

В и н ч е н ц и о. Ах, солай ме! Шының ба? (*Ұрады.*)

Б ь о н д е л л о. Құтқар, құтқар! Мына жынды мені өлтірмек!

Кетеді.

П е д а н т. Жүгір, балам! Жүгір, синьор, Баптиста!

Жоғарыға кетеді.

П е т р у ч и о. Тыңдашы, Кэт, былайырақ барып, мына малағамның немен тынарын көрейік.

Шетке кетіседі. Төменге Педант, Транио, Баптиста, малайлар келеді.

Т р а н и о. Сударь, менің малайларымды ұрарлық сіз кім едіңіз?

В и н ч е н ц и о. Мен кім дейсіз бе, сударь? Жоқ, сіз кім едіңіз, сударь? Мәңгі-бақи жасаған! Ах, антұрған! Жібек кемзал, барқыт шалбар, қызыл плащ, үшкір қалпақ! О, мен құрышпын, мен құрышпын! Тіс-тірнектеп пұл жисам, оны балам мен малайы университетте желге шашады.

Т р а н и о. Не дейді? Немене өзі?

Б а п т и с т а. Бұл неткен адам – жынды ма?

Т р а н и о. Сударь, түріңіз байсалды қарт мырза тәрізді, ал сөзіңіз тап жындыдай. Менің алтын мен меруерт таққанымда сіздің қандай ақыңыз бар? Осылайша киінуіме каражат берген қайырымды әкеме ғана қарыздармын.

В и н ч е н ц и о. Әкең бе сенің! Ах, найсап?! Сенің әкең Бергамода желкен жамап отыр.

Б а п т и с т а. Сіз жаңыласыз, сударь, жаңыласыз, сударь. Жолыңыз болсын айтыңызшы, сіздің ойыңызша аты кім мұның?

В и н ч е н ц и о. Аты кім? Атын білмейтін мен ғой? Бұны үш жасында тәрбиеме алған өзім-ді, аты Транио!

П е д а н т. Жоғал, жоғал, құтырған есек! Мұның аты Люченцио, ол менің, синьор Винченционның, жалғыз ұлым, маған тиісті барлық жердің мұрагері.

В и н ч е н ц и о. Люченцио! О, бұл өлтірген ғой мырзасын! Байлаңдар мұны, бұйырамын герцог атынан! О, балам менің, балам! Айт, найсап, қайда менің ұлым Люченцио?

Т р а н и о. Шақырындар мұнда приставты!

Малай приставты ертіп келеді.

Мынау жындыны абақтыға әкетіңіз. Әке, Баптиста, жолыңыз болсын, әкетуін бақылаңызшы.

В и н ч е н ц и о. Абақтыға мені әкете ме?

Г р е м и о. Тоқта, пристав! Ол бармайды абақтыға!

Б а п т и с т а. Таласпаңыз, синьор Гремио, мен айтам сізге, ол барады абақтыға.

Г р е м и о. Сақ болыңыз, синьор Баптиста, қатыспаңыз бұл былық жанжалға. Осының анық Винченцио екеніне мен жан беруге әзірмін.

П е д а н т. Батылың барса бере ғой.

Г р е м и о. Жоқ, жоқ бермеймін.

Т р а н и о. Әлде сен мені Люченцио емес дерсің?

Г р е м и о. Жоқ, мен білем, сен синьор Люченциосың.

Б а п т и с т а. Әкетіндер оттағышты! Апар абақтыға!

В и н ч е н ц и о. Шет адамға мұнда қандай қысым еді. Ах, жауыз! Ах, қу жауыз!

Люченцио, Бьянканы ертіп Бьонделло келеді.

Б ь о н д е л л о. О, біз құрыдық, міне өзі. Танымаңыз, жат болыңыз, болмаса бәрі құрыды.

Л ю ч е н ц и о. Кешіріңіз, әке, бізді! *(Тізесінен тұрады.)*

В и н ч е н ц и о. Сен тірі ме ең, ұлым, жаным?

Бьонделло, Транио, Педант жыта береді.

Б ь я н к а. Кешіріңіз, әке, маған!

Б а п т и с т а

Не дейді, не үшін?

Қайда әлгі Люченцио?

Л ю ч е н ц и о

Уа, мен ғой Люченцио —

Шын ұлы мен, шын Винченционның.

Қызыңызбен некелесіп қойыппыз,

Жалғандармен сіз сөйлесіп жатқанда.

Г р е м и о

Бұл айламен бәрімізді алдапты!

В и н ч е н ц и о

Қайда кетті әлгі Транио?

Көзбе-көз мені мазқтаған?

Б а п т и с т а
Айтшы осы, сен Камбио емес пе ең?
Б ь я н к а
Камбиодан Люченцио боп тұр ғой.
Л ю ч е н ц и о
Махаббаттың мұғжизасы. Бьянка үшін
Транио екеуміз, ат айырбас етіп ек,
Шаһарда ол мен боп жүрді.
Ал мен сәтімен жетіп тұрмын
Арман еткен мұратқа.
Барлық ісі менің әмірім болатын.
Кешір, әке, мен үшін.
В и н ч е н ц и о. Тұмсығын бұзсам деп ем ол сұмның,
мені абақтыға жаппақ еді ғой.
Б а п т и с т а (*Люченциоға*). Айтыңызшы, сударь, сіз
менің қызыма рұқсатымсыз қалай үйлендіңіз?
В и н ч е н ц и о. Қорықпаңыз, Баптиста, ырзалаймыз
біз сізді. Тек кек алам оңбағаннан.

Кетеді.

Б а п т и с т а. Мен болсам сол оңбағандық сырын
білем.

Кетеді.

Л ю ч е н ц и о (*Бьянкаға*). Қайрат жи, ол ашуын қояды.

Люченцио, Бьянка кетеді.

Г р е м и о
Бұйырмаса таңдайға, қалайда
Сыбаға алам бұл тойда.
К а т а р и н а
Аңғаршы, досым, бұл қойыртпақ немен бітеді.
П е т р у ч и о
Бек жақсы, бірақ әуелі бетімнен сүйші, Кэт.
К а т а р и н а
Қалай? Көше ортасында ма?
П е т р у ч и о
Несі бар, менен ұяласың ба?

К а т а р и н а
Жоқ, құдай сақтасын, сүйісуге ұялам.
П е т р у ч и о
Ендеше қазір қайтамыз. Әй, тарт үйге.
К а т а р и н а
Ал сүйейін. Қоя тұршы, тұра тұр.
П е т р у ч и о
Ал несі бар, жаман ба? Солай, жаным, Кэт.
Ерте болса жақсы болад.
Жақсылықсыз жамандық жоқ.

Кетіседі.

Екінші сахна

Падуя, Люченционың үйі.

Баптиста, Винченцио, Гремио, Педант, Люченцио, Бьянка, Петручио, Катарина, Гортензио, жесір қатын, Бьонделло, Грумио шығады. Транио мен малайлар десерт тасып жүр.

Л ю ч е н ц и о
Міне ақыры ұғысыппыз, мырзалар,
Керіс біткен шағында
Өткен шерге күлуге де болады,
Ал, Бьянка, сен әкеме құрмет ет,
Сенің әкең менен құрмет көргендей.
Петручио, бауырым, туысқаным Катарина,
Гортензио өзі сүйген жарымен,
Асқа рахым етіңіздер, өтінем
Десертпенен аяқтасын
Ауыр астар. Алыңыздар;
Жей отыра сөйлесерміз.

Бәрі столға отырады.

П е т р у ч и о
Отыру да отыру, жеу де жеу!
Б а п т и с т а
Падуяда әмсе құрмет етіседі!

П е т р у ч и о
Иә, Падуяда жалғыз құрғақ құрмет етісед.
Г о р т е н з и о
Біз екеуміз соны көрсек.
П е т р у ч и о
Оңбайын, Гортензио қатыны үшін қорқады.
Ж е с і р қ а т ы н
Жоқ, байқаңыз, мен ондайлық мылжың емен.
П е т р у ч и о
Ұғымыңыз бар екен, бірақ теріс ұқпаңыз,
Гортензио сізден қорқад демек ем.
Ж е с і р қ а т ы н
Қисыққа дүние қисық көрінер.
П е т р у ч и о
Қисық емес айтқаныңыз.
К а т а р и н а (*Жесір қатынға*).
Ол немене болғаны?
Ж е с і р қ а т ы н
Біз жайғастық онымен.
П е т р у ч и о
Жайғастық, менімен! Гортензио, не дейсің?
Г о р т е н з и о
Жайғастық дейд сөз жөнінде.
П е т р у ч и о
Е, ебін таптың. (*Жесір қатынға*.)
Бетінен сүйші.
К а т а р и н а
“Қисыққа дүние қисық көрінер”.
Айтыңызшы, мәні бұ сөздің?
Ж е с і р қ а т ы н
Күйеуіңіз сізді алып қисық бопты,
Соны менің еріме де жол депті.
Осы еді ойым, мен айтқан.
К а т а р и н а
Иә, дәл тышқанның ойы екен.
Ж е с і р қ а т ы н
Ол ой сізге сай болғаны ғой.
К а т а р и н а
Рас, сіздің қасыңызда мен тышқандаймын, әрине.

П е т р у ч и о
Ал, кәнікі, Кэт!
Г о р т е н з и о
Ал, кәні, қатын!
П е т р у ч и о
Жүз марка бәс қоям: Кэт бұны бүктейді.
Г о р т е н з и о
Қой, бүктеу біздің қарекет қой.
П е т р у ч и о
Ә, сен сондай қарекетші екенсің ғой!
Кел ендеше саулығыңа! (*Екеуі ішеді.*)
Б а п т и с т а
Қалай, Гремио, жақсы айқасты-ау!
Г р е м и о
О, рас, синьор, тамаша сүзиседі.
Б ь я н к а
Сүзиседі! Мүйіз болса маңдайда,
Іздеңіз әуел өзіңізден.
В и ч е н ц и о
Ә, сіз де оянған ба едіңіз?
Б ь я н к а
Оянғам жоқ шошығаннан,
Тағы қайта ұйықтай алам.
П е т р у ч и о
Ұйықтатпаймыз. Тілге келген екенсіз,
Сізге ататын екі оқ бар.
Б ь я н к а
Немене, мен құс па екем. Болсам тоғай арасына
Батармын. Нысанаға ілдірмеспін – қош болыңыз.

Бьянка, Катарина, жесір қатын кетеді.

П е т р у ч и о
Қашты менен. Ал сонымен, Транио,
Құс атам деп теріс атқан сізсіз ғой?
Көздегені тимеген үшін мен ішем!
Т р а н и о
Синьор, мен аңшының иті болдым,
Жүгіргенмен ұшырған құсы жаттыкі.

Петручио
Теңегенің ит болса да өткір болды.
Транио
Сізді айтсаңшы: өзіңіз үшін жүгіргенсіз,
Бірақ өзіңізді аң қуыпты.
Баттиста
О-о, Петручио, дөп тиді-ау мынау!
Люченцио
Асыл Транио, алғыс айтам дәл оғыңа.
Гортензио
Тиген жоқ па? Мойындаңыз! Мойындаңыз!
Петручио
Шынды айтайын жанап өтті,
Бірақ менен тайқып барып
Екеуіңнен қабат өтті.
Баттиста
Иә, қалжың емес, ұлым Петручио,
Ең асау жар саған тиді.
Петручио
Бәлі, бекер. Көздеріңді жеткіземін.
Шақыртайық қатындарды бәріміз –
Кім қатыны тіл алғыш,
Елгезек боп айтқанды етед,
Бар бәйгені сол алсын.
Гортензио
Мақұл, қанша қоямыз?
Люченцио
Жиырма крон!
Петручио
Қалай жиырма крон!
Қаршыға мен итке қояд ол бәсті,
Қатын үшін жиырма есе артық керек.
Люченцио
Ал, жүз ендеше.
Гортензио
Мақұл.
Петручио
Қол соқтық.
Гортензио
Ал кім бастайд?

Л ю ч е н ц и о
Мен-ақ бастайын.
Бьонделло, шақыршы мұнда қатынды.
Б ь о н д е л л о
Құп! (*Кетеді.*)
Б а п т и с т а (*Люченциоға*).
Ұлым, Бьянка үшін жарым мәзді мен қойдым.
Л ю ч е н ц и о
Керек емес, өзім қоям бәрін де.

Бьонделло қайтып келеді.

Не айтасың?
Б ь о н д е л л о
Әмір етті, жеткіз деп,
Бос емеспін, бармайм дейді.
П е т р у ч и о
Не дейді! “Бос емеспін, бармаймын!”
Неткен жауап.
Г р е м и о
Иә, әлі бұл сыпайы ғой!
Өзіңізге бұдан жаман тимесін!
П е т р у ч и о
Мен жақсырақ жауап күтем.
Г о р т е н з и о
Бьонделло, айтып көрші қатыныма,
Мұнда келсін.

Бьонделло кетеді.

П е т р у ч и о
А-а! “Айтып көрші” болды ма,
Сонда келер дейсің ғой!
Г о р т е н з и о
Қорқам, сударь,
Сіздікіне жалынсақ та ем болмас.

Бьонделло келеді.

Ал, қатын қайда?

Б ъ о н д е л л о
Ойнамасын, бармаймын дейд,
Өзіңізге келсін дейді.
П е т р у ч и о
Сор үстіне сор болсын. “Бармаймын дейді”?
Неткен ұят, сорақы!
Ал, Грумио, бәйбішеге бар-дағы,
Мен бұйырды келсін деп айт.

Грумио кетеді.

Г р е м и о
Жауап мәлім.
П е т р у ч и о
Қандай?
Г о р т е н з и о
“Барғым келмейді” дейтін де.
П е т р у ч и о
Десе менің сорым да — сол-ақ та!
Б а п т и с т а
Сақта, құдай! Өзі келе жатыр ғой.

Катарина келеді.

К а т а р и н а
Немене айтпақ едіңіз? Шақыртыпсыз ғой мені сіз.
П е т р у ч и о
А, сіңлің мен Гортензио жары қайда?
К а т а р и н а
Залда камин жанында әңгімемен отыр ғой.
П е т р у ч и о
Мұнда жібер соларды. Келмес болса,
Қамшылап әкеп байларына.
Бар, келтір бәрін осында.

Катарина кетеді.

Л ю ч е н ц и о
Сиқыр бары шын болса — осы дерсің.

Г о р т е н з и о
Ал бұл сиқырдың арты не?
П е т р у ч и о
Арты тыныштық, махаббат,
Әмірші күшті құрметтеу,
Қысқасы – барлық бақыт дерміз.
Б а п т и с т а
Бақытты бол, Петручио, қымбаттым!
Бәйгені алдың, енді менің қосарым
Жиырма мың крон болсын,
Қызым оңған – жасау да оңсын,
Ол бүгінде – басқа болған біржола.
П е т р у ч и о
Бәйгені анық алғым келед
Тілалғыштық үлгісімен,
Оның жаңа қасиетімен,
Әне қияс қатындарды
Ол тұтқын қып тізіп келед.

Катарина, Бьянка, жесір қатын келеді.

Мынау бөрік саған тіпті жараспайды,
Ал да жерге тасташы, Кэт!

Катарина бөркін алып жерге тастайды.

Ж е с і р қ а т ы н
Я, тәңір, мені де сол күнге жеткіз,
Дәл осындай ақымақ болар.
Б ь я н к а
Осындай да есуастықты
Тіл алғыштық дейсіз бе?
Л ю ч е н ц и о
Сондай есуас болғаныңды тілер ем!
Болмаса, ақылыңнан, Бьянка,
Жүз кронды ұтқызумен отырмын.
Б ь я н к а
Босқа ақымақ болыпсыз,
Бағынудан үміт қып.

П е т р у ч и о
Кэт, ұқтыр мына қиястарға
Бай алдында міндетін.
Ж е с і р қ а т ы н
Қылжақтайсыз ба? Бізге сабақ керек емес.
П е т р у ч и о
Ал, Кэт, шапшаң! Өзінен баста осының.
Ж е с і р қ а т ы н
Бастамайды.
П е т р у ч и о
Көрерсіз. Өзінен баста осынын.
К а т а р и н а
Жадырат кейіс қабақты,
Күйеуіңе түйілме,
Жаралама әміршіңді, иенді.
Ашу құртад сұлулықты, көгалды қар құртқандай,
Қасиетті ұшырады, дауыл қуған жапырақтай.
Қызығы жоқ титтей де,
Долы қатын жүрегі – лай бастау тәрізді.
Былық, малма, жиреніш,
Шөліркеген жан болса да,
Ондай судан татпайды.
Байың – иең, сүйенішің, тірлігің,
Басшың да сол әміршің. Ойлағаны
Сенің қамың, рақатың,
Бейнет кешер суда, шөлде,
Ұйқы көрмес суық желде,
Сен жылыда, жаратқаныңды тыныштықты.
Сенен жалғыз тілегі бар:
Махаббат, бейіл, тіл алғыштық.
Ұлы еңбекке аз төлеу.
Бек алдында міндетіндей нөкердің,
Ер алдында міндеті бар қатынның.
Болар болса қияс мінез, баяпар,
Тыңдамаса жақсы ақылды,
Болған жоқ па азғандай,
Әміршіге ор қазғандай?
Ұяламын сендердің есуастық мінезіңнен,
Алыспақпысың? Тілесендерші бітімді!
Билемек пе, төстемек пе ойларың?

Махаббат пен тілалғыш боп бойың сұн!
Текке тәнің әлсіз бе,
Ауыр іске кемшінбе,
Жүрек, денең бірлесіп,
Бағына білсін дегенде!
Ах, түйсіксіз жер құрты!
Дәл сендердей тәкаппар ем мен-дағы,
Бәріңнен де асқақ ем,
Сөз асырмай, шанышқанды – шаншушы ем,
Енді бақсам құралымыз
Салам екен, бос екеміз,
Күш дегенім түс екен.
Тәкаппарлық тыйындар – одан түсер олжа
жоқ —

Аяғына ерлердің, бастарыңды иіңдер.
Тілалғыштық көрсетуге әзірмін,
Тілек етсе оны менің қадірлім.
П е т р у ч и о
Кэт, сүйші мені, сен жігітсің!
Л ю ч е н ц и о
Я, кәрі сайқал, бақыттысың, жеңіпсің!
В и н ч е н ц и о
Рақат қой, балалар мұндай гүл болғанда.
Л ю ч е н ц и о
Сор ғой қатындар долы болғанда.
П е т р у ч и о
Ал, Кэт, төсекке де мезгіл жетті,
Үшеу едік үйленген. Екеулері тосса нетті.
Бәйгені алған мен болдым, ақшылын сіз
Алсаңыз да (*Люченциоға*),
Қайырлы түн қалсаңыз да.

Петручио, Катарина кетеді.

Г о р т е н з и о. Асауды бұл шын тұсапты.
Л ю ч е н ц и о. Таң қаламын, жын мінезін қалай ғана
жұмсатты. (*Keticedi.*)

С о ң ы

Н.В. Гоголь

РЕВИЗОР

Бес перделі комедия

*Бетің қисық болса, айнаға өкпелеме.
(Халық мақалы)*

Қ а т ы с а т ы н а д а м д а р

Антон Антонович Сквозник-
Дмухановский — дуанбасы.

Анна Андреевна — оның әйелі.

Мария Антоновна — оның қызы.

Лука Лукич Хлопов — мектептердің бақылаушысы.

Оның әйелі.

Аммос Федорович Ляпкин-Тяпкин — судья.

Артемий Филиппович Землянкин — игілік
орындарының қамқоры.

Иван Кузьмич Щепкин — почтмейстер.

Петр Иванович Бобчинский } қала помещиктері.

Петр Иванович Добчинский }

Иван Александрович Хлестаков — Петербург-
тен келген төре.

Осип — оның қызметшісі.

Христиан Иванович Гибнер — уездік дәрігер.

Федор Андреевич Люлюков } отставкадағы
Иван Лазаревич Растаковский } чиновниктер,
Степан Иванович Коробкин } қаланың сый
адамдары.

Степан Ильич Уховертов — частный пристав.

Свистунов

Пуговицын } полицейлер.

Держиморда

Абдулин — купец.

Февронья Петровна Пошлепкина — ұста әйелі.

Унтер-офицер әйелі.

Мишка — дуанбасының қызметшісі.

Трактир қызметшісі.

Қонақ әйелдер мен еркектер, купецтер, мещандар,
арызшылар.

МІНЕЗДЕРІ МЕН КИІМДЕРІ

Актерлер үшін ескерту

Д у а н б а с ы. Қызмет бабында жүріп қартаң тартқан, өзінше ақылы бар адам. Парақор болса да бойын салмақты ұстайды, әлінше тартымды; кейде сөйлеуік, сөзі қатты да, ақырын да, көп те, аз да емес. Бұның әр сөзі мәнді. Ауыр қызметті төмен дәрежеден бастаған адамдар тәрізді, бет бейнесі қопалдау, дөрекілеу. Қорқыныштан қуанышқа, оңбағандықтан маңғаздыққа ауысулары әрбір топас жанды адамдардай өте шапшаң келеді. Дағдылы киімі, бастырма оюлы мундир, аяғында шпоры бар ботфорт. Бұрыл шашы тықыр қырқыл-ған.

А н н а А н д р е е в н а. Оның әйелі, провинцияның қылмың кербезі. Әлі онша қартаймаған, жарым тәрбиені романдар мен альбомдардан алған, қалғаны малайлар мен үй-жайдың қамынан құралған. Сыбысқа жаны құмар, орайы келгенде дәреже құмар да. Кейде күйеуі бұған жауап таба алмайтындықтан, өзі үстемдік етіп те кетеді. Бірақ бұл үстемдік болымсыз жайларда, кейде бір сықақтап-мінеуде ғана болады. Пьеса бойында ол төрт рет әр алуан киінеді.

Х л е с т а к о в. Жиырма үште жасы бар, жіп-жіңішке, ап-арық, “басында патшасы да жоқ” дейтін жарыместеу жігіт. Кеңселерде қуыс кеуде деп аталып жүретін жандардың бірі. Сөзі мен әрекетінде ой болмайды. Бір ойға байыздап тұра алмайды. Сөзді үзіп-үзіп сөйлейді және бар сөзі аузынан оқыс шығады. Бұл рольді ойнаушы неғұрлым ақпейіл, жұпыны көрінсе, соғұрлым олжа табады. Киімді мода бойынша киеді.

О с и п. Егде тартқан малайдың бәріндей адам. Мәнмен сөйлейді, көзін төмен сала жүреді, ділмар. Мырзасы турасындағы ақыл сөздерді өзімен-өзі боп сөйлеуді жақсы көреді. Даусы көбінесе бір қалыпты, мырзасымен

сөйлескенде үні ызбарлы, келте және тұрпайылау шығады. Мырзасынан өзі ақылды, сондықтан одан гөрі бұрын аңдағыш, бірақ көп сөйлегенді сүймейді, үндемес қу... Киімі не сұр, не көкшіл, көнетоз сюртук.

Б о б ч и н с к и й, Д о б ч и н с к и й. Екеуі де аласа, домалақ, барынша сыбысқұмар, біріне-бірі ғаламат ұқсайды. Екеуінің де қарны сәл шығыңқы. Екеуі бірдей шапшаң сөйлейді, қолдары үнемі дамыл таппайды. Добчинский Бобчинскийден сәл биіктеу және салмақтырақ, бірақ Бобчинский Добчинскийден гөрі еркіндеу және оңтайлырақ.

Л я п к и н-Т я п к и н. Судья, бес-алты кітап оқығаны бар, сондықтан сәл озат ойшыл. Жорамалға құмар, өзінің әр сөзіне мән бергіш. Оны ойнаушы сырт ажарында салмақты кескін сақтасын. Сөзін зор дауыспен бастаса да, ескі сағаттың әуелі шықырлап, содан кейінгі соққаны тәрізді, қырылдап, күрсілдеп, соза сөйлейді.

З е м л я н и к а. Игілік орындарының қамқоры, орасан жуан, ыңғайсыз, орашолақ болса да, сондайлық сұғанақ, сүркия. Өзгеше жағымпаз, қарбаласы көп адам.

П о ч т м е й с т е р. Ақпейілдің аңқауы.

Өзге рольдерге айрықша түсінік қажет емес. Олардың көбі әрдайым көз алдыңнан кезігеді.

Актер мырзалар ең соңғы сахнаға әсіресе қатты көңіл бөлсін. Ең соңғы сөз оқыстан келіп, бар жұртқа электр соққынындай тисін. Әп-сәтте бар топ халды өзгерте қойсын. Бар әйелдің таңдаған үні, жалғыз ғана кеудеден шыққандай шапшаң болсын. Осы ескертулер еленбесе, бар тамаша зая кетуге мүмкін.

БІРІНШІ ПЕРДЕ

Дуанбасы үйінің бір бөлмесі.

Дуанбасы, игілік орындарының қамқоры, мектептер бақылаушысы, судья, дәрігер, частный пристав, екі кварталдықтар.

Бірінші көрініс

Д у а н б а с ы. Мырзалар, мен сендерді бір орасан жайсыз хабарды естіруге шақырып едім. Бізге ревизор келе жатыр.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Қандай ревизор?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Қандай ревизор?

Д у а н б а с ы. Петербургтен келе жатқан жасырын ревизор және астыртын жарлығы да бар көрінеді.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Мәс-саған!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Жайбарақат жатыр едік, ал керек болса.

Л у к а Л у к и ч. Ой, құдай-ай! Астыртын жарлығы тағы бар.

Д у а н б а с ы. Құдай білдіргендей, бүгін түні бойы түрі жаман екі егеуқұйрық түсімнен кетсінші. Тіпті, өмірі мұндай тышқанды көрген емен: добалдай, қап-қара! Келді де, иіскеп-иіскеп кетіп қалды. Артемий Филиппович, әлгі өзіңіз білетін Андрей Иванович Чмыховтың жіберген хатын оқиын сіздерге. Оның жазып отырғаны мынау: “Сүйікті досым, замандасым және сүйеушім (*деп, көзін хатқа жүгіртіп, мінгірлеп кетеді*)... және сені хабарландырайын деп”. А! Міне: “Саған білдірмек асығыс хабарым: жоғарыдан жарлығы бар бір төре келді, бүкіл губернияны, әсіресе біздің уезді қарамақшы”. (*Бір саусағын мәнмен жоғары шошайтады.*) “Ол өзін жәй адаммын десе де, мен анық сенімді адамдардан естідім. Мен білем ғой, сен де жұрт қатарлы күнәдан мұнтаздай жан емес ең, үйткені ақылды адамсың ғой, құдайдың беріп тұрған несібінен кім қашады...” (*Токтаңқырап.*) Бұл жерде өзіміз ғой... “сақ болғаның жөн, өйткені бір күні көзбаушыдай сап ете түссе, тіпті келіп алып, бір жерде тығылып жатпағанын кім біледі... Кеше мен...” (*Бұл жерде үй ішінің жайын сөйлеп кетеді.*) “Біздікіне Анна Кириловна апамыз күйеуімен келді; Иван Кирилович орасан жуандап кетіпті, әлі скрипка ойнайды...” тағы сондай-сондайлар. Міне осындай жағдай.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Бұл ерекше жағдай екен, ия, тым ерекше, тегін емес қой.

Л у к а Л у к и ч. Неге бұл, Антон Антонович, неліктен бұл? Не үшін бізге ревизор келеді?

Д у а н б а с ы. Негесі бола ма? Тағдыр да! (*Күрсінеді.*)
Бұған дейін құдайдың жәрдемі боп, өзге қалаларға кетіп жүруші еді. Енді кезек бізге де келгені.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Антон Антонович, мұнда бір нәзік үлкен саяси мән бар-ау деп ойлаймын. Бұл былай болуы керек: Россия... иә... соғыспақ болған ғой, міне, сондықтан оған көлденең қиянаттық жоқ па екен, білейік деп, министрлер астыртын төре жіберген ғой.

Д у а н б а с ы. Әй, тәйірі-ай! Ақылды адам да солай дейді. Уездік қалада не қылған қиянаттық! Шекарадағы емес қой бұл? Осы арадан ұдайымен үш жыл шапсаң да, шет жұрттың бірде-біріне жете алмайсың.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жоқ, мен сізге айтайын, сіз нетіп... не қылмаңызшы... Ұлықтың біртүрлі нәзік несі болады: алыс-жақынына қарамай олар жіпке тізе береді.

Д у а н б а с ы. Тізсін, тізбесін, мен сендерді хабарландырдым, мырзалар. Байқандар! Мен өз тұсымнан көр-жер бұйрық қылып отырмын, сендерге де мәслихат етем. Әсіресе, Артемий Филиппович, сізге! Келген төре, сөз жоқ, ең алдымен сіздің қарамағыңыздағы игілік орындарын көргісі келеді, соның үшін сіз бәрін де ретке салып қойыңыз: аурулар үйінде жүргендегідей күйе-күйе боп жүрмесін, қалпақтары таза болсын.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ол онша қиын емес, таза қалпақ кигізуге болады.

Д у а н б а с ы. Иә, әрбір кроваттың тұсында латынша немесе басқа тілде жазылып қойылсын... Христиан Иванович, бұл сізге жататын іс — кімнің қашан ауырғаны: айы, күні... бәрі де болсын. Аурулар тым ащы темекі тартады, кіріп келгенде еріксіз түшкіресің, бұл да жақсы емес. Темекінің неғұрлым азы жақсы; ауруды жөнді қарамайды екен, дәрігері дым білмейді екен деп кетіп жүрмесін.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. О! Ем-дом жөнінде Христиан Иванович екеуіміздің өз шарамыз бар: табиғатқа жақын бола берген сайын жақсы болады, қымбат дәріні біз қолданбаймыз. Кісі деген өлейін десе, онсыз де өледі; жазылайын десе, онсыз да жазылады. Және Христиан Ивановичтің де олармен ұғысуы қиын болар еді, орысша бір ауыз тіл білмейді ғой.

Христиан Иванович әлде “и”-ге, әлде “е”-ге ұқсаған бір дыбыс шығарады.

Д у а н б а с ы. Аммос Федорович, сіз де келім-кетім бар орындарыңызға көз салғаныңыз жөн. Ана бір арызшылар отыратын ауыз үйге күзетшілеріңіз балапандарын шулатып, қаз қамап қойыпты. Аяғыңның астында сумаңдап жүргені. Шаруаға айналу кімге болса да дұрыс нәрсе, күзетшіге де қаз асырауға болады. Бірақ ондай жерде ұстау әнтек ыңғайсыз... бұрын да сізге айтпақшы едім, есімнен шыға береді.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Ә, олай болса, оның бәрін бүгін-ақ үйге алдырайын. Қаласаңыз, біздікіне түстікке келіңіз.

Д у а н б а с ы. Ал мекемеңізде боқтан өзгенің самсап ілулі тұрғаны жақсы емес, дәл қағаз салған шкафтың үстінде аңшының қамшысы тұр. Сіздің аңшы екендігіңізді білем, сонда да қамшыны өзір ала тұрған мақұл, ревизор өткен соң орнына қайтадан қоярсыз. Және де өне бір заседателиңіз... әрине, ол өзі көзді-қарақты адам, бірақ өзінен арақ дүкенінен жаңа шыққандай бір жаман иісі мұңкіп тұрады, бұл да жақсы емес. Мұны да айтайын деп ұмытып кетіппін. Оның өз айтуынша: сүйегіме біткен иісім дейді, онысы рас болса, одан құтылуға да ем бар ғой. Оған біраз не сарымсақ, немесе басқа бірдеңе жеу керек. Бұған Христиан Иванович те әртүрлі дәрі-дәрмек бере алады.

Христиан Иванович манағы дыбысын тағы шығарады.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жоқ, оның ол иісін кетіру мүмкін емес, бала күнінде шешесі мерткітіріп алса керек, содан бері сол арақ иісі шығыңқырап жүретін болыпты.

Д у а н б а с ы. Әншейін ескерткенім ғой. Ішкі тәртіп жайынан әлгі Андрей Иванович хатында айтқан күнәлар туралы бөлен дей алмаймын. Оны айтудың тағы жөні жоқ, азды-көпті күнасыз адам кемде-кем ғой. Вольтерианцтер бұл жөнде бос сөйлейді.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Антон Антонович, күнә деп сіз нені айтасыз? Күнәнің де күнәсі бар. Пара алатынымды мен жасырмаймын, бірақ не алады десеңші? Тазының күшігін аламын. Бұның жөні басқа ғой.

Д у а н б а с ы. Күшік болсын, басқа болсын, әйтеуір пара ғой.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жоқ, Антон Антонович, олай емес. Мәселен біреу бес жүз сомдық ішік алса, қатынына деп шәлі алса...

Д у а н б а с ы. Параға тазының күшігін алғаның не керек? Оның есебіне құдайдың барлығына сенбейсің, өмірі шіркеуге басыңды сұқпайсың; мен ең құрығанда дініме берікпін, шіркеуге жексенбі сайын барамын. Ал сендерші... Сендерді мен білемін: дүниенің жаралғанын сөз қыла бастасаңдар, кісінің төбе шашы тік тұрады.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Бірақ, өз-өзімнен, өз ақылыммен жеттім ғой.

Д у а н б а с ы. Кейде ақыл көп болғаннан да, болмағаны тыныш. Шынға келгенде, уездік сот жайын мен әншейін айттым; шынында онда кім барады дейсің, ол құдайдың өзі пана болып тұрған бір тәуір орын ғой. Ал, Лука Лукич, оқу орындарын басқаратын сіз ғой, әсіресе оқытушылар туралы сіз қам жеуіңіз керек. Олардың тәрбие көрген оқымысты адамдар екеніне де талас жоқ. Бірақ кейбіреуінің оқымыстыларға тән жат мінездері де бар. Атын ұмытып тұрмын, әне бір жалпақ беттіңіз кафедраға шыққанда, бет-аузын бір бүйтіп алмаса, көңілі көншімейді. *(Бет-аузын қисайтады.)* Сөйтеді де қолын галстугінің астымен әкеліп, сақалын сипауға кіріседі. Әрине, шәкірттеріне үйткені онша оқа емес қой, ол онда керек те шығар, ол арасын мен білмеймін, бірақ өзіңіз ойлаңызшы, келген адамға сөйтіп отырса ол сұмдық қой: ревизорға я басқа бір ұлыққа бет-аузын тыржитып, сақалын сипай берсе, не боларын кім білсін.

Л у к а Л у к и ч. Соны қайтсем болады? Өзім талай айттым әнеукүні төреміз келгенде, мен көрмеген бір тыржитуды тағы шығарды. Ол оны жүрегінің қайырымдылығынан істегенін қайдан білсін, жас буынға азат пікірді неге егеді деп маған сөгіс берді.

Д у а н б а с ы. Тарих оқытушысы туралы да айтуға міндеттімін. Оның оқымысты екені де, қайдағы-жайдағы мағлұматты жинағаны да рас, бірақ сабақты түсіндірем деп, қызып кеткенде, ес-түсін білмей кетеді. Бір күні сабағын тыңдағаным бар: мысырлық, вавилондықтар жайынан сөйлегені кішкене иман таразы еді, ал Александр Македон-

скийге қалай жетті солай, құдай душар қылмасын. Мен өрт шығып қалды ма екен деп едім. Құдай біледі! Кафедрадан атып шығып, орындықты еденге құлаштатып соққаны кеп. Әрине, Александрдың ер болғаны да рас, бірақ орындықты қиратып не керегі бар? Қазынаға зиян ғой.

Л у к а Л у к и ч. Иә, ол қызу адам, мен өзіне талай ескерттім... “Қалай десеңіз де ғылым үшін жанымды аямаймын” дейді.

Д у а н б а с ы. Иә, тағдырдың ақыл жетпес заңы солай: ақылды адам не маскүнем келеді немесе бетін сондай тыржитып бергенде әулиең естен танар.

Л у к а Л у к и ч. Құдай ғылымнан аулақ қылсын, әрқайсысы бір килігеді, ақылды болып көрінбек болады.

Д у а н б а с ы. Ол оқу емес-ау. Әлгі астыртын құдай ұрғанды айтсайшы! Бір күні қапылыста келіп қап: “Е, шырақтарым, мұнда екенсіңдер ғой! Мұндағы судья кім?” — “Ляпкин-Тяпкин”. — “Келтір бермен, Ляпкин-Тяпкинді!” — “Ал игілік орындарының қамқоры кім?” — “Земляника”. — “Ап кел мұнда, Земляниканы!” — десе, міне пәле сонда.

Екінші көрініс

Бұрынғылардың үстіне почтмейстер келеді.

П о ч т м е й с т е р. Мырзалар-ау, келе жатқан қандай төре?

Д у а н б а с ы. Естіген жоқсыз ба?

П о ч т м е й с т е р. Конторға Петр Иванович Бобчинский келіп, содан жаңа ғана естідім.

Д у а н б а с ы. Ал, немеңе? Бұл туралы сіз не ойлайсыз?

П о ч т м е й с т е р. Қалай ойлайтыны бар? Түрікпен соғыс болады.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Екеуміздікі бірдей шықты! Мен де солай ойлап едім.

Д у а н б а с ы. Е, екеуің де төбесінен дәл түстіңіз!

П о ч т м е й с т е р. Рас, түрікпен соғысады, бәрін бүлдіріп отырған француз.

Д у а н б а с ы. Не пәлемі, түрікпен соғыс! Түрікті емес, тура бізді ондырмайды. Бұл айдан анық: менде хат жатыр.

П о ч т м е й с т е р. А, онда түрікпен соғыс болмағаны.

Д у а н б а с ы. Немене, Иван Кузьмич, сіз қалайсыз?

П о ч т м е й с т е р. Менің не қалайымды сұрайсыз? Өзіңіз қалайсыз, Антон Антонович!

Д у а н б а с ы. Менің не қалайым болады? Қорқыныш жоқ, азырақ неткенім болмаса... Менің қысылатыным купецтер мен қара халық. Мені қатты болды деп айтады-мыс, біреуден бірдеме алсам, құдай біледі-ау, ол жек көргендіктен емес. Ал, мен ше (*қолтығынан ұстап, былай шетке апарып*), әлде біреу шағым қылды ма екен деп те ойлап тұрмын. Әйтпесе, ревизордың бізде не ақысы бар? Бері қараңыз, Иван Кузьмич, бәріміздің пайдамыз үшін, конторыңызға келген-кеткен хатты, азырақ бүйтіп ашып оқуға болмас па екен, жәй хат па екен, жоқ болса, қайта жабыстырып қоясыз ғой, жапсырмай тапсырса да оқасы не?

П о ч т м е й с т е р. Білем, білем... Оны үйретпей-ақ қойыңыз, ондайды өзім де істеп жүрмін, сақтық үшін емес, таңсық үшін: дүниеде қандай жат хабар болып жатқанын білуге жаным құмар. Мен сізге айтайын, хатты оқу тамаша қызық нәрсе! Кейбірін оқығанда жаның рақаттанады, сондай неше түрлі қызық жайлар болады. Алатын тәлімің қандай... Тіпті Москваның газеттерінен де зор!

Д у а н б а с ы. Ал, немене, Петербургтен әлде бір төре келеді дегенді оқыған жоқсыз ба?

П о ч т м е й с т е р. Жоқ, Петербург төресі жайында ештеме жоқ, Кострома, Саратов төрелері туралы көп әңгіме бар. Не керек, хаттарды оқымайсыз. Талай тамашалар бар. Жақында бір поручик досына бір балды суреттеп жазыпты, өте бір қызық, тіпті жақсы, жан досым, мен күнде аспанда жүргендеймін: қыз көп, музыка ойнайды... туымыз жоғары деп бастайды. Ол хатты әдейі сақтап қалдым. Керек болса оқып берейін.

Д у а н б а с ы. Ой, қазір оған уақыт жоқ. Сөйтіп, Иван Кузьмич, сіз бір мейірім қылыңыз: зәуде шағым, не арыз жолықты ма, оны-мұнысына қарамай, ұстап қалыңыз.

П о ч т м е й с т е р. Шек қылмаңыз.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Байқаңыз, түбінде опық жеп жүрмеңіз.

П о ч т м е й с т е р. Апырым-ай!

Д у а н б а с ы. Жоқ-жоқ, оқа емес. Көпке кесірі тиетін

бірдене істегелі тұрған жоқсыз, бұл өзі от басының жұмысы ғой.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Иә, жаман істің шалыққаны! Антон Антонович, мен сізге шынымды айтайын, сізге бір күшік сыйлағалы келіп едім. Өзіңіз білетін төбеттің туған қарындасы. Чептович пен Варховинскийдің дауласқанын сіз естідіңіз ғой. Содан бері маған рахат болды: қоянды екеуінің жерінен де қырып жүрмін.

Д у а н б а с ы. Әкесі, қояның бар болсын. Менің бар ойымда әлгі бір құдай ұрған астыртын бір төре тұр. Есікті сарт еткізіп, жетіп келе ме деп қыпылдап барам...

Үшінші көрініс

Бұлардың үстіне Добчинский мен Бобчинский кіреді.
Екеуі де ентіккен.

Д о б ч и н с к и й. Керемет оқиға!

Б о б ч и н с к и й. Күтпеген хабар!

Б ә р і. Немене, немене?

Д о б ч и н с к и й. Ойда жоқ іс: екеуміз гостиницаға келсек...

Б о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Петр Иванович екеуміз гостиницаға келсек...

Д о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Е, сабыр етіңіз, Петр Иванович, мен айтайын.

Б о б ч и н с к и й. Е, жоқ, сабыр етіңіз, мен айтайын... кішкене... Сіздің сөзіңіз де менен гөрі не ғой...

Д о б ч и н с к и й. Сіз енді шатастырып түгел айта алмайсыз.

Б о б ч и н с к и й. Түгел айтам, құдай біледі, түгел айтам. Жалғыз-ақ сіз бөгет қылмаңызшы! Мырзалар, марқабат етіңізші, Петр Ивановичке бөгет қылма деңізші.

Д у а н б а с ы. Япыр-ай, айтыңдаршы, құдай үшін, немесе жүрегім тулап барады. Отырыңдаршы, мырзалар! Міне, орындық алыңыздар! Петр Иванович, міне сізге орындық! (*Бәрі екі Петр Ивановичті қамалай отырады.*) Ал, немене?

Б о б ч и н с к и й. Кішкене, кішкене: мен бәрін де рет-ретімен. Сіздікінен қалай шығысымен солай, әлгі,

манағы бір хат туралы, сіздің кішкене ажарыңыз бұзылды ғой, я содан кейін мен жүгіріп... тәңір жарылқасын, Петр Иванович, сіз сөзді бөлмей тұра тұрыңызшы. Мен бәрін, бірін қалдырмай айтып берейін. Мен содан кейін жүгіріп, Коробкиндікіне бардым. Коробкиндікіне барсам, үйінде жоқ екен, содан шығып Растаковскийдікіне бұрылмаймын ба, онда барсам, о да үйінде жоқ екен, содан шығып мына Иван Кузьмичтікіне кіріп, сіздің манағы жаңа хабарыңызды айтып, жаңа ғана шығып келе жатқанымда жолда Петр Ивановичке жолықтым...

Д о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Самса сататын будканың қасында.

Б о б ч и н с к и й. Самса сататын будканың қасында. Петр Ивановичке жолыққан соң, Антон Антонович бір сенімді адамнан хат алыпты, сондағы жаңа хабарды естідің бе дедім. Бақсам, Петр Иванович менен бұрын сіздің әлгі Авдотья дейтін аспазшы қызыңыз, не жұмысқа бармағанын білмеймін, Филипп Антонович Почечуевтікіне барған екен, содан естіпті.

Д о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Француз арағын құятын күбі шелекке барыпты.

Б о б ч и н с к и й (*оның қолын серпіп жібереді*). Француз арағын құятын күбі шелекке барыпты. Міне, сонымен Петр Иванович екеуіміз Почечуевтікіне бардық... Енді сіз, Петр Иванович, тәңір жарылғасын, кішкене сөзді бөлмей тұра тұрыңызшы! ... Сабыр етіңізші, Почечуевтікіне келе жатқанда, жолда Петр Иванович айтты: трактирге кірсек қайтеді, менің қарнымның өзі... таң атқалы дәнеңе жеген жоқ, қарным қоңылтақсып келе жатқаны... деді. Иә, Петр Ивановичтің қарны... Трактирге бүгін ғана балық келді, содан кішкене тамақтанайық деді. Гостиницаға кіруіміз-ақ мүң екен, жалма-жан бір жас жігіт...

Д о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Келбеті жап-жақсы, киімі жай адамша...

Б о б ч и н с к и й. Келбеті жап-жақсы, киімі жай адамша, бөлмеде олай бір, былай бір аяндап жүр, түрінде бір түрлі байымдылық дидары, қылығы, мына жері (*маңдай тұсын қолымен бұрғылап*) әр нәрсеге толған. Мен сезгендей-ақ Петр Ивановичке, мынау сірә тегін емес-ау, дедім. Иә, сүйткенше болмады, Петр Иванович қолымен

ымдап, трактирдің бастығы әлгі Власты шақырып алды. Жақында оның қатыны ұл тапқан, баласы ойнақшып тұр, ол да әкесіне тартқан трактирші болар. Сол Власты шақырып ап, Петр Иванович: “мына жас жігіт кім?” деп ақырын сұрамасын ба? Влас: бұл... деді, енді кішкене, Петр Иванович, жаңсақтатпай тұра тұрыңызшы, бұл жерін сіз айта алмайсыз, құдай біледі, айта алмайсыз, сіздің сөзіңіз сызғырып шығады, мен білем ғой, сіздің бір тісіңіздің ақауы бар... Бұл жас жігіт — төре,— деді,— Петербургтен келді, аты-жөні,— деді,— Иван Александрович Хлестаков,— деді, өзі Саратов губерниясына бара жатыр, — деді, — мінезі бір түрлі жат адам: келгелі екі жұма болып барады, трактирден ешқайда бармайды, бәрін қарызға алады, бір тиын төлегісі келмейді,— деді. Со сөзді маған қалай айтты, солай құдай есіме сала қойды: “Е!”— дедім, Петр Иванович...

Д о б ч и н с к и й. Жок, Петр Иванович, “Е!” — деген мен емес пе ем?

Б о б ч и н с к и й. Әуелі сіз айттыңыз, содан кейін мен айттым ғой, Петр Иванович екеуміз қосылып “Е!” дедік, баратын жер Саратов губерниясы екен, мұнда бостан-бос жатып құтырып кетіп пе дедік. Иә! Ал, әлгі төренің өзі осы.

Д у а н б а с ы. Кім, қай төре?

Б о б ч и н с к и й. Әлгі өзіңіз хабарын алған төрені, ревизорды айтам.

Д у а н б а с ы (*қорқып*). Не дейсіндер, жаратқан-ау! Ол емес.

Д о б ч и н с к и й. Сол! Әрі ақша төлемейді, әрі ешқайда бармайды, сол емей кім дейсіз? Жол қағазында Саратовқа барады депті.

Б о б ч и н с к и й. Сол, құдай біледі, сол. Бір түрлі тегі қадала қарайды. Біз Петр Ивановичпен екеуміз балық жеп отыр едік, Петр Ивановичтің қарны қоңылтақсыған соң... Ол келіп, біздің тарелкамызға қадала қарай қалып еді, менің тіпті зәрем ұшып кетті.

Д у а н б а с ы. Ой, жасаған-ай, кешіре гөр біздей кұнакар бенденді! Онда қайда тұрады екен?

Д о б ч и н с к и й. Сатының астындағы бесінші номерде тұрады.

Б о б ч и н с к и й. Былтырғы әлгі жолаушы офицерлер төбелесетін номерде.

Д у а н б а с ы. Көптен бері мұнда ма екен?

Д о б ч и н с к и й. А, екі жұмадай бопты. Василий Египтянинге қарсы келіпті.

Д у а н б а с ы. Екі жұма! (*Теріс қарап.*) Әкем-ау, көкем-ау! Жар бола гөр, әулиелер! Нақ осы екі жұманың ішінде унтер-офицердің әйеліне дүре соғылды! Арестанттарға азық берілмеді. Көше толған кабак, боқтық! Масқара! Қорлық! (*Басын құшақтай алады.*)

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Енді қайттік, Антон Антонович, сапымызбен гостиницаға баруымыз керек пе?

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жо-жоқ. Әуелі руханиларды, купецтерді жіберу керек; Иоанн Масон кітабында да солай деген.

Д у а н б а с ы. Жо-жоқ, өзіме қоя беріндер. Талай қиын-қыстау жерлерден аман өтуші ем, тіпті алғыс та алушы ем, бұл жолы да құдай жар болар. (*Бобчинскийге қарап.*) Сіздер өзін жас кісі дедіңіздер ме?

Б о б ч и н с к и й. Жас жігіт, жиырманың үшеуінде, не төртеуінде, болса одан сәл артық болар.

Д у а н б а с ы. Онысы бір тәуір екен, жастың сырын тезірек білесің ғой. Пәле кәрі шеңгелде, ал жастың тетігі сыртында. Мырзалар, сіздер өз жұмыстарыңызды қамдай беріңіз, мен өзім жалғыз, немесе мына Петр Ивановичпен болса да жөнелейін, елеусіз қыдырып жүрген кісі боп, жолаушылардың қамын жеген боп... барайын. Уай, Свистунов!

С в и с т у н о в. Не бұйырасыз?

Д у а н б а с ы. Бар дереу частный приставка, тұра тұр, немене, маған керек екенсің. Онда біреуге айт, тез барып маған частный приставты алып келсін. Өзің мұнда кел.

Кварталшы саскалақтап, тұра жүгіреді.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Жүрелік, Аммос Федорович, шын пәле болып жүрмесін!

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Сіз неден қорқасыз? Ауруларыңа таза қалпақ кигізе салсаң, болғаны да.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Қайдағы қалпақ! Ауруларға сұлы көжесі берілсін деген еді, ал, сенек біткен қапуста сасып жатыр, кіріп келсең мұрыныңды жарады.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Бұ жағына келгенде, мен тиышпын, айтты-айтпады, уездік сотқа кім келеді дейсіз?

Ал әлдебір қағазға көзі түсіп кетсе, өзі де атып шығар. Міне мен сот болғалы он бес жыл болған болды, баяндама хатқа қалай көзім түсті ме, ә! деп қолды бір-ақ сермеймін. Оның шыны қайсы, өтірігі қайсы екенін Сүлеймен пайғамбар да айыра алмас.

Судья, игілік орындарының қамқоры, мектептердің бақылаушысы, почтмейстер келе жатқан кварталшымен соқтыға-қақтыға есіктен шығады.

Төртінші көрініс

Дуанбасы, Бобчинский, Добчинский, кварталшы.

Д у а н б а с ы. Немене? Арба даяр ма?

К в а р т а л ш ы. Даяр.

Д у а н б а с ы. Бар көшеге... немесе жоқ, тоқта! Бар, апкел... өзгелерің қайда? Жалғыз сен ғанамысың? Прохоров та мұнда болсын деп ем ғой. Ол қайда?

К в а р т а л ш ы. Прохоров осында бір жай үйде, бірақ қажетке жарамас.

Д у а н б а с ы. Қалай, не ғып?

К в а р т а л ш ы. Соны таңертең сілейтіп, мас қып ап келді. Үстіне екі күбі су құйылып, содан айыққан жоқ.

Д у а н б а с ы (*басын құшақтап*). Ай, құдай-ай, құдай-ай! Ұмтыл көшеге тезірек, жо-жоқ, жүгір, әуелі бөлмеге, естідің бе? Әпкел қылышым мен ана жаңа қалпағымды. Кәне, Петр Иванович, жүрейік.

Б о б ч и н с к и й. Мен де, мен де... Антон Антонович, маған да мархабат етіңіз.

Д у а н б а с ы. Жо-жоқ, Петр Иванович, болмайды, болмайды! Ол лайықсыз және арбаға да сыймаймыз.

Б о б ч и н с к и й. Оқа емес, оқа емес, мен тек қана қораз құсап арбаның артынан жүгіріп отырам ғой. Маған тек кішкене есіктен сығалап, оның кеткенін көріп тұрсам болғаны ғой.

Д у а н б а с ы (*қылышын алып, кварталшыға қарап*). Жүгір дереу, онбасыларды алып, әрқайсысы не алсын... Эх, қылышым да айғыз-айғыз! Антұрған купец Абулин дуанбасының қылышының тозғанын көре тұра, жаңа қылыш та жібермейді, ой, сайқал халық-ай! Зәлімдер әлі

де етек астынан арыз дайындап жатпағанын кім біледі? Әрқайсысы қолдарына бір-бір көше алсын... тфу, шайтан... Көше емес, бір-бір сыпыртқы алсын, барлық трактирге баратын көшені тап-таза ғып сыпырсын. Ұқтың ба? Сен көзіңе қара, сенбе! Білем мен сені! Сен келіскенсің, байқа, менің құлағым сақ!.. Купец Черняевке не қылғаныңды білесің бе, ә? Ол саған мундирге екі кез шұға ал десе, сен тобымен алып кетіпсің, байқа! Бойыңа шақтамай аласың! Бар!

Бесінші көрініс

Бұлардың үстіне частный пристав кіреді.

Д у а н б а с ы. Ә, Степан Ильич, құдай үшін айтыңызшы, қайда жоғалып кеттіңіз? Мұныңыз не?

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Мен осы қақпаның сыртында ғана едім.

Д у а н б а с ы. Ал, бері қараңыз, Степан Ильич! Петербургтен бір төре келіпті. Сіз қандай жарлық бердіңіз?

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Сол өзіңіздің бұйрығыңызша. Кварталшы Пуговицынды онбасыларға қосып, тротуар тазалауға жібердім.

Д у а н б а с ы. А, Держиморда қайда?

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Держиморда өрт сөндіретін трубаға мініп кетті.

Д у а н б а с ы. А, Прохоров қайда?

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Құдай білсін. Кеше алаңның сыртында төбелес болып, тәртіп орнатуға сонда кетіп еді, сонда мас боп қайтты.

Д у а н б а с ы. Тыңдаңыз, битіңіз: кварталшы Пуговицынның бойы зор ғой... ол көпірде тұрып, тәртіп сақтауды басқарсын. Етікшінің үйінің жанындағы ескі дуалды дереу құлатып, орнына саламнан қарақшы қойылсын, қала жаңа планмен түзетіліп жатқанға ұқсасын. Тегі, солай құлатылғандар көп болса, дуанбасы іскер екен деп ойлайды. Ой, әттеген-ай, ұмытып кетіппін-ау, сол қораның жанында қырық арбадай боқтық жатыр еді! Құдай-ай, бұ неткен былапыт қала: бір жерге я бір

ескерткіш орнатып, я бір жай дуал салсаң болғаны, қайдағыны қайдан әкеп төгіп тастайтынын білмейсің? *(Күрсінеді.)* Ал келген төре, зәуде, солдаттардан ырзасыңдар ма? — деп сұрай қалды бар ғой: барлығына да ырзамыз, Ваше благородие, десін. Ырза емеспіз дейтіндері болса, кейін ырза еместің әкесін танытармын. О, о, о, о! Күнәмыз бастан асып жатыр. *(Қалмағым деп, қалпақтың қабын қолына алады.)* Тек, құдайтағала аман өткізсін, ондай күн болса, жолыңа бұрын жақпаған шырақ жағар ем: әрбір сұм купец басына үш пұт балауыз шамнан салық салар ем. Құдай-ай! Жүрейік, Петр Иванович! *(Қалпақ орнына қабын кимек болады.)*

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Антон Антонович, мұныңыз қалпақ емес, қабы ғой.

Д у а н б а с ы *(қабын лақтырып жіберіп).* Қабы болмақ түгілі, сайтаны болсын! Егер игілік мекемесінің жанындағы шіркеу неліктен салынып бітпеген деп сұрай қалса, оған ақша берілгеніне бес жыл ғой, ұмытпай айтып қой, жаңа салып жатқанда өртеніп кетті дерсің. Мен бұл туралы рапорт та түсіргем. Кім біледі, құрғырлардың біреуі сандырақтап, бастаған да жоқ деп соғар. Және Держиморда жұдырықты беталды жұмсай бермесін де, тәртіп жөні осы деп, жазығы барға да, жоққа да сілтеп, көзін шоқпардай ғып қоятыны болатын. Жүрейік, жүрейік, Петр Иванович *(кете түсіп, қайтып келеді)*, ал солдаттар көшеге жалаңаш шықпасын, ол иттер ішіне дым кимей, көйлектің сыртынан мундир кие салатыны болатын.

Бәрі кетеді.

Алтыншы көрініс

Анна Андреевна мен Мария Антоновна жүгіріп кіреді.

А н н а А н д р е е в н а. Қайда әлгілер, қайда? Әй, жасаған-ай! *(Есікті ашып.)* Әй! Әй деймін! Антоша, Антон! *(Жыпылдатып сөйлеп.)* Бәрі сенен, бәрін қылған сен: түйреуішім, шашым... деп, күнұзын айналдырып. *(Әйнекке*

жүгіріп барып дауыстайды.) Антон, қайда кеттің, қайда? Немене? Келді ме ревизор! Мұртты ма екен, қандай екен?

Дуанбасының дауысы: “Қоя тұр, қоя тұр, шешесі”.

А н н а А н д р е е в н а. Қоя тұр? Міне қызық, қоя тұр! Қоя тұрың керек емес... Маған бір-ақ ауыз сөз керек... полковник пе екен, ә? (*Тыржиып.*) Кетіп қалды! Тұра тұр, асықпа! Есіңе түсірермін! Бәрі мынадан: маматай, тұра тұр, шашымды артынан түйрейін, қазір, қазір деп болсыншы! Мәссаған қазір! Міне түгін де білмей қалдық! Бәрі сенің қылымсығаныңның қырсығы, почтмейстер келеді деп ести қалып еді, айна алдында ал қылтыңда, ал кеп сылан, біресе мына жағы, біресе ана жағымен қырындап, өзіне құмар деп мардымсиды, ол саған пысқырмайды да, сырт айналсаң бетін тыржитады.

М а р и я А н т о н о в н а. Маматай, қайтеміз енді? Бәрібір екі сағаттан соң бәрін де білеміз ғой.

А н н а А н д р е е в н а. Екі сағаттан соң қатқаныңның басы! Уай, шіркіннің жауабын-ай. Бір айдан соң білеміз деп неге айтпайсың. (*Әйнекке асыла тұрып.*) Әй, Авдотья? А! Немене, сен естідің бе, Авдотья, келген кім екен? Естігем жоқ? Ой, есер! Қолын сілтейді? Сілтей берсін, сұрап қалсаң етті. Соны біле алмағының, есіл-дертің күйеу ғой! Ә? Тез жүріп кетті! Арбасының артынан жүгірсең етті. Бар, бар жылдам. Есіттің бе, жүгір, ұш, сұрап қал, қайда барады екен, жақсылап сұра, келген кім екен, келбеті қандай екен, естідің бе? Тесіктен сығалап бәрін біліп кел: көзі қандай екен, қара ма, көк пе екен; тезірек біл де дереу қайт, есіттің бе? Тезірек, тезірек!

Шымылдық түскенше солай айқайлай береді, шымылдық түскенде екеуі де әйнек алдында тұрып қалады.

ЕКІНШІ ПЕРДЕ

Гостиницаның кішкене бөлмесі, төсек-орын, стол, чемодан, бос бөтелке, етіктер, киім щеткасы секілді ондай-мұндайлар.

Бірінші көрініс

О с и п (*мырзаның төсегінде жатыр*). Құрып қалсын, қарным сондай ашып, ішім шұрылдайды, ішімде дәл бір полк әскер кернейлетіп жүрген тәрізді. Міне, үйге жетуге қалдық! Қайтерсің? Петербургтен шыққалы екі ай боп қалды! Жолда ақшадан жүрдай боп, байқұсың құйрығын қысты, бұрынғы күйгелектік қалған. Жолға мол жететін ақша бар еді; көрдің бе, әр қалада мақтанам деп... (*Мырзасын кекетеді.*) “Әй, Осип, барып ең жақсы бөлмені ал, тамақтың ең дәмдісін сұра: жаман асты іше алмаймын, маған жақсы тамақ керек” деп болсыншы. Шынымен адам тәрізді болса жөн екен-ау, чині титтей, болғаны бір елистратишка! Көрінген жолаушымен танысады да, бара карта ойнайды. Ал, міне, ойын түбіне жетті! Е, құрсын, бұл өмір! Шынында артығы деревня ғой, мұндай көпшілік болмағанмен, қайғысыз боласың, шынға келгенде бір қатынды ал да, шалқаңнан түс те жат, самсаны шайнап. Әрине, шынға келсең Петербург тұрмысының жақсы екеніне кім талассын. Тек қалтаң мықты болсын, онда нәзік саясатты тұрмыс; театрлар алдында иттер билейді, не тілегенің табылады. Кімде-кіммен тіл қатсаң, бәрі нәзік, сыпайы, кем болса дворяндардан ғана кем түсер. Шукин базарына барсаң, купецтер әдеппен “құрметтім” деп тұрады; өзенге барсаң, қайықта үлкен төремен тізелесіп отырасың; кеңескің келсе, лавқаға бар: офицерлер әскер жайын әңгіме қылады. Әр жұлдызды алақанында тұрғандай айтып береді. Кейде офицердің кемпірі қаңғырақтап келіп қалады; кейде үй күтуші әйел қарап қалады. Пай-пай! (*Жымыңдап, басын селкілдетеді.*) Шіркіннің майдасы-ай, тұрпайы сөзді мүлде естімейсің, жұрттың бәрі саған сіз, біз деп сөйлейді. Жүруге жалықсаң — бержабайға мінісін де, өзің бір маңғаз боп шіреніп отырасың, ақша төлегің келмесе еркін: үй басында қос қақпа, кіріп кет те, артқы қақпадан сып етіп шығып жүре бер, сені сайтан да таба алмайды. Жалғыз-ақ бір жаманы: кейде ыңқия тоясың да, кейде тап қазіргідей, аштан өлердей боласың? Бәрі осының қырсығы. Оған не қыларсың? Әкесі ақша жібере ме, үнемдеп қысып ұстайды десе, қайдағы бержабайға міне ме, күнде театрға бара ма, әйтеуір бір жұмаға жеткізбей, быт-шыт қып жоқ қылады. Сөйтеді де жап-жаңа фрагын базарға сатқызады. Кейде ең ақырғы

көйлегіне дейін сатып, үстінде ескі сюртугі мен шинельден басқа дымы қалмайды... Құдай біледі! Шұғасы қандай деген, аглицкий! Бір фрагы жүз елу сом тұрарлық, соны жиырма сомға тоғытады. Шалбарды сөйлеп те керегі жоқ — әншейін су тегін кетеді. Бұл неліктен. Қызметке қырсыздықтан, орын табудың орнына прешпектіні кезеді, карта ойнайды. Ә, бәлем, осыныңды қарт мырза білсе, ол сенің чиновниктігіңе қарамас еді, көйлегінді түріп қойып, соғар еді дүрені, төрт күнге дейін жамбасыңнан жатып ішер едің. Қызмет қылатын болсаң қыл; міне, енді трактирші бұрынғы борыштарыңды төлемей, тамақ бермеймін деп отыр. Ал, төлемесек ше? (*Күрсініп.*) Ай, жалғанның жарымын обар едім. Есік қағады, сол ғой. (*Асығып, төсектен түсе қалады.*)

Екінші көрініс

Осип және Хлестаков.

Х л е с т а к о в. Мә, ал. (*Қалпағы мен таяғын береді.*)
Е, кроватьқа тағы аунағансың ба?

О с и п. Несіне аунаймын? Кровать көрмеппін бе?

Х л е с т а к о в. Жаның шықсын, аунапсың; бәрін де
қоқсытыпсың ғой.

О с и п. Оның маған керегі не? Кроваттың не екенін мен
білмеймін-ау? Аяғым бар, түрегеп те тұра алам. Кроватыңыз
маған не керек?

Х л е с т а к о в (*олай-бұлай жүреді*). Қарашы, ана
картузда темекі жоқ па екен?

О с и п. Темекі қайдан келсін! Қалғанын тартып
бітіргеніңізге төрт күн болды.

Х л е с т а к о в (*аяңдап жүріп, ернін олай бір, бұлай
бір қысады, біраздан соң қатты, еркін дауыспен*). Әй, Осип,
бері қара!

О с и п. Не айтасыз?

Х л е с т а к о в (*батылсыздау қатты дауыспен*). Сен
бар анда.

О с и п. Қайда?

Х л е с т а к о в (*тіпті батылы бармаған, тіпті қатты*)

емес, жалынғанға тәндік дауыспен). Астыңғы, буфетке... айт аналарға... маға... маған тамақ берсін де...

О с и п. Жоқ, менің тіпті барғым да келмейді.

Х л е с т а к о в. Не деп тұрсың, ақымақ?!

О с и п. Солай, барғанмен бәрібір түк өнбейді. Қожайын енді тамақ бермеймін деген.

Х л е с т а к о в. Ол қалай бермейді? Міне, былшыл!

О с и п. Ол түгіл, дуанбасыға барамын дейді, мырзаң үш жұмадай болып барады, ақша төлеген жоқ, мырзаңмен екеуің де залымсың дейді, ал, мырзаң бір сұмпайы екен дейді. Мұндай арамтамақтың, мұндай подлецтің талайын көргеміз дейді.

Х л е с т а к о в. А, сен айуан, оның сөзін маған дереу бұлжытпай жеткізуге құмарсың-ау.

О с и п. Ол айтады: үйте берсек, талайлар-ақ келіп ішіп-жеп, қарызданып, орнығып алған соң, қусаң да кетпейтін болар дейді. Тура арыз берем де, абақтыға сүңгітіп жіберем, дейді.

Х л е с т а к о в. Жетер, жетер, енді, ақымақ, жетер. Жөнел, жөнел, айт оған. Сондай тұрпайы айуан!

О с и п. Ендеше сізге қожайынның өзін шақырайын да.

Х л е с т а к о в. Қожайынның не керегі бар? Сен бар, өзің айт.

О с и п. Жоқ, енді, тіпті, мырза...

Х л е с т а к о в. Ал, баршы, сайтан! Қожайынды-ақ шақыр.

Осип кетеді.

Үшінші көрініс

Хлестаков жалғыз.

Япыр-ай, қарнымның ашуы-ай, ашқаны басылар ма екен деп, азырақ жүріп едім, құрып қалғыр, оған да болмады. Иә, Пензиде шашпағанда, ақша үйге дейін жететін еді. Әлгі жаяу әскер капитаны жаман тотитып кетті. Әй, соғылғанның шебері-ай. Ширек сағат ойнадық па, жоқ па, дым қоймай сыпырып алды. Сонда да тағы бір сүрісіп

қалуға көңілім қатты кетіп еді, орайы болмады. Не деген сұмпайы қала! Тамақ дүкендері несиені түк бермейді. Мұнысы тура иттік. *(Ысқырып, әр әнді бір шатпақтайды.)* Ешкім келетін емес.

Төртінші көрініс

Хлестаков, Осип және трактир қызметшісі.

Қ ы з м е т ш і. Қожайын сізге не керек екен, сұрап кел деді.

Х л е с т а к о в. Аман ба, туған! Ал, қалай, саумысың?

Қ ы з м е т ш і. Құдайға шүкір.

Х л е с т а к о в. Ал, гостиница қалай? Жақсы ма?

Қ ы з м е т ш і. Иә, құдайға шүкір, бәрі жақсы.

Х л е с т а к о в. Жүргіншілер көп пе?

Қ ы з м е т ш і. Иә, жеткілікті.

Х л е с т а к о в. Шырағым, тыңдашы, маған әлі күнге тамақ келтірмей жатыр, соны сен, тілеуің берсін, асықтыршы, тезірек берсін, көрдің бе, тамақтан соң оны-мұны жұмысқа айналуым керек.

Қ ы з м е т ш і. Қожайын енді тамақ бергізбеймін дейді. Ол бүгін дуанбасыға барып арыз қылмақпын дегендей боп отыр еді.

Х л е с т а к о в. Неменеге арыз қылады? Өзің ойлашы, шырағым, қалай енді? Маған тамақ жеу керек қой, бүйтіп жүріп мен ашығып қалам ғой. Менің қарным қатты ашып тұр, ойыны жоқ.

Қ ы з м е т ш і. Солай деңіз. Ол маған бұрынғы борыштарын төлемесе, мен оған енді тамақ бермеймін деді. Жауабы сол.

Х л е с т а к о в. Сен оған жайын айт, көндір.

Қ ы з м е т ш і. Оған енді нені айтамыз?

Х л е с т а к о в. Сен оған кәдімгідей дұрыстап түсіндір, менің қарнымның ашқандығын айт. Ақша өз жөнімен тұрыпты ғой... Ол өзі сияқты қарапайым мұжықтай көреді ғой, бір күн тамақ ішпесе өзгелер де ештеңе етпейді деп ойлайды ғой. Міне қызық!

Қ ы з м е т ш і. Айтсам, айтайын.

Бесінші көрініс

Хлестаков жалғыз.

Жеуге тіпті дым бермей қойса, қалай да бұл жаман болды. Қарным өмірі мұндай ашпас. Әлде киімнің бірін сатсам ба екен? Шалбарымды сатсам ба? Жоқ, одан да аштыққа шыдап, үйге Петербург киімімен барғаным артық болар. Өттең дүние, Иохим күймесінің майын бермегені, үйге күймемен келіп түсе қалып, әлдебір бай көрші помещиктің үйіне дүрілдетіп кеп, екі жағынан фонары жарқыраған есік алдында тұра қалсам, ливрей киген Осип күйменің артында тұрса, жұрт қандай әбігер боп: бұ кім, немене? деп үрпиіп қалар еді. Сол кезде лакей кіріп кеп (*бойын сірестіріп, лакейдің түріне салып*), “Иван Александрович Хлестаков Петербургтен, қабыл етуге бұйырасыз ба?” Ол надан немелер: “Қабыл етуге бұйырасыз ба?” дегенді білмейді ғой, олардың үйіне әлде бір помещик келе қалса, аюдай қорбандап, тура қонақ үйге тартады ғой. Бір әдемі қыздың қасына келіп: “Бикеш, мен...” (*Қолын уқалап, өкшесін соғыстырып, аяғын тарс еткізеді.*) Түу (*түкіреді*), қарнымның ашуын-ай, жалап барады.

Алтыншы көрініс

Хлестаков, Осип, әнтек кейін қызметші кіреді.

Х л е с т а к о в. Ал?

О с и п. Тамақ әкеледі.

Х л е с т а к о в (*алақанын шапалақтап, орындық үстіне қоқақтап*). Әкеледі! Әкеледі! Әкеледі.

Қ ы з м е т ш і (*тарелкалары, мойнында салфеткасы бар*). Қожайынның ең соңғы берген тамағы.

Х л е с т а к о в. Ой, қожайын, қожайын... Мен қожайыныңа пысқырмаймын да! Кәне, не әкелдің?

Қ ы з м е т ш і. Сорпа мен қуырдақ.

Х л е с т а к о в. Қалай, екеу-ақ па?

Қ ы з м е т ш і. Екеу-ақ-с.

Х л е с т а к о в. Міне шатақ! Мен мұныңды жемеймін. Сен айт оған: айтты-айтпады мұнысы несі!.. Аз ғой бұл.

Қызметші. Жоқ, аз емес, қожайын бұ да көп дейді.

Хлестаков. Тұздығы қайда мұның?

Қызметші. Тұздық жоқ.

Хлестаков. Неге жоқ? Өз көзіммен көрдім ғой, ас үйінің қасынан өтіп бара жатқанда, онда тамақ мол еді ғой. Және қонақ үйде де бүгін таңертең екі тапалдау кісі балық, тағы оны-мұны жеп отырғаны қалай?

Қызметші. Бар екені бар болғанмен, жоқ болып тұр.

Хлестаков. Қалай жоқ?

Қызметші. Сол, жоқ болғаны.

Хлестаков. Көксеркеш ше, балық ше, котлет ше?

Қызметші. Олар тәуірлеу адам үшін ғой.

Хлестаков. Әй, ақымақ.

Қызметші. Сола-й-с.

Хлестаков. Ой, шошқаның баласы... Олар жегенде мен неге жемеймін? Мен неге сөйтпеймін, әлде мен олардай жолаушы емеспін бе?

Қызметші. Олардай еместігіңіз-дағы.

Хлестаков. Енді қандаймын?

Қызметші. Кәдімгідей! Олар басқа белгілі: ақша төлейді.

Хлестаков. Ақымақ, мен сенімен сөйлескім де келмейді. (*Сорпаны тарелкаға құйып ішуге кіріседі.*) Мынау не сорпа? Сен тек су құйып әкеліпсің ғой: дәм жоқ, тату жоқ, тек сасық иісі шығады. Ішпеймін бұ сорпаны, маған басқасын әкел.

Қызметші. Ішпесең қайтып аламыз. Қожайын ішпесе ішпесін деген.

Хлестаков (*қолымен сорпаны қалқалап*). Болды, болды... қой енді, ақымақ; басқалармен сүйтіп жаман үйренген неме екенсің, мен, шырағым, олар емес! Менімен байқа... (*Ішеді.*) Ой, құдая тоба, бұ неткен сорпа! (*Іше береді.*) Дүниеде мұндай сорпаны тірі адам ішіп көрген жоқ шығар. Бетінде жылтырақ болсайшы, май орнына құстың жүні ме, немене жүзіп жүрген. (*Тауықты кеседі.*) Пай-пай-пай, мұндай да тауық болады екен! Бері бер қуырдақты!.. Мынада азырақ сорпа қалды, Осип, сен алып іш. (*Қуырдақты турайды.*) Бұл не қылған қуырдақ? Мынау қуырдақ емес.

Қызметші. Енді немене?

Хлестаков. Чорт біледі, не екенін, әйтеуір тастай

сірі ғой. *(Жейді.)* Ой, залым, қулар-ай; не берет десейші! Мұның бір жапырағын шайнағанша жағың қарысып қалар. *(Қолымен тісін шұқиды.)* Ой, сұмдар-ай! Аумаған ағаштың қабығы, тіпті алынатын емес, мына тамақтан кейін тісің де қап-қара боп кетер. Залымдар! *(Орамалмен аузын сүртеді.)* Енді ештеңе жоқ па?

Қ ы з м е т ш і. Жоқ.

Х л е с т а к о в. Антұрған! Қулар! Тым құрығанда тұздығы да жоқ, не дәмі де жоқ. Өңкей масыл! Тек жолаушыны қан қақсатуды біледі.

Қызметші мен Осип ыдысты жинап алып кетеді.

Жетінші көрініс

Хлестаков, соңынан Осип.

Х л е с т а к о в. Дәл бір түк жемегендей болдым, тек араным ашылды. Уақ бірдеңе болса, базарға жіберіп тоқаш алдырту екен.

О с и п *(кіреді)*. Анда неге келгенін қайдам, дуанбасы келді. Сіздің жай-күйіңізді сұрайды.

Х л е с т а к о в *(шошып кетеді)*. Мәс-саған! Мынау антұрған трактирші барып арыз қыла қойған ғой! Япырым-ай, айтты-айтпады, абақтыға сүйреп жөнелсе, қайттім? Амал не? Адам сияқтанып нетсе, мен бәлендей... жо-жо-жоқ, көнбеймін, анда қалада қаптап жүрген офицер, халық, өзім де соның арқасында көрініс беріп, бір купецтің қызына көзімді қысып қойып ем, жоқ... Көнбеймін... Ол немене сонша? Айтты-айтпады, қалай ол неге алады? Мен оған немене, купец пе, қолөнерші ме? *(Шытырайып, бойын сірестіріп.)* Мен оған түп-тура айтам: қалай сіз нетесіз? Қалай сіз?.. *(Есіктің тұтқасы айналады, Хлестаков сұры қашып, ығыса бастайды.)*

Сегізінші көрініс

Хлестаков, дуанбасы, Добчинский. Дуанбасы кіріп кеп тұра қалады. Екеуі бір-біріне қарап қорқып, көздерін едірейтіп бірталай тұрады.

Д у а н б а с ы (*азырақ есін жинап, екі қолын жанына созып*). Есендікте-саулықта.

Х л е с т а к о в (*бас иип*). Амандықта-барлықта...

Д у а н б а с ы. Ғапу етіңіз.

Х л е с т а к о в. Оқасы жоқ.

Д у а н б а с ы. Менің міндетім, осы қаланың бастығы болғандықтан, келген-кеткен жолаушыларға және де инабатты адамдарға ешбір таршылық келтірмеудің қамын қылу...

Х л е с т а к о в (*алғашқыда азырақ тұтығып, аяқ кезінде қатты сөйлеп кетеді*). Қайтейін енді?.. Менің жазығым жоқ... Мен, құдай ақына төлеймін... Маған елден ақша келеді. (*Бобчинский есік артынан сығалап қояды.*) Қайта оның жазығы көп: беретін еті тастай сіңір, сорпасы не екенін шорт біледі, ішіне не салатынын, терезеден тысқа шашып жібердім. Ол мені ұзынды күнге аш қатырды. Шайы сондай бірдеңе: шай емес, балық сасиды. Менің жазығым не... Міне қызық.

Д у а н б а с ы (*ұнжырғасы түсіп*). Ғапу етіңіз, менің тіпті жазығым жоқ. Базардағы еттеріміз қашанда жақсы болады. Холмогор купецтері әкеледі, әрі арақ ішпейтін, әрі жақсы мінезді адамдар. Ондай етті олардың қайдан алып жүретінін мен тіпті білмеймін. Үйтіп не болатын болса, онда... Менімен бірге басқа пәтерге шығуды ұсынуға рұқсат етіңіз.

Х л е с т а к о в. Жоқ, көнбеймін, не екенін білмеймін бе, басқа пәтеріміз абақты ғой. Білмеймін, оған сіздің қандай пұрсаңыз бар? Қалай нете аласыз? Міне, мен... Мен Петербургте қызмет етем. (*Ширап алады.*) Мен, мен, мен...

Д у а н б а с ы (*қырын қарап*). Ой, құдай-ай, сақтай гөр!.. Қалай ашуланшақ еді! Бәрін біліп қойған екен, бәрін көйіткен екен, қарғыс атқан купецтер!

Х л е с т а к о в (*ерленіп*). Тіпті, сіз бар әскерлеріңмен келсең де бармаймын! Мен тіке министрге айдаймын! (*Жұдырығымен үстелді тарсылдатып қояды.*) Сіз немене!.. Е, немене...

Д у а н б а с ы (*қаққан қазықтай қалшып, тұла бойы дірілден*). Марқабат қылыңыз, құртпаңыз! Қатын-бала, қызыл қарын жас бала... Біреуді сорлы қылмаңыз.

Х л е с т а к о в. Жоқ, мен көнбеймін! Міне тағы! Маған не керек? Сіздің қатын-балаңыз бар деп, мен абақтыға барғаным ба, міне қызық! (*Бобчинский есіктен сығалайды да, қорқып, бұғып кетеді.*) Жоқ, алда разы болсын, көнбеймін.

Д у а н б а с ы (*қалтыран*). Тоғышарлықтан, құдай біледі, тоғышарлықтан. Ауқаттың кем-тарлығы... Өзіңіз ойлаңызшы: қазынаның жалақысы қант-шайға да жетпейді. Егер, пара болды бар ғой: әшейін құрттай бірдеңе — тек тамақтық, бір-екі көйлектік қана. Ал, енді унтер-офицердің саудагер жесір қатыны деген сөз, оны мен дүреледі деген сөз, ол құдай біледі, шип-шикі жала. Мұны шығарып жүрген менің дұшпандарым, бұ халықты қойыңыз, менің өзімді өлтіруге де бар.

Х л е с т а к о в. Оны қайт дейсіз? Оларда менің түк жұмысым жоқ. (*Ойға батып.*) Алайда мен залымдар тақырыпты, әлдебір унтер-офицердің жесір қатыны тақырыпты неліктен сөз қып тұрғаныңызды білмеймін... Унтер-офицердің жесір қатыны өз алдына, бірақ сіз маған дүре соға алмассыз. Қолыңнан келмейді... Міне тағы! Қарашы өзіңіз!.. Мен төлеймін, төлеймін ақшасын, бірақ қазір қолымда көк тиыным жоқ. Осында отырғаным да сол көк тиынның жоқтығы.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Ойпырым-ай, қу екен! Қалай бұлтартты! Не деп бұлтартып жіберді! Тілесен қалай үк! Білмеймін, қай жағынан жағынуды. Қой, не де болса байқайын! Қайдан шықса одан шықсын, болатын іс болар, бақ тәуекел, байқайын. (*Естірмін.*) Егер сіз ондай ақшаға, немесе басқа нәрсеге зәру болсаңыз, мен сізге қазір қызмет көрсетуге әзірмін. Менің міндетім — жолаушыға жәрдем көрсету ғой.

Х л е с т а к о в. Беріңіз, беріңіз маған қарызға, мен трактиршімен қазір-ақ есеп айырайын. Маған тек екі жүздей, немесе одан азырақ болса да болғаны.

Д у а н б а с ы (*ақшаны беріп жатып*). Артық-кемі жоқ екі жүз, санап өуреленбесеңіз де болады.

Х л е с т а к о в (*ақшаны алып жатып*). Алда риза болсын; мен сізге елге барысымен жіберермін, менікі дереу... Байқаймын, инабатты адам көрінесіз. Ендігі жұмыс өз алдына.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). А, құдай, бергеніңе шүкір! Ақшаны алды. Жұмыстың беті түзелер. Мен оған екі жүздің орнына төрт жүзді тығып жібердім.

Х л е с т а к о в. Әй, Осип! (*Осип кіреді.*) Шақыршы мұнда әлгі даяршыны! (*Дуанбасы мен Добчинскийге қаран.*) Сіздер неге түреге тұрсыздар? Рақым етіңіз, отырыңыздар. (*Добчинскийге.*) Марқабат етіңіз, отырыңыз.

Д у а н б а с ы. Оқа емес, біз түрегеп-ақ тұрамыз.

Х л е с т а к о в. Рақым етіңіз, отырыңыздар! Сіздің салтыңыздың, ықыласыңыздың ашық екенін енді көріп тұрмын. Әйтпегенде, шынымды айтайын, мен сіздерді, мені нетуге... (*Добчинскийге.*) Отырыңыз. (*Дуанбасы мен Добчинский отырады. Бобчинский есіктен сығалап тыңдап тұрады.*)

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Батылдау болу қажет. Ол өзін астыртын жай адам екен десін деп тұр ғой. Жақсы, біз де көлгірсіік, кім екенін білмеген болайық. (*Естірмін.*) Осындағы бір помещигіміз, мына Петр Ивановичпен екеуміз қызмет бабында жүріп, осындағы жолаушылар қалай екен, оларды жақсы күте ме екен, білейікші деп, әдейі соғып едік, өйткені мен өзге дуанбасылардай ештеңені естімейтін кісі емеспін. Жаңа қызметімнен басқа, христиан мейірбандығы мен құдайдың жаратқан құлының бәрін де жақсы күткенді тәуір көремін. Міне соныма қарай, сізге келтіріп, жақсы таныс боп қалдық.

Х л е с т а к о в. Мен де қатты қуаныштымын. Сіз болмағанда, құдай ақында көп жатып қалатын едім. Не төлерімді білмей, әбден дағдарып отыр едім.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Айта бер! Не төлеріңді әбден білмегенің шығар! (*Естірмін.*) Сұрауға болар ма екен? Қай жаққа бет алып барасыз?

Х л е с т а к о в. Мен Саратов губерниясына, өз деревняма бара жатырмын.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран, кекеткен түсте*). Саратов губерниясына! Ә? Жүзі жанбайды екен! Бұған сақ болу керек. (*Естірмін.*) Сапарыңыз оң екен. Жолдың өзі, бір жағынан, ат дайын болмай кейістік көрсетсе де, екінші жағынан, көңіл көтеруге де теріс емес қой. Сіз, бәлкім, өз зейнетіңіз үшін бара жатқан боларсыз?

Х л е с т а к о в. Жоқ, мені атай шақырып еді, осы күнге дейін Петербургте қызмет қып, түк бола алмадың деп, қарт кейіп жатса керек. Қайдан білсін, қызметке түсе сала Владимир чинін алады деп ойлайды ғой. Кеңседе біраз сарылуға соның өзін жіберсем деп келем.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Көрдің бе, бұлдыратып, қарт әкесін де қыстыруын! (*Естірмін.*) Онда көп боласыз ба?

Х л е с т а к о в. Анық білмеймін. Менің әкем бір қыңыр ағашша қақиған дүлей адам. Мен оған мейлің, не десең о

де, Петербургсіз жерде тұра алмаймын деп тікесінен айттым. Айтты-айтпады, өмірді мұжықтармен қор етейін бе? Ендігі тілек болса — жаным жарықты көксейді.

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Түйінді қалай түйеді! Өтірікті соғып отыр, бір мүдірсейші! Түріне қарасаң, көзге бір қораш тинамдай неме, тырнағыңмен басып қалсаң қылжиып қалатын... Тоқта, балам, сырыңды шешерсің, әңгіменді шерткізермін! (*Естірмін.*) Әділ айттыңыз, қараңғы жерде де істеуге болады? Міне, мысалы осы жерді алсақ, түні бойы ұйқы көрмейсің, отаныңа бола жаныңды саласың, ештеңенді аямайсың. Ал қашан оның сыйлық берерін кім білсін. (*Бөлменің ішін көзімен шолып.*) Осы бөлме азырақ дымқылдау ма қалай?

Х л е с т а к о в. Жаман бөлме, кандаласы бар сұмдық, өмірімде көрмеген, дәл итше талайды.

Д у а н б а с ы. Не дейсіз? Жан боп жаралуға тұрмайтын тинамдай кандалаға осындай көзі ашық, аяулы қонақтың жем болуын қараңызшы! Осы бөлменің өзі қараңғылау емес пе?

Х л е с т а к о в. Иә, тіпті қараңғы. Қожайын шам бермеуді әдет қып алған көрінеді. Кейде бірдеңе істегің, оқығың немесе қиялыңнан бірдеңе жазғың келе ме, жаза алмайсың. Қараңғы, тіпті қараңғы.

Д у а н б а с ы. Сізден сұрай алар ма едім... Бірақ жоқ, мен ұйтуге татымаймын!

Х л е с т а к о в. О не?

Д у а н б а с ы. Жоқ, жоқ, татымаймын, татымаймын!

Х л е с т а к о в. О не, немене еді?

Д у а н б а с ы. Мен бір тұрпайлық істер едім... Үйім де сізге лайық, өзі бір жарық, әрі жайлы бөлмем бар еді... Бірақ оған енді батылым барыңқырамай отыр... Маған ол тым үлкен құрмет қой... Ашуланбасаңыз, құдай біледі, ақ көңілдігімнен ұсынып отырмын.

Х л е с т а к о в. Жоқ, олай деменіз, қайта оныңыз маған қаныбет, маған кабактан да үйде жатқан артық.

Д у а н б а с ы. Мен қатты қуаныш етер ем! Әйелім қандай қуанар екен! Мен өзім мінезім солай: бала жасымнан меймандоспын, әсіресе өзіңіздей көзді-қарақты кісіге... мұны көлгірлікпен айтып тұр деп, ойыңызға алмаңыз, ондай мінезім жоқ, тек ақ бейілдігімнен айтам.

Х л е с т а к о в. Алда разы болсын. Мен де солаймын,

екіжүзді адамды жек көремін. Маған сіздің ақ жарқындығыңыз қатты ұнап тұр, мен шынымды айтайын, маған тек инабат, құрмет-инабат көрсетсе болғаны, одан өзгені сұрамаймын.

Тоғызыншы көрініс

Бұлардың үстіне қызметші мен Осип кіреді. Бобчинский есіктен сығалап тұрады.

Қызметші. Мені шақырттыңыз ба?

Хлестаков. Иә, есеп қағазыңды әкел.

Қызметші. Бір қағазды мана беріп ем ғой.

Хлестаков. Сенің сандырақ есептерің менің есімде жоқ. Айтшы, қанша еді?

Қызметші. Сіз алғашқы келген күні түскі тамақ алдыңыз, ертеңіне тек көксеркештен азырақ аузыңызға салдыңыз, содан кейін ылғи несиге алып отырдыңыз.

Хлестаков. Ақымақ, тағы бір-бірлеп есептеп келеді! Барлығы қанша керек?

Дуанбасы. Оған мазаңызды кетіріп не қыласыз, ол шыдай тұрады. *(Қызметшіге.)* Аулақ, кейін жіберіледі.

Хлестаков. Айтты-айтпады, оныңыз да рас. *(Ақшасын тығып қояды.)*

Қызметші кетеді, есіктен Бобчинский сығалайды.

Оныншы көрініс

Дуанбасы, Хлестаков, Добчинский.

Дуанбасы. Енді сіз біздің қаламыздағы кейбір мекемелерді, игілік орны және басқа сияқтыларды көруге нетпес пе екенсіз?

Хлестаков. Онда не бар?

Дуанбасы. Жәй әшейін, көріңіз, бізде жұмыстың ағымы... Тәртібі қандай екен...

Хлестаков. Үлкен қаныбет, мен әзірмін. *(Бобчинский есіктен басын қылтитады.)*

Д у а н б а с ы. Және, зәуде көңіліңіз соқса, одан шығып, уездік мектепке соғып, бізде ғылымның қалай оқылып жатқанын байқаңыз.

Х л е с т а к о в. Құп болады, құп.

Д у а н б а с ы. Содан кейін барғыңыз келсе, острогқа, қаланың абақтысына бас сұғып, қылмыстылардың қалай тұратынына да көз салсаңыз.

Х л е с т а к о в. Абақтының несіне барамыз? Одан да игілік орындарын көрген тәуір ғой.

Д у а н б а с ы. Өз еркіңіз білсін. Қалай, өз арбаңызбен жүруге ниет етесіз бе, жоқ, менімен бірге жеңіл арбаға мінесіз бе?

Х л е с т а к о в. Жоқ, сіздің арбаңызбен-ақ барайын.

Д у а н б а с ы. Ал, Петр Иванович (*Добчинскийге*), сізге енді орын жоқ.

Д о б ч и н с к и й. Оқасы жоқ, мен былай да.

Д у а н б а с ы (*Добчинскийге ақырыңқырап*). Бері қараңыз, сіз дереу екі хат алып жөнеліңіз, ұшыңыз. Бірін игілік орнындағы Земляникаға, екіншісін біздің қатынға жеткізіңіз. (*Хлестаковқа.*) Сіздің алдыңызда қатыныма бір жол ғана хат жазуға болар ма екен, сіздей құрметті қонақты қарсы алуға күтінсін демекші ем.

Х л е с т а к о в. Оның керегі не... Бірақ та, мейліңіз, міне сия, жалғыз-ақ қағазды білмеймін... Әлде мына есеп қағаздың сыртына жазарсыз...

Д у а н б а с ы. Осыған-ақ жазайын. (*Жазып жатып, өз-өзіне.*) Тамақ пен жуан бөтелкеден кейін байқалар! Губерниямыздың арағы — мадера көзге қораш болғанымен, пілді болса да мұрттай ұшырушы еді. Бірақ қай жағы қатерлі екенін біліп алсам.

Жазып болып, есікте дайындалып тұрған Добчинскийге береді. Бірақ дәл сол кезде есік құлап кетеді. Ар жағынан сүйеніп сығалап тұрған Бобчинский есікпен қабат сахнаға қарай етпетінен түседі. Бәрі де шошып қаады. Бобчинский түрегеледі.

Х л е с т а к о в. Немене? Бір жерің мертiгiп қалған жоқ па?

Б о б ч и н с к и й. Оқа емес, тек мұрнымның үстiн азырақ жыртып кеттi. Мен Христиан Ивановичке жүгiрейiн, оның бiр пластыры болушы едi, өзi-ақ жазып жiбередi.

Д у а н б а с ы (*Бобчинскийге зілденген нұсқа көрсетіп, Хлестаковқа*). Іштеме етпейді. Қане, рақым етіңіз! Чемоданыңызды алып кел деп, атқосшыңызға айтайын. (*Осипке.*) Шырағым, сен бәрін де біздікіне — дуанбасының үйіне алып кел. Біздікін кімнен сұрасаң да көрсетеді. Қәне, рақым етіңіз! (*Хлестаковты алға жіберіп, Бобчинскийге бұрылып.*) Ей, сіз де бір, басқа жер құрығандай-ақ! Черт біледі, осы араға кеп созыла түскені несі.

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

ҮШІНШІ ПЕРДЕ

Бірінші пердедегі бөлме.

Бірінші көрініс

Анна Андреевна мен Мария Антоновна баяғы қалыптарында, әйнек алдында тұрады.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, мінекей, күткелі табандаған бір сағат — бәрі сенің кесірің, қылымсығаныңның қырсығы: киініп алса да жоқ! Тағы да бипазданып болмайды... Тыңдамай кетіп қалмағанымды қарашы. Ой, жазған басым-ай! Егескендей бірде-бірі жоқ, жер жұтып қойды ма екен!

М а р и я А н т о н о в н а. Апырмай-ай, маменька, қойшы, екі минуттан кейін бәрін де білеміз, Авдотьяның келетін кезі де болды. (*Бойлап қарайды да, шаңқ етеді.*) Аһ, маменька! Біреу келе жатыр, әне көшенің басында.

А н н а А н д р е е в н а. Қайда келеді? Дәйім сенің бір бос қиялың қалмайды. Жоқ, шынымен келеді екен, бойы тапалдау... Жігерімді құм қылды-ау бұл... фрак киген... Кім болды екен?

М а р и я А н т о н о в н а. Бұл Добчинский ғой, маменька-ау.

А н н а А н д р е е в н а. Не қылған Добчинский? Дәйім сенің сондай бірдемені соғып жіберетінің-ай! Тіпті де ол емес. (*Орамалын бұлғап, шақырады.*) Әй, жүріңіз бері! Тезірек!

М а р и я А н т о н о в н а. Рас, мама, Добчинский!

А н н а А н д р е е в н а. Ал, енді ерегесіп болмайды, ол емес десе.

М а р и я А н т о н о в н а. Ал, енді кім? Енді кім, мама? Көрдің бе, Добчинский екен.

А н н а А н д р е е в н а. Я, ол Добчинский сол, жаңа көрдім, соған несіне таласа қалдың? *(Әйнектен айқайлайды.)* Әй, сіз, тезірек, тезірек! Тіпті ақырын жүретұғыныңыз-ай, немене? Аналар қайда? Айта беріңіз сол жерден, бөрібір. Немене? Тым қатты кісі ме екен? Ә? Біздің бе? Бай ше? *(Әйнектен кейін шегініп күйіп-пісіп.)* Ой, қуарғыр, үйге кірмей, айтушы ма еді ол!

Екінші көрініс

Бұлардың үстіне Добчинский кіреді.

А н н а А н д р е е в н а. Е, құрып қалсын, қойыңызшы? Ұялсаңызшы? Сізді дұрыс адам көріп, сеніп жүрсем, жалмажан бәрі жүгіріп шығып еді, артынан сіз де жөнелдіңіз! Міне, әлі күнге бірде-бірінен дым біле алмай қалдық, ұятыңыз қайда дейім! Сіздің Иваныңызды да, Лизаңызды да шоқындырған шешесі едім, сіздің қылып отырғаныңыз мынау!

Д о б ч и н с к и й. Құдай ақына, ханым, сізге амандасқалы өлгенше жүгіріп, ентігімді баса алмай тұрмын. Сәлемет пе, Мария Антоновна.

М а р и я А н т о н о в н а. Есенсіз бе, Петр Иванович.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, немене? Айтыңыз, қалай болып жатыр?

Д о б ч и н с к и й. Антон Антонович сізге хат жіберді.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, өзі кім екен? Генерал ма?

Д о б ч и н с к и й. Жоқ, генерал емес, бірақ генералдан кем емес. Сондай оқымысты, қылығы сондай жат-с.

А н н а А н д р е е в н а. Ә! Әлгі келеді деп хатта жазған төренің өзі ғой.

Д о б ч и н с к и й. Тап өзі. Ең алғаш тапқан Петр Ивановичпен екеуіміз ғой.

А н н а А н д р е е в н а. Кәне, айтыңызшы: немене, қалай?

Д о б ч и н с к и й. Е, құдайға шүкір, бәрі де жайланды. Ә дегенде Антон Антонович әнтек тігірек кеп қап, я-с, ашуланып гостиницаны жамандап, сіздікіне бармаймын деп, сізге абақтыға отырмаймын деп, содан кейін Антон Антоновичтің жазығы жоғын білген соң, о кісімен кәдімгідей тіл қатып, дереу ойын өзгертті. Жаңа, аллаға шүкір, бәрі жақсы болды. Олар қазір игілік орындарын көруге кетті... Әйтпегенде, сөздің шыны, Антон Антонович астыртын шағым болып қалған екен деп, кішкене сасып калып, мен де кішкене қорқып қалдым.

А н н а А н д р е е в н а. Сіз неден қорқасыз? Қызмет адамы емессіз ғой?

Д о б ч и н с к и й. Қалай да, үлкен ұлық сөйлегенде кісі қауіп ойламай тұра ма.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, немене... бұның барлығы әншейін... Айтыңызшы, түрі қандай! Кәрі ме, жас па?

Д о б ч и н с к и й. Жап-жас кісі, жиырманың үшеулерінде, ал сөйлегенде кәріден бетер. Бұйырыңыз дейді, мен дейді, онда да, мұнда да барамын... дейді. *(Қолын олай-бұлай сермен қояды.)* Бәрі біртүрлі оңды. Мен дейді жазуды да, оқуды да жақсы көрем, бірақ кішкене үй қараңғылау дейді.

А н н а А н д р е е в н а. Өзінің өңі қандай екен: кара ма, ақ па?

Д о б ч и н с к и й. Жок, аққубалау, көзі тіпті өткір, жайнап тұр, кісінің ойын мүлде алай-дүлей етеді.

А н н а А н д р е е в н а. Әлгі маған не жазды екен? *(Хатты оқиды.)* “Жаным, саған асығып білдірмекпін, менің халым мейлінше нашар болып еді, бірақ құдайдың жәрдемімен, екі тұздаған қияр өз алдына және бір кісілік икра, бір сом жиырма бес тиын...” *(Тоқтай қалады.)* Түк ұқсам бұйырмасын. Бұл араға тұздаған қияр мен икраны несіне жазған?

Д о б ч и н с к и й. Оны Антон Антонович әншейін шапшандықпен бір қағазға жаза салған, онда бір есеп жазылған шығар.

А н н а А н д р е е в н а. Е, солай екен... *(Тағы оқиды.)* “Бірақ құдайдың жәрдемімен түбі қайыр болар білем. Құрметті қонаққа тезірек үй дайында, ана сар қағазды бөлме тар ғой, тамақты көбейтпей-ақ, өйткені Артемий Филипповичтің үйінде ас ішерміз. Арақты мольрақ алдыр; Абдулин купецке айт, ең жақсысын берсін, оны қылмаса, қоймасының әптер-

тәптерін шығарамын. Қолыңды сүйіп, хат жазушы сенің Антон Сквозник-Дмухановскийің...” Ой, жасаған-ай! Мұны тезірек қамдау керек қой! Әй, анда кім бар? Мишка!

Д о б ч и н с к и й (*есікке жүгіріп*). Мишка! Мишка!

Мишка кіреді.

А н н а А н д р е е в н а. Бері қара: жүгір Абдулинге... тұра тұр, мен хат берейін. (*Стол жанына отырып, хат жазып бір жағынан сөйлеп жатады.*) Бұл хатты сен Сидор көшірге бер, Абдулиндікіне ұшып барып, арақ әкелсін. Өзің қайтып кел, дереу мынау үйді қонаққа дайында. Кровать, қол жуғыш, тағы оны-мұны қой.

Д о б ч и н с к и й. Ал, Анна Андреевна, енді мен жүгіріп әлгілерге барайын, онда қалай қарап жатыр екен.

А н н а А н д р е е в н а. Барыңыз, мен сізді бөгемеймін.

Үшінші көрініс

Анна Андреевна мен Мария Антоновна.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, Машенька, бізге енді киіну, күтіну керек. Ол астаналық нәсте ғой, құдай сақтасын, бірдемелерімізді күлкі қып кетер. Сен әлгі ұсақ бүрмелі, көк көйлегінді кигенің ұнамды болар.

М а р и я А н т о н о в н а. Фи, мама, көк көйлек пе? Маған тіпті ұнамайды. Ондай көкті Ляпкин-Тяпкиннің қатыны да киіп жүр, Земляниканың қызы да киіп жүр. Жоқ, одан да гүлді көйлегімді киемін.

А н н а А н д р е е в н а. Гүлді!.. Ал, енді таласа кетеді. Кисең ки, ол саған жақсы жарасады, өйткені мен ақсары көйлегімді кигім келеді; мен ақсарыны біртүрлі ұнатамын.

М а р и я А н т о н о в н а. Ах, маменька, сізге ақсары жараспайды!

А н н а А н д р е е в н а. Маған ақсары жараспайды?

М а р и я А н т о н о в н а. Жараспайды, қалай айтсаң да жараспайды; ол қара көз кісіге жарасады.

А н н а А н д р е е в н а. Әбден жақсы! Ал менің көзім қара емес пе? Нағыз қара көздің өзі. Бос сөзді сөйлеп

кетесің-ау! Қалай қара емес дейсің, мен карта ашқанда, дөйім өзімді крестің мәткесі деп ашам.

М а р и я А н т о н о в н а. Ах, маменька, сіз одан да түйе табанның мәткесіне көбірек ұқсайсыз.

А н н а А н д р е е в н а. Бос сөз, тіпті бос сөз! Мен өмірі түйе табанның мәткесі боп көргенім жоқ! *(Қызымен екеуі асығып, сахнаның ар жағына кетеді де, онда да сөзін қоймайды.)* Қарап отырып жоқты айтады, түйе табанның мәткесі деп, құдай-ау десеңші!

Олар кеткеннен кейін есіктер ашылып, Мишка сыпырындыны бері лақтырады. Екінші есіктен төбесіне чемодан көтеріп Осип кіреді.

Төртінші көрініс

Мишка мен Осип.

О с и п. Қайда қойылады?

М и ш к а. Мұнда, ағай, мұнда.

О с и п. Тоқта, әуелі дем алайын. Ой, бүйтіп көрген күні құрсын! Аш кісіге жоқтан өзге де жүк болады екен.

М и ш к а. Ағай, немене, генерал тез келе ме?

О с и п. Қай генерал?

М и ш к а. Сіздің мырзаңызды айтам.

О с и п. Мырзаңыз? О қайдан генерал?

М и ш к а. Әлде, генерал емес пе?

О с и п. Генерал, бірақ басқа жағынан.

М и ш к а. Ол немене? Нағыз генералдан артық па, кем бе?

О с и п. Артық.

М и ш к а. О-о! Бізді әбігер қылып жатқанның өзі сол екен ғой.

О с и п. Бері қара, шырақ, сен өзің епті көрінеді екенсің, бізге жейтін бірдеңе дайындатшы.

М и ш к а. Сіздерге дайын әлі ештеңе жоқ. Жай тамақты жемессіз, ал әлі мырзаңыз келіп, дастарқанға отырғанда, сізге де сол тамақтан беріледі.

О с и п. Ал, қане, жай тамақтан нелерің бар?

М и ш к а. Сорпа, каша, самса бар.

О с и п. Әкел сол сорпа, каша, самсаларыңды! Оқа емес: бәрін де жей береміз. Ал чемоданыңды апаралық! Немене, анда тағы есік бар ма?

М и ш к а. Бар.

Екеуі бүйірдегі бөлмеге чемоданды кіргізеді.

Бесінші көрініс

Кварталшылар есіктің екі жаппасын да шалқасынан ашады. Хлестаков кіреді, оның артынан дуанбасы, одан кейін игілік мекемелерінің қамқоршысы, мектеп бастығы, Добчинский және Бобчинский, ол мұрнына пластырь жапсырған. Дуанбасы кварталшыларға жерде жатқан қағазды нұсқайды, олар жалма-жан тұра жүгіріп, ентігіп, бірін-бірі итермелесіп, жердегі қағазды жинайды.

Х л е с т а к о в. Жақсы мекемелер. Өткен-кеткен жолаушыларға қалада не барлығын көрсеткендеріңіз маған ұнайды. Басқа жерлерде маған түк те көрсеткен жоқ.

Д у а н б а с ы. Басқа дуандардың бастықтары мен төрелері, көбінесе, өздерінің яғни пайдасын қамтиды. Ал мұнда діндарлықпен, ұқыптылықпен қызмет етсең, үлкен ұлықтардың көзіне түссең дегеннен басқа ой болмайды.

Х л е с т а к о в. Сәскелік тамақ аса жақсы болды, мен мүлде күпті боп қалдым... Қалай, сіздерде күнде осындай бола ма?

Д у а н б а с ы. Әдейі сіздей сүйкімді қонаққа неткен ғой.

Х л е с т а к о в. Мен асты жақсы көрем, рақаты үшін тіршілік етет те. Әлгі бір балықтың аты не еді?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч (*ұмтылып келіп*).
Лабардан еді.

Х л е с т а к о в. Тамақ-ақ екен. Соны қай үйде жедік? Аурухана емес пе?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Дәл түстіңіз, игілік мекемесі-с.

Х л е с т а к о в. Есімде, есімде, ана кроваттар тұрды ғой, аурулар жазылған ба? Онда қалғандары мөз көрінбейді.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Он шақты-ақ кісі қалды, өзгесінің бәрі жазылып тұрып кетті; біздің ол реттеуіміз, тәртібіміз солай. Мен бастық болғалы, мүмкін сіз нанбассыз да, аурулар шыбыннан оңай жазылады.

Ауруханаға қалай кірді, солай сап-сау боп кетеді, онда да дәрінің күшімен емес-ау, ақ жүректік пен тәртіптің күші.

Д у а н б а с ы. Сізге мен айтайын, дуанбасының қызметі қандай ауыр десеңізші! Бір ғана тазалық сақтау, жамау-жасқаудың өзі қанша жұмыс... Қысқасы, асқан ақылды адамның есі шығатын, бірақ әйтеуір құдайдың бергені бәрі де жайлы. Менен өзге дуанбасы болса, көбінесе өз пайдасын көздер еді, бірақ нанасыз ба, төсекке жатқанда да дамыл жоқ: “А, құдай, қалай қылсам осы қызметім жоғары ұлықтың көзіне түсіп, риза болар екен”, — деп ойлайсың. Онымызға қарай ұлықтардан сый бола ма, болмай ма, әрине, ерік оларда ғой, әйтеуір өз көңілімде ақау жоқ. Қала ішінің бәрі тәртіпті, көшелер сыпырулы, арестанттар жақсы ұстаулы, маскүнемдер аз болған соң... одан артықтың не керегі бар? Құдай ақына ешбір сый-құрметке де көңілің шаппайды. Ол енді, әрине, қызықтыратын нәрсе ғой, бірақ игіліктің жанында өзгенің бәрі көр-жер жалған.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч (*теріс қаран*). Әй, суайтым-ай, қалай-қалай соғады! Құдай тіл мен жақты берген бұған!

Х л е с т а к о в. Ол рас. Мен өзім де, сөздің шыны, кей-кейде ақылды болғанды ұнатам, кейде қара сөзбен, кейде өлеңмен ағытылып кетеді.

Б о б ч и н с к и й (*Добчинскийге*). Тура, бәрі тура. Петр Иванович, сіз әлпетін көрдіңіз бе... Ілімге төселген ғой.

Х л е с т а к о в. Айтыңыздаршы. Тәңір жарылғасын, сіздерде бір көңіл көтергенде ермек, мәселен, карта ойнаған да, бір жиын да болмай ма?

Д у а н б а с ы (*теріс қаран*). Сұмын қараңызшы, білеміз кімді көздеп отырғаныңды! (*Естірмин.*) Құдай сақтасын! Ондай жиынның мұнда иісі де жоқ. Мен өмірі қолыма карта ұстаған жан емес; қалай ойнайтынын да білмеймін. Тіпті көргім келмейді, кейде зәусайтан крестің короліне, немесе өзге біреуіне көзім түсіп кете ме, тіпті аза бойым қаза тұрады. Бір рет балаларды алдандырам деп, картадан будка жасап берем деп, соның артынан бұ сайтандар түні бойы түсіме кіріп пәле болғаны. Құрып қалсын, есіл уақытты қор қып, оны кім ұстасын.

Л у к а Л у к и ч (*теріс қаран*). Сұмды қарашы, кеше ғана менен жүз сомды домалатып алып еді.

Д у а н б а с ы. Картаға кетірген уақытты мемлекет пайдасына келтіргенім жақсы емес пе.

Х л е с т а к о в. Әй, жоқ, сіз бекер нетесіз... Бәрі де кісінің әр нәрсеге көзқарасынан. Зәуде, мәселен, үш жақтан бірдей бүгін сыпыратын жерде шегініп қалдың ба... Онда, әрине, жоқ, атамаңыз, кейде ойнаған қатты қызық.

Алтыншы көрініс

Бұлардың үстіне Анна Андреевна мен Мария Антоновна кіреді.

Д у а н б а с ы. Үй ішімді сізге таныстырайын: әйелім, қызым.

Х л е с т а к о в (*еңкейіп, шұлғып*). Мен қандай бақыттымын, ханым, сізді көру, былайша айтқанда, бір қаныбет қой.

А н н а А н д р е е в н а. Сіздей мәртебелі адамды көру бізге де.

Х л е с т а к о в (*жайраңдан*). Өйдемеңіз, ханым, қайта маған одан да көңілдірек.

А н н а А н д р е е в н а. Қалай мүмкін болады! Сіз мұны әншейін қошемет үшін айтасыз ғой. Рақым етіңіз, отырыңыз.

Х л е с т а к о в. Сіздің қасыңызда түрегеп тұру да бақыт қой; алайда, сіз отыр десеңіз отырайын. Сіздің қасыңызға отырғанның өзіне де қандай бақыттымын.

А н н а А н д р е е в н а. Мүмкін бе екен, мен өзімді сонша нетіп отыр деп, биттей де ойламаймын... Қайта астанадан шығып сапар шегу сізге көңілсіз көрінген шығар.

Х л е с т а к о в. Аса көңілсіз, comprenez vous¹, жақсылар арасында жүріп үйренген адамға тұтқиылдан жол жүру оңай ма: былғаныш трактир, надандық, қараңғылықты көру. Сөздің шыны, менде неткен оқиға болмайды бар ғой... (*Анна Андреевнаға қаран.*) Әйтеуір түбі қайыр болуға айналады.

А н н а А н д р е е в н а. Расында, сізге сондай көңілсіз болу керек.

¹ Comprenez vous – білсеңіз.

Х л е с т а к о в. Өйткенімен тап осы минутта мен аса көңілдімін.

А н н а А н д р е е в н а. Қалай мүмкін болады, сіз тым көтеріп айтасыз. Мен оған татымаймын.

Х л е с т а к о в. Қалай татымайсыз? Ханым, сіз татисыз.

А н н а А н д р е е в н а. Мен кішкене қалада тұрамын.

Х л е с т а к о в. Кішкене қаланың да, сонда да, өз биігі, өз өлкесі болады... Әрине, Петербургпен теңестіруге болмайды! Уай, шіркін Петербург! Не деген тұрмыс десеңіз-ші! Сіз, әлде мені қағаз көшіруші дерсіз, жоқ, мекеме бастығы менің жан досым ғой. Бүйтіп иыққа қағып қалып: бауырым, тамаққа кел деп қояды. Мен департаментке екі-ақ минутқа кіріп шығамын. Тек ананы алай, мынаны былай қыл деп, айтып кетемін! Анда жазатын төре, сондай бір егеуқұйрық, қаламын ала сала тр-тр деп жазып ала жөнеледі. Мені коллежский ассессор қоямыз деп еді, мен оның не керегі бар маған деп ойладым. Бір жағынан сторожы сатыдан домалап, қолында щеткасы, артымнан жүгіріп, рұқсат етіңіз, Иван Александрович, етігіңізді тазалап берейін, — деп. *(Дуанбасыға.)* Немене, мырзалар, түрегеліп тұрсыңдар? Рақым етіңіздер, отырыңыздар!

Бәрі бір ауыздан

Д у а н б а с ы. Жөн солай, бізге әлі тұра тұрсақ та болады ғой.

З е м л я н и к а. Біз тұра берейік те.

Л у к а Л у к и ч. Бізге бола қам жеменіз.

Х л е с т а к о в. Чинсіз-ақ отыруларыңызды сұраймын. *(Дуанбасы, басқалары отырысады.)* Мен тәлімсігенді сүймеймін: қайта мен елеусіз ішіне кіріп кеп, арасынан жылп еткім кеп тұрады. Бірақ жасыруға болмайды! Тек бір жаққа шықтым-ақ: “Әне, Иван Александрович келе жатыр,” — деп шу ете түседі! Бірақ қызығы бар: бір жолы мені бас қолбасшы деп қалып, солдаттар гауптвахтадан атып-атып шыға келгені ғой. Соңынан менімен таныс офицер жолығып: “Ой, туған-ай, сені мүлде бас қолбасшы екен деп қалыппыз”, — дейді.

А н н а А н д р е е в н а. Апыр-ай, ө!

Х л е с т а к о в. Жақсы артист әйелдермен де таныспын. Менің де әртүрлі әңгімелер жазатыным бар ғой... Әдебиетшілермен көп жолығамын. Пушкин менің досым. Жолыққан сайын мен оған: “Қалай, Пушкин, туысқан?” — деп қоям. Ол: “Жай өшейін, туысқан”, — дейді... Өте бір ерекше жан.

А н н а А н д р е е в н а. Жазатыныңыз да бар екен ғой? Жазушыларға қызық болатын шығар-ау! Сіз журналға да бастыратын шығарсыз?

Х л е с т а к о в. Иә, журналға да бастырам. Өйткені менің жазғандарым көп: “Фигароның үйленуі”¹, “Роберт Малгүн”, “Норма”. Жазаласа аттары да есімде жоқ. Бәрін тек жаза салғанмын. Жазғым да келмеуші еді, бір күні театрдың бастығы: інішегім, тәңірі жарылғасын, бірдеме жазсайшы деп жалынғаны. Ойладым да: ағай, жазсам жазайын дедім! Сол арада бәрін жазып шықтым білем, түгел таңғалды, менің ойымның ұшқырлығында қисап жоқ. Әлгі ылғи барон Брамбеус, “Фрегат Надежда”, “Москва телеграфы” боп... жазып жүретін мен ғой.

А н н а А н д р е е в а. Айтыңызшы, әлгі Брамбеус сіз бе едіңіз?

Х л е с т а к о в. Енді қалай, бөрінің жазғанын мен түзеймін. Ол үшін маған Смирдин² қырық мың сом береді.

А н н а А н д р е е в н а. Ол рас екен. “Юрий Милославский” де сіздің шығармаңыз ғой?

Х л е с т а к о в. Иә, ол менің шығармам.

А н н а А н д р е е в н а. Мен қазір түсіндім.

М а р и я А н т о н о в н а. Ах, маматай, онда Загоскиннің шығарғаны деген жазу бар ғой.

А н н а А н д р е е в н а. Ал енді бұған да таласа кететінін біліп едім.

Х л е с т а к о в. А, ол рас, ол анық Загоскиндікі, одан басқа тағы бір Милославский бар, сонысы менікі.

А н н а А н д р е е в н а. Е, оныңыз рас, менің оқығаным сіздікі болар. Қалай өңді жазылған!

¹ “Фигароның үйленуі” — XVIII ғасырдағы француз комедиясы.

² Смирдин — кітап басып шығарғыш.

Х л е с т а к о в. Сөздің шыны, сол жазуыммен күн көрем. Петербургтегі первый үй менікі. Иван Александровичтің үйін білмейтін жан жоқ. *(Бәріне бір қарап алып.)* Мырзалар, Петербургке бара қалсаңыздар, біздікіне келуіңізді сұраймын, сұраймын. Мен де қызық той қылам ғой.

А н н а А н д р е в н а. Ойпырмай-ай, ондағы тойлар қандай рахат, қандай салтанатты болады екен десеңізші.

Х л е с т а к о в. Атамаңыз деймін. Стол үстінде, мәселен, арбуз тұра ма — бір-біреуі жеті жүз сом. Сорпа дегенің тегенесімен пароходпен тура Париждан келгендей, қақпағын ашып жіберсең, буы бұрқ ете түседі, — ондай бу жәһанда жоқ. Мен күнде тойда болам. Онда біздің карта ойнайтын кісілеріміз: сыртқы іс министрі, француз, ағылшын, неміс... елшілері жөнеден. Қызығына түсіп, ойнай-ойнай сілең құрып жығыласың. Сонымен жоғарыдағы төртінші қатардағы бөлмеге жүгіріп шығып, аспазшы қатынға: “Мә, Мавра, шинель”, — деп мұрттай ұшасың. Ойбай, өтірік айтып отыр екем, тарс есімнен шығып кетіпті, мен екінші қабатта тұрады екем. Менің бір басқышымның өзі... Менің ауыз үйіме кірсең қандай қызық: мен оянбай жатып, графтар, князьдар онда топырласып, соншама ызылдасып, тек шш... шш... дегені естіледі... Кейде министр де келіп... *(Дуанбасы, бәрі ұнжырғасы түсіп, орындықтарынан түрегеледі.)* Жазаласа маған жазған хатының сыртында: Ваше превосходительство деп те жазады. Ол түгіл, менің бір рет департаментті билегенім де бар. О да бір қызық: директор кетіп қапты, қайда кеткені белгісіз. Ал енді кім билейді десіп дағдармасын ба? Талай генералдар да билегісі келіп істеп көрсе ме, жақындап келгенде — маңына дари алмайды. Сырттан оп-оңай-ақ тәрізді, қарастырып келсең, құрып қалсын, болмайды, әбден түк шығара алмаған соң — маған келеді ғой. Дереу сол минутта-ақ көше-көше толып кеткен курьерлер, курьерлер, курьерлер... шамалап қараңызшы, бір ғана курьерлердің өзі отыз бес болыпты! Хал қандай болды десеңізші? “Иван Александрович, жүріңіз, департаментті билеңіз” демей ме! Сөздің шыны керек, азырақ сасайын дедім, шапаншаң шықтым, болмайын деп бір тұрдым, бірақ патшаның құлағына тиіп қалар деп ойладым... Сонан соң, мен енді:

“Мырзалар, айтқандарыңыз қабыл болсын, қызметті қабыл алайын”, — дедім, жарар енді, “алдым, бірақ, енді титтей, титтей не болса”, — дедім, “мен қалт еткізбеймін!” — дедім. Айтқанымдай-ақ, мекемеге кіріп келем бе — дәл бір жер сілкінгендей бәрі де жапырақтай қалтырап тұратын болды. *(Дуанбасы, бәрі қорқып, қалтырай бастайды. Хлестаков одан жаман қыза-қыза соғады.)* Уай! Мен қалжыңды сүймеймін. Мен шетінен тышқырттым. Менен мемлекет кеңесінің өзі де сескенеді. Айтты-айтпады, немене? Мен солаймын! Мен бетің бар, жүзің бар демеймін... бәріне де айтам: мен өзімді өзім білемін, өзім. Менің бармайтын жерім жоқ. Патшаның сарайына күнде барамын. Мені ертең-ақ фельд-маршал қылады...

Тайғанап барып, жығылып қала жаздайды, бірақ төрелер құрметпен сүйемелеп ұстай алады.

Д у а н б а с ы *(таянып, өне бойы қалшылдап, бірдеңе айтам деп, тілі келмей)*. А... уа-уа-уа... уа.

Х л е с т а к о в *(жұлып алғандай, тезінен)*. Немене?

Д у а н б а с ы. А... уа-уа-уа...ау.

Х л е с т а к о в *(сол дауыспен)*. Түк ұққам жоқ, бәрі жоқ сөз.

Д у а н б а с ы. Уа-уа- уа... лұқ... ұлық мәртебелі, демалуға бұйырмайсыз ба... міне бөлме бәрі даяр.

Х л е с т а к о в. Демалу деген не. Құп болады, мен өзір, тамақтарыңыз жақсы.. Мен ризамын, ризамын. Лабардан! *(Бүйірдегі бөлмеге кіреді, оның артынан дуанбасы кіреді.)*

Жетінші көрініс

Хлестаков пен дуанбасы, өзгелер.

Б о б ч и н с к и й *(Добчинскийге)*. Мынау міне, Петр Иванович, кісі. Кісі дегенің мұндай болады екен. Өмірі мұндай зор адамның қасында болған емен, қорыққаннан жаным шыға жаздады. Петр Иванович, сіз чині қалай деп ойлайсыз?

Д о б ч и н с к и й. Генералға таяу болу керек деп ойлаймын.

Б о б ч и н с к и й. Сіз үйдесеңіз, мен генерал оның ұлтарағына тұрмай ма деп отырмын; генерал болады ма, онда генералиссимус болар. Мемлекет кеңесін қалай бүрістіргенін естідіңіз бе? Жүріңіз, тезірек, Аммос Федорович пен Коробкинге айталық. Қош болыңыз, Анна Андреевна.

Д о б ч и н с к и й. Қош, ханым. *(Екеуі де кетеді.)*

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч *(Лука Лукичке).* Тура қорқыныш. Неліктен екенін өзім де білмеймін. Мундирімізді де кимеппиз; оянып алған соң, Петербургке қағаз түсірсе, қайттік. *(Мұңайып, мектеп бақылаушысын ертіп шығады, кетіп бара жатып.)* Ханым, қош болыңыз!

Сегізінші көрініс

Анна Андреевна мен Мария Антоновна.

А н н а А н д р е е в а. Ах, қандай жұғымды!

М а р и я А н т о н о в н а. Ах! Жаным!

А н н а А н д р е е в н а. Бірақ қалай нәзік сөйлесе де, астана нәстесі екені қазір білініп тұр! Мінезі, бәрі, бәрі... Әй, қалай әйбат! Осындай жас жігітті жаным жақсы көреді! Мен тіке есімнен айрылып қаппын. Бірақ мен де оған қатты ұнадым: байқап отырдым — екі көзі менде болды.

М а р и я А н т о н о в н а. Ах, маматай, маған қарап отырды ғой!

А н н а А н д р е е в н а. Тәйт әрі! Жоқты айтпай, тіпті орынсыз сөйлейсің!

М а р и я А н т о н о в н а. Жоқ, рас, мама!

А н н а А н д р е е в н а. Ал, енді міне, таласпаса жаны шығады, неге қойсын. Саған ол қайдан қарайды? Саған қарайтын не жөні бар?

М а р и я А н т о н о в н а. Бұйырмасын, маған ылғи қарап отырды. Әдебиетшілер жөнінен айтқанда бір қарап еді, сонан соң елшілермен карта ойнағанын айтқан кезде тағы бір қарады.

А н н а А н д р е е в н а. Болса болар, бірер қабат. Онда да: “немқұрайды, бір қарай салайын” деген шығар!

Тоғызыншы көрініс

Бұлардың үстіне дуанбасы кіреді.

Д у а н б а с ы (*аяғын ұшынан басып*). Тсс... сс...

А н н а А н д р е е в н а. Немене?

Д у а н б а с ы. Ішкізгенім де бар болсын. Әлгі сөзінің тіпті жарымысы шын болғанда да не болдық? (*Ойланады.*) Қалай шын болмасын! Ішкен кісі іштегісін түгел шығарады. Көңілдегісі аузында болады ғой. Әрине, азырақ бөсіп те жіберді. Болғанымен, өтіріксіз айтылатын сөз бар ма. Министрлермен карта ойнайды, патша сарайына барып жүреді... Міне, бөрінен бұрын ойға қалдыратын жері осы... чорт біледі, басым не боп кеткенін білмеймін; дәл бір мұнараға шыққан немесе дарға асуға апара жатқан кісідей боласың.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, мен биттей де сескенгем жоқ. Мен оны оқыған, дүние көрген, жатық адам екен деп деп білдім; чині туралы маған не керек.

Д у а н б а с ы. Ой, әйел болмай кет. Бір ауыз сөз естісе болғаны, сендерге бәрі бұлдыр! Бас жоқ, көз жоқ, бірдеңені қойып қаласың, сойып салса қайтесің! Байынды қайда жіберерін құдай білсін. Анна Андреевна, сен оған тіл қатқанда, тіпті әлде бір Добчинскиймен сөйлесіп отырғандай, тым еркінсіп кеттің.

А н н а А н д р е е в н а. Оған қынжылмай-ақ қойыңыз. Біз де бірдеңені білеміз... (*Қызына қарайды.*)

Д у а н б а с ы (*жалғыз өзі*). Сендермен сөйлесіп те болмайды!.. Япыр-ай, бұл қалай! Қорқыныштан әлі есімді жия алмай отырмын. (*Есікті ашып сөйлейді.*) Мишка, шақыр Свистунов пен Держиморданы: олар жақында, қақпаның ар жағында жүрген шығар. (*Біраз үндемей тұрғаннан кейін.*) Бұл заманның өзі бір алуан болып кетті-ау: тым құрығанда көзге толық болса екен-ау, ап-арық, тинамдай бірдеңе, кім екенін қалай танырсың! Тым құрыса әскери киім де түр береді екен, ал мына жәй киіммен — тақ қанаты жұлынған шыбындай. Мана трактирде қандай құбылды. Сөзін құйрықты қып, түсін бояп, тіпті ұстатат деген не. Міне енді жаңа икемге келді. Тіпті керегінен артық сөзді де сөйлеп жіберді. Жас екені көрініп-ақ түр.

Оныншы көрініс

Бұлардың үстіне Осип кіреді, бәрі жүгірісіп оның алдынан шығып, ымдап шақырады.

А н н а А н д р е е в н а. Бері келші, жарқыным!..
Д у а н б а с ы. Чш!.. ш... немене? Немене? Ұйықтап жатыр ма?

О с и п. Жоқ әлі, азырақ керіліп жатыр.

А н н а А н д р е е в н а. Бері қара, сенің атың кім?

О с и п. Осип, ханым.

Д у а н б а с ы (қатыны мен қызына). Жә, жә! (Осипке.)
Е, тамыр, сені жақсылап тойғызды ма?

О с и п. Тойғызды, алда риза болсын, жақсы тойғызды.

А н н а А н д р е е в н а. Ал, айтшы, жарқыным.
Мырзаңа князьдар, графтар көп келетін шығар деп ойлаймын, солай ма?

О с и п (теріс қаран). Не айтсам екен! Қазір жақсы тойғызса, әлі одан да әрі тойғызар. (Естірмин.) Иә, графтар да келеді.

М а р и я А н т о н о в н а. Жаным Осип, сенің мырзаң қандай әдемі!

А н н а А н д р е е в н а. Ал, немене, алда риза болсын, айтшы, ол өзі қандай?

Д у а н б а с ы. Қойсаңдаршы енді! Бос сөздеріңмен маған оралғы боласыңдар. Кәне, немене, тамыр?..

А н н а А н д р е е в н а. Мырзаның чині қандай?

О с и п. Чин кәдімгідей, қандай болушы еді.

Д у а н б а с ы. Ой, айналып кетейін құдай-ай, бос сөзді сұрап, жұмыс туралы сөйлетпедіңдер ғой! Кәне, немене, тамыр, қалай мырзаң?.. Қатты кісі ме? Былай тықыртқанды жақсы көре ме, жоқ па?

О с и п. Иә, тәртіпті тәуір көреді. Бәрі де түгел болса екен дейді.

Д у а н б а с ы. Сенің ажарың маған ұнайды, тамыр, сен өзің тәуір адамсың-ау деймін. Ал немене...

А н н а А н д р е е в н а. Бері қара, Осип, қалай, мырзаң анда мундир киіп жүре ме?..

Д у а н б а с ы. Қой енді, түге, шыңқылдамай. Бір керек

нәрсені сұрайын деп отырса. Әңгіме кісінің өмірі туралы боп отырғанда... (*Осипке.*) Ал, немене, тамыр, рас, сен өзін маған қатты ұнайсың. Жолда стакан шайды артық ішкен де теріс болмайды; өзі суық мезгіл ғой. Міне, сондықтан саған шайлыққа екі сом.

О с и п (*ақшаны алып.*) А, тәңірі жарылғасын, мырза! Құдай деніңізге саулық берсін; кедей кісіге көмек қылдыңыз.

Д у а н б а с ы. Жақсы, жақсы, өзім де қуанамын. Ал, немене, тамыр...

А н н а А н д р е е в н а. Бері қара, Осип, мырзаң қандай көзді көбірек жаратады.

М а р и я А н т о н о в н а. Жаным, Осип! Мырзаның мұрны қандай сүйкімді.

Д у а н б а с ы. Тұра тұршы, кезек берші!.. (*Осипке.*) Ал, маған, тамыр, айтшы: мырзаң көбінесе неменеге көз салады, жоқ, жолда немене көбірек жағады.

О с и п. Ол өзінің әрнениң ыңғайына қарай көреді. Бәрінен бұрын өзін жақсы күткенді, тамақты жақсылап бергенді сүйеді.

Д у а н б а с ы. Жақсылап бергенді?

О с и п. Иә, жақсы ғып. Мен, міне, крепостноймын ғой, маған да жақсы болғанды ұнатады. Құдай біледі! Бір жерге соғамыз ба? “Қалай Осип, сені жақсы сыйлады ма?”— деп сұрап отырады. “Күтпеді” десем, “Ой, Осип, ол жаман кісі екен”,— дейді. “Соңыра барған соң менің есіме салғайсың”,—дейді. Мен ойлаймын (*қолын сілтеп*), “Барсын!” деймін. “Мен қарапайым кісімін ғой” деймін.

Д у а н б а с ы. Жақсы, жақсы, керек сөзді сөйлейсің. Әлгіде мен шайлық беріп пе едім, ендеше, міне семіз ет аласың.

О с и п. Тақсыр, мені мұнша сыйлағаныңыз қалай? (*Ақшаны тығып жатып.*) Сіздің амандығыңыз үшін бір ішейін бе, әлде.

А н н а А н д р е е в н а. Маған да кел! Менен де аласың.

М а р и я А н т о н о в н а. Жаным, Осип, мырзанды бір сүйші!

Д у а н б а с ы. Тиш...ш!.. *(Аяғының ұшымен басып түрегеледі, бәрі де сыбырлаңқырап сөйлейді.)* Құдай сақтасын! Дыбыс шығармаңдар, барыңдар анда! Болар енді!..

А н н а А н д р е е в н а. Жүр, Машенька! Мен саған қонақтың өзім байқаған бірденесін айтайын, екеумізден басқа естуге де болмайды.

Д у а н б а с ы. Ал, енді жыбырлайды байғұсың! Тек естісең! Құлағыңды қос қолдап баса қаласың. *(Осипке.)* Ал, тамыр...

Он бірінші көрініс

Бұлардың үстіне Держиморда мен Свистунов кіреді.

Д у а н б а с ы. Тиш...ш!.. Ой, қисық аяқ айуандардың етігінің тарсылдауын! Ақырын бассаңдар болмай ма? Арбадан 40 пұт жүк түсіріп жатқандай-ақ боп кеттіңдер! Қайда құрыдың?

Д е р ж и м о р д а. Бұйрықпен жүрдік...

Д у а н б а с ы. Тиш...ш! *(Оның аузын баса қойып.)* Ой, антұрған, қарқ етуін! *(Кекетіп.)* Бұйрықпен деп! Күбінің түбінде жатып айғайлағандай. *(Осипке.)* Тамыр, сен анда барып, мырзаның керегін дайын қыл. Осы үйдегі бардың бәрін ал. *(Осип кетеді.)* Ал сендер есік алдында болыңдар, тапжылмаңдар! Үйге бөтеннен бір адам кіргізуші болмаңдар, әсіресе купецтер кірмесін! Егер бірде-біреуін кіргізсеңдер онда... Анадайдан арыз әкеле жатқан, мейлі арызсыз-ақ менің үстіме шағым етушіге ұқсаған адам көрдіңдер ме, дереу ондайды түртіп, желкелеп айдап жіберіңдер! *(Аяғымен көрсетеді.)* Есіттіңдер ме? Тиш...ш... *(Әуелі кварталшылар, оның артынан аяғының ұшымен өзі шығады.)*

Ш Ы М Ы Л Д Ы Қ

ТӨРТІНШІ ПЕРДЕ

Дуанбасының әлгі бөлмесі.

Бірінші көрініс

Аммос Федорович, Артемий Филиппович, почтмейстер, Лука Лукич, Бобчинский, Добчинский, бәрі де аяқтарының ұшынан басуға таяу ептеп кіреді. Бәрі де қималы киімдерін, мундирлерін киген, тегіс сыбырмен, жарты дауыспен сөйлеседі.

Аммос Федорович (*өзгелерін қатарлап, жарым шеңберше тұрғызып жатып*). Құдай үшін, мырзалар, алқақотан, тәртіп көбірек болсын! Құдай білсін: патша сарайына да бара береді, мемлекет кеңесін де тышқыртады! Тәртіп мол болсын, солдатша тұрындаршы, құдды солдатша. Сіз, Петр Иванович, мына жақтан, ал, сіз Петр Иванович, мына жерге тұрыңыз.

Екі Петр Иванович аяқтарының ұшымен құлдырандап, көрсеткен жерге тұрады.

Артемий Филиппович. Әйтеуір, Аммос Федорович, ерік өзіңізде, бізге бірдеңе істеу керек.

Аммос Федорович. Ал, мәселен?

Артемий Филиппович. Белгілі ғой енді.

Аммос Федорович. Қыстыру ма?

Артемий Филиппович. Иә, титтей қыстыру болса да.

Аммос Федорович. Қатер-ау құрғырың, ақырын жібермесе: мемлекет адамы ғой. Әлдебір моланың пайдасына арналған садақа деп, дворяндар атынан бермесек?

Почтмейстер. Әйтпесе, былай қылсақ қайтеді: мына біреу почтамен келген ақша екен, кімге екені белгісіз десек.

Артемий Филиппович. Байқаңыз, почтаңызбен өрірекке айдап жіберіп жүрмесін. Тыңдаңыздар, мұндай жұмыс оразды жұртта былай істелмейді. Бүйтіп бір эскадрон боп барып не керек? Бір-бірлеп, төрт көзден басқа көрместей, құлақ естіместей, тірі жанға сездірмейтін қып

беру керек. Міне, оразды елде осылай істеледі. Ал енді, Аммос Федорович, әуелі сіз бастаңыз.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жоқ, сіз бастаңыз, сіздің мекемеңізден қадірлі мейман дәм татты ғой.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Онан да Лука Лукич бастаған дұрыс, жастарды ағартушы ғой.

Л у к а Л у к и ч. Ойбай, мен бере алмаймын, мырзалар. Мен шынымды айтайын, өзімнен чині бір елі жоғары адам сөйлейді бар ма, зәре-құтым қалмайды. Тілім батпаққа батқандай бір батпан боп мызғымай қалады. Жоқ, мырзалар, мені қинамандар, тура қинамаңыздар!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ендеше, Аммос Федорович, сізден лайықты кісі жоқ. Сіз не сөз айтсаңыз да, тақ Цицеронша¹ шығады.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Қой... қой, қойыңыз, Цицерон деп, қайдағыны қайдан! Кейде, үйдегі қыруар боқташақты, немесе тазыларды сөз қылам деп, екіленіп кететінім бар...

Б ә р і (*оны қамалап*). Жоқ, сіз жалаң ит емес, мұнараны да қозғап жібересіз... Жоқ, Аммос Федорович, бізді қор қылмаңыз, бізге пана болыңыз!.. Жоқ, Аммос Федорович!

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Жабыспаңыздар, мырзалар!

Хлестаковтың бөлмесінен жөтелген, тықырлаған дыбыс шығады. Бәрі де тұра есікке жүгіреді, әрбіреуі бұрын шығуға ұмтылып, топырласып, кимелесіп, итермелесіп, бірін-бірі жаншып кетеді. Ақырын байбайлаған дауыс естіледі.

Бобчинскийдің даусы: “Ой! Петр Иванович! Петр Иванович! Аяғымды ездің де кеттің!”

Земляниканың даусы: “Жіберіңдер, мырзалар, жанымды қинап, мүлдем жаншып кеттіңдер ғой!”

“Әй! Әй!” — десіп бірнеше бақырысып, түйдегімен сығылысып, есіктен шығады, бөлме бос қалады.

Екінші көрініс

Хлестаков жалғыз, ұйқысын жөнді аша алмай шығады.

¹ Ежелгі Римде болған атышулы шешен.

Х л е с т а к о в. Мен, тегі, недәуір қорылдап кеткенім-ау. Осынша көрпе, құс төсекті қайдан жинап әкелді екен; тіпті терлеп қаппын. Сәскелік тамаққа осылар маған қақтырып жіберді білем: басым әлі күнге зырқ-зырқ етіп тұр. Мұнда, тегі, менің байқауымша, уақытты өткізуге болатын. Мен өзім күткенді сүйемін, сөздің шыны, маған өз күні үшін жағынғаннан да, шын жүрегімен жағынғаны көбірек ұнайды. Ана дуанбасының қызы тым кет әрі емес, шешесі де сондай не қылсын... Жок, құдай біледі. Осындай өмірді жаным жақсы көреді.

Үшінші көрініс

Хлестаков пен судья.

С у д ь я (*кіріп тұра қалады, өзінен-өзі*). Құдай, а, құдай! Аман шығара көр; тізем талып бара жатыр. (*Бойын сірестіріп, бір қолымен қылышын ұстап, естіртін.*) Сізге құрметпен сәлем беруге келдім, мен мұндағы уездік соттың судьясы, коллежский ассессор Ляпкин-Тяпкин деген кісі болам.

Х л е с т а к о в. Отырыңыз. Е, сіз мұндағы судьясыз ба?

С у д ь я. Сегіз жүз он алтыншы жылдан бері ақсүйектердің қалауы бойынша үш жылға сайланып, осы күнге дейін сол қызметте тұрып келемін.

Х л е с т а к о в. Тегі, судья болу пайдалы шығар?

С у д ь я. Ұдайымен үш рет үш жылдан қызмет еткенім үшін ұлықтың қалауымен төртінші дәрежелі Владимир мақтауын алып едім. (*Теріс қарап.*) Ақшам уысымда, бірақ уысым отта.

Х л е с т а к о в. А, Владимир маған ұнайды. Ана үшінші дәрежелі Анна онша не емес.

С у д ь я (*жұмулы жұдырығын әнтек ілгері созып, теріс қарап*). Ой, құдай-ай, қайда отырғанымды өзім де білмеймін. Дәл бір найзаның ұшында отырғандаймын.

Х л е с т а к о в. Қолыңыздағы не?

С у д ь я. Жай, ештеңе емес. (*Жерге түсіріп жібереді.*)

Х л е с т а к о в. Қайдан ештеңе емес? Ақша ғой, жерге түсті, көріп тұрмын.

С у д ь я (*денесі қалтыран*). Жок, ә, тіпті жоқ. (*Теріс қаран*.) О, құдай-ай, мен енді сотты болдым! Мені ұстап әкететін арбасы да әзір болды.

Х л е с т а к о в (*ақшаны көтеріп*). Иә, мынау ақша.

А м м о с Ф е д о р о в и ч (*теріс қаран*). Бітті енді: құрыдым! Құрыдым!

Х л е с т а к о в. Сіз немене? Мұны маған қарызға бере тұрыңызшы!

А м м о с Ф е д о р о в и ч (*жалма-жан*). Е, әбден... тіпті... тәңірі жарылғасын. (*Теріс қаран*.) Ал батыл бол, батыл! Е, құдай, аман алып шық!

Х л е с т а к о в. Білдіңіз бе, жолда шығындап қалдым; анау-мынау... үйткенмен, деревняға барысымен жіберем ғой.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Құдай сақтасын! Қалай неғып! Онсыз да қандай құрмет... Әрине, шамам келгенше ұлыққа ықылас... қызмет етуге тырысамыз... (*Орындықтан көтеріліп, екі қолын жанына созып, тіп-тік боп*.) Енді мазаңызды алмайын. Ондай-мұндай жарлық болмас па?

Х л е с т а к о в. Қандай жарлық?

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Мен мұндағы уездік сотқа әлдебір жарлық ете ме дегенім ғой.

Х л е с т а к о в. Не керегі бар? Маған енді оның ешбір қажеті жоқ қой: ештеңе жоқ. Алда разы болсын.

А м м о с Ф е д о р о в и ч (*басын шұлғып, шығып бара жатып, теріс қаран*). Ну енді шаһар біздікі!

Х л е с т а к о в (*ол кеткен соң*). Судья жақсы кісі.

Төртінші көрініс

Хлестаков. Почтмейстер кіріп, сіресіп, бір қолымен қылышын ұстап.

П о ч т м е й с т е р. Сізге құрметпен сәлем беруге келген: почтмейстер надворный советник Щепкин деген кісі боламыз.

Х л е с т а к о в. А, рақым етіңіз. Жақсымен дидарласуды өте сүйемін. Отырыңыз. Сіз ылғи мұнда тұрасыз ба?

П о ч т м е й с т е р. Дәл солай-с.

Х л е с т а к о в. Бұ қала маған ұнайды. Әрине, халқы

онша көп емес — ну несі бар? Бұл астана емес қой. Рас емес пе, астана емес қой?

П о ч т м е й с т е р. Әбден рас.

Х л е с т а к о в. Бұл мына бонтон¹ дегеніңіз астанада ғой, уақ шаһарлардың қыздары онда жоқ қой. Сіздің пікіріңіз қалай, солай емес пе?

П о ч т м е й с т е р. Дәл солай-с. (*Теріс қаран.*) Өзінің тәкаппарлығы жоқтау, бәрін сұрап жатыр.

Х л е с т а к о в. Сонда да шыныңызды айтыңызшы, кішкене қалада жақсы тұруға болады ғой?

П о ч т м е й с т е р. Дәл солай-с.

Х л е с т а к о в. Меніңше не керек? Өзіңді қадірлесе, жақсы көрсе болғаны да, шын емес пе?

П о ч т м е й с т е р. Дүп-дұрыс.

Х л е с т а к о в. Мен шынымды айтайын, менімен пікірлес болғаныңызға қуаныштымын. Әрине, мені бір түрлі адам деп те айтарсыз, бірақ менің мінезім солай. (*Оның көзіне қаран ойланады.*) Осы бастықтан да қарызға сұрап көрейінші. (*Естірмін.*) Қандай жат оқиға десеңізші: жолда көп шығындап қалғаным. Сіз маған 300 сом қарыз бере алмайсыз ба?

П о ч т м е й с т е р. Неге болмасын? Шат көңілмен орындаймын. Мінеки, жан-тәніммен қызмет етуге әзірмін.

Х л е с т а к о в. Әбден ризамын. Ал мен, сөздің шыны, жолда өзімнен аяғанды жек көремін, не керек? Солай емес пе?

П о ч т м е й с т е р. Дәл солай-с. (*Түрегеліп, сіресіп, қылышын ұстап.*) Енді мен мазаңды алмаймын... Почта мекемесі жөнінен айтарлығыңыз болмас па?

Х л е с т а к о в. Жоқ, ештеңе жоқ.

Почтмейстер басын шұлғып, шығып кетеді.

Бесінші көрініс

Хлестаков пен Лука Лукич, оны есіктің артындағылары итеріп ыршытып кіргізеді, артынан “құты қашқаны несі?” деген дауыстар естіледі.

¹ Бонтон — сүйкімділік.

Лука Лукич *(дірілдеп, қалшылдап, қылышын ұстан)*. Сізге құрметпен сәлем беруге келген: мектептер бақылаушы титулярный советник Хлопов деген кісі боламыз.

Хлестак ов. А, рақым етіңіз. Отырыңыз, отырыңыз. Шылымға зауқыңыз соқпай ма? *(Шылым ұсынады.)*

Лука Лукич *(алуға батылы бармай, күбірлен)*. Мәссаған! Тіпті ойда жоқ жерден. Алайын ба, алмаймын ба?

Хлестак ов. Алыңыз, алыңыз, жақсы шылым. Әрине, Петербургтікіндей емес. Онда мен жүз жиырма бес сомдығын тартушы едім, тартып болған соң, тіпті, еріксіз өз қолынды сүйесің. От міне, тартыңыз. *(Жанып тұрған майшамды ұсынады. Лука Лукич тұтатам деп, қолы дірілдеп кетеді.)*

Хлестак ов. Ой, о жағы емес.

Лука Лукич *(шошынғандай шылымды түсіріп алып, түкірініп, қолын сілтеп, күбірлейді)*. Құрып қалсын бәрі де! Әй, қуарған қорқақтық-ақ, түбіме жетті-ау!

Хлестак ов. Сіз менің байқауымша, бәлендей шылымшы көрінбейсіз-ау. Менің, сөздің шыны, осындай осалдығым бар. Ал мына әйел жынысына дегенде шыдап тұра алмаймын. Сіз қалайсыз? Сізге қандай: қара көз ұнай ма, ақсары ұнай ма? *(Лука Лукич не дерін білмей, аңырып қалады.)* Жоқ, енді, шыныңызды айтыңызшы, қарасы ма, сарысы ма?

Лука Лукич. Оншасын біле алмаймын.

Хлестак ов. Жоқ-жоқ, менің бек білгім келеді. Бұлтармаңыз.

Лука Лукич. Мүмкін болса... *(Теріс қарап.)* Ой, не айтқанымды өзім де білмеймін.

Хлестак ов. А, а! Айтқыңыз келмейді. Тегі, әлдебір қара көз шымбайыңызға батырып жіберген-ау, шамасы. Мойныңызға алыңыз, батырып пе еді? *(Лука Лукич үндемейді.)* Ә! Ә! Қызардыңыз ғой, қараңызшы! Неге айтпайсыз?

Лука Лукич. Қысылып қалдым. Түу... мәрте... ұлық... *(Теріс қарап.)* Тілі түскір, құртты-ау, құртты!

Хлестак ов. Қысылайын дедіңіз бе? Менің көзімде сондай қорқытып жіберетін бірдеңе бар. Менің оны, әсіресе, білетінім: әйелдің бірде-бірі көзіме шыдамайды, солай емес пе?

Лука Лукич. Дәл солай-с.

Хлестаков. Міне, құдайдың құдіреті: жолда шығындап қалғаным. Қарызға үш жүз сом бере тұрмайсыз ба?

Лука Лукич *(қалтасын ұстап алып, күбірлен)*. Міне шатақ, апыр-ай, жоқ болып қалмағай еді! Бар, бар. *(Ақшаны суырып, қолы дірілдеп, ұсынады.)*

Хлестаков. Алда риза болсын.

Лука Лукич *(қылышын ұстап түрегелін)*. Енді мазаңызды алмайын.

Хлестаков. Қош болыңыз.

Лука Лукич *(ентелей басып шығып бара жатып, өзінше)*. А, құдай! Мектепке әлде... енді келмес.

Алтыншы көрініс

Хлестаков пен Артемий Филиппович, екі қолын жанына созып, тік қылышын ұстап.

Артемий Филиппович. Сізге құрметпен сәлем беруге келген: игілік орындарының қамқоры, надворный советник Земляника деген кісі боламыз.

Хлестаков. Амансыз ба, отыруыңызды сұраймын.

Артемий Филиппович. Қол астымдағы игілік мекемесін өзіңізге көрсетіп, құрметпен аралатқан кісі едім.

Хлестаков. А! Есімде бар. Сіз жақсы тамақпен сыйладыңыз.

Артемий Филиппович. Отанға қызмет етуге, міне, жанымыз...

Хлестаков. Сөздің шыны, бұл менің бір жаман жерім: жақсы тамақты сүйемін. Тәңірі жарылқағыр, осы менің көзіме кеше сіз бұдан тегі аласалау көрініп едіңіз, рас емес пе?

Артемий Филиппович. Әбден мүмкін. *(Аз бөгелгеннен кейін.)* Мен аянбай, қызметті бар ықыласыммен қылам деп айтуға бармын. *(Орындығымен қабат Хлестаковқа жақындап, дауысын босаңдатып сөйлейді.)* Ал осындағы почтмейстер бар ғой, түк істемейді: жұмысының бәрі салақ, посылкаларды ұстап қалады... Нанбасаңыз, әдейі барып қараңыз. Судья бар ғой, жаңа менің алдымда кіріп, кетіп

қалды ғой, тегі, қоян аулағаннан басқа түк бітірмейді, халық келетін ордалы жерге ит қамайды, ал енді, мінезі бар ғой — сіздің алдыңызда шын айтуымыз дұрыс қой, отанымыздың пайдасы үшін — ол өзі маған әрі ағайын, әрі дос болғанмен, айтуға міндеттімін — мінезі мейлінше былғаныш адам. Осында Добчинский деген бір помещик бар, өзіңіз де көрген шығарсыз; сол Добчинский үйінен шыға қалды бар ғой: судья соның қатынымен болады, оған мен ант ішуге бармын... Өзіңіз қасақана балаларын барып көріңізші: Добчинскийге тартқан бір баласы жоқ, бәрі де, тіпті, өне бір кішкене қызы да аумаған судьяның тап өзі.

Х л е с т а к о в. Қарай көріңіз! Мен онысын білсемші?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ал енді, осындағы мектеп бақылаушысы бар ғой... жоғарғы ұлықтардың неғып соған сеніп, осындай қызметке қойып отырғанына таңым бар: ол, әлі, якобиндерден де¹ әрі жастарды бұзуы сонша, айтуға тіл бармайды. Сіз бұйырсаңыз, осының бәрін қағазға жазып берсем қайтеді?

Х л е с т а к о в. Құп болады, қағазға жазсаңыз да болады. Тіпті жақсы. Білесіз бе, ішім пысқанда, мен сондай қызық нәрсені оқығанды жақсы көремін... Сіздің фамилияңыз қалай еді? Ұмытып барам.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Земляника.

Х л е с т а к о в. Е, Земляника. Ал немене, сіздің балаларыңыз бар ма?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Е, о не дегеніңіз. Бес балам бар, екеуі ержеткен.

Х л е с т а к о в. Ержеткен деңіз! А, қалай, немен?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. А, сіз аттары кім дейсіз бе?

Х л е с т а к о в. Е, аттары кім?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Николай, Иван, Елизавета, Мария және Перепетуя.

Х л е с т а к о в. Онысы тәуір екен.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Міндетке арнаулы қасиетті уақытыңызды кетіріп, енді мазаңызды алмасам да болар... *(Шұлғып шығуға ыңғайланады.)*

¹ Ұлы француз революциясы (1789 ж.) кезінде болған ең солшыл партия.

Х л е с т а к о в (*есікке таман шығарып*). Жок, оқасы жок. Айтқандарыңыздың бәрі күлкі нәрсе. Екінші тағы келер болсаңыз, рақым етіңіз. Мен мұндайды тәуір көрем. (*Қайтып келе жатып, қайта барып есікті ашып, артынан дауыстан.*) Ей, сіз ұмыта берем, аты-жөніңіз қалай еді?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Артемий Филиппович.

Х л е с т а к о в. Артемий Филиппович, сіз нете алмайсыз ба? Құданың құдіреті, жолда шығындап қалғаным. Сізде қарызға бере тұрғандай төрт жүз сом жоқ па?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Бар.

Х л е с т а к о в. Дер кезінде жақсы болды ғой. Алда разы болсын.

Жетінші көрініс

Хлестаков, Бобчинский, Добчинский.

Б о б ч и н с к и й. Сізге құрметпен сәлем беруге келген: осы қалада тұрушы Петр Иванович Бобчинский боламын.

Д о б ч и н с к и й. Помещик Петр Иванович Добчинский боламын.

Х л е с т а к о в. Рас-ақ, мен сізді көріп ем ғой. Анадағы жығылатын сіз ғой, мұрныңыз қалай?

Б о б ч и н с к и й. Құдайға шүкір! Оқа емес, тобарсыды, әбден тобарсыды.

Х л е с т а к о в. Тобарсығаны жақсы бопты. Мен де қуанамын... (*Тұтқиылдан жұлып алғандай.*) Ақшаларыңыз жоқ па?

Б о б ч и н с к и й. Ақша? Не қылған ақша?

Х л е с т а к о в. Қарызға мың сомдай.

Б о б ч и н с к и й. Құдай ақына ондай сомам жоқ. Сізде жоқ па екен, Петр Иванович?

Д о б ч и н с к и й. Бойымда жоқ қой. Менің, менің ақшам, білмек болсаңыз, қарып-қасерлер қоғамының сомасына тіркелген.

Х л е с т а к о в. Ендеше, мың болмаса жүз болсын.

Б о б ч и н с к и й (*қалталарын қарманып*). Петр Иванович, сізде жүз сом жоқ па? Менікінің барлығы қырық-ақ сом екен.

Д о б ч и н с к и й (*бумажнигін қаран*). Барлығы жиырма бес сом екен.

Б о б ч и н с к и й. Жақсылап қараңыз, Петр Иванович! Мен білем ғой, сіздің ана жақ қалтаңыздың оң жағының тесігі, сол тесікке түсіп кетпесін.

Д о б ч и н с к и й. Жоға, шыным, тесігінде де жоқ.

Х л е с т а к о в. Ну, бәрібір. Менікі әншейін ғой. Жақсы, алпыс бес-ақ болсын... бәрібір. (*Ақшаны алады.*)

Д о б ч и н с к и й. Мен сізден бір шетін жайдың мәнін сұрауды ниет қып түр едім.

Х л е с т а к о в. О немене?

Д о б ч и н с к и й. Істің өзі бір шетін, менің үлкен ұлымды көрдіңіз бе, біздің некеміз қиылмастан бұрын тудырып едім...

Х л е с т а к о в. А?

Д о б ч и н с к и й. Яғни, бұ жағы құр сөз әшейін, а, тегінде тудыруым мейлінше некелі кісідей, тіпті баршасы кәдімгідей, мен кейін бәрін нетіп, некемен тиянақтаттым ғой. Сонымен, енді көріп тұрсыз, ол біржолата, яғни өзімнің бел балам боп, дәл өзімдей: Добчинский боп аталса екен деймін-с.

Х л е с т а к о в. Жақсы, ендеше, аталсын!.. Ол мүмкін.

Д о б ч и н с к и й. Мен сіздің мазаңызды алмас та едім, бірақ зеректігі обал. Баланың өзі сондай... дәмеміз зор: әртүрлі тақпақты жатқа айтады, және әлдеқалай қолына бәкі түссе, тақ фокусшылардай жып-жылдам арба да істей қояды. Оны мына Петр Иванович те біледі.

Б о б ч и н с к и й. Иә, зейіні мол.

Х л е с т а к о в. Жақсы, жақсы: мен бұл туралы тырысайын... мен сенемін... бұның бәрі істеледі, солай, солай. (*Бобчинскийге.*) Сіздің маған ештеңе айтарыңыз бар ма?

Б о б ч и н с к и й. Бәлі, үлкен жұмысым бар.

Х л е с т а к о в. Немене, ол не туралы?

Б о б ч и н с к и й. Менің сіздің марқабатыңыздан сұрайтыным, Петербургке барған соң, барлық үлкендермен, неше алуан: сенатор, адмиралдарға, ваше превосходительство немесе ваше сиятельство, пәлендей қалада Петр Иванович Бобчинский тұрады деңіз. Солайша бұлжытпай: Петр Иванович Бобчинский тұрады деңіз.

Х л е с т а к о в. Бек жақсы.

Д о б ч и н с к и й. Мазаңызды алғанымызға ғапу етіңіз.
Б о б ч и н с к и й. Мазаңызды алғанымызға ғапу етіңіз.
Х л е с т а к о в. Уақа емес, уақа емес. Маған өте ұнайды.
(Шығарып жібереді.)

Сегізінші көрініс

Хлестаков жалғыз.

Мұнда чиновниктер көп. Тегі, осылар менің байқауымша, мені үкімет адамы дейді. Рас, мана біраз септіртіп едім. Ай, ақымақ-ай! Әлі осының бәрін Петербургке Тряпичкинге жазайыншы. Ол мақаласымақ жазушы еді, бәлем өздерін әдемілеп соққыласын. Ей, Осип, маған қағаз бен сия келтірші! (Осип есіктен қарап: “Қазір” дейді.) Ал Тряпичкиннің тісіне ғана ілініп бақсын — ол аямайды, туған әкесі болсын, тамтығын қалдырмайды, ақшаны да сүйеді. Өйткенмен, бұл чиновниктер өздері жақсы адамдар: мына маған қарыз ақша бергендері тіпті жақсы мінез. Әдейілеп санайыншы, қанша екен өзі. Мынасы судьядан үш жүз. Мынау почтмейстерден үш жүз сом, алты жүз, жеті, сегіз жүз. Майлы қағаз екен! Сегіз жүз, тоғыз жүз.. О! Мыңнан асты. Кәне енді, капитан, кәне енді кезікші, бәлем, маған! Енді көрісейікші!

Тоғызыншы көрініс

Хлестаков, Осип сия мен қағаз әкелген.

Х л е с т а к о в. Ну, қалай екен, ақымақ, мені қалай күтіп, қалай қарсы алады? (Жаза бастайды.)

О с и п. Иә, құдайға шүкір! Бірақ білесіз бе, Иван Александрович!

Х л е с т а к о в. Немене?

О с и п. Бұл жерден жөнеліңіз, құдай ақына жетті енді.

Х л е с т а к о в (жазады). Міне сандалбай! Неге?

О с и п. Сол енді. Құдай оңғарсын, соларды қойыңыз!
Екі күн гуляйттадыңыз ғой — болды енді. Ұзақ айналысып

не қыласың! Тастаңыз! Кім біледі: біреу-міреу келіп қалар. Құдай ақына, Иван Александрович! Аттарының өзі тым сәйгүлік екен: ағызар едік!..

Х л е с т а к о в (*жазып жатып*). Жоқ, менің өзiр мұнда тұра тұрғым келедi. Ертең болсын.

О с и п. Қайтесiз ертеңiн! Құдай ақына, жүрейiк, Иван Александрович. Сiзге үлкен құрмет еткенi рас қой, бiрақ бiлесiз бе, сонда да кеткен абзал... Сiздi, шынында басқа бiреу деп шатысып отыр ғой... Бөгелдiң деп, әкеңiз де ашуланады... Әдемiлеп тұрып, сөйтiп айтар едiк! Ал аттың бұдан жақсысын жегер едiк.

Х л е с т а к о в (*жазып жатып*). Ну, жақсы. Әуелi мына хатты апарып сал, сонда ендi жол қағазын да ал. Бiрақ бiлiп қой, аттың жақсысы болсын! Жәмшiктерiне айт, бiр сомнан беремiн; жалғыз-ақ менi қоңыраулы почтадай шаптырсын! Және әндетiп отыратын болсын!.. (*Жазып жатып.*) Тряпичкиннiң бөлем iшек-сiлесi қатсын.

Х л е с т а к о в (*жазып жатып*). Жақсы. Жалғыз-ақ шам әкел.

О с и п (*шығып, сахна артында сөйлейдi*). Ей, шырақ: берi қара! Почтаға хат апарасың, почтмейстерге айт, ақшасыз алсын және мырзаға ең жақсы тройкасын өзiрлетсiн де, прогонды¹ мырза төлемейдi де: прогон де қазынанiкi деп айт. Сөйтiп, бәрi тез болсын де, әйтпесе мырза ашулы де. Токта, өзiр хат даяр емес.

Х л е с т а к о в (*жазып жатыр*). Айтпақшы, ол қазiр қайда екен: почтмейстерде ме, городскойда ма? Ол да ақшасын төлемей пәтерден пәтерге көше бергiш болушы едi. Шамалап, почтамскийге айдайын. (*Бүктеп сыртына жазады.*)

Осип шам әкеледi. Хлестаков пешеттейдi. Сол кезде Держиморданың үнi естiледi. “Қайда барады мына сақал? Кiргiзуге бұйрық жоқ деп айтпадым ба?”

Х л е с т а к о в (*Осипке хат берiп*). Бар, апар.

К у п е ц т е р д а у ы с ы. Жiбер, әке! Сiз жiбермей тұра алмайсыз. Бiздiң iсiмiз бар.

¹Прогон — жеккен аттардың ақысы.

Д е р ж и м о р д а н ы ң д а у ы с ы. Кет, кет!
Қабылдамайды, ұйықтап жатыр. *(Дырду молая бастайды.)*

Х л е с т а к о в. Осип, анда немене? Баршы, не шу.

О с и п *(терезеден қарап)*. Бір купецтер, кіреміз десе кварталный жібермейді. Қағаздары бар, әлпеті сізді көрмек-ау деймін.

Х л е с т а к о в *(терезеге жақындап)*. Немене, сіздер, шырақтар?

К у п е ц т е р. Сіздің мархабатыңызға кеп едік. Патшам, арызды қабыл етіңіз.

Х л е с т а к о в. Жіберіңіз бұларды, жіберіңіз! Кіре берсін. Осип, сен барып: кіре бер деші. *(Осип кетеді.)*

Х л е с т а к о в *(өйнектен арыздарын алып, бірін ашып оқиды)*. “Бек дегдар жақсымыз, қаражат тақсырға Абдулин купецтен...” чорт біледі не екенін: атымен мұндай чин де жоқ!

Оныншы көрініс

Купецтер күбілеп арақ, басымен қант алып кіреді.

Х л е с т а к о в. Немене, шырақтар?

К у п е ц т е р. Құлдық ұрамыз, тақсыр.

Х л е с т а к о в. Не керек сіздерге?

К у п е ц т е р. Бізді құртпа, патшам! Тегіннен забыршылық тартып тұрмыз.

Х л е с т а к о в. Кімнен?

К у п е ц т е р д і ң б і р е у і. Бәрі осындағы дуанбасыдан. Мұндай дуанбасы, тақсыр, бұ жалғанда болған емес. Забыршылығын айтып бітіре алмайсыз. Әбден қырып бітті, енді буынып өлуіміз қалды. Қылығыңа қарай қылмайды. Сақалыңнан ұстап алып: “Әй, татар!” дейді. Тым құрса қылығымыз жақпаса екен, о да бір сәрі ғой, тәртібіне құлмыз: қатыны мен қызына көйлектікке — мынадай қарсылығымыз жоқ. Оған қанша берсек те аз, бұйырмасын. Әй, әй! Шын, лавқаңа келе ме: көзіне көрінгеннен күйедей сыпырады. Шұғаға көзі түсе ме: “Е, қарағым, мынау жақсы шұға екен, біздікіне апар”, — дейді. Амал жоқ, апарасың, бір тобында ең кемі елу кез болады. Құдай біледі!

Х л е с т а к о в. Солай ма? Ай, бұ не деген жауыз!

К у п е ц т е р. Құдай біледі! Мұндай дуанбасыны өмірі көрген емеспіз. Ол келе жатқанда тығына бастаймыз. Әлдебір сыпайы нәрсе алса да бір сәрі екен, жоқтан өзгені де қоймайды: бөшкеде жеті жылдан бері жатқан алша бар ма, біздің малшы да аузына салмайды, соны ол уысымен асайды. Сондай сімтік, туған күнін өз аты Антонға мейрам қыла ма, бәрін даяр қыласың, ештеңені ірікпейсің. Жоқ, сонда да бере бер: Онуфрий де менің атым, о да туған күнім дейді. Амал бар ма? Онуфрийге де сый апарасың.

Х л е с т а к о в. Бұл нағыз тонаушы ғой.

К у п е ц т е р. Әй-әй! Ал енді, қыңқ дедің бе, бір қол әскерді үйге әкеп орнатады. Бірдеңе қылайын десең, есігіңді бекіттіріп қояды: “Мен сені” дейді, “нетпеймін” дейді, “сабамаймын”, “қинамаймын” дейді, “бұны заң тыйған” дейді, “ал, оның есебіне сен, шырақайым, тұздаған балықты татасың!” дейді.

Х л е с т а к о в. А, неткен жауыз! Тура Сібірге айдайтын екен ғой.

К у п е ц т е р. Қайда айдатсаңыз да рауа, тек бізден аулақ қылсаңыз болғаны. Ой, әкеміз-ай, біздің дәм-тұзымыздан жиренбеңіз. Қантымызды, арағымызды әкеп, аяғыңызды құшып отырмыз.

Х л е с т а к о в. Жоқ, ондайды әсте ойға келтірмеңіздер: мен ешбір пара алмаймын. Ал енді, маған қарызға үш жүз сомдай берем десеңіздер, оның, әрине, жөні бір басқа: қарызға алуға болады.

К у п е ц т е р. Алыңыз, алыңыз. (*Ақшаларын суырып.*) Үш жүз деген не! Тіпті бес жүз алыңыз, тек жәрдем қылыңыз.

Х л е с т а к о в. Кәнеки, қарыз дегенге ләм дей алмаймын, аламын.

К у п е ц т е р (*күміс подносқа салып, ақша ұсынады*). Тіпті, тәңірі жарылғасын, подносымен алыңыз.

Х л е с т а к о в. Подносы да мүмкін.

К у п е ц т е р (*тәжім етіп*). Олай болса, қантты да біржола алып қойыңыз.

Х л е с т а к о в. Ойбай, жоқ, мен пара дегенді білмеймін...

О с и п. Ваше благородие! Неге алмайсыз! Алыңыз! Жолда бәрі де керек болады. Әкел бас қантыңды да, қабыңды

да! Бәрін де бере бер! Бәрі керекке жарайды. Ол немене? Жіп пе? Жібінді де әкел! Жолда жіптің де керек жері болады: арбаң сынса, бірдеңе етсе, байлап алуға жарайды.

Купецтер. Тақсыр, тек маркабат қылыңыз. Сізден бірдеңе болмаса не қыларды білмейміз: буынып өлгеннен басқамыз жоқ.

Хлестаков. Әбден, әбден. Құнттармын.

Купецтер кетеді. Әйелдер даусы шығады: “Жоқ, қарағым! Сен жібермей тұра алмайсың! Өйте берсең сенің үстіңнен де арыз қыламыз. Сен өйтіп қатты итерме!”

Хлестаков. Ол кім, ол? *(Әйнекке барады.)* Сен немене, шешей?

Екі әйелдің дауысы. Сізден жәрдем сұраймыз, әкетай! Арызымызды тыңдасаңыз екен.

Хлестаков *(әйнектің ар жағынан қарап)*. Жіберіңіз оны.

Он бірінші көрініс

Хлестаков, ұстаның әйелі, унтер-офицердің әйелі.

Ұста әйелі *(Хлестаковтың аяғына бас қойып)*. Жәрдем қылыңыз!

Унтер-офицердің әйелі. Жәрдем қылыңыз.

Хлестаков. Сіздер не қылған әйелдерсіздер?

Унтер-офицердің әйелі. Унтер-офицер Ивановтың қатыны болам.

Ұста әйелі. Мен осында тұратын мешанка, ұстаның қатыны Февронья Петровна Пошлепкина болам, әкетайым...

Хлестаков. Тоқта, әуелі біреуіңіз айт. Саған не керек?

Ұста әйелі. Жәрдем қылыңыз: осында дуанбасының үстінен құлдық ұрамыз! Құдайдың жетпіс жеті пәлесі келгір, бала-шаға, үрім-бұтағы, нағашы, апа-қарындасы түк көрмегір.

Хлестаков. Немене? Не қылды?

Ұста әйелі. Байымның маңдай шашын қырдырып, солдатқа жіберді, бізге кезек те келместен түйнеменің қылғаны! Заңға да дұрыс емес: оның қатыны бар ғой?

Х л е с т а к о в. Ол қалай үйтетін болды?

Ұ с т а ә й е л і. Сөйтті сол, жалмауыз, қақсатты: екі дүниеде бірдей оңбай кеткір! Апасы болса, апасына бөле жаусын, әкесі тірі болса, әкесі де қақалып өлсін, арам қатсын, жауыз. Алатын жөні тігіншінің баласы еді, ол бір маскүнем, көк ала еді, бірақ әкесі көп сый беріпті, содан саудагер қатын Пантелееваның баласына қисайып еді, ал Пантелеева мұның қатынына астыртын үш топ кенеп жіберіп, сонымен маған жабысты: саған бай не керек, ол жарамайды, — дейді. Жарайтын, жарамайтынын өзім білем ғой, онда оның не жұмысы бар, лағнаттың! Байың ұры дейді, қазір ұрламағанымен, бәрібір әлі-ақ ұрлық қылады, онсыз да келесі жылы солдатқа әкетеді дейді. Байсыз менің күнім не болмақ, залым-ау! Мен өзім нашар адаммын, құдай атқыр! Өмірі заузатымен жарық дүние көрмегір, енең болса ененді де...

Х л е с т а к о в. Жақсы, жақсы. *(Кемпірді шығарып жібереді.)* А, сен?

Ұ с т а ә й е л і *(шығып бара жатып)*. Шырағым, ұмыта көрме! Рақым қыл!

У н т е р-о ф и ц е р ә й е л і. Шырағым, менің де ісім дуанбасыда, келгенім...

Х л е с т а к о в. Ал, немене, қалай? Қысқа қып айт.

У н т е р-о ф и ц е р ә й е л і. Дүре соқты, әкем-ау!

Х л е с т а к о в. Не ғып?

У н т е р-о ф и ц е р ә й е л і. Қатадан дүре соқты, әкем-ау! Базарда біздің қатындар төбелесіп, полиция түскір кеш келіп қап, мені ұстап ала жөнелмесін бе. Өлгенше сілейткені: екі күндей отыра алмадым.

Х л е с т а к о в. Енді не қыл дейсің?

У н т е р-о ф и ц е р ә й е л і. Не қыл дейін енді, жазатайым ұрғанына айып әперсеңіз екен деймін. Өз пайдасынан өзі безе ме кісі, осы күні бар ма, ақшаға зәру боп тұрмын.

Х л е с т а к о в. Жақсы, жақсы. Барыңыз. Бұйрық беремін. *(Әйнектен арыз ұстаған қолдар саусылдап сұғылады.)* Тағы кім андағы? *(Әйнекке таянып.)* Қабыл алмаймын! Керегі жоқ. Керегі жоқ. *(Әйнектен кетіп.)* Мезі қылады әбден! Осип, кіргізбе!

О с и п *(әйнекке барып айғайлап)*. Кетіңдер, кетіңдер! Ертең келіңдер!

Есік ашылады да, үстінде шинель, көнтек ерін, жағы таңылған, сақалды бір адам итеріліп кіргізіледі. Оның ар жағынан тағы бірталай басқалары көрінеді.

О с и п. Кет, кет! Қайда кимелеп барасың? *(Әлгі адамды қарнынан итермелей, есіктен онымен бірге өзі де шығады, есікті жауып қояды.)*

Он екінші көрініс

Хлестаков пен Мария Антоновна.

М а р и я А н т о н о в н а. Аһ!

Х л е с т а к о в. Бикеш, неден шошыдыңыз?

М а р и я А н т о н о в н а. Жоқ, шошығам жоқ.

Х л е с т а к о в *(қылмаңдап)*. Бикеш, маған қатты ұнайды, сіздің мені сондай кісі екен... деп қалғаныңыз. Сұрауға болар ма екен: қайда баруға ниет қып едіңіз?

М а р и я А н т о н о в н а. Бұйырмасын, ешқайда бара жатқаным жоқ.

Х л е с т а к о в. Неліктен, мәселен, сіз ешқайда бара жатпадыңыз?

М а р и я А н т о н о в н а. Мен мұнда мамам жоқ па екен деп...

Х л е с т а к о в. Жоқ, менің білгім келеді, неге ешқайда бара жатпадыңыз?

М а р и я А н т о н о в н а. Мен сізге бөгет жасадым білем. Үлкен жұмысқа айналып жатыр едіңіз.

Х л е с т а к о в *(қылмаңдап)*. А, сіздің көзіңіз үлкен жұмыстан да артық қой... Сіз маған бір де бөгет қылмайсыз, қайта келгеніңіз маған қаныбет.

М а р и я А н т о н о в н а. Сіз астанаша сөйлеп кеттіңіз-ау.

Х л е с т а к о в. Сіздей әсемді көргенде ғой. Сізге орындық ұсынуға болар ма екен? Жоқ, сізге орындық емес, тақ лайық.

М а р и я А н т о н о в н а. Бұйырмасын, білмеймін... мен әншейін келе жаттым. *(Отырады.)*

Х л е с т а к о в. Сіздің орамалыңыз қандай тамаша еді!

М а р и я А н т о н о в н а. Сіздер сықақшылсыздар, тек уақ қаланың әйелдерін тәлкек қылуды білесіздер.

Х л е с т а к о в. Орамалыңыз қандай тамаша еді, мен де орамал боп, сіздің мойныңызға оралар ма едім.

М а р и я А н т о н о в н а. Мен сіздің не айтып отырғаныңызды тіпті ұқпаймын, әлдеқандай орамал... Бүгін күн бір ерекше екен.

Х л е с т а к о в. Бикеш, сіздің ерніңіз барлық күннен де артық қой.

М а р и я А н т о н о в н а. Сіз ылғи сондайды айтасыз... Одан да, мен сізден альбомыма бір өлең жазып беруіңізді сұрар ем. Сізде ол көп қой.

Х л е с т а к о в. Сізге дегенде, бикеш, не аяйды дейсіз. Қандайын тілейсіз, бұйырыңыз.

М а р и я А н т о н о в н а. Бір мынадай: жақсы, жаңасы болсын.

Х л е с т а к о в. Өлең деген не! Менде ондайлар толып жатыр.

М а р и я А н т о н о в н а. Кәне, айтыңызшы, маған қандайын жазып бересіз?

Х л е с т а к о в. Несін айтайын, айтпай-ақ білемін ғой.

М а р и я А н т о н о в н а. Мен өленді біртүрлі жақсы көрем...

Х л е с т а к о в. Менде көп, әртүрлісі бар. Ал сізге мынаны айтсам ба екен: “Уай, сен адам, аһ ұрып қайғы жейсің, тәңіріңе бекер налып өкпелейсің...”¹, тағы сондайлар. Қазір есімде жоқ, әйтпесе, оның бәрі түк емес қой. Мен сізге оның орнына махаббатымды ұсынайын. Көз қарасыңызға нетіп... *(Орындығын жақындатады.)*

М а р и я А н т о н о в н а. Махаббат! Мен түсінбеймін, махаббатты... мен махаббаттың не екенін жан боп жаралғалы білген емеспін... *(Орындығымен шегінеді.)*

Х л е с т а к о в. Неге орындығыңызды сырғытасыз? Бірімізге біріміз жақын отырған жақсы ғой.

М а р и я А н т о н о в н а *(шегініп)*. Жақынның керегі не, алысы да бәрібір.

Х л е с т а к о в *(сырғып таянып)*. Алыстың керегі не, жақыны да бәрібір.

¹ Ломоносов өлеңінің басқы жолы.

М а р и я А н т о н о в н а (*шегініп*). Керегі не?

Х л е с т а к о в (*таянып*). Сізге жақын сияқты көрінетін шығар, сіз алыспын деп ойлаңызшы. Бикеш-ай, сізді құшағыма алып қыссам, қандай бақытты болар едім.

М а р и я А н т о н о в н а (*өйнекке қаран*). Немене, бірдеңе ұшқандай бола ма? Сауысқан ба, өзге құс па?

Х л е с т а к о в (*өйнекке қараған кісі боп мойнынан сүйеді*). Сауысқан ғой.

М а р и я А н т о н о в н а (*бұртаңдап, ұшып түрегеліп*). Жоқ, мынау тым ұятсыздық!..

Х л е с т а к о в (*ұстай алып*). Кеш, бикеш, оным, сүйгендіктен, шын сүйгендіктен.

М а р и я А н т о н о в н а. Сіз мені сондай надан адам көріп, нетесіз ғой... (*Кетуге бұлқынады.*)

Х л е с т а к о в (*ұстап жібермей*). Сүйгендіктен, құдай ақына, сүйгендіктен. Мен тек ойнап едім, ашуланбаңыз, Мария Антоновна! Мен аяғыңызға жығылуға бармын. (*Тізерлеп.*) Кешіңіз! Көрдіңіз бе тіземнен тұрмын.

Он үшінші көрініс

Олардың үстіне Анна Андреевна кіреді.

А н н а А н д р е е в н а (*тізерлеп отырған Хлестаковты көріп*). Аһ, қандай пассаж!

Х л е с т а к о в (*тұрып жатып*). А, қап!

А н н а А н д р е е в н а (*қызына*). Бұ қалай? Жарықтығым-ау, бұ неткен қылық!

М а р и я А н т о н о в н а. Мен, маменька...

А н н а А н д р е е в н а. Жүр, әрі, жөнел, жөнел! Көрінбе көзіме. (*Мария Антоновна жылап шығып кетеді.*) Айып етпеңіз, бұйырмасын, таң қалдым...

Х л е с т а к о в (*теріс қаран*). Бұ да тым тәтті, өте жұғымды. (*Тізерлеп тіленіп.*) Міне, ханым, махаббаттықтан күйіп барам, көресіз бе?

А н н а А н д р е е в н а. Шынымен жүгінгеніңіз бе? Аһ, тұрыңыз, тұрыңыз, жер де пәлендей таза емес.

Х л е с т а к о в. Жоқ, жүгінемін, сөз жоқ, жүгінемін, тағдырдың жазғанын білгім келеді, бұйырғаны өмір ме, өлім бе.

А н н а А н д р е е в н а. Бірақ, тұра тұрыңызшы, мен өлі сөзіңіздің мәнісін толық түсіне алмадым. Жаза баспасам, сіз менің қызым туралы сөз салмайсыз ба.

Х л е с т а к о в. Жоқ, мен сізге ғашықпын. Мен өлер халдемін. Зәуде, сіз менің мәңгі махаббатымды қабыл етпесеңіз, бұ дүниеде тірі боп жүруім де екіталай, жалынды жүрегіммен сіздің қолыңызды сұраймын.

А н н а А н д р е е в н а. Бірақ абайлаңызшы, мен бір реттен... Менің байым бар ғой.

Х л е с т а к о в. Ол, оқа емес. Махаббатқа шек жоқ. “Заң тергейді” деп Карамзин де айтқан. Біз бұлақтың саясына кетейік... Қолыңызды, сіздің қолыңызды сұраймын.

Он төртінші көрініс

Бұлардың үстіне Мария Антоновна қапыда жүгіріп келеді.

М а р и я А н т о н о в н а. Мама, папатайым саған... *(Тізерлеп тұрған Хлестаковты көріп, шаңқ етеді.)* Аһ, қандай пассаж!

А н н а А н д р е е в н а. Ал, немене? Не боп қалды? Бұ неткен жеңілдік! Жынды кісіше шошаңдап жетіп кеп, не бар екен таңырқайтын! Не ойладың? Аумаған үш жасар бала. Он сегізге келген қызға түк ұқсасайшы. Білмеймін, қашан есің кірер екен. Әдеп-әркен көрген қызға қашан ұсар екенсің, жақсы тәлім, жақсы қылық дегенді сен қашан білер екенсің.

М а р и я А н т о н о в н а *(жыламсырап)*. Мен, бұйырмасынға, маматай, білгем жоқ...

А н н а А н д р е е в н а. Дәйім, сенің басыңда жел ұйытқып тұрады, Ляпкин-Тяпкиннің қыздарынан өнеге аласың. Оларға еліктейтін не бар, керегі жоқ оларға қарап, өнеге алсаң өзге де бар: алдында шешең тұр. Міне саған өнеге.

Х л е с т а к о в *(қыздың қолынан ұстап)*. Анна Андреевна, біздің бақытымызға қарсы болмаңыз, мәңгі махаббатымызға батаңызды беріңіз!

А н н а А н д р е е в н а *(таңданып)*. Е, сіз оған неттіңіз бе?..

Х л е с т а к о в. Өлу, я тірі қалуымды өзіңіз шешіңіз?

А н н а А н д р е е в н а. Ал, міне қарашы, ақымақ, саған бола — сендей шірікке бола, сый қонақтың жер тізерлеп отырғанын, ал сен құтырған адамша жетіп келдің. Егер мен жорта: көнбеймін, сен ондай құрметке татымайсың десем қайтесің.

М а р и я А н т о н о в н а. Бұдан былай бүйтпеймін, маматай. Бұдан былай да бүйтпеймін.

Он бесінші көрініс

Бұлардың үстіне дуанбасы ентелеп кіреді.

Д у а н б а с ы. Ваше превосходительство! Құртпаңыз мені! Құртпаңыз!

Х л е с т а к о в. Сізге не болды?

Д у а н б а с ы. Анда купецтер арыз қыпты. Құдай біледі, олардың айтқанының қақ жарымы да шын емес. Халықты алдайтын, безбеннен жейтін өздері. Унтер-офицердің әйелі дүре салды деп, сізге шіп-шикі өтірік айтыпты, құдай біледі, ол өзіне өзі дүре соғып жүр.

Х л е с т а к о в. Унтер-офицердің әйелі құрсын, оны ойлап тұрғаным жоқ.

Д у а н б а с ы. Нанбаңыз! Бәрі де өңшең суайт... оларға мынадай бала да нанбайды. Олардың суайттығын бүкіл қала біледі. Залымдық десеңіз мен айтайын: олардай залым дүниеде жоқ.

А н н а А н д р е е в н а. Иван Александровичтің бізге қандай құрмет көрсетіп отырғанын сен білдің бе? Ол біздің қызымызды айттырмақшы?

Д у а н б а с ы. Қайда! Қайда!.. Құтырдың ба, шешесі! Тақсыр, ашулана көрмеңіз, оның сондай есалаңдығы бар, шешесі де сондай еді.

Х л е с т а к о в. Е, я. Мен рас айттырып отырмын. Мен ғашықпын.

Д у а н б а с ы. Нана алмай тұрмын, Ваше превосходительство!

А н н а А н д р е е в н а. Айтып тұрғамыз жоқ па?

Х л е с т а к о в. Қалжыңы жоқ... Ғашықтықтан мен жындануға бармын.

Д у а н б а с ы. Нануға дәтім шыдамайды, ондай құрметке татымаймын.

Х л е с т а к о в. Е, Мария Антоновнаны беруге көнбесеңіз, чорт біледі, менің не қыларымды...

Д у а н б а с ы. Сене алмай тұрмын: ойнап айтасыз ғой, Ваше превосходительство.

А н н а А н д р е е в н а. Апырмай-ай, неткен дүлей! Саған айтып тұрған жоқ па.

Д у а н б а с ы. Сене алмаймын.

Х л е с т а к о в. Беріңіз, беріңіз, мен жанкешті кісімін, мен бөріне бел байладым: мен атылып өлсем, сізді сотқа тартады.

Д у а н б а с ы. Ой, жасаған-ай! Құдай біледі, менде түк-түк жазық жоқ. Ашулана көрмеңіз! Қалағаныңыз болсын! Құдай ақына, қазір менің басым... не боп тұрғанын өзім де білмеймін. Өмірі мұндай ақылымнан айрылып, мұндай ақымақ болған емеспін.

А н н а А н д р е е в н а. Көне, батаңды бер! *(Хлестаков Мария Антоновнаны жетелеп, алдына келіп тұрады.)*

Д у а н б а с ы. Құдай жарылқасын сендерді, ал менің жазығым жоқ. *(Хлестаков Мария Антоновнамен сүйіседі. Дуанбасы оларға қарайды.)* Бұ не, жаным! Шын ба! *(Көзін уқалайды.)* Сүйісіп жатыр ғой. Ой, әкем-ау, сүйісіп жатыр! Аумаған күйеу! *(Қуанғанынан секіріп түсіп, айғайға салады.)* Әй, Антон! Дуанбасы! Міне енді іс те оңғарылды!

Он алтыншы көрініс

Бұлардың үстіне Осип кіреді.

О с и п. Ат даяр.

Х л е с т а к о в. А, жақсы... мен қазір.

Д у а н б а с ы. Қалайша? Жүресіз бе?

Х л е с т а к о в. Иә, жүремін.

Д у а н б а с ы. Ал, әлгі қашан... әлгіде, өзіңіз құдалық деген тәрізді бірденені сездіргеніңізді айтам.

Х л е с т а к о в. Бұл тек... бір-ақ минутке, бір-ақ күнге бір ағамдікіне барам. Соныкіне барып, ертеңінде-ақ қайтам. Бай шал өзі.

Д у а н б а с ы. Тоқтата алмаймыз енді, аман-есен қайтуыңызға тілектеспіз.

Х л е с т а к о в. Әрине, мен дереу. Қош бол, сүйгенім... жоқ енді, тілім де жетпейді, қош түр, жаным! (*Марияның қолын сүйеді.*)

Д у а н б а с ы. Сізге жолға іштеңе керек емес пе, сіз ақшаға зәрумін дедіңіз бе, жаңылмасам?

Х л е с т а к о в. А, жоқ, керегі жоқ! (*Азырақ ойланып.*) Әйткенмен мүмкін.

Д у а н б а с ы. Қанша керек болар екен?

Х л е с т а к о в. Аана сіз екі жүз, жоқ екі жүз емес екен, сіздің қатаңызбен пайдаланғым келмейді, төрт жүз беріп едіңіз, тағы да сондай болса сегіз жүз болар еді.

Д у а н б а с ы. Қазір! (*Бумажнигінен ақша алып.*) Әдейі дегендей өңкей жаңа ақшаның дәл келуін қарашы.

Х л е с т а к о в. Я, десеңізші. (*Алып ақтарып қарайды.*) Бұл жақсы ырым. Жаңа ақша — жаңа ырыс деуші ме еді?

Д у а н б а с ы. Дәл айттыңыз.

Х л е с т а к о в. Қош, Антон Антонович! Сіздің қонақасыңызға қарыздармын! Шын жүрегіммен айтқанда: мені еш жерде мұндай күткен емес. Қош болыңыз, Анна Андреевна! Қош түр, Мария жаным!

Бәрі шығады.
Сахна сыртында.

Х л е с т а к о в т ы ң д а у ы с ы. Қош бол, жанымның періштесі, Мария Антоновна!

Д у а н б а с ы н ы ң д а у ы с ы. Бү қалай? Дүрегей арбамен жүргеніңіз бе?

Х л е с т а к о в т ы ң д а у ы с ы. Мен осылай үйренгенмін. Солқылдақ арбадан басым ауырады.

Ж ә м ш і к т і ң д а у ы с ы. Тыр-ыр...

Д у а н б а с ы н ы ң д а у ы с ы. Тым құрығанда астыңа бірдеңе, кілем-мілем де салу керек қой. Қалай, қалай, алдырайын ба?

Х л е с т а к о в т ы ң д а у ы с ы. Тәйір, не керек? Сонда да, кілем сала салсыншы.

Д у а н б а с ы н ы ң д а у ы с ы. Әй, Авдотья! Қоймаға барып: ең жақсы кілемнен әлгі бір көкжиек, персілік кілемді әкел, тезірек!

Жәмшіктің дауысы. Тыр-ыр...
Дуанбасының дауысы. Ал енді, қашан күт
дейсіз?
Хлестаковтың дауысы. Ертең, не арғы күн.
Осиптің дауысы. Е, мына кілем бе? Бері әкел,
былай сал! Енді мына жағына шөп тығында.
Жәмшіктің дауысы. Тыр-ыр...
Осиптің дауысы. Е, осы жағынан! Міне бір
жерге! Тағы да! Жақсы, жұмсақ болады! (*Кілемді қағып
қояды.*) Енді отырыңыз, мәртебелім!
Хлестаковтың дауысы. Қош, Ваше
превосходительство!
Әйелдердің дауысы. Қош, Иван Александрович.
Хлестаковтың дауысы. Қош болыңыз,
апажан!
Жәмшіктің дауысы. Шу, жануарлар! Шу,
жануарлар!

Қоңырау сылдыр қағады. Шымылдық түседі.

БЕСІНШІ ПЕРДЕ

Баяғы бөлме.

Бірінші көрініс

Дуанбасы, Анна Андреевна және Мария Антоновна.

Дуанбасы. Қалай, Анна Андреевна? Мұндай нәрсе ойыңа келіп пе еді? Неткен зор жүлде десейші! Кәне, шыныңды айтшы: сенің түсіңе де кірген жоқ шығар — әлдебір қарапайым дуанбасының қатыны, ту-у, сайтаның... Қандай жермен құда болдың!

Анна Андреевна. Тіпті олай емес; мен әлдеқашан білгем. Бұл саған ғана жат нәрсе, үйткені жөні түзу адамды өмірде көрген жоқсың.

Дуанбасы. Қой, шырағым, мен өзім де жөні түзу адаммын. Сонда да, қатын, екеуіміздің қандай қыран боп кеткенімізді сездің бе! Сайтанды немен қайда шапшып

кетті! Тоқтай қал, мен әлі өңшең арызқұмар, шағымқұмар немелерге әкесін қалай танытар екем. Уай, уай, кім бар анда? (Кварталшы кіреді.) А, сенбісің, Иван Карпович, шақыршы мұнда купецтер біткенді. Сұмырайлардың сыбағасын берейін! Арыз қылатын немелер ғой! Көрдің бе оңбаған жүйттердің тұқымдарын. Тоқта. Тоқта, шырақайлар! Орта құрсақ қылып қоюшы ем, енді мөлдегіңнен асырайын. Менің үстімнен шағым қылатын немелерді, алдымен оларғы арыз жазатын законшы немелерді тірке. Біліп қойсын: дуанбасыға құдайдың қандай мейірімі түскенін білдіңдер ме де, қызын күйеуге бергелі жатыр де, күйеуі қандай десейші, ондай кісі жаһанда да болған жоқ де, не қылам десе әмірі түгел, түгел жетеді де, түгел, түгел, түгел! Бөріне жарияла, білсін, түге. Сал айғайды, дайым жұртқа, соқ қоңырауды! Мереке болған соң болған сияқты болсын. (Кварталшы кетеді.) Міне, мұнда тұрамыз ба, жоқ, Питерде ме?

А н н а А н д р е в н а. Әрине, Петербургте. Қайтіп мұнда қаламыз.

Д у а н б а с ы. Питер болса, Питер болсын, бірақ мұнда да жаман болмас еді. Ал енді, дуанбасылықты ит жесін дейміз, Анна Андреевна, а?

А н н а А н д р е в н а. Әрине, дуанбасылық деген не ол!

Д у а н б а с ы. Сен қалай ойлайсың, Анна Андреевна, енді үлкен чинді қағып алуға болады-ау, өйткені ол министр атаулымен ашына-жай, патша сарайына да барғыш көрінеді, бір секіртіп жіберсе, күндердің күні генерал да боп кетерсің. Анна Андреевна, сен қалай ойлайсың: генералды қусыруға болар ма?

А н н а А н д р е в н а. Е, болмай! Әрине, болады.

Д у а н б а с ы. Уай, шіркін-ай. Генерал деген жақсы-ау! Иығыңа, былай, кавалерияны¹ тағып тастайсың. Анна Андреевна, қай кавалерия жақсы: қызылы ма, көгі ме?

А н н а А н д р е в н а. Әрине, көгі жақсы.

Д у а н б а с ы. Ә? Қара дәмесін! Қызылы да осал болмас. Сен неге генерал болғың келеді десейші? Неге десең, бір жаққа бара қалдың ба, шабарман, адъютант дегендер алдыңнан шабуылдап: “Ат, ат!” — деп кеткені. Онда,

¹Кавалерия — ұлықтардың тағатын белгісі.

станцияда бір адамға ат берілмейді: чиновник, капитан, дуанбасылардың қалш-қалш етіп, алдыңнан күтіп тұрғаны, сен оларға пішту деп те қарамайсың. Тамақты әлдебір губернатордікінде ішсең, ол арада дуанбасылар қақайып, тосып тұрсын солай! Eh-eh-eh! (*Ішек-сілесі қатқанша күледі.*) Міне, сайтанның қызықтыратыны со ғой!

А н н а А н д р е е в н а. Қалай айтқанмен, сен ылғи сондай жабайылықты ұнатасың. Сенің есінде босын, онда тұрмысты мүлде өзгерту керек, сенің таныстарың әлдебір сенімен бірге қоян аулайтын, ит қуар, судья, немесе Земляника тәрізділер болмайды; қайта кісімен өте нәзік жұғысатын графтар, өңшең қасқа мен жайсаң болады... тек, менің сенен қорқатын жерім: кейде сенің жақсылардың алдында өмірі айтылмайтын бір сөзді қойып қалатының бар.

Д у а н б а с ы. Несі бар? Сөзден зиян жоқ.

А н н а А н д р е е в н а. Рас, дуанбасы күнінде оқасы жоқ. Ал ондағы тұрмыс мүлде басқа ғой.

Д у а н б а с ы. Онда бір-екі тәтті балықтар бар дейді-ау: ряпушка, корюшка, жей бастасаң аузыңнан су ағады дейді.

А н н а А н д р е е в н а. Сенің есіл-дертіңнің бәрі балық! Мен үйімді астананың ең бас үйі қылғым келеді; бөлменің хош иісі сондай аңқып тұрса, мүлдем көз жұмбай кіре алмайтын болса екен деймін. (*Көзін жұмып, иіскейді.*) Ah, қандай жақсы!

Екінші көрініс

Бұлардың үстіне купецтер.

Д у а н б а с ы. А! Аман ба, сұңқарларым!

К у п е ц т е р (*бас uin*). Амандық тілейміз, әке!

Д у а н б а с ы. Е, көгершіндер, қалай, жақсы ма? Саудаларың күсет пе? А, немене, өңшең самауыршы, кездемеші, арыз қылдыңдар ма? Сырдаң сұғанақ, өңкей алаяқ, ысқаяқтар! Арыз керек пе? Е, көп алдыңдар ма! Жұлын-жұтқыншағың үзіліп, жаның тесілгір өңкей, абақтыға тығады деп ойладыңдар ма мені!..

А н н а А н д р е е в н а. Ah, жасаған-ай, аузыңнан қалай-қалай жаман сөздер шығады, Антоша!

Д у а н б а с ы (*кейін*). А, қойшы, сөз тындағандай боп тұр ма кісі! Білдіңдер ме, әлгі сендердің арыз қылатын төрең енді менің қызымды алғалы жатқанын? А! Қалай енді? Не айтасыңдар? Енді мен сендерді... Кәсіптерің халықты алдау... Қазынадан бөдірет алсаң, шірік кездеме салып, жүз мың сомын жеп қоясыңдар, артынан жиырма кез садақа ғып, ол үшін тағы сый сұрайсың? Білсе бәлем сендерге... Онымен қоймай, шіреніп қарнын шермитеді. Купец екен шіркін; жолай көрме; біз дворяндардан кем емеспіз,— дейді. Дворянин... Ө-т-т... түрің құрғыр? Дворянин ғылым үйренеді: мектепте оларға дүре сокса да, пайдалы нәрсені үйрен деп соғады. Ал сен ше? Көзіңді сұмдықпен, алдаумен ашасың. Байдың сені ұрғаны да, алдай алмайсың деп ұрады. Мұрнының боғы тыйылмай, “пысмылда”-ның иісін де білмей жатып, безбеннен жейсің: қарның жібіп, керіліп қалтаңды толтырасың, кеудеңе нан піседі? Көріп пе кісі, сірә, мұндайды! Күніне он алты самауыр шай ішкенге мардамсисың ба? Түкірдім сенің паңдығыңа!

К у п е ц т е р (*бас uin*). Айып бізде, Антон Антонович!

Д у а н б а с ы. Арызқойлар! Сен көпір салғанда, жүз сомға да тұрмайтын-ақ ағашыңа жиырма мың сом алғанда, саған жәрдем қылған кім еді? Теке сақал ит-ау, мен емес пе сондағы? Сібір айландырып жіберетін едім, не айтасың? Ә?

К у п е ц т е р д і ң б і р е у і. Құдайға жаздық, Антон Антонович. Сайтан азғырды. Тәуба қылдық, ендігәрі істемейік. Ашуыңызды тастаңыз.

Д у а н б а с ы. Ашуың таста! Міне енді құштың ба аяғымды. Неге десейші? Мен жеңдім, безбеннің басы әнтек саған ауғанда, сен мені батпаққа батырар едің де, тұрмастай қылып, үстімнен салдауыр үйер едің.

К у п е ц т е р (*аяғын құшып*). Сорлатпа енді, Антон Антонович!

Д у а н б а с ы. Сорлатпа енді! Айттың ба сорлатпаны, бұрын қайда қалдыңдар? Мен сендерді... (*Қолын сермейді.*) Ал, бірақ, құдай кешірсін! Болды енді! Жетті, мен кек сақтамаймын, тек енді аяқтарыңды аңдап бас! Қызымды әлдебір жай дворяninge бергелі жатпағанымды білдіңдер ғой... Сол кәдені білсеңдер ғой! Әлдебір балық-салық, немесе бір бас қант секілдімен құтыла қоям деп ойламаңдар, ал, барыңдар енді, жолдарың болсын! (*Купецтер кетеді.*)

Үшінші көрініс

Бұрынғылар, Аммос Федорович, Артемий Филиппович, артынан
Растаковский кіреді.

А м м о с Ф е д о р о в и ч (*есіктен кірер-кірместен*).
Жұрттың айтуы шын ба, Антон Антонович! Сізге ойда жоқ
бақ орнады дейді ғой.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ойда жоқ бағыңыз
құтты болсын. Мен естігенде жаным қуанып кетті! (*Анна
Андреевнаның қолын сүйеді.*) Анна Андреевна! (*Мария
Антоновнаның қолын сүйеді.*) Мария Антоновна!

Р а с т а к о в с к и й (*кірген жерден*). Қайырлы болсын,
Антон Антонович! Өзіңізге де, екі жасқа да құдай ұзақ өмір
беріп, үбірлі-шүбірлі қылсын, Анна Андреевна! (*Барып қолын
сүйеді.*) Мария Антоновна! (*Оған да барып, қолын сүйеді.*)

Төртінші көрініс

Бұрынғылар, Коробкин әйелімен және Люлюков.

К о р о б к и н. Қуаныш қайырлы болсын, Антон
Антонович! Анна Андреевна! (*Қолын сүйеді.*) Мария
Антоновна! (*Оның да қолын сүйеді.*)

К о р о б к и н н і ң ә й е л і. Жаңа бақытыңызды
бар жүрегіммен құттықтаймын. Анна Андреевна! (*Анна
Андреевнаның қолын сүйіп, содан кейін көпке қарап, қуанған
түрде таңдайын бір қағып қояды.*) Мария Антоновна! Құтты
болсын. (*Қолын сүйеді де, көпке қарап, таңдайын тағы бір
қағады.*)

Бесінші көрініс

Бәрі де бешпент, фрактар киген. Көп қонақтар кіріп, әуелі Анна
Андреевнаның қолын сүйіп: “Анна Андреевна!”, одан кейін Мария
Антоновнаның қолын сүйіп: “Мария Антоновна!” десіп жатады. Бұзып-
жарып Бобчинский мен Добчинский кіреді.

Б о б ч и н с к и й. Е, құтты болсын!

Д о б ч и н с к и й. Е, құтты болсын, Антон Антонович!

Б о б ч и н с к и й. Сәтіммен болсын!

Д о б ч и н с к и й. Анна Андреевна!

Б о б ч и н с к и й. Анна Андреевна! (*Екеуі қабат ұмтылып, маңдайларын соқтырып алады.*)

Д о б ч и н с к и й. Мария Антоновна! (*Барып, қолын сүйеді.*) Құтты болсын. Сіз үлкен бақытты боласыз, алтын киім киесіз, сорпаның да төресін ішесіз, өмірді қызықты өткізесіз.

Б о б ч и н с к и й (*сөзін бөліп*). Мария Антоновна, құтты болсын! Құдай тек неше түрлі байлық, алтын, мынадай-мынадай (*қолымен көрсетіп*) доп-домалақ ұл берсін, алақандарыңызға қондырып отырғанда, балаңыз: “Уа! Уа!..” — деп жылап жататын болсын.

Алтыншы көрініс

Бұлардың қолдарына жабысып жатқан тағы бір қонақтар, Лука Лукич әйелімен.

Л у к а Л у к и ч. Е, қайырлы болсын...

О н ы ң ә й е л і (*байынан озып, жүгіріп барып*). Қайырлы болсын, Анна Андреевна! (*Сүйіседі.*) Мен қандай қуанды десеніңші, маған кеп: Анна Андреевна қызын бергелі жатыр, деді. Аһ, жасаған-ай! — деп ойладым ішімнен, қуанамын сонша, күйеуіме айттым: Бері қара, Луканчик, дедім, міне Анна Андреевна қалай бақытты! — дедім. Ішімнен, аһ, құдайға шүкір дедім, оған айттым: қуанышым сыймай барады, Анна Андреевнаға өзім барып, қуанышына құтты болсын айтпасам, шыдай алатын емеспін дедім... Аһ, жасаған-ай! — дедім ішімнен: Анна Андреевна қызын жақсы күйеуге берсем деп тілеуші еді, міне құдайдың жазуы — дәл көңілдегісі бола қалды дедім. Сондай қуандым, сондай қуандым, тіпті сөйлеуге мұршам келсінші. Қуанғаннан жылай беріппін, тіпті кеңкілдеп кетіппін. Лука Лукич: неге кеңкілдейсің, Настенька?! — деді. Луканчик, дедім, өзім де білмеймін, көзім жасы көл-көсір боп аға береді, — дедім.

Д у а н б а с ы. Отырыңыздар, мырзалар! Әй, Мишка, көбірек орындықтар әкелші! (*Қонақтар отырады.*)

Жетінші көрініс

Бұрынғылар және частный пристав пен кварталшылар.

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Қайырлы болсын. Құтты мүбәрәк боп, өмір жастары ұзақ болсын.

Д у а н б а с ы. Рақымет, рақымет! Отырыңыздар, мырзалар! (*Қонақтар отырысады.*)

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Көне, тілеуіңіз болғыр, айтыңызшы, Антон Антонович, бұл қалай басталды: бастан-аяқ сөйлеңізші.

Д у а н б а с ы. Бастан-аяқ бір тамаша. Тура өз аузынан өтініш айтты.

А н н а А н д р е е в н а. Үлкен сыпайылықпен өте биязы ғып айтты. Бастан-аяқ тамаша сөйледі, айтқаны: мен, Анна Андреевна, сіздің қасиетіңізді құрметтегендіктен, дейді. Бір сондайлық әдемі, тәрбиелі, бекзада адам. Маған тура сіздің ерекше сипатыңызды құрметтегендіктен дейді, әйтпесе, өмір бір-ақ тиын, дейді.

М а р и я А н т о н о в н а. Аһ, мамажан! Оны маған айтып еді ғой.

А н н а А н д р е е в н а. Қой әрі, түк білмейсің, килікпе, сен кірісетін сөз емес! “Мен Анна Андреевна, қайран қалам”... Сондай сөзінен май тамызып... Сонымен мен: “біз енді үлкен құрметке жарар ма екеміз” дегенімде: тізесін бүгіп, отыра қап: “Анна Андреевна! Мені бақытсыз етпеңіз! Менің тілегімді беріңіз, әйтпесе, менің өлгенім” деді...

М а р и я А н т о н о в н а. Иә, әрине... Сен туралы да сөз болды, мен, әрине оны бекер демеймін.

Д у а н б а с ы. Тіпті шошытып, атылып өлемін деді-ау. Атыламын, атыламын! — деді.

Қ о н а қ т а р. Апыр-ай, ә!

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Анаң кара!

Л у к а Л у к и ч. Тап келтірген тағдыр бұйрығы ғой.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Тағдыр емес, шырағым, тағдыр болмаса да, еңбекпен туып отыр. (*Шетке.*) Бақ деген бұндай доңыздар аузына өзі кеп түседі!

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Мен, Антон Антонович, өнеугі сіз саудаласып жүрген төбетімді енді сізге сатармын.

Д у а н б а с ы. Жоқ, мен енді төбетке айнала алмаспын.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Оны алмасаңыз, онда басқа итке келісерміз?

К о р о б к и н н і ң ә й е л і. Аһ, Анна Андреевна, сіздің бақытыңызға мен біртүрлі қуанамын! Түсінер болсаңыз біртүрлі.

К о р о б к и н. Ал енді, қадірлі қонағымыздың өзі қайда деп білеміз? Мен бір іспен жүріп кетті деп есіттім бе.

Д у а н б а с ы. Иә, ол бір жұмыспен, бір күнге жүріп кетті.

А н н а А н д р е е в н а. Өзінің ағасынан рұқсат алам деп кетті.

Д у а н б а с ы. Рұқсат алады, бірақ ертең-ақ. *(Түшкіреді, жұрттың бәрі жаракімалдалан гу етеді.)* Тәңірі жарылғасын! Бірақ ертең-ақ қайтып келеді... *(Түшкіреді. Жұрт тегіс құттықтайды, әсіресе қатты естілетін үндер.)*

Ч а с т н ы й п р и с т а в. Сау болуыңызды тілеймін, ұлық марқабаттым!

Б о б ч и н с к и й. Мәңгі жасап, қаптаған қазына жиыңыз.

Д о б ч и н с к и й. Қырық жерде қырыққа жетсін!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Арамғат!

К о р о б к и н н і ң ә й е л і. Ома қап!

Д у а н б а с ы. Бек рақымет! Сіздерге де сол болсын.

А н н а А н д р е е в н а. Біз енді Петербургте тұрмақшымыз. А, бұнда, шынын айтсақ, ауасы тым жабыңқы ғой... Шынын айтсақ, тіпті жайсыз... Міне менің ерім, болса да онда генерал чинін алады.

Д у а н б а с ы. Иә, мырзалар, шынын айтқанда, менің генералдыққа зауқым бек соғады.

Л у к а Л у к и ч. Е, тәңір жеткізсе несі бар!

Р а с т а к о в с к и й. Бенденің бермесін тәңірісі береді.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Зор кеменің өрісі де зор.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Қызметіне қарай дәрежесі.

А м м о с Ф е д о р о в и ч *(шетке)*. Шынымен генерал боп құтырмасын де! Сибірға ер ерттегендей генералдық қандай жарасар екен бұған! Жоқ, шырақ, оның ауылы алыс болар! Бұнда сенен көрі сыпайылар болса да, генералдық әлі алыс жатыр ғой.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч *(шетке)*. Қара дәмесін, генералдыққа мойын созады, не дерің бар ма, болса болып та қалар. Жын қағып кетпесе, бұның пандығы

жеткілікті. *(Дуанбасыға.)* Антон Антонович, ол күнде бізді де ұмытпаңыз.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Бір кезі кеп, мысалы, бір істің душарлығы болса, көмегіңізден тастамаңыз!

К о р о б к и н. Келесі жылы баламды астанаға мемлекет игілігі үшін апармақ ем, рақым етіп, соған пана болыңыз, бишараға әкелік қылыңыз.

Д у а н б а с ы. Мен әзірмін, көмегім әзір.

А н н а А н д р е е в н а. Антоша, сен үнемі уәде бергішсің. Ең әуелі сенің оны ойлайтын уақытың болмайды. Және өзіңді уәдемен шырмап не қыласың, о несі екен!

Д у а н б а с ы. Неге, жаным-ау, кейде болар.

А н н а А н д р е е в н а. Әрине, болады. Бірақ сонда әлдеқандай уақ-түйекке көмек етуші ме едің...

К о р о б к и н н і ң ә й е л і. Бізді не деп сыбағанын есіттіңіздер ме?

Қ о н а қ т а р. Несі бар, бұл баяғыдан сондай: қолы жетсе, құдайын ұмытады...

Сегізінші көрініс

Бұлардың үстіне почтмейстер, қолында ашулы хаты бар, ентігіп кіріп келеді.

П о ч м е й с т е р. Тамаша, жұмыс, мырзалар! Ревизор деп жүрген төреміз ревизор емес боп шықты.

Б ә р і д е. Қалай ревизор емес?

П о ч м е й с т е р. Тіпті ревизор емес. Мен мұны хаттан білдім.

Д у а н б а с ы. Немене сіз? Немене? Қай хаттан...

П о ч м е й с т е р. Соның дәл өзінің хатынан. Почтаға маған хатты алып келмесін бе, адресіне қарап жіберсем: Почтаamt көшесіне депті. Зәрем зәр түбіне кетті. Ә, дедім ішімнен, почта жөнінен бір пәле тапқан екен де, ұлыққа білдірген екен дедім. Алдым да, ашып жібердім.

Д у а н б а с ы. Сіз қайтіп, бұ неткеніңіз?..

П о ч м е й с т е р. Өзім де білмеймін, жойдаусыз бір күштің итергені. Шабарманды шаптырып алып, дереу үкілі почтамен жөнелтейін деп бір окталып ем — өмірі көрмеген бір әуестік жеңіп болмағаны. Тіпті мұршам, мұршам жоқ. Қызықтырып сүйреп барады. Бір құлағыма біреу кеп:

өй, ашсаң мүрдем кетесің! — деп тұрса, екінші құлағыма сайтандай: аш, аш, аш! — деп қақылдап қалғаны. Сүргішін басып қап ем — тамыр-тамырым от боп кетті, ашып жіберіп ем, аяздай, құдай біледі, аяздай қысты, қолым қалшылдап, көзіме түк көрінбей кетті.

Д у а н б а с ы. Сіз, солай зор ірі мәртебелі ұлықтың хатын қалай аштыңыз?

П о ч м е й с т е р. Пәлесі сол оның: зор мәртебелі де, ірі ұлық та емес!

Д у а н б а с ы. Ал, енді кім сізше?

П о ч м е й с т е р. Әрі-сәрі, сайтан біледі, кім екенін.

Д у а н б а с ы (*шамданып*). Қалай әрі-сәрі? Қалай сіз әрі-сәрі дейсіз, әрі сайтан біледі деп? Мен сізді абақтыға...

П о ч м е й с т е р. Кім? Сіз бе?

Д у а н б а с ы. Иә, мен.

П о ч м е й с т е р. Қолыңыз шолақтық қылар.

Д у а н б а с ы. Ол менің қызымды алғалы жатқанын білесіз бе, мен өзім де үлкен бекзада боламын, мен сізді тура Сібірге айдаймын?

П о ч м е й с т е р. Ай, Антон Антонович-ай! Сібір не, Сібір алыс қой. Онан да мен сіздерге хатты оқып берейін. Мырзалар! Оқуға рұқсат етесіздер ме?

Б ә р і. Оқыңыз, оқыңыз!

П о ч м е й с т е р (*оқиды*). “Достым, Тряпичкин, саған істеп жатқан кереметімді білдіруге асығамын. Жолда жаяу әскер капитаны ақшамды сыпырып ұтып алып, трактирші абақтыға отырғызбақшы да болып еді, бір құдайдың дес берісі, менің петербургтік киіміме қарай, бүкіл қала мені генерал-губернатор екен деп қалыпты. Сонымен, қазір дуанбасының үйінде жатырмын. Қызы мен қатынын мұралдап айналдырудамын, жалғыз-ақ қайсысынан бастарымды білмей тұрмын: әуелі шешесінен бастармын деп ойлаймын, өйткені не айтсаң да даяр болатын түрі бар. Сенің есінде бар ма, екеуміздің мұқтаждық шегіп, жоқтан өзгені тамақ қылатынымызды, бір күні ағылшын королінің есебіне деп текке жеген самсамыз тақырыпты, әлгі бір жаман наншының менің жағамнан сүйрегені де есінде ғой. Енді жұмыстың түрі өзгеге айналды. Қанша тілесем де барлық жұрт маған ақшаны қарызға береді. Неше алуан өрескел жандар бар. Сен күлкіден жарылып өлер едің. Сенің оны-мұны жазатының бар еді, сен бұларды өзіңнің әдебиетіңе кіргіз. Істің басы: “Дуанбасы — көк шолақ аттай ақымақ...””

Д у а н б а с ы. Қой! Мұндай сөз жоқ онда.
П о ч м е й с т е р (*хатты көрсетін*). Міне, өзіңіз оқып көріңіз!

Д у а н б а с ы (*оқиды*). Көк шолақ аттай. Қой, болмайтын іс, мұны өзіңіз қойдыңыз.

П о ч м е й с т е р. Мен қалай жазам?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Оқыңыз!

Л у к а Л у к и ч. Оқыңыз!

П о ч м е й с т е р (*тағы оқиды*). “Дуанбасы — көк шолақ аттай ақымақ...”

Д у а н б а с ы. О, құдай ұрсын! Тағы оқуын! Онсыз да жетпегендей-ақ.

П о ч м е й с т е р (*оқи бастап*). Ыһым... ыһым... ыһым... “Шолақ аттай. Почтмейстер де қайырымды кісі...” (*Оқымай тастап кетеді.*) Бұл арада ол мен туралы да әдепсіз сөйлепті.

Д у а н б а с ы. Жоқ, оқыңыз!

П о ч м е й с т е р. Керегі не соның?

Д у а н б а с ы. Жоқ, болмайды, құдай ұрсын, оқыған соң түгел оқу керек! Бәрін оқыңыз!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Бере тұрыңыз, мен оқимын! (*Көзәйнегін киіп оқиды.*) “Почтмейстер аумаған департаменттің қора күзетшісі Михеев; бұ да бір соғылған болса керек, арақты ішуі жаман”.

П о ч м е й с т е р (*жұртқа қарап*). Әй, бір сойып салатын оңбаған бала екен: не айтарсың!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч (*оқиды*). “Игілік орындарының бас...ба...ба...” (*Тұтығып қалады.*)

К о р о б к и н. Е, неге тоқтадыңыз?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Жауыз (*көмескілеу*), әйткенмен антұрған екені көрініп тұр.

К о р о б к и н. Маған беріңізші! Менің көзім кішкене қырағылау шығар деп ойлаймын. (*Хатты алмақшы.*)

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч (*хатты бермей*). Жоқ, бұ жерін тастап кетсе де болады, ар жағы анық екен.

К о р о б к и н. Бере тұрыңызшы, мен білем ғой.

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Оқуын өзім де оқимын, рас, кейінгі жағының бәрі анық екен.

П о ч м е й с т е р. Жоқ, бәрін оқыңыз! Бас жағы түгел оқылды ғой.

Б ә р і. Беріңіз, Артемий Филиппович! Хатты беріңіз. (*Коробкинге.*) Сіз оқыңыз.

Артеми́й Филиппович. Қазір. *(Хатты береді.)* Міне, алыңыз... *(Хатты алақанымен жабады.)* Міне, міне жерден оқыңыз. *(Бәрі анталайды.)*

Почтмейстер. Оқыңыз! Оқыңыз! Жоқ, бәрін оқыңыз.

Коробкин *(оқиды)*. “Игілік орындарының бастығы Земляника: нағыз тақия киген шошқа”.

Артеми́й Филиппович *(жұртқа)*. Түк тапқыш емес! Тақия киген шошқа! Тақия киген шошқа болушы ма еді?

Коробкин *(тағы оқиды)*. “Мектеп басқарушысы сарымсақ сасып кетіпті”.

Лука Лукич *(жұртқа)*. Құдай біледі, өмірі ауызға сарымсақ салған жан емен.

Аммос Федорович *(теріс қаран)*. Е, құдай, мұныға да шүкір, әйтеуір мен туралы жоқ екен.

Коробкин *(оқиды)*. “Судья...”

Аммос Федорович. Мәс-саған!.. *(Дауыстан.)* Мырзалар, мұның өзі тым ұзын хат көрінеді және жоқтан өзгені оқудың да қажеті жоқ-ау деймін.

Лука Лукич. Жоқ!

Артеми́й Филиппович. Жоқ, енді оқыңыз біржола!

Коробкин *(тағы оқиды)*. “Судья Ляпкин-Тяпкин барып тұрған моветон¹...” *(Тоқталады.)* Француз сөзі болу керек.

Аммос Федорович. Чорт біледі не екенін! Сұмырай деген сөз болса да бір сәрі, әлде одан да сорақы бірдеме болмаса.

Коробкин *(тағы оқиды)*. “Дегенмен, мейірман дос, ақкөңіл халық көрінеді. Қош бол, досым Тряпичкин. Мен де саған ұсап әдебиетпен айналыс қылғым келеді. Бос жүрістен кісінің іші пысатын, ақыры жаныңа азық іздейтін көрінесің: сонда әлдебір зор нәрсені алданыш қылу керек сықылды. Маған жазсаң: Саратов губерниясы, Подкатиловка деревнясына жазарсың. *(Хатты аударып, адресін оқиды.)* Туысы ардақты Иван Васильевич Тряпичкинге, Санкт-Петербург, Почтамт көшесі, тоқсан жетінші номерлі үйде қораға кіргенде оң қолда, үшінші қатарда”.

¹ Үлгілі тәрбие көрмеген, көргенсіз мағынасында.

Әйелдердің біреуі. Не деген репирманд² оқыс жұмыс!

Дуанбасы. Міне, сойған деген осы да! Өлтірді, өлтірді, ондырмай өлтірді! Көзім түк көрмейді. Айналам бет-ауыз емес, өңкей шошқаның тұмсығы; одан басқа түк жоқ... Қайтару керек оны! *(Қолын сермейді.)*

Почтмейстер. Қайтару қайда! Мен қара бастырғандай, ең жақсы үш ат жеккізіп беріп ем, сайтан ғой, жолына жарлықты да бір күн бұрын бергізіп ем.

Коробкиннің әйелі. Ойбай-ай, ойпырмай-ай, маскара, маскара!

Аммос Федорович. Бірақ, мырзалар! Құдай ұрып, ол менен қарызға үш жүз сом әкетті-ау.

Артемий Филиппович. Менен де үш жүз сом алды.

Почтмейстер *(күрсінеді)*. Ох, менен де үш жүз сом алды.

Бобчинский. Петр Ивановичпен екеумізден, алпыс бес сом қағаз ақша алып еді-с. Я-с.

Аммос Федорович *(аң-таң болып, қолын жайып)*. Бұл қалай, мырзалар? Япырмай, сонымен нағып қара басты бізді?

Дуанбасы *(өзін-өзі жұдырықтап)*. Мен ше? Жоқ, қалай мен кәрі ақымақ! Мен қалай алдандым!.. Есуас, ақылдан айрылғаның ғой.. Отыз жыл қызмет қылғанда бір купец, не бір подрядчик алдап көрген жоқ еді, залымның зұлымын алдаушы ем; бүкіл дүниені теріс айналдырар талай ала аяқты қақпанға түсіріп едім; үш губернаторды алдап ұрдым... губернатор не! *(Қолын сілтейді.)*

Анна Андреевна. Олай емес шығар, Антоша, ол біздің Мариямен сөз байласты ғой...

Дуанбасы *(ызаланып)*. Байласты! Қатқанының шекесі, мәс-саған байласты! Сөз байласты деп ыза қылғаны несі... *(Долданып.)* Бері қараңдар мұнда, бүкіл дүние, бүкіл насырани қауымы, көріңдер, дуанбасының ит болғанын көріңдер! Ақымақ, ақымақ деңдер кәрі итті! *(Өзіне-өзі жұдырығын кезенеді.)* Ой, жуан тұмсық ит! Қайдағы бір сімілтір шірік немені зор кісі деп білдің-ау! Міне, енді, ол жол бойы ішек-сілесі қатып қоңыраулатып барады!

² Істің қолайсыз жағдайға бет алуы.

Жердің жүзіне жаяды, күлкі болғаның бір сәрі ғой, қағаз шимайлағыш қу қаламдастар естісе, сені күлдіргі кітап қып шығарады ғой. Міне, сонысы ғой бататын, сенің абыройыңа да, атағыңа да пыс-қырмайды, ол иттер аяуды біле ме, тегісінен қол шапалақтап, қаңқу ғып кетеді... Атаңның басына күлесіңдер ме? Өзіңе-өзің күлесің!..Еһ, шіркіндер!.. *(Долданып, еденді тебеді.)* Ай, бәлем, қу қаламдар-ай! Антұрған, азат ойшы, шимайшылар-ай. Өңкей жынның тұқымы! Бірінді біріңе қосақтап, насыбайдай үгіп, күл ғып ұшырар ма еді! Інге тығып жіберер ме еді!.. *(Жұмырығын түйіп, өкшесімен жер тебінеді. Біраз тым-тырыстан кейін.)* Әлі күнге есімді жия алғаным жоқ. Құдай аларда, алдыменен ақылды алады ғой. Сол бәдіктің ревизорға келетін қай жері бар еді? Түгі жоқ еді. Мына шынашақтай да ұқсас жері жоқ еді! Жалма-жан ревизор! Ревизор! деп, бәрің де шулай қалдың. Ең бастап ревизорды шығарған қайсың, айтыңдаршы?

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч *(алақанын жайып).* Нағып бұлай болғанын өлтірсең де білмеймін, дәл бір тұман басып тұрғандай, сайтан иектегендей болды.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Шығарған кім болушы еді, міне, мына екі сабаз! *(Бобчинский мен Добчинскийді көрсетеді.)*

Б о б ч и н с к и й. Бұйырмасын, мен емес. Мен тіпті ойлағаным да жоқ...

Д о б ч и н с к и й. Мен, түк, тіпті түк...

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Әрине, сендерсіңдер!

Л у к а Л у к и ч. Трактирден жүгіріп келдіңдер де, құтырған кісіше: “Келді, келді. Ақша да төлемейді...” Тауыпсыңдар қырғиды!

Д у а н б а с ы. Дәл сендер — қаланың өсекшілері, антұрған суайттар!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ревизорың да, сөзің де құрсын, құрып кеткірлер.

Д у а н б а с ы. Қаланы бастан-аяқ жортып, жұртты ылғи дүрліктіріп, қуарған сусылдақтар, тасығандарың өсек қана, жынды көкектер.

А м м о с Ф е д о р о в и ч. Антұрған күйелі көсеулер!

Л у к а Л у к и ч. Қалпақсыңдар!

А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Тоғышар сұмдар!

Бәрі екеуіне ұмтылады.

Б о б ч и н с к и й. Құдай ақына, мен емес, Петр Иванович еді.

Д о б ч и н с к и й. Е, жоқ, Петр Иванович, алдымен сіз ғой неткен...

Б о б ч и н с к и й. Жоқ боса, жоқ, алдымен сіз болатынсыз.

Соңғы көрініс

Бұрынғылар және жандарм.

Ж а н д а р м. Арнаулы әмірмен Петербургтен келген төре сізді дереу келсін деп бұйрық етті. Өзі гостиницаға түсті.

Осы сөз барлығына жай түскендей әсер етеді; танданған үн әйелдердің кеудесінен бір-ақ шығады, барлық топ күйлерін бір сәтте өзгертіп, тегіс тастай қатып, сілейіп тұрып қалады.

МЫЛҚАУ САХНА

Дуанбасы тап ортада дінгектей қақайып, екі қолын екі жаққа созып, басын шалқайтып тұр. Оң жағында қызы мен әйелі бұған қарай ұмтылғандай күйде; олардың артында почтмейстер жалпы халыққа қарап тұрған сұрау белгісі сияқты; одан әрі Лука Лукич бейкүна адамдай боп мөңгіріп қалған, ар жақ сахнаның дәл шетінде үш қонақ әйел бір-біріне сүйеніп, дуанбасының үй ішіне табалай қараған жүзбен тұр. Дуанбасының сол жағында басын бір жағына қыңырайтып, әлде бір тың тындағандай боп Земляника тұр; оған таяу екі қолын екі жаққа тарбайтып, жерге отыра жаздап, ернін ысқыратын кісіше, немесе “мәссаған” дейтін кісіше бұзып тұрған судья, оған таяу көзін сығырайтып, жұртқа қарап дуанбасыны мысқылдап тұрған Коробкин; оған таяу ең шетте, қолдарымен біріне-бірі ұмтылып, ауыздарын аңқайтып, көздері адырайып тұрған Добчинский, Бобчинский. Өзге қонақтар тек қаққан қазықша қақайып қалған. Осындай аңтарылған күйде бәрі де бір жарым минуттай тұрады.

ШЫМЫЛДЫҚ жабылады

БУЛЬКА

Менің бір бульдог* итім болды. Аты Булька еді. Түсі біртегіс қап-қара болатын. Жалғыз-ақ, алдыңғы екі аяғының ұшы кішкене ақ бақайлау еді.

Бульдог атаулының иегі ұзын келеді де, төменгі тістері сойдиып, ілгері шығып тұрады ғой. Ал, Булька тіпті аузын жауып тұрғанда да төменгі тістері мен жоғарғы тісінің арасына саусақ сыйғандай алшақ болатын. Өзінің бет-аузы жалпақ, көзі үлкен де және қап-қара боп жарқылдап тұратын. Азу тістері әппақ боп сыртына шығып тұрады. Түсі зәңгілердей¹ еді. Булька кісі қаппайтын, жуас еді. Бірақ тіпті мықты болатын. Тістесе қатып қалады. Бір нәрсеге ауыз салып, жағын айқастырып алса айырылу жоқ. Кенедей жабысып, салбырайды да тұрады. Әсте айырып ала алмайсың.

Мұны бір жолы аюға жібергенімізде, құлағынан алды да сүліктей қадалып, асылып тұрып алды. Аю мұны алдыңғы аяғымен ұрып та көрді, бауырына да қысты, лақтырып та байқады. Бірақ құтыла алмады. Сонан соң аю басымен жер тіреп жата кетті. Бульканы жерге жаныштамақшы еді. Булька сонда да болмады. Ақыры мұны үстіне суық су құйып зорға айырып алдық.

Өзін күшігінен асырап, өсіріп ем. Кавказға жүрерімде үйде қалдырып кетпек боп, бір жерге қаматтым да, бұған білінбей кеттім. Сонымен алғашқы бекетте ат ауыстырып жегіп, енді жүрейін деп жатсам, арттағы жолдың үстінде бір нәрсе домаланып, қап-қара боп, жылтылдап, ағызып келеді екен. Қарасам, жез қарғысы бар Булька. Бекетке аққан күйінде келді де, өзіме жетіп, қолымды жалап алып, арбаның астындағы көлеңкеге құлай кетті. Тілі алақандай болып, салақтап кетіпті. Біресе аузының ішіне тартып ап, сілекейін жұтады да, біресе қайта салақтатады. Қабынып кеткен екен. Демін де ала алмады. Екі бүйірі аттай тулайды. Жата қалып, аунап түсе беріп, құйрығымен жер сабайды.

* Бульдог деген иттердің тұмсық көркі жаман, ұсқынсыз келеді. Бірақ жағы мықты, тістеген жерінде қатып қалатын бір мықты тұқым.

Артынан білсем: мен кетісімен терезені сындырып шығып, ізіммен салған екен. Тұнып тұрған ыстықта жиырма шақырым жер жүгіріпті.

Булька мен қабан

Кавказда бір күні қабан аулай шықтық. Булька қасымда еді. Бір арадан тазы иттер қабанды қуып жөнелгенде, Булька да сондарынан салып, ағаш арасына кіріп кетті. Ноябрьдің іші еді. Бұл кезде шошқаның қабаны да, мегежіні де семіз келеді.

Кавказдың сол қабан жүретін тоғайларында тәтті жеміс, дәмді дән көп. Жабайы жүзім, алма, нәк, жидек, итмұрын, қарағай ұрығы, емен дәні сияқтының бәрі де шошқаның жемі. Осылар пісіп алып, енді біраз аяздаған кезде қабандар өлердей жейді де, майланып алады.

Семіруі асқан қабан ит қуған уақытта ұзап та қаша алмайды. Бірер сағат қуған соң, жыныстың ішіне кіріп алады да, тұрып қалады. Аңшылар осы араға ұмтылысып кеп, ат-қылай бастайды. Иттердің үрісіне қарай қабанның тоқтаған, тоқтамағанын біліп отырасың. Қашып келе жатқан ит біреу ұрғандай боп, қаңсылып үреді. Ал, тоқтаған қабанға жай кісіге үргендей қып, кейде ұли үреді.

Мына жолы мен ағаш ішімен көп жүгірсем де, қабанға көлденеңнен киліге алмадым. Ақырында иттердің үруі өзгерді. Тазылар ұлып үре бастады. Солай жүгірдім. Бір кезде қабанға жақындаппын. Жыныстың ішінен сатыр да естілді. Иттер мен қабан алысып жатыр. Ит үндеріне қарағанда қабанды талап жүрген сияқты емес, құр қамап жүр. Бір кезде бір нәрсе сыбдырлағанға артыма қарасам, Булька екен. Бұл тазыларға ілесе алмай, ағаш ішінде адасып қап, енді үндерін естіп, мен сияктанып асығып келеді екен. Бір алаңды басып, қалың шөптің ішімен ағызып бара жатыр екен. Мен оның қарайған басы мен әппақ тістерін ғана көріп қалдым. Тілін тістеп алыпты. Дауыстап ем қарамады. Қасымнан айналып өтіп, жыныстың ішіне батып кетті. Мұның соңынан мен де салдым. Бірақ ілгері басқан сайын жыныстың іші қиындай берді. Бұтақтар бөркімді түсіре берді, бетке сабайды. Тікен атаулы киіміме ілініп қалды. Ит даусы жақын-ақ, бірақ әлі ештеңені көргенім жоқ.

Сол шақта иттер өршеленіп үре бастады. Бір нәрсе сынған сияктанып, қабан күрсілдеп қырылдай бастады. Мен ендігі Булька жетті де, ұстасып жатыр деп ойладым. Жыныстың ішімен барымды салып соларға қарай жүгіріп келе жатыр ем,

калың жыныстың дәл ортасында тұрған ала тазыны көрдім. Бір орыннан қозғалмай, үріп те, ұлып та тұр екен. Содан үш қадамдай жерде бір нәрсе қарауытып, бүлініп жүр.

Жақындай түскенімде қабанды да көрдім және сол сәтте Бульканың қаңқ еткенін естідім. Қабан қорс етіп, тазыға тап беріп еді, тазы құйрығын қысып ап атқып түсті. Маған қабанның бүйірі мен басы көріне берді. Бүйірін нысанаға ала беріп атып қалдым. Көрдім, оқ тиді. Қабан қорс етіп, маңайын сатырлатып, менен қашып, жыныс ішімен жөней берді. Иттер қаңсылап үріп соңына түсті. Арттарынан жыныс ішімен мен де салдым. Сүйткенше болмады дәл аяғымның астында бір нәрсенің үнін де есіттім, өңін де көрдім. Қарасам, Булька. Бүйірінен түсіп, қаңсылап жатыр. Астының бәрі қан. Итім өлді ғой дедім, бірақ оған айналуға болмады, ілгері ұмтылдым. Қабанға тағы жеттім. Иттер артынан жұлып жүр екен. Айналып анасына бір, мынасына бір ұмтылады. Мені көрген жерде, тура маған қарай салды. Екінші рет аттым. Бұл жолы тіпті жақыннан атып ем, үстіндегі қолының күйгеніне шейін көрдім. Қабан қырылдап, сандалақтап, тұрып барып, жерге дөңбектей боп күрс ете түсті.

Қасына жеткенімше өліп те қалыпты. Жалғыз-ақ денесінің әр жері тартылып, дірілдей түсіп жатыр екен. Иттердің жота жүні үрпиіп апты. Шабынан, аяғынан жұлмаласып жатыр. Кейбір иттер жарасынан аққан қанды жалайды.

Сол арада Булька есіме түсіп, соған қарай жүрдім. Итім ыңыранып өзіме қарай сүйретілді. Қасына кеп отырып, жарасын көрдім. Қарнын жарып жіберіпті. Қу жапырақтың үстінде ішегі шұбатылып жатыр. Жолдастарым келген соң Бульканың ішегін ішіне тығып, қарнын тігіп қойдық. Етін тесіп, қарнын тігіп жатқанда Булька ылғи менің қолымды жалап жатты.

Қабанды аттың құйрығына байлап ап, Бульканы аттың үстіне салып, үйге алып келдік. Содан Булька алты жұмадай ауырды да, ақыры жазылып шықты.

Мильтон мен Булька

Қырғауыл аулауға мен тағы бір аушы ит тауып алдым. Мұның аты Мильтон. Түсі теңбіл сұр, өзі биік, сүйекті ит болатын. Ұрты, қабағы салбыраған, аса мықты да, есті ит еді. Булька екеуі тату. Тегі, Булькаға ешбір ит

соқтықпайтын. Езуін азырақ ыржитып, тісін көрсетсе болды, иттер құйрығын қысып ап тайқып кетеді. Бір күні Мильтонды ертіп қырғауылға шықтым. Тоғай ішінде келе жатыр ек, бір кезде артымыздан Булька жетіп кепті. Қайта қуып жіберейін деп ем, болмады. Үйге апарып тастайын десем, алыс. Сонымен бөгет болмас дедім де, ілгері жүрдім. Бірақ шөп арасында отырған бір қырғауылды Мильтон енді сезіп, жаңа жүре бастап еді, Булька шауып барып алдынан түсіп ап, әрлі-берлі далақтай бастады. Мақсаты қырғауылды Мильтоннан бұрын ұшыру. Шөп арасынан бір дыбысты құлағы шалды ма дейім, секіріп, шыр айналды. Бірақ өзі иісшіл емес. Ізді өздігімен таба алмайды. Содан Мильтонға қарап алады да, бұл жүрген бетіне қарай ағыза жөнеледі. Мильтон ізге түсті болды, бұл барады да алдына түседі. Шақырып алып ұрсам да болмады. Мильтонды бөгеп қойды. Сонымен “енді құс аулатпас” деп, үйге қайтпақ болып ем, Мильтон мұны алдаудың есебін менен артық тапқаны. Ендігі іс былай болды: Булька жүгіріп кеп алдына түскенде, Мильтон ізді тастай береді де, басқа жаққа жалт беріп, өтірік бірдемені тіміскіген бола қояды. Булька солай ағып кеткен уақытта Мильтон маған қарап құйрығын бұлғандатып ап, әуелгі ізіне түседі. Булька тағы жетіп келсе, Мильтон әдейі шетке қарай бір он шақты қадам басып, Бульканы алдап тастап, өзі тағы мені ертіп ізбен кетеді. Сөйтіп күн ұзын Бульканы алдап, бөгет жасатпай қойды.

Булька мен қасқыр

Мен Кавказдан кетер кезге шейін бұл жақтың соғысы басылған жоқ еді. Түнде әскерсіз жүру қауіп болатын.

Таң атысымен ерте жүремін деп, түнде ұйықтағам да жоқ.

Мені шығарып сала келген бір жолдасым екеуміз түн бойы станицаның¹ көшесінде, менің пәтерімнің алдында отырдық. Түн біраз тұмантқан, айлы түн еді. Айдың өзі көрінбесе де, түн аса жарық, тіпті қағаз оқуға да болғандай.

Түн ортасы боп қалып еді. Бір мезгілде көшенің арғы бетіндегі бір қорада торай² шыңғырды. Біреуміз: “Мынау торайды қасқыр талап жатыр ғой?”— дедік.

¹ Казак-орыс поселкасын станица дейтін.

² Т о р а й — шошқаның күшігі.

Мен жүгіріп үйге кіріп, октаулы тұрған мылтығымды ала сала тысқа шықтым. Жаңағы торай шыңғырған қораның қақпасының алдына жиылғандар маған айғайлап: “Мұнда кел!” деді. Мильтон мені аңға барады деп ойласа керек, ере жүгірді. Ал, Булька шолақ құлағын едірейтіп ап, әрлі-берлі ұмтылып жүр. “Кімге жабысайын?” деп сұрау салып жүрген сияқты. Мен шарбаққа қарай жүргенімде қораның ар жағынан тура маған қарай бір нәрсе салып келеді екен. Байқасам, нағыз қасқыр. Шарбаққа жетіп келді де, үстіне атып шықты. Мен шегіне беріп, мылтығымды әзірлеп алдым. Сонымен қасқыр мен жаққа түсе қалғанда, нысанаға алып, қақ қасында тұрып басып қалып ем, мылтығым “шырт” етті де от алмады. Қасқыр бөгелместен, көшені көлденеңдей кесіп, жөнеліп берді. Мильтон мен Булька қуа жөнелді. Қасқырға Мильтон жетіп те қап еді, бірақ ауыз салуға бата алмады. Ал, аяғы шолақ Булька қанша тырбаңдағанмен ілесе алмады. Біз де қасқырдың соңынан барды сала жүгірдік. Бірақ аздан соң қасқыр да, иттер де көрінбей кетті. Жалғыз-ақ станицаның шетінде бұрышта бір арық бар еді. Сол жерде иттер қасқырмен айналысып, қаңсылап шулап жатыр. Тұманды түн ішінде сол арадан шаң көрінеді. Біз арыққа жеткенде, қасқыр кетіп қапты.

Екі ит құйрықтарын көтеріп, ызаланып келеді. Булька ызаланып кеп, мені басымен сүзе берді. Бір нәрсені айтайын десе де айта алмай тұр.

Иттерді сипалап қарап ек, Бульканың басынан бір кішкене жара таптық. Арықтың тұсында қасқырға жеткен тәрізді. Бірақ ауыз салғанша қасқыр мұны тісімен сызып, қашып кеткен сияқты. Жарасы қауіпсіз, кішкене екен.

Біз орнымызға қайтып кеп, болған жайды әңгіме ғып отырдық. Мен мылтығымның от алмауына өкініп, от алса қасқыр сол орнында қалар еді-ау деп отырдым.

Жолдасым қасқырдың қораға кіргеніне таң еді. Бір кәрі казак-орыс: “Ол келген қасқыр емес, сиқыршы. Мылтықты да сол сиқырлады. Таңқалатын дөнеңе жоқ”, — деді. Осылай сөйлесіп отыр ек, бір мезгілде иттер тағы ұмтылды. Қарасақ, көшенің ортасында бағанағы қасқыр тағы келеді. Бірақ бұл жолы біздің дауысымыздан шошып тез жөнелді, иттер ілесе алмай қалды.

Кәрі казак-орыс бағанағы сиқыршы дегенін енді даусыз деп алды. Мен бір қуылған қасқырдың адам бар жерге сол арада тағы келгенін естіген де, көрген де жоқ едім. Құтырған қасқыр болмаса игі еді дей бастадым.

Сақтық үшін Бульканың жарасына мылтықтың дәрісін салдым да, от қойып жібердім. Дәрі бұрқ етіп жанып,

жараның бетін күйдіріп қойды. Қанына тарамай тұрып, қасқырдың сілекейі күйіп кетсін деп едім. Егер сілекейі иттің қанына ілініп, бойына тарап кетсе, онда бұны жазып алуға болмайтынын білуші ем.

Бульканың Пятигорскідегі уақиғасы

Станицадан Ресейге тура қайтқам жоқ. Әуелі Пятигорскіге барып, сонда екі ай тұрдым. Мильтонды бір аңшы казак-орысқа сыйлап, Бульканы өзіммен бірге Пятигорскіге әкеттім.

Пятигорский деп қала “Бестау” деген тауда тұрғандықтан аталады. Бұл тауда күкірті бар ыстық су ағып жатады. Ыстықтығы қайнаған судай. Таудың осы су шығатын жерінде ылғи самауырдың буындай бу шығып тұрады. Қаланың тұрған жері тамаша. Жоғарыдан ыстық сулар ақса, төменде Подкумоктың өзені сарқырап жатады. Тауды басқан тоғай. Айнала егіндік. Ал алыста Кавказдың үлкен таулары көрінеді. Олардың қары ерімейді. Үнемі әппақ қанттай боп жатады. Бір үлкен биігі Эльбрус. Ол ашық күндерде бір бас қант сияқтанып айналаның бәріне көрініп тұрады. Ыстық сулы арасанға жұрт емделуге келеді. Әр бұлақтың басында жеңіл үйлер, қоршаулар салынған. Айналасы бақша, көп тараулы жол болады. Таңертен музыка ойнап тұрады. Халық суды ішіп, кейде шомылып сейіл құрады. Қаланың өзі таудың басында да, бір кішкене шашырандысы етекте. Мен осы етектегі кішкене үйде тұрдым. Үй қораның ішінде. Терезе алды бақша. Бұл бақшада қора иесінің аралары бар. Бірақ ара тұратын жері Ресейдегі сияқты емес, дөңгелек тоқыма үйшік. Арасы мазасыз емес, сондықтан күнде таңертең Булька екеуміз бақшада, осы араның үйшіктерінің ортасында отырамыз.

Булька үйшіктердің жанына барып, араларға танданып, сыртынан иіскеп, гүжілдеп жатқан әндерін тыңдап та қояды. Бірақ араларды үркітпей еппен ақырын жүргендіктен, бұған аралар тимейді.

Бір күні суға түсіп қайттым да, бақша ішінде кофе ішіп отырдым. Булька құлағын қасимын деп, мойнындағы қарғысын сылдырлата берді. Мұнысы араларға жайсыз тиген соң, мен қарғысын алып қойдым. Осымен отырғанда бір кезде таудан, қала жақтан бір өзгеше, жайсыз шу естілді. Үріп, ұлып, қаңсылағандай иттер дауысы, айғайлаған адам үні де естіледі. Осы шу таудан төмен түсіп, біз жаққа қарай сырғып келеді. Булька қасынғанды қойып, өзінің үлкен

басын ақ бақайларының арасына салып, ақ тісі жарқырап, тілін де жинақы ұстап, менің қасымда тыныш жатты. Бірақ шуды анықтап тыңдап алған соң, бұл мәнін ұққан сияқты. Құлағын едірейтіп, тісін ақситып, атып тұрып ырылдай бастады. Шу жақындап қалды. Тегі, бір қаланың иті жиылып ұлып, қаңсылап үріп жатқан сияқты. Мен не екенін көрейін деп қақпа алдына шықтым. Үй иесі әйел де шыққан екен. “Бұл не?” — деп сұрап ем:

— Бұл абақтыдағы жазалылар ғой, ит қуып жүр. Ит көбейіп кетіпті, соған қаланың ұлықтары барлық қаладағы итті қыр деп бұйырыпты, — деді.

— Бұл қалай, қолына түссе Бульканы да өлтіре ме? — деп ем:

— Жоқ, қарғысы бар итке тимейді, — деді.

Дәл осы кезде ит қуғандар біздің қораға да кеп жетті.

Алдында солдаттар бар, арт жағында бойлары шынжырлаулы төрт жазалы. Мұның екеуінің қолында ұзын темір ілгегі бар, қалған екеуі шоқпар ұстапты. Біздің қақпаның алдында біреуі ілмегімен бір кішкене итті іліп тартып алғанда, екінші біреуі шоқпармен ұра бастады. Ит өлердей қаңсылап жатқанда, аналар бірдеме деп айғайлап күлісіп жатты. Ілмегі бар жазалы итті аударып салып қарап, өлгенін көрген соң, ілмегін шығарып алды. Сүйтті де, ит іздеп айнала қарады. Дәл осы кезде Булька жаңағы жазалыға қарай, аюға ұмтылғандай құлшынып, тап берді. Мен мұның мойнында қарғысы жоғын еске алып: “Булька, тоқта”, — дедім. Және аналарға тимендер деп едім. Бірақ ілмегі бар жазалы Бульканы көріп, қарқылдап күліп, мынаны артқы аяғынан жып-жылдам іліп алды. Булька жалт бере жөнеліп еді, анау өзіне қарай тарта беріп қасындағысына: “үр!” деді. Онысы шоқпарды көтеріп алды. Булька енді болмаса өліп еді. Бірақ жұлқи жөнелгенде борбайының терісі жыртылып кетіп сытылып шықты. Сол бетінде аяғын қып-қызыл жара ғып ап, құйрығын қысып, ағып кеп қақпадан өтіп, үйге қашып тығылып, менің төсегімнің астына кіріп кетті.

Ілмек ілінген жердің терісі жыртылып кеткендіктен ғана аман қалды.

Булька мен Мильтонның өлімі

Булька мен Мильтон бір кезде өлді. Көрі казак-орыс Мильтонды күте алмапты. Оны құсқа ғана алып шықпай,

қабанға да қосыпты. Сол мен кеткен жылы күзде бір жарғыш қабан¹ ішін тесіп кетіпті. Жарасын тигетін кісі болмай, Мильтон өліп қапты.

Булька да ит қуарлардан құтылған соң көп тұрмады. Сол уақиғадан кейін, біраздан соң жабығып кетті. Және кез келген нәрсені жалай беретін болды. Менің қолымды да жалаушы еді, бірақ бұрынғы еркелеген уақытындай жаламайды. Тілін батыра-батыра ұзақ-ұзақ жалап кеп, кейін тісін де тигізе бастады. Қолға қызығып жүрсе де, қапқысы келмейді ғой дейім. Мен қолымды жалатпайтын болдым. Содан соң менің етігімді, столдың сирағын жалауға кірісті. Аздан соң оларды тістелей бастады. Осымен екі күн өтті де, үшінші күн жоқ боп кетті. Қайда кеткенін көрген, білген кісі болмады.

Оны ұрлап алуға болмайды. Сау болса өздігімен менен кетпес те еді. Бұл уақиға қасқырдың тісі тиген соң, алты жұмадан соң болды. Тегінде анау қасқыр шын құтырған қасқыр екен. Булька да құтырғандықтан кетті. Аңшылар бұл ауруға өзінше ат қояды. Олардың айтуынша, құтырған уақытта мал болсын, ит болсын тамағы құрыса береді дейді. Құтырғандар шөлдеп, су ішкісі келеді. Бірақ іше алмайды. Ішсе тамағы онан сайын құрыса береді. Әрі ауру, әрі шөл қысқандықтан бұлар ызаланып тістелей бастайды дейді. Осы рас. Булька менің қолымды жалап, столдың сирағын тістелеп жүргенде жаңағыдай құрыстай беруші еді.

Мен атқа мініп, маңайдың бәрін кезіп, Булькаға сұрау салсам да, оның қайда кетіп, қалай өлгенін біле алмадым. Егер ол өзге құтырған иттердей жортып жүріп, әркімді қауып жүрсе, ол жайын естір едім. Тегі бір аулаққа шығып ап, жалғыз жатып өлді ме дейім. Аңшылардың айтуынша: есті ит құтырса далаға, тоғайға безіп кетеді. Сонда өзіне керек бір шөп іздейді, шыққа аунайды, сүйтіп өзі емденеді дейді. Булька жазыла алмаған болды. Қайта оралып келмей, өліп кетті.

¹ Жарғыш – деп екі жасар қабанды айтады. Мұның аузы имек емес, тіп-тік және өткір болады.

**Ғылыми
түсініктемелер**

“Ерлік — елдің сыны”

Жазушының бұл очеркі “Социалистік Қазақстан” газетінде 1941 жылы 6 шілдеде жарық көрген. Отан соғысы басталған сұрапыл күнге орай жазылған очерк газет бетінде біршама қысқартылып берілген. Кейін жазушының жиырма томдық шығармалар жинағының 8-томында (Алматы: Жазушы, 1981. 37—77-бб.) мұражай қорында сақталған қолжазба нұсқасымен (“Әуезов үйі” ҒМО қолжазба қоры. 59-бума. 13—18-бб.) салыстырылып, қолжазбадағы “Сталин” атауының орнына “Отан”, “партия” деген сөздер қолданылғандығы анықталды. Бұл томға “Сталин” атауы өз қалпына келтіріліп, толықтырылып жіберілді. Түпнұсқадағы тақырыптың алдында “Мұхтар Әуезов” деп латын әрпінде қызыл қарындашпен жазылған автографта “халық”, “Чапаевты”, “тілінде”, “жай”, “мінез”, “санап”, “бар нәрімен”, “сүй”, “кәрдей”, “қасиетті”, “қойылады”, “тапсырдым”, “жабына”, “қауіп”, “Алшағырға күң”, “жүрегін”, “сонағұрлым”, “күр”, “геройларымыздың”, “не дейді”, “ұшқыш”, “көр міне”, “бүгінгідей”, “күрзісі” сөздерінің асты күлгін сиямен сызылған. Қолжазбада очерктің алғашқы атауы — “Бұрынғы ерлік, бүгінгі батырлық”, одан кейін “Ерлік сыны — ерлік” деп жазып, оларды сызып, “Ерлік — елдің сыны” деген тақырып астын екі сызып нақтылаған. Қолжазбаның беттерінде автор өз қолымен өшірген (сызған) тұстары кездеседі. Соңғы беттің сыртында “Мәшинкеге тез басылсын” деп күлгін сиямен жазылған автордың ескертпесі бар.

Мәтінде кездесетін “нарқ — нарық”, “боп — болып”, “ісінен айналған — ішінен айналған” сөздері орфографиялық ережеге сай қолжазба бойынша түзетіліп берілді.

С. Майлыбай

“Иван Андреевич Крылов”

1944 жылдың қараша айында Кеңес Одағында орыс халқының ұлы мысалшыл ақыны И.А. Крыловтың қайтыс болғанына жүз жыл толуы кең шеңберде атап өтілген. Осы датаға орай Кеңес Одағының орталық мерзімді басылымдарымен қатар одақтас республикалардың газет, журналдарында да арнаулы номерлер, беттер дайындалып, Крыловтың өмірі мен шығармашылығына қатысты мақалалар мен зерттеулер берілген. Крыловтың шығармалар жинақтары Кеңес Одағының барлық республикаларында шықты. Әлемдік әдебиет тарихында Эзоп, Лафонтен сияқты тұлғалармен қатар тұратын Крылов мысалдары қазақ тіліне Ыбырай Алтынсариннен бастап аударыла бастаған. Абай Құнанбаев, Спандияр Көбеев, Бекет Өтетілеуов, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәбит Дөнентаев, т.б. аударып, қазақ оқырмандарына мейлінше ерте және жан-жақты жеткен болатын. Әр жылдардағы мектеп бағдарламаларында Крылов шығармалары үнемі қамтылып отырған.

1944 жылы И.А. Крыловтың “Мысалдар” атты бір томдық жинағы “Қазақстан мемлекеттік біріккен баспасынан” жарық көрді. 144 беттен тұратын бұл жинаққа Крыловтың бұған дейін шыққан қазақ тіліндегі жинақтарында берілген мысалдарын түгел дерлік қамтып, бұрын аударылмаған кейбір шығармаларын Н. Баймұхаметов, А. Тоқмағамбетов, Д. Еркінбеков, Қ. Сатыбалдиндерге аудартып, мүмкіндігінше толық жинақ дайындалған. Жинақтың құрастырушылары және редакциясын қарағандардың тізімінде М. Әуезов, Б. Кенжебаев, Қ. Сатыбалдин бар. Жинақтың 5—12-беттерінде берілген “Иван Андреевич Крылов” тақырыбындағы алғысөз мақаланың соңында “М. Әуезов, Алматы, 1944 ж.” деп көрсетілген. Осыған қарағанда бұл алғысөздің авторы М. Әуезовтің жеке өзі екені анық.

“Социалистік Қазақстан” газетінің 1944 жылғы 21 қарашадағы санында М. Әуезовтің “И.А. Крылов” атты мақаласы шыққан. Газеттің бұл санының бір беті түгелдей Крыловтың қайтыс болуының жүз жылдығына қатысты материалдарға арналған.

Крыловтың мысалдарымен қатар осы бетте С. Мұқановтың “Крылов қазақ тілінде” атты мақаласы берілген. Мақалада аталған жинаққа негізінде тақырыптық, идеялық тұрғыда талдау жасалынған.

М.Әуезовтің жинаққа жазған алғысөз мақаласын газеттегі мақаласымен салыстырған кезде газеттегі нұсқа жинақтағы мақаланың қысқартылған нұсқасы екені анықталды. Қысқарту мақала көлемінің үштен біріндей. Газеттегі нұсқада алғысөздегі информациялық мәліметтер беретін абзац, сөйлемдер алынбаған. Есесіне газеттегі мақаланың алдында: “Бүгін ұлы орыс халқының атақты мысалшы ақыны Иван Андреевич Крыловтың өлгеніне жүз жыл. Бүкіл Совет Одағының халықтары бүгін Иван Андреевич Крыловты құрметпен еске алады. Дүние жүзіне аты мәлім ардақты жазушылар ішінде Крылов ең сүйікті, ұғымды, көпке жақын ақын болған. Оның жазған мысалдары қай халыққа болса да сол халықтың өзі тудырғандай әсерлі, жақын, қызықты болған. Крыловтың өмірі мен еңбегін біздің оқушы да жақсы білу керек”, — деген абзац, соңында: “Бұлардың аудармалары бұрынғы ең ірі деген аудармалардың қайсысынан болса да олқы емес. Әсіресе, дәлдік жағынан Крылов мысалдарының саясаттық, қоғамдық, идеялық мазмұн-мағыналарын толық түсініп, жеткізе айтып беру жағынан бағалы”, — деген жолдар қосылған.

М. Әуезовтің 20 томдық шығармалар жинағының 18-томында (Алматы: Жазушы, 1985. 24—29-бб.) газеттегі нұсқасы өзгеріссіз берілген. Жазушы мұражайының архивінде мақаланың машинкаға басылған қолжазбасы (238-бума. 47—57-бб.) сақталған. Мақала мәтінінің үстінен жазушының өз қолымен күлгін сиямен жасаған түзетулері бар. Қолжазба мәтіні Крыловтың 1944 жылы шыққан жинағындағы мәтінмен бірдей. Кейбір жерлерінде стильдік тұрғыдан өңдеген сөздер кездеседі.

М. Әуезовтің академиялық шығармалар жинағының бұл томына мақаланың “Социалистік Қазақстандағы” және 1944 жылғы жинақтағы нұсқалары қолжазбамен салыстырылып, И.А. Крыловтың бір томдық шығармалар жинағына жазған алғысөз мақаласының мәтіні толықтай беріліп отыр.

Р. Әбдіғұлов

“Слово песни”

Көркем туынды үлгісінде жазылған М. Әуезовтің “Әннің сөзі” атты шығармасы 1936 жылы “Қазақ әдебиеті” газетінің №17 санында жарық көрген болатын. “Қазақ әдебиеті” газетіндегі латын әрпімен жазылған сол нұсқа бойынша “Әннің сөзі” М. Әуезов шығармаларының 50 томдық толық жинағының 11-томында қайта басылды. “Слово песни”— сол шығарманың орыс тіліндегі аудармасы. Бұрын-соңды жарияланбаған бұл шығарманың машинкаға басылған нұсқасы “Әуезов үйі” ғылыми-мәдени орталығының қолжазба қорында (238-бума. 99—102-бб.) сақтаулы. Шығарманың соңында “Перевод автора. Алма-Ата, 1936, апрель”— деп сиямен жазылған. Автор аударманы сол кездегі орысша газеттердің біріне жариялау үшін дайындаса керек. Бұдан басқа “Я, казахская песня, пою” деген атпен “Известия” газетінің 1936 жылғы 23 мамырдағы санында М. Әуезов мақаласы жарық көрген болатын. Бірақ ол аударманы белгілі жазушы Вс.Иванов жасаған. Сондықтан да бұл томға жазушының қолжазба қорындағы өзі аударған нұсқаны беріп отырмыз.

Шығарма “Ее поющее сердце рассекала только одна мечта — мечта увидеть его хоть раз”, — деп басталып, мұнда “Халықтар көсемі” И.В. Сталинге қазақ әні өз сыры мен мұңын, өткені мен бүгіні жайлы айтады. Сол тұстағы саясаттың ықпалымен жазылған бұл шығарма жанрлық, тақырыптық жақтан сонылығымен ерекшеленеді.

М. Ахетов

“Драмы Чехова”

М. Әуезовтің бұл шығармасы жазушы мұражайының қолжазба қорындағы 238-бумада (140—146-парақтар) сақталған. Еш жерде жарияланбаған. Қолжазбаға “Доклад на тему “Драмы Чехова” деген атау қойылған. Мақала мәтіні күлгін сиямен, бума биіктігінен асып кеткендіктен етегі бүктелген сарғыш қағаздың екі бетіне түгелдей жазылған. Жазу — М. Әуезовтің өз қолтаңбасы. Қолжазбаның үстінде автордың өз қолымен жасалған түзетулер бар.

Баяндаманың мәтінімен танысу барысында газет, журналдарда жариялау үшін жазылмағаны анық байқалады. Мерзімдік басылым материалдарына қойылатын стильдік, публицистикалық талаптарға бұл шығарманың мазмұны толық жауап бере алмайды. Автордың өзі баяндама (доклад) деп атап көрсеткендей, еңбектің мазмұны мен стилі ғылыми баяндама сипатында. Сонымен қатар оқулық тарауына, антологиялық, энциклопедиялық басылымдарға арналып жазылмағандығын Чеховтың өміріне, шығармашылық лабораториясына қатысты ешқандай даталы дерек берілмегендігі дәлелдейді. Талданған шығармалардың жазылу, жариялану мерзімдері де көрсетілмеген. Чеховтың драмалық шығармаларының ішінен ең белгілі төрт пьесасы — “Чайка”, “Дядя Ваня”, “Три сестры”, “Вишневый сад” пьесаларын алып, таза көркемдік талдау жасап шыққан. Баяндаманың мазмұнына қарағанда бұл еңбектің М. Әуезовтің студент не аспирант кезіндегі жасаған курстық, дипломдық жұмысы немесе арнайы баяндама-рефераты болуы мүмкін. Сонымен қатар баяндаманың Чеховтың өмірі мен шығармашылығына қатысты белгілі бір датаға орай жазылмағаны да анық. Оны дәлелдейтін, көрсететін дерек мақала мәтінінде жоқ. Қолжазбада баяндаманың жазылған уақытынан хабар беретіндей ешқандай дата қойылмаған. Кітап

етіп түптелген, 150 парақтан тұратын бумада М. Әуезовтің отызыншы жылдардың екінші жартысында, қырқыншы жылдардың басында жарияланған “Витязь в тигровой шкуре”, “Бессмертный поэт Шота Руставели”, “Иван Андреевич Крылов”, т.б. мақалаларының қолжазба мәтіндері бар. Сонымен қатар аталған мақалаларды жазуға және басқа да мақалаларды дайындау барысында жинақталған қосымша материалдар, жазбалар, дәйек сөздер, жоспарлар бар. Бірнеше мақаланың жоба (черновой) нұсқалары да осы бумада түптелген. Осы сипаттағы материалдардың ішіндегі “Драмы Чехова” шығармасының толық біткен дүние екені анық болғандықтан, осы томға беріп отырмыз.

Баяндаманың тілі, стилі жиырмасыншы жылдардың аяғы мен отызыншы жылдарда жазылған М. Әуезов мақалаларының стиліне келеді. Мақала мәтінінде пьеса атаулары мен кейіпкер аты-жөндерінің қысқартылып берілуі мәтіннің белгілі бір басылым үшін дайындалмағандығынан болу керек.

Баяндамада Чехов пьесаларының кейіпкерлеріне көркемдік, психологиялық тұрғыда жүйелі талдау жасалынып, ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы ресейлік ақсүйектер табының тарихи-әлеуметтік сипатын дәлелді мысалдармен талдап шыққан. Чехов шығармашылығын зерттеуде қалыптасқан демократиялық әдеби сын мен әдебиеттану ғылымының негізгі байламдары М. Әуезов мақаласының мазмұнынан да байқалады. Баяндама авторы Чехов драмаларындағы көркем бейнелердің психологиялық ерекшеліктерін, типтік, даралық белгілерін терең сезіп, салмақты зерттеушінің ыждаһаттылығымен өзінің әрбір тұжырымын, ойын шығарма текстерінен алынған ұтымды мысалдармен дәлелдеп отырған. Баяндама мәтіні автордың көркем образ ерекшелігін терең де нәзік сезінетіндігін, дүние танымының реалистік сипатының жітілігін, эпикалық қарымының ауқымдылығы мен анықтығын айқын дәлелдейді.

М. Әуезовтің 50 томдық толық шығармалар жинағының бұл томына “Драмы Чехова” баяндама мақаласын қолжазбасы бойынша толықтай беріп отырмыз.

1, 3. 25-б.; 28-б. “Д.В” — Чеховтың “Дядя Ваня” пьесасы.

2. 26-б; 32-б. **Люб. Андр.** — “Вишневый сад” пьесасының кейіпкері Раневская Любовь Андреевна.

4. 29-б. (**№1**) — Қолжазбада бұл номер қойылған жерде

кейіпкер сөзі болу керек. Бұл номерге сәйкес келуге тиісті мәтін бөлігі қолжазбадан табылмады.

5. 30-б. (№2) — Бұл жерде де кейіпкер диалогы болу керек.

6. 31-б. **Импрессионист** — импрессионизм деп аталған әдеби ағымның өкілі. М. Әуезов баяндамасында екі жерде Чеховтың көркемдік бағдарын бір-бір ауыз сөзбен ғана импрессионизм ағымына телиді. Бірақ баяндаманың өн бойында Чехов пьесалары реалистік драма тұрғысынан талданған.

7. 32-б. **Чех.** — Чеховских.

Р. Әбдіғұлов

“Отелло”

Аударма алғаш рет 1939 жылы “Қазақ көркем әдебиет баспасында” жеке кітап болып басылып шықты. Жазушы мұрағатында аударманың латын әрпіндегі қолжазбасының жалғыз данасы (“Әуезов үйі” ҒМО қолжазба қоры. 175-бума. 1—130-бб.) сақтаулы тұр. Қолжазбаның біраз беттері сызылған, түзетілген, өңделген.

Бұл туынды 1604 жылы жазылған, оның кітап болып басылуы 1622 жыл. Шығарма желісін У.Шекспир Италия жазушысы Джир Джиральди Чинтионың “Экономити” деп аталатын новеллалар жинағынан алған. Содан бері драма дүниенің көптеген тілдерінде сөйледі. И.И. Вайнберг, А. Сокольский, М.Л. Лозинский, Б. Пастернак, А. Радлова тәржімалары да осылардың қатарында. М. Әуезовтің таңдағаны — Радлованың аудармасы. Бұл аударма 1935 жылы жеке кітап болып басылып шықты және Шекспирдің сегіз томдық шығармалар жинағының бесінші томына (1936. 176—340-бб.) енді. Қазақ тіліндегі алғашқы басылымынан кейін (Алматы: Қазақ көркем әдебиеті баспасы, 1939. 126-б.) аударма жазушының он екі томдық шығармалар жинағының 9-томында (Алматы: Жазушы, 1969. 329—444-бб.), Шекспир шығармаларының қазақ тіліндегі екі томдық жинағының бірінші томында (Алматы: Жазушы, 1981. 5—181-бб.) және жиырма томдықтың он үшінші томында (1983. 169—283-бб.) басылды.

Аударма Шекспирдің туғанына 375 жыл толу қарсаңында қазақ сахнасында қойылды. Пьесаның бірінші құрамдағы премьерасы 23 сәуірде, екінші құрамдағысы 11 мамырда болды. Алғашқы премьерасындағы Отеллоны Е. Өмірзақов, Қ. Бадыров, Дездемонаны А. Ипмағамбетова, А. Абдуллина, Ягоны К. Қармысов ойнады. Оларға негізгі кеңесті Әуезовтің өзі берді. Алғашында әрбір репетицияға қатысып, ондағы сөздердің мәнін, астарын түсіндірді. Бұл ретте қоюшы режиссер М.В. Соколовскийге де көп көмек-

жәрдемін көрсетті. Осыдан кейінгі қойылым ширек ғасырдай уақыт өткенде ғана болды. Бұл кезде Отеллоны Ш. Айманов, Ы. Ноғайбаев, Дездемонаны Ш. Жандарбекова, З. Шәріпова, Ягоны К. Қармысов, Н. Жантөриндер орындады. Бұл қойылымға А.Л. Мадиевский режиссерлік етті. Баспасөз беттерінде қазақ, орыс тілдерінде: Е. Ысмайыловтың “Мәдениеттің шыңына жол” (“Социалды Қазақстан”. 1939. 17 мамыр), Б. Линовтың “Отелло на казахском языке”(Вечерняя Москва. 1939. 19 қыркүйек), М. Соколовскийдің “Отелло на казахском языке” (“Казахстанская правда”. 1939. 23 сәуір), “О спектакле “Отелло” (Ленинская смена. 1939. 6 мамыр) деген алғашқы, Б. Сахариевтың “Отелломен” қайта кездесу” (Жетісу. 1964. 14 мамыр), “Шеберлік бұлағы” (спектакль жөнінде Е. Өмірзақовтың, Н. Жантөриннің пікір-ойлары. Қазақ әдебиеті. 23 сәуір), “Отелло на казахском языке” (Огни Алатау. 1964. 29 қазан) деген атпен кейінгі қойылымы жөнінде мақалалар жарияланды.

Түпнұсқамен салыстырып қарағанда жазушының он екі томдық басылымында: “Аз кұәлар де тоқталар — Аз кінәлар да тоқталар”(8-б.), “Міршіміз — Өміршіміз”, “уақыт — уақып”(14-б.), “панар боп — құмар боп”(37-б.), “Құлағы ма — Құлығы да”, “сүйегіне — сүйгеніне”(38-б.), “көрмесе де — көрсем де”(57-б.), “затты — жатты”, “шығарған — шақырған”(67-б.), “сақтамаған — сақтамағын”, “күнәм — куәм”, “Аузына — Азуына”(104-б.), “Бағасын — Барғасын”(108-б.), “Айғай — Ағай”(118-б.), “Қол салған — Жол салған”(122-б.), жиырма томдықта: “флорентинелік — флоренциялық”(332-б.), “ызалап — ырзалап”, “айт — дейт”(333-б.), “шық басады — шық тиіп, тат басады”, “алды екен — алды екем”(345-б.), “анық-ау — анық у”(390-б.), “сан дененің — сау дененің”(400-б.), “алқаң — алқам”, “еткенде — етекке”, “сегізім — сезігім”(423-бет), “біледі — билейді”(442-б.), “дауыл — дерттен”(443-б.) сияқты болып басылған.

Т. Әкім

“Асауға тұсау”

Ағылшын драматургы У. Шекспирдің “Асауға тұсау” пьесасын М. Әуезов 1943 жылы аударған. Аударма тұңғыш рет 1957 жылы жазушының “Таңдамалы шығармаларының” 6-томына (420—531-бб.), онан кейін 1969 жылы 12 томдық шығармалар жинағының 10-томына (295—285-бб.), 1981 жылы У. Шекспирдің “Таңдамалы шығармаларының” 1-томына (149—260-бб.), 1983 жылы 20 томдық шығармалар жинағының 13-томына (283—372-бб.) енді. Аударманың қолжазбасы (173-бума) мен машинкаға басылған сахналық нұсқасы (174-бума) “Әуезов үйі” ғылыми-мәдени орталығының қолжазба қорында сақталған. Бұл томға әр жылдардағы басылымдарымен салыстырылып, қателері түзетіліп, қолжазбадағы нұсқа (173-бума) бойынша беріліп отыр.

Мұның алдында “Отелло”, “Ревизор”, “Любовь Яровая” сынды шығармаларды аударған, біршама аудармашылық тәжірибесі бар М. Әуезовке бұл пьесаны аударуға сол кезеңдегі Біріккен қазақ академиялық театры мен орыс драма театрлары басшыларының 1943 жылғы 24 мамырдағы №51 бұйрығы бойынша тапсырыс беріледі (ҚР МА, 1150-қ., 1-тіз., 20-іс, 50-б.). “26 мамырдан аударуға кірісіп, 1 тамызға дейін орындалсын” деген бұл бұйрыққа қол қойғандар — Біріккен қазақ академиялық театры мен орыс драма театры директоры міндетін атқарушы Арновский мен көркемдік жетекшісі Гольдблаттар.

1943 жылдың шілде-тамыз айларында М. Әуезов С. Бегалин, Е. Ысмайылов, Қ. Мұхаметхановтармен бірге “Абай” романына материалдар жинау мақсатында Семей облысының Абай ауданын аралайды. Осы себепке байланысты болса керек, “Асауға тұсауды” аудару бұйрықта көрсетілген мерзімінен кештеу, тек қазан айында ғана жүзеге асады. Осылайша 1943 жылдың 16 қазаны күні В. Шекспирдің М. Әуезов аударған бес актылы “Асауға тұсау” комедиясы сахнаға қойылады. Режиссерлері — О.И. Пыжова мен Б.В. Бибииков, суретшісі — Э. Чарномский (Қазақ театрының тарихы. Алматы: Ғылым, 1978. 2-т. 423-б.).

“Асауға тұсау” пьесасының кейінгі жылдардағы басылымдары мен қолжазбасының мынадай айырмашылықтары бар:

20 томдық шығармалар жинағының 13-томындағы нұсқада алғашқы бөлім “Бірінші акт” деп берілсе, қолжазбада ол “Интродукция” деп берілген. Сондай-ақ, екінші сахнадағы “Малайша киініп” (289-б.) деген тіркес пен “Отырады” (294-б.) деген сөздер қолжазбада жоқ. Керісінше қолжазбадағы жекелеген үзінділердің 13-томға енбей қалған тұстары да бар. Мысалы:

Л ю ч е н ц и о

Мен тілеймін ырза болса,

Ал ырза болмас несі бар?

Жә, неде болса! Камбио да кетті ғой.

Тек жалғыз өзім қайтпайын.

(*Kemedi.*)” деген үзінді мен аударманың ең соңындағы:

“Г о р т е н з и о

Асауды бұл шын тұсапты.

Л ю ч е н ц и о

Таң қаламын, жын мінезін, қалай ғана жұмсатты.

(*Ketisedi.*) *Соңы. Алматы. 1943 жыл*” деген жолдар томға енгізілмеген. Бұлардан басқа қолжазба мен кейінгі басылымдарда: “мархабаттым — құрметтім” (290-б.), “башпағым — башмағым” (290-б.), “қалың жыңғыл ішіндегі — қалың жыңғыл” (291-б.), “шабаршы — малай” (293-б.), “ертуге — өртеуге” (294-б.), өтінерім-өкінерім (295-б.), қасармай-ақ — қарамай-ақ (296-б.), “елу — өлу” (304-б.), “бәсталасым — бақталасым” (306-б.), “жетіктігі — жеткілікті” (314-б.), “дукат — доход” (323-б.), “әкені — екеуді” (324-б.), “көнсе — келсе” (331-б.), “жуасығады — жасығады” (336-б.), “кепілім — көңілім” (344-б.), “күрең түйін жіппенен — қоңыр жіптің ұшымен” (351-б.), “қалдырғанда — қондырғанда” (356-б.), “әкетуін — екеуін” (362-б.), “жан бермеймін — мен бермеймін” (362-б.), “тізесінен тұрады — тізерлеп тұрады” (362-б.), “ах, қу жауыз — ах, жауыз” (362-б.), “оңбағандық сырын — оңбағандықтың сырын” (363-б.), “Падуяда әмсе құрмет етісед! — Падуяда құрмет етісед!” (365-б.), “шошығаннан — шомғаннан” (366-б.), “батармын — барармын” (366-б.), “алғыс — асығыс” (367-б.), “ең асау жар — ең сұлу жар” (367-б.), “жарым мәзді мен қойдым — жарым бәсті мен қойдым” (368-б.), “кемшін бе — кемсінбе” (371-б.) деп жаңсақ басылған тұстар бар.

М. Ахетов

“Ревизор”

1936 жылы 20 қазанда Қазақ мемлекеттік драма театрында ұлы орыс жазушысы Н.В. Гогольдің “Ревизор” комедиясы қойылды. Комедияны қазақ тіліне М. Әуезов аударған. Әлемдік драматургияның үздік шығармаларының қатарынан орын алатын “Ревизордың” қазақ театры сахнасында өте сәтті дерлік қойылуы қазақ халқының мәдениеті мен театр тарихындағы зор кезеңдік табыс болып бағаланды. Қазақ драма театры 1940, 1946, 1979, 2002 жылдары қайта оралып қойған “Ревизор” комедиясының 1936 жылғы қойылымы қазақ театры мен актерлері үшін нағыз шеберлік мектебі болғаны анық. Сол кезде театрдың әдебиет бөлімінің меңгерушілігі қызметіндегі М. Әуезов пьесаның аударушысы ретінде актерлермен лекция-әңгімелер өткізіп, комедияның идеясы, жеке образдардың өзіндік ерекшеліктері, адами қасиеттері, психологиясының нәзік қырлары жайында талдаулар жасаған. Қойылымның режиссері И.Г. Боров та осы бағытта жұмыс жасап, ХІХ ғасырдағы Ресей чиновниктері жайында түсінік мәліметтер берген. Спектакльге қатысқан қазақ халқының ұлы актерлері Қ. Қуанышбаев, Е. Өмірзақов, С. Қожамқұловтармен қатар К. Қармысов, С. Телғараев, М. Шамова, т.б. актерлерден тұратын театр ұжымы салыстырмалы түрде әлі де жас қазақ театрын өте жоғары шығармашылық деңгейге көтерді. Пьесаның премьерасы өтісімен баспасөз беттерінде қойылым туралы көптеген мақалалар шыққан (Қазақ театрының тарихы. 1-том. Алматы: Ғылым, 1975. 374—376-беттердегі библиографияны қараңыз). “Казахстанская правда” газетінде (1936 жыл. 24 қазан) шыққан “Шаг вперед” атты мақаласында Илияс Жансүгіров: “Спектакль, менің ойымша, жазушының стилі мен ой-мақсатын, жасаған образдарын толық сақтаған. Театрдың бар мүмкіндіктерін пайдалана білген режиссердің байсалды қызметі де ауыз толтырарлық. Тіпті бұрын шорқақтық жасап жүретін екінші қатардағы актерлердің де тәуір еңбек сіңіргенін байқауға болады”, — деген. Осы әділ бағаны басқа да мақала авторлары қуаттайды. Баспасөз бетінде даусыз айтылған тұжырым — “Ревизор” комедиясының түпнұсқаға ешбір селкеу түсірілмей хас шеберлікпен аударылғандығы.

1936 жылы “Қазақ әдебиеті” газетінің 2 қазандағы, “Социалды Қазақстан” газетінің 3 қазандағы сандарында “Ревизордың” аудармасы туралы” атты М. Әуезовтің мақаласы шыққан. Комедия премьерасының қарсаңында шыққан мақалада М. Әуезов: “Ревизордың” біздің қолымызға тиген ескі аудармасы көп олқылық, кемшіліктермен кеп еді. Алдымен аударма түгел емес болатын. Орысша жазбасымен салыстырғанда перде бас сайын үш-төрт, кейде бес беттерге шейін түсіп қалған, кем-кетіктері бар еді. Сонымен қатар түгел болған жерлерінің өзінде де аударма әдісінің негізі дұрыс емес, Гоголь стиліне жанаспайтын шалағайлықтары бар еді де, қазақы қоспалары көп еді. Сол кемшіліктердің көбі ертерек кезде бізде болған аударма жөніндегі жалпы шалағайлықтан туатын”, — дейді. Осы үзіндіден Гогольдің “Ревизорын” бұрын басқа аудармашының аударғаны белгілі болып тұр. “Ревизордың” Әуезовтен бұрынғы аударушысы пьесаның бір пердесін ғана аударған деген пікір де кездеседі. Аталған мақаладағы дерекке жүгінсек, алғашқы аудармашы пьесаның барлық перделерін аударған, тек әр пердеден 3-5 бет көлеміндегі мәтін бөліктерінің жоқ екендігін көреміз. Бұл бес перделі комедияның бір ширегіндейі болады. Мақалада М. Әуезов бұрыннан бар аударманың көркемдік тұрғыдағы кемшіліктерін де көрсеткен. Аударма жұмысының теориясы мен практикасына тоқталған бірнеше мақаланың авторы Әуезов классикалық шығармаларды аудару барысында тым еркіндікке салынуға болмайтындығын, түпнұсқаның көркемдік, идеялық, стильдік ерекшеліктерін қатаң сақтау керектігін үнемі ескертіп отырған. “Ревизордың” бұрынғы аудармасына айтқан негізгі сындары “...ана жазушының заманына, ағым санасына, өзіндік ерекшеліктеріне қарамай, қазақ тілінің натуралдық теңеулерін қолданып, ескі мақал, мәтел сияқтыны көп қолданатын”, “аударушы өзіне ұнамаған орыс атын да қазақшалап, біздің тон, тымағымызды да кигізетін” сияқты болып келеді. Аталған мақалада “Ревизорды” қайта аудару жұмысы жайында “Сонымен “Ревизорды” аударушысы болмасам да, бүгін артис, режиссерлермен ақылдаса отырып істелген жаңғыртылған текстіме барынша жауаптымын”, — дей келе, пьесаның алғашқы аударылымының мерзімі жайында да “Революцияның бас кезінде жасалған аударманың...” деп хабар беріп кеткен.

М. Әуезовтің “Ревизордың” аудармасы туралы” атты мақаласындағы деректерді 1936 жылдың 25 қазанында “Қазақ әдебиеті” газетінде шыққан “Ревизор” біздің театрда” атты мақаланың авторы Қадырбаев Әбдірахман да келтіреді. Мақаладағы “Үлкен қиындық “Ревизордың” қазақша аудармасы болды. Ескі аудармада аудармашыдан болды ма, иә кейін сақтаушыдан болды ма, ол арасын білмейміз,

біраз жері аударылмай қалып кеткен. Аударылғандарының өзін қазақ оқушыларының өміріне жақындастырамын деп, өте қазақыландырып жіберіп, Гогольдің стилін жоғалтып жібергендігі байқалады. Аударманы түзетіп, “Ревизорды” Гогольдікі қылу, тастап кеткен жерлерін аудару жұмысы кейін даярлау үстінде де түзетіліп, үзілді-кесілді жерлері сентябрь ішінде бітті”, — деген деректерге қарағанда қазіргі қолда бар аударма мәтінінің анық М. Әуезовтікі екені даусыз.

Театртанушы ғалым, профессор Б. Құндақбаевтың зерттеу жұмыстарының нәтижесінде “Ревизордың” алғашқы аударушысы Жүсіпбек Аймауытов екендігі дәлелденді. “М. Әуезов және театр” атты монографиялық еңбегінде (Алматы: Ғылым, 1997) Б. Құндақбаев “Кезінде Гоголь мен Пушкиннің пьесаларын аударып, ойындағысын аяқтай алмай кеткен Ж. Аймауытовтың бастамасын әрі қарай жалғастырып әкетті. “Отелло”, “Асауға тұсау”, “Ревизорлар” оның сәтті аудармасымен өлмейтін, өшпейтін мұраға айналып, сахнаға қойылуы да талап деңгейінен шығып, қазақ театрының дәуірлеу белгісі болып қалды”, — деп, Ж. Аймауытов бастаған істі М. Әуезовтің жалғастырып кеткендігін атап көрсеткен. Б. Құндақбайұлы 2001 жылы “Өнер” баспасынан шыққан “Заман және театр өнері” атты монографиялық еңбегінде де “Мұнан басқа А.С. Пушкиннің “Сараң сері”, “Тас мейман” шағын трагедиялары мен Н.В. Гогольдің “Ревизорын” “Бақылаушы” деген атпен аударған”, — деп анықтап кеткен. “Ревизордың” Ж. Аймауытов жасаған аудармасының мәтіні әлі күнге табылған жоқ. Жиырмасыншы жылдардың соңы мен отызыншы жылдардың алғашқы жартысында театр ісін дамыту, әлемдік драматургияның классикалық үлгілерін аударып, сахналау жайында үкімет қаулылары шығарған болатын. Қазақ мемлекеттік драма театрының әдеби бөлімінің меңгерушісі ретінде М. Әуезов репертуар мәселесіне жауапты болатын. Осы себепті үкіметтік қаулылардың талаптарын орындаудың негізгі салмағын М. Әуезовтің өзі көтеріп, бірнеше драмалық шығармаларды тәржімалағаны белгілі. Осы орайда міндетті түрде аударылуға тиіс болған Гогольдің “Ревизорын” аудару М. Әуезовтің міндеті болды.

М. Әуезовтің аударуындағы “Ревизор” комедиясының бірінші пердесі 1936 жылы “Қазақтың мемлекет баспасынан” шыққан “Әдебиет хрестоматиясында” (5-класқа арналған оқу кітабы) жарық көрді (43—59-бб.). Хрестоматияның авторы ретінде М. Әуезов аталған. Оқу кітабына кірген әрбір шығарма, автор жайында М. Әуезовтің қысқаша түсінік мәтіндері бар. Мұнда берілген “Ревизор” комедиясының алдында (бірінші пердесінің) Гогольдің қысқаша өмірбаяны және “Ревизор”, “Комедиядағы тартыс мәні”, “Шенеуніктер”, “Әйел кейіптері”,

“Хлестаков”, “Комедияның идеясы” деген тақырыптармен берілген түсінік текстер бар. Бұл мәтін бөліктері оқушы балалармен қатар театр актерлеріне де арналған сияқты. Қысқа да нақты түрде комедияның тақырыптық, идеялық бағасын беріп, комедиядағы көркем образдардың сырын ашқан. Бұл түсініктер комедияның орысша мәтінінің алдындағы “Характеры и костюмы. Замечания для гг. актеров” деген тақырып-ескертпемен берілген Н.В. Гоголь түсініктерінің аудармасы емес.

1936 жылы шыққан “Әдебиет хрестоматиясындағы” “Ревизордың” мәтіні дәл сол қалпында “Қазақтың мемлекет баспасында” шыққан орталау, орта мектептердің 6-классына арналған “Әдебиет хрестоматиясында” (Алматы, 1937. 43—59-бб.) және аталған баспадан 1938 жылы шыққан орталау, орта мектептердің 6-классына арналған “Әдебиет хрестоматиясында” берілді (106—124-бб.). Үш хрестоматияның да авторы ретінде М. Әуезов көрсетілген. Осы үш басылымдағы “Ревизордың” үзінділерін текстологиялық салыстыру барысында ешқандай айырмашылық жоқ екені анықталды. Бұл үш хрестоматияда қамтылған авторлар, шығармалар құрамы бірдей емес. Көлемінде де айырмашылықтары бар. “Ревизордың” толық аудармасы 1938 жылы Алматыда “Қазақстан көркем әдебиет баспасынан” шықты. Бұл кітапта аудармашының аты-жөні берілмеген. Бірақ осы кітап тіркелген барлық каталогтарда, библиографиялық көрсеткіштерде аударма авторы ретінде М. Әуезов аталады. Бұл басылымдағы “Ревизордың” бірінші пердесін жоғарыда аталған 1936, 1937, 1938 жылдары М. Әуезов шығарған “Әдебиет хрестоматияларындағы” Гоголь комедиясының бірінші пердесінің мәтіндерімен салыстырған кезде бірдей болып шықты. Осыған қарағанда 1938 жылы жеке кітап болып шыққан “Ревизор” комедиясын М. Әуезов аударғаны анық. Аталған үш хрестоматиядағы “Ревизор” пьесасы мәтіндерінің соңында “Аударған — Мұхтар” деп жазылған. 1938 жылғы кітапта орысша нұсқада пьесаның басында берілген “На зеркало неча пенять, коли рожа крива” деген халық мақалын “Бетің қисық болса, айпаға өкпелеме” деп аударып берген. Бұл мақал хрестоматиялардағы мәтіннің алдында жоқ. Комедияның алғашқы қазақ тіліндегі толық басылымында орысша түпнұсқаның алдында берілген “Характеры и костюмы. Замечания для гг. актеров” деген тақырып-ескертпемен берілген пьеса авторының түсінік мәтінінің аудармасы жоқ. Хрестоматияларда берілген мәтінді жеке кітап болып шыққан нұсқа мәтінімен салыстырғанда пьеса кейіпкерлерінің диалогтары сөзбе-сөз бірдей болып шықты. Тек кейбір репризалар мен тыныс белгілерінде ғана аздаған өзгешеліктер бар. Хрестоматияда “Бірінші перде” тіркесінің астында “Дуанбасының үйі” деген реприза бар. Хрестоматиядағы “І көрініс” тіркесінің астындағы “Дуанбасы, игілік орындарының қамқоры, мектептер бастығы,

судия, дәрігер, пристав, екі кварталный” тіркестері жеке кітаптағы мәтінде жоқ. Хрестоматиядағы алтыншы көріністің алдындағы “Анна Андреевна мен Мария Антоновна жүгіріп кіреді” деген реприза да кітапта жоқ.

М. Әуезов аудармасы 1948 жылы Алматыда “Қазақтың біріккен мемлекеттік баспасынан” тағы да жеке кітап болып шықты. Бұл басылымға Гоголь шығармасының орысша мәтіні алдында берілген актерлерге арналған түсінік мәтінінен басқа пьеса тексті түгел аударылып берілген. Пьеса репризалары түгелдей алынып, дәл аударылған. 1938 жылы шыққан кітаптағы пролог-мақал “Бет-аузың қисық болса...” деп аударылса, мұнда “Бетің қисық болса...” деп ықшамдалып аударылған. Екі басылымды салыстыру барысында 1948 жылғы кітапты дайындау үстінде М. Әуезовтің аударманы түгелдей өңдеп шыққаны байқалады. Өңдеу жұмысының нәтижесінде аударманың көркемдік қасиеттері арта түсіп, орысша нұсқаға мейлінше жақындаған. Мысалы: “Ревизор из Петербурга, инкогнито. И еще с секретным предписанием” — “Петербордан келе жатқан ревизор. Астыртын, жасырын жарлығы да бар дейді” (1938 жылғы қазақша нұсқа) — “Петербургтен келе жатқан жасырын ревизор, және астыртын жарлығы бар да көрінеді”(1948 жылғы нұсқа). Орысша диалогтың бірінші сөйлеміндегі “инкогнито” сөзінің мағынасы 1938 жылғы нұсқадағы қазақша диалогтың бірінші сөйлемінде жоқ. Диалогтың екінші сөйлемінің мағынасы мен көлемі де 1948 жылғы нұсқада орысша нұсқамен толық үндесіп тұр.

Ары қарай 1948 жылғы басылымға жасаған қайта өңдеу жұмысының барысын байқау үшін пьесаның әр пердесінен мысал келтірейік:

Бірінші пердеден: “А м м о с Ф е д о р о в и ч. Да, обстоятельство такое... необыкновенно, просто необыкновенно. Что-нибудь не даром” — “Рас, түрі сондай жат, тым жат екен, тегін емес қой” (1938); “Бұл ерекше жағдай екен, я, тым ерекше, тегін емес қой”(1948).

Екінші пердеден: “Х л е с т а к о в. Если бы мелочь, послать на рынок и купить хоть сайку” — “Уақ бірдеңе болса, базарға жіберіп нан алдыру екен” (1938); — “Уақ бірдеңе болса, базарға жіберіп тоқаш алдыру екен”(1948).

Үшінші пердеден: “А н н а А н д р е е в н а. Ну да, он кто такой? Генерал?” — “Ал, өзі кім екен, жандарал ма?” (1938); “Ал, өзі кім екен, генерал ма?”(1948).

Төртінші пердеден: “А р т е м и й Ф и л и п п о в и ч. Ну да, хоть и подсунуть” — “Ну, тіпті қыстыру болса да”(1938); “Я, титтей қыстыру болса да”(1948).

Бесінші пердеден: “А н н а А н д р е е в н а. Естественно, в Петербурге. Как можно здесь оставаться”— “Әрине, Петерборда

тұрамыз! Қайтып мұнда қаламыз”(1938); “Әрине, Петербургте. Қайтып мұнда қаламыз”(1948).

Осы тектес өңдеу жұмыстарын аударма авторы пьесаның өне бойында ыждаһатпен жасап шыққан. М.Әуезовтің 1936 жылы жасалған сәтті, көркемдік қасиеттері жоғары деңгейдегі аудармасын 1948 жылғы басылымға арнап қайта редакциялағаны “Ревизор” комедиясының қазақша нұсқасын түпнұсқа деңгейіне толықтай жеткізген.

М. Әуезов мұражайының архивінде “Ревизордың” машинкамен басылған қолжазбасы сақталған (608-бума). Қолжазбаның соңғы бетінде “Разрешается к постановке, 24.XII. 1942 г. Репертком КССР” деп қол қойылған штамп бар. Бұл қолжазба мәтіні 1948 жылы жеке кітап болып шыққан нұсқамен бірдей.

Комедияның келесі қазақша басылымы Н.В. Гогольдің қазақ тіліндегі алты томдық шығармалар жинағының төртінші томында (Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1953. 5—97-бб.) берілді. Бұл басылымға негіз етіп 1948 жылы жеке кітап болып шыққан нұсқа мәтіні алынған. Тек комедияның бұрынғы басылымдарында берілмеген орысша нұсқа мәтінінің алдындағы “Характеры и костюмы...” деген тақырыпшамен берілген “Актёрлер үшін ескерту” толық аударылып берілген. Осы басылымдағы нұсқа М. Әуезовтің он екі томдық шығармалар жинағының 10-томында (Алматы: Жазушы, 1969. 69—149-бб.), 20 томдық шығармалар жинағының 13-томында (Алматы: Жазушы, 1983. 5—89-бб.) еш өзгеріссіз берілді.

1936, 1937, 1938 жылдарда шыққан “Әдебиет хрестоматияларындағы” “Ревизор” комедиясының бірінші пердесінің алдындағы М. Әуезовтің өз қаламынан шыққан түсінік мәтінін толықтай беріп отырмыз:

“Николай Васильевич Гоголь 1809 жылы Полтава губерниясы, Миргород қаласының жанындағы бір ауылда туған. Гогольдің әкесі орта дәулетті алпауыт ақсүйек болады. Өз шамасына тәп-тәуір мәдениетті адам болған.

Жас бала Николай (Гогольді үй іші осылай атаған екен) тіпті кішкентай күнінен-ақ жазуға әуес болған.

Ең алғашқы оқуды Гоголь өз үйінде, жалдама оқытушыдан оқыған.

Артынан Полтавадағы бір оқытушының қолына апарып беріп, әзірлетіп барып, 1818 жылы сол Полтаваның гимназиясына түсіреді. Үш жылдан соң Нежин қаласында лицей деген мектеп ашылып, Гоголь соған барып түседі. Шәкірт уағында Гоголь театр, сахна өнеріне қатты құмарланады. Өзі кемпірлердің күлкі рольдерін аса жақсы ойнайды екен. Театрмен қатар ол поэзияны, әдебиетті де өте сүйген.

Ол кездің ақындарынан, әсіресе, сүйгені Пушкин болған.

Лицейді бітірген соң Гоголь Петерборға барады. Отанға

қызмет етпек болып, қазына қызметіне түседі. Бірақ, оған қанағаттана алмай барып, жазушылық еңбегіне кірісе бастайды. 1829 жылы жазған алғашқы еңбегі “Жантс Кудел гартен” нашар боп шығады. Гоголь сыннан қатты соққы жейді. Бірақ, жасымайды, 1830—31 жылдарда “Диканка қасындағы кештер” деген әңгімелерін жазып, әдебиеттен өз орнын ала бастайды. Жуковский, Пушкин, Крыловтармен танысады.

Жаңағы жинағының артынан 1833—35 жылдарда жазылған әңгіме-повестері “Миргород” деген бір жинақ боп тағы шығады. Миргородтың тұсында Гоголь қазақ-орыстың тұрмыс-салтын көп тамашалайды. “Өткен дәуреннің” алпауыттық ескілік қалпын көксейді. (“Тарас Бульба”, “Бұрынғының алпауыттары” деген әңгімелері). Бұл жинақ шыққан соң Гогольдің әдебиеттегі орны біржолата нығайып алды.

Таныс жазушыларының ішінде Гогольге көп пайда келтірген кісі Пушкин. Гогольге “Ревизор” мен “Өлі жандардың” тақырыбын ұсынушы сол Пушкин болды.

“Ревизор” алғаш жазылып біткен соң, 1836 жылы Петербордың Александринка деген театрында ойналады. Комедия туралы дау ұлғаяды. Гогольді жұрт бұның өз ойынан басқаша, бөлекше түрде түсінеді. Комедия турасындағы көп сөздің ауырталығын көтере алмай, Гоголь 1836 жылы шет елдерге кетеді. Содан, анда-санда келіп-кетіп жүрсе де, 1848 жылға шейін шетте болады.

Бұл жақтарда жүргенде өз еңбегінен өзі торығып, өкінішке түсіп, онық жей бастайды.

1837 жылы Прокоповичке жазған хатында: “Ревизордың” барлық данасын күйе жеп құртып, менің атымды ешкім атамайтын боп, тыныштық берсе, содан өзгені тілемес едім” деп жазады. Бірақ, бұған қарап Гоголь жазушылық еңбегінен тайып кетті деп ойлау керек емес. Бұнысы жазушылық өнерін басқа бір арнаға саламын деп ізденуінің белгісі еді.

Сол кезде Жуковскийге жазған хатында: “Мен жәй адамның қолынан келместей бір ірі нәрсе туғыза алатын сияқтымын. Ішімде алып күшіндей бір күш барын сеземін. Енді балалық шақтан есею дәуіріне ауысқандаймын. Бұл менің өмірімнің бір ұлы өткелі болар...” дейді.

Бірақ, осымен қатар Гогольде діншілдік өсе бастайды. Өзін құдай жолына қызмет ететін кісімін деп түсіне бастайды. Сол кезде, 1841—42 жылы “Өлі жандарды” жаза бастайды. Бірақ, діндарлық күшейіп, бойын жеңе бастағанда, кітаптағы дұрыс адамдардың кейпін жақсы қып шығаруыма себеп болар деп, намазға, оразаға жығылады. 1848 жылы Иерусалимге құлшылық етуге барады.

Содан қайтқан соң Гоголь Константиновский деген бір поппен жақындасады. Сол поп жазушының діндарлығын сезіп, оны көр азабын айтумен шошыта бастайды. Поп Гогольге:

“Пушкиннен қайт, ол күнәқар, көпір еді”, — деп те үркітеді. Сол поптың үгіттері арқасында Гоголь “Өлі жандардың” екінші бөліміне қанағаттанбай, наразы бола бастайды. Сонымен өлерінің алдында діндарлыққа берілген бір түнде баспаға әзірлеп қойған кітабының екінші бөлімін өзі отқа өртеп жібереді.

Сонымен кітап бітпей қалған. Гоголь 1852 жылы жаңағыдай діндарлық азабынан құтыла алмаған күйінде қайтыс болады.

“Ревизор” (1836 ж.)

Гогольдің әңгімелерінен бөлек бір алуан жайға арналған ең ірі шығармасының бірі — “Ревизор”. Бұл бүкіл орыс әдебиетінің ең ірі шығармасының бірі.

Комедиядағы тартыс мәні

“Ревизордың” уақиғасы Ресейдің бір қараңғы түкпірінде жатқан кішкене қалада болады. Оқиғаға араласатын адамдардың көпшілігі ақсүйектен шыққан шенеуніктер. Және солармен қатар қаланың алпауыттары, саудагерлері, мешандары да бар.

Жазушы бұл комедияда Ресейдің қараңғы түкпірінде жатқан басбұзар шенеуніктердің сұмдық мінездерін көрсетпек болған. Бірімен бірі былығып, байланысқан шенеунік, саудагер, мешан атаулының басына бір “пәле” келе жатыр. Ол бұлардың былапытын ашатын “астыртын” ревизор. Оның келуі бұларға “орасан жәйсіз хабар”. Өзінің “жасырын бұйрығы тағы бар”.

Осы хабарды естігенде шенеуніктердің есі кетіп, жаман сасады. Бұрын тергеу келеді деп ойлаған емес. Шенеуніктердің осындай хабар алып, дүрлігіп, неше алуан қам қыла бастауы комедияның түйінін көрсетеді.

Сол түйіннің артынан қызық тартыс басталады. Шенеуніктер алданады. Бұлар қауіптің өзімен алыспай, соның елесімен алысады. Сондықтан неше алуан күлкі күйлерге ұшырайды. Тартыс үдеп, ұлғая береді.

Ең үлкен тартыс Хлестаковтың үйленуіне жеткен кезде болады. Шенеуніктер іс оңғарылды деп жайланып, қуана бастайды. Бірақ, бұл қуаныштары орынсыз болып шығады. Почта бастығы Хлестаковтың хатын ашып оқып, шенеуніктердің “ақымақ” боп қалғаны мәлім болады. Комедияның бұл жері түйіннің шешілуі деп аталады. Бірақ Гоголь оларды “ақымақ” қып кінә қоймайды. Жауыздық өтірікшіліктерін ендігері тағы істемесін деп жазаламақ болады. Сонымен “жандармның шын ревизоры келді” деген “жаңа хабарын” айтқызып, шенеуніктерді біржолата есінен тандырады. Комедияның кейіпкеріне келсек, жазушы, әсіресе, шенеуніктерді айқын қып көрсеткен. Бұлар туралы ол: “бетің қисық болған соң өкпелеме айнаға” дейді.

Шенеуніктер

Комедиядағы оқушыларға мәлім шенеуніктер: дуанбасы Антон Антонович Сквозник-Дмухановский, игілік орындарының

бастығы Земляника, судья Ляпкин-Тяпкин, тағы басқалар. Бұның екеуі де қу мен сұм. Өздерін қаланың иесіміз деп, және жоғарыдан тергеу келмейді деп біліп алғандықтан, олар бір жағынан қазынаны жеп, екінші жағынан бас-басына қала халқын да қанайды. Жұрттың бәрі бұлардың үлкен кісісінен тегіс көресіні көріп болған.

Шенеуніктерді іспен көрсете отырып, Гоголь әрқайсысына әр алуан, өзгеден бөлек мінездер береді.

Мысалы, дуанбасы өзгенің бәрінен де содырлы, қатал. Сөзінің бәрі ұрыс, боктық, “желкең қиылып, жұлының үзіліп, аузыңнан қаның төгілгір өңшең” деп сөйлейді. Өзінің алданғанын білген жерде өзін де, жазушыларды да сондай қып ұрсады.

Земляника болса, өзгелерден көрі сұғанақ, ұлыққа жағынғыш боп көрінеді. Мектеп бастығы Хлоповты Гоголь қоян жүрек қорқақ қып көрсетеді. Осындай ерекше мінездерінің бәрі және сол адамдардың әрбірінің өзіне ылайық сөзінен, тілінен көрінеді.

Әйел кейіптері

Сол шенеуніктердің әйелдері де өте айқын суреттелген. Дуанбасының қатыны — Анна Андреевна мен қызы Мария Антоновна дәл қолмен қойғандай шыққан. Қараңғы жердің абыбатыл қатындары бұлар, киген көйлек, моды, жігіт жайынан басқа еш нәрсені ойламайды. Анна Андреевнаның Хлестаковты көргенде ойнақшуы бұның әрі ерекше күлкі, әрі соншалық көрсіз екенін көрсетеді. Қыз, қатынның да, дуанбасының өзінің де бір арманы: “астанадағы бірінші үй біздің үйіміз болса, хош иісі сондай, көзінді жұмбай кіре алмайтын болса” деседі.

Хлестаков

Бұл Петербордағы көп кеңсенің бірінен шыққан құрдым шенеунік. Тіршілігі кезінде, алдын әсте ойламайды. Ақша болса, картаға ұтқызып жіберіп, жаңа фрагын базарға апарып сатқызады. Бұл қаңбақтай жеңілтек адам. Комедияда үнемі солай көрсетіледі.

Хлестаков қалыптанған қу, бұзық емес. Мақтаншақтықпен бөсіп кеткенде, ол сонысына қатты назаланып сөйлейді. Әбден желігіп алған соң Хлестаков тіпті өз өтірігіне өзі сенгендей боп кетеді. Бірақ, әрбір сөзі Хлестаковтың соншалық жеңілтек, құнарсыз адам екенін ашып көрсетіп отырады.

Бір сөзі мен бір сөзінің арасында байланыс, береке жоқ.

Гоголь Хлестаковтар өмірде әр алуан күйде көп кездеседі дейді. Бұлар бөскен уақыттарында көбінесе кісіні алдайын демейді. Сол мақтанына өздері масайрап, өздері рахаттанады дейді.

Хлестаковтың қалайша мұндай боп шыққанын шешкенде, Гоголь оның өткен күні мен бүгінгісін салыстырады. Өзі бұрын алпауыт болған, кәзірде Петербордағы ұсақ шенеунік. Астанадағы мәдени тұрмыс сыртын біраз сипалап, өңін жылтыратқан, бірақ нәр қоспаған. Бұл сонысына масайып, панданып, ауылда жатқан алпауыттарға асқақтай қарайды дейді.

Комедияның идеясы

Комедияның әрбір адамын қарастырғанда біз Николай¹ патшаның заманында шенеунік пен саудагерден сол күндегі жұртшылық көрген қорлықты танимыз.

Гогольдің комедиясын ұғынып оқу арқылы біз сол дәуірдің тіршілігін, шындығын білеміз. Гоголь өзі бұл комедиясында сол күндегі күлкі жәйдің бәрін бір-ақ көрсеттім деген, бұнысы, әрине, асырып айтқандық. Шынында ол кездегі “Шаруаның құлдық” жәйі бұнда көрсетілмейді. Гоголь ол құлдықты жаман нәрсе екен деп түсінбеген де.

Бірақ комедияның мазмұны аз көлемді боп, шенеуніктер жайын ғана сөз қылғанмен, бұл кітаптың көркемдік, қоғамдық маңызы өте зор.

Гогольдің өз замандастары бұл комедия сол күндегі мемлекеттің шенеуніктік, бюрократтық құрылысын бастан-аяқ мінеп, сынап, шенейді деп түсінген. Үлкен шенеуніктер Гоголь айнасынан өз пішіндерін көріп, жазушыға қатты наразылық, қарсылық білдірген. Олар өздерінің таптық наразылығын, отан наразылығы деп бүркемелеп кеп, “жазушы отанды кірледі” деген сөздерді де шығарған. Сонымен шығарманың қоғамдық, көркемдік қасиеттерін де жоққа сайғысы келген.

Бірақ пьесаның халыққа жағуы ерекше болды. Ал төңкеріс бағытындағы қауым кітапты солайша патшалық құрылысына қарсы арналған сын деп түсінген кезде Гоголь үлкен уайымға түсті. Ол өзін патшалықтың ең тұрақты қорғаушысымын деп түсініп жүргенде, енді апарып төңкерісшілер қатарына қосқанға ешбір ырза емес еді. Өкіне бастайды.

Осымен жазушының өз ойы бір жақта, комедияны жұртшылықтың түсінуі екінші жақта боп шықты. Гоголь жеке шенеуніктердің мінін айттым десе, жұртшылық сол күндегі қоғамдық саяси құрылыстың мінін көрді. Жазушының ниетіне қарсы, көпшілікті төңкерістік санаға бастайтын болды.

“Ревизордың” жазылғанына жүз жыл болса да, бұл пьеса әлі күнге сахнадан түспей келеді. Гогольдің бұл комедиясының әлі күнге құны жойылмай келе жатқан себебі не? Ең әуелі бұл кітап сол дәуірді ірі көркемдік суреттермен көрсетіп, жәй-күйін танытады. Білімді арттырады. Екіншіден, бүгінгі өмірімізде ескінің осыларға ұқсаған қалдығы болса, соны күлкі етіп жоюға себепші болады”.

М. Әуезовтің 50 томдық толық шығармалар жинағының бұл томына “Ревизордың” 1948 жылы жеке кітап болып шыққан нұсқасын негізге ала отырып, кейінгі басылымдарымен салыстырып барып беріп отырмыз.

Р. Әбдіғұлов

¹ Бұндағы Николай – XIX ғасырдың басында патшалық қылған Романовтың бірі.

“Булька”

Мұхтар Әуезовтің Л.Н. Толстойдан жасаған бұл аудармасы 1936 жылы “Қазақ көркем әдебиет баспасынан” “Кіші жастағы балалар үшін” сериясымен жеке кітап болып шыққан. Кейін жазушының 20 томдық шығармалар жинағының 14-томына (Алматы: Жазушы. 176—185-бб.) аталған басылымдағы нұсқа бойынша берілген. Аударманы 20 томдық шығармалар жинағына дайындау барысында 1936 жылғы кітапта кеткен пунктуациялық, орфографиялық қателер түзетіліп берілген. Бұл басылымда көмектес септік жалғаулары мен жалғаулық шылаулардың жазылуы қазіргі грамматикалық ережелерге сай алынған.

Л. Толстой Ясная Полянадағы көп жылғы педагогикалық жұмыстарының нәтижесінде 1872 жылы төрт “Русские книги для чтения” және төрт “Славянские книги для чтения” кітаптарынан тұратын “Азбука” шығарған. Өзінің педагогикалық тәжірибесіне және көптеп түсіп жатқан талап-тілектерге сүйене отырып, “Русские книги для чтения” кітабына кірген әңгімелерді өңдеп, 1975 жылдың қараша айында қайтадан жеке-жеке кітап етіп шығарған. М.Әуезовтің қазақ тіліне аударып, “Булька” деген ортақ атпен жеке кітапша етіп шығарған әңгімелері “Третья русская книга для чтения” кітабынан алынған. Жанры жағынан күнделік-әңгімелерге жататын бұл шығармалар Л. Толстой кітабында бірінен кейін бірі тұрған жоқ. Бұл алты әңгіменің арасында “Фазаны” және “Черепаха” әңгімелері берілген. М. Әуезов “Булька”, “Булька и кабан”, “Мильтон и Булька”, “Булька и волк”, “Что случилось с Булькой в Пятигорске”, “Конец Бульки и Мильтона” әңгімелерін түгел аударып, “Булька” деген ортақ атпен жеке басылым етіп шығарған.

Аударма мәселелері бойынша бірнеше мақалалар жазып, аударма жұмысының теориясы мен практикасы жайында құнды ойлар айтқан М. Әуезов Л. Толстойдың балаларға арналған бұл әңгімелер сериясын өте жоғары шеберлікпен аударған.

“Ревизордың аудармасы туралы” атты мақаласында М. Әуезовтің қазақ аудармашыларына айтатын бір сыны — олардың тым еркін кетіп, классикалық шығармаларды артықтау қазақшаландырып жіберетіні тарапында болатын. М. Әуезовтің бұл аудармасы дәл аударманың хас үлгісі. Толстой мәтінінің бар қырлары, бояулары дәл өз қалпында берілген. Тілдегі нақтылық, түсініктілік қазқалпында сақталған. 1936 жылы шыққан кітап кіші жастағы балаларға арналған сериямен жарық көргендіктен, М. Әуезов орысша нұсқадағы кейбір құрмалас сөйлемдерді нүктемен бөліп, жай сөйлемдерге айналдырған. Мысалы: “Она была вся черная, только кончики передних лап были белые — Түсі біртегіс қапқара болатын. Жалғыз-ақ, алдыңғы екі аяғының ұшы кішкене ақ бақайлау еді”. “Булька” әңгімесінің алғашқы сөйлемі “У меня была мордашка” деп берілген. Бұл сөйлемді М. Әуезов “Менің бір бульдог итім болды” деп, балаларға түсінікті етіп, нақтылап аударған. Әңгімелердің орысша нұсқасы мен Әуезов аудармасының басқа сөйлем, сөздері дәлме-дәл келіп отырады. Бұған дейін Джек Лондонның “Қасқыр”(Бурый волк) әңгімесін аударғанда аталған серия талаптарына сай келіп, оқушы баланың түсінуіне жеңіл болу үшін М. Әуезов аудару барысында қысқартуға, ептеген стильдік өңдеулерге барып отырған. Л. Толстойдың “Булька” атты әңгімелер топтамасы мәтінінің өзі де “Кіші жастағы балалар үшін” деп айдар қойған серияның талаптарына толықтай сай келетіндіктен аудармашы ешбір өзгертулер жасамаған. Л. Толстойдың аталған кітабында “Булька” сериясына кірген әр әңгіме тақырыбының астына “Рассказ офицера”, “Рассказ” деп анықтап жазып отырған. М. Әуезов аудармасының жеке кітап болып шыққан нұсқасында мұндай анықтаулар берілмеген. Бұл нұсқа жазушының 20 томдық шығармалар жинағында да солай алынған.

М. Әуезовтің 50 томдық толық шығармалар жинағының бұл томына Л. Толстойдың “Булька” атты әңгімелер циклының қазақша аудармасы 1936 жылғы және 20 томдықтағы нұсқалары бойынша салыстырылып беріліп отыр.

1. 341-б. **Зәңгі** — қара нәсілді адам.

Р. Әбдіғұлов

МАЗМҰНЫ

I. МАҚАЛАЛАР	3
Ерлік — елдің сыны	5
Иван Андреевич Крылов	10
Слово песни	18
Драмы Чехова	22
II. АУДАРМАЛАР	33
<i>У. Шекспир.</i> Отелло.	35
<i>У. Шекспир.</i> Асауға тұсау	159
<i>Н.В. Гоголь.</i> Ревизор	255
<i>Л.Н. Толстой.</i> Булька	341
III. ҒЫЛЫМИ ТҮСІНІКТЕМЕЛЕР	349

ӘУЕЗОВ МҰХТАР ОМАРХАНҰЛЫ

Шығармаларының елу томдық толық жинағы

17-том

Академиялық ғылыми басылым

*М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының
ғылыми кеңесінде бекітіліп, баспаға ұсынылған*

Баспа жобасының жетекшілері:

С. Назарбаева, Б. Қанапиянов

Редакторлары: *Б. Хабдина, Б. Мұсахан, А. Шаихова*

Көркемдеуші редакторы *С. Оспанова*

Техникалық редакторы *Н. Ромахова*

Компьютерде беттеген *И. Селиванова*

Басуға 10.07.2014 қол қойылды.
Пішімі 84x108 $\frac{1}{32}$, Офсеттік қағаз.
Қаріп түрі “Таймс”.
Шартты баспа табағы 19,7.
Таралымы 4000 дана.
Тапсырыс № 1309.

ЖШС РПБК «Дәуір», 050009,
Алматы қаласы, Гагарин д-лы, 93а.
E-mail: rpik-daur81@mail.ru

“Жібек жолы” баспа үйі
050000, Алматы қаласы, Қазыбек би көшесі, 50.
Тел.: 272-65-01, 261-11-09.

ISBN 978-601-294-159-3

9

7 8 6 0 1 2 9 4 1 5 9 3